

ILUSTRIRAO:
HANGYA ANDRÁS

INSTITUT „IVAN ANTUNOVIĆ“

Bk: 2237

SUBOTICA

KNJIŽNICA „IVAN KUJUNDŽIĆ“

Štamparija „Minerva“ Subotica 457-53. 3000 primeraka

Ovu knjigu je darovao
Institutu „Ivan Antunović“
JAKOV KOPILOVIĆ,
pjesnik i profesor

BALINT VUJKOV

BAJKA O MRAVLJEM CARU

*Student Kroyac, Pedagoški rad
Pr. 2, 26. 1954*

IZDANJE MINERVA / SUBOTICA 1953

ROĐENJE

U nekoj dalekoj zemlji, u davno vrijeme živio je jedan siromah. On je imao kućicu i oko nje njivicu. Sve to stvorio je uz pomoć svoje žene. Njihova marljivost nije poznavala granica, a želje su im bile skromne. Sreća, koju pruža vlastiti krov nad glavom i svagdanji kruh zaradjen poštenim trudom, bila bi potpuna, da je bar jedan djetinji glasić ispunjavao kuću. Ali su godine prolazile, a žena donosila na svijet samo nedonoščad. Što je vrijeme više odmicalo, u njima je sve više rasla želja, da im se bar jedan sin rodi živ.

Nakon dugo godina, kada je nada već jenjavala, radost se useli u njihov skromni dom. Jednog sunčanog jutra žena rodi sina živog. A kakav je bio taj sin?! Malen, da bi mogao jahati na zrnu graha, ali brkat kao da je sav u brke rastao. Čim je ugledao svijetlo dana, momčić iskoči iz kuće kao iskra. Nije dočekao ni da ga otac poljubi, dok nije prokrstario njivu. Kad se sit natrčao, stade pred oca i reče:

— Oče, bit će sunca.

Radost zasjele sad u kuću i nema joj kraja. Roditelji se nisu sina još ni nagledali, kad neka prosjakinja zakuca na vrata. Stara je, ali odiše dobrotom. U krpama je, ali sjaji čistoćom. Svaka vlas u kosi kao da je od žežena srebra.

— Komadić kruha mi daj, ako imaš, — zamoli domaćina.

Siromah skoči veselo i reče:

— Kako ne bih dao?! Imam svega komadić, ali ga

dajem od srca, jer danas nema bogatijeg od mene: rodio mi se sin!

— Šta će ostati njemu, ako jedini zalogaj udijeliš meni?

— On neka mi samo ostane! Bako, trideset dva su mi se rodila mrtva, a ovaj se rodi živ! Uz to brkat i odmah skakuće kao ptiče! Pogledaj ga samo!

Otac bi pokazivao svoje najveće blago, ali se razdražana dječja pjesma čula iz polja. Dok su oni razgovarali, brkati momčić se izgubio neopazice i pjesmom pozdravljao sunčevu svjetlost. Prosjakinja s uživanjem poslušala pjesmu, zamisli se jedan tren nad onim što je čula od oca, te reče:

— Sinko, čini mi se, da su trideset i dva umrla, da bi ovaj živio za sve. To ne naslućujem iz tvojih riječi, njegovu pjesmu osluškujem.

— Istina progovorila iz tebe, — klikne otac.

U taj čas brkati momčić doskakuće i poleti majci. Prosjakinja ga pomiluje i zapita oca:

— Ima li već kuma?

— Toj sreći da će nam trebati i kum nismo se smjeli nadati.

— Sinko, ja bih ga rado za kumče, ako bi učinio tu ljubav ubogoj prosjakinji.

Otac prvo poljubi ruku starici i reče:

— Patila si u životu! — bolju kumu ne želim.

U njegovim očima su se zrcale suze radosnice, ali ni oči stare kume ne ostadoše bez suza. Kada je uzela kumče u ruke, niz staračke obraze skotrljaše se tri suze. Ona dvije uhvati u ruku, a jedna se otkotrlja kao da je živa. Siromah je u čudu pratio pogledom tu suzu. Za tren oka ona se razbi o kamen pred kućom i u taj čas ispod kamena poteče bistar potok. Dok siromah nije zaustio, starica podje na potok. Tamo brkatog momčića stavi na grudu svježe izorane zemlje, a ocu pruži ruku u koju je zahvatila dvije suze.

— Uzmi ove suze radosnice, — reče mu, — i čuvaj ih. Kada moje kumče bude pošlo na neki daleki put, daj mu ih. Neka ih gleda i pita za savjet, kad mu bude teško na duši.

Otac primi dar, ali kad je pogledao, njemu u desnici nisu suze već dva krupna bisera, a prosjakinje nestade. Tamo gdje je stajala stvori se ruža, a oko nje zlatna pšenica. Otac i sin nisu imali vremena da izraze svoje čudjenje, a potok se već razlio oko ruže i pšenice, te stvori otočić. Iz njegova srca javi se glas:

— Kumče moje malo, ovamo ne dolazi, dok se ne vratiš s velikog puta na koji će te povesti glas srca. Kada to bude, ukopaj te suze radosnice medju ovu pšenicu.

Otac i sin nisu smogli ni riječi, no su se samo poklonili u znak da će poštovati želju stare kume.

II.

DOLAZAK VOJSKE

Momčić je proveo prvu noć u roditeljskom domu, a kad bi drugo večer, saopći roditeljima da više ne će noćiti u kući. Danju je uz oca i majku, noć provodi u očevoj njivi negdje na žitnom klasu. Kako je malen, ni roditeljsko srce ga ne bi lako pronašlo u klasju, da nije bilo njegove pjesme, ali je ona svake zore javljala roditeljima gdje im je sin.

Roditelji ga nisu pitali zašto provodi noć u klasju, jer je za njihovu sreću bilo dovoljno, da ga imaju u blizini. On pjeva, prepliće pjesmu s pticama i ne boji se nikoga. Ni roditelji se ne boje, jer su već nazirali šta se krije u njihovom mališanu. Koliko je malen, toliko je u njemu snaga velika! Tvrd je, da mu ni kremen nije ravan. Što dohvati samim brkom, to mu ne izmakne. Gdje stane nožicama, otud ga ne pomakne ni kamen, što se ruši s brijega. Brkom savija željezo, a što čini rukama?!

Momčić je preko noći u žitu, zorom već prije pijetlova pjesmom budi roditelje, da pjesma ne prestane cijeli dan. Dok je sunčeva zraka, čuje se i njegova pjesma. Dani su tako prolazili u sreći i zadovoljstvu, ali momčić jednom vidje da nije porastao ni za dlaku. Koliki se rodio toliki i ostao. U prvi tren se zabrinuo, ali ne zbog

sebe. On je znao, da je sva sreća roditelja u njemu, te se pobojavao, da njih ne će ožalostiti što je tako malen.

— Neka si ti nama živ i zdrav, pa bio manji i od makova zrna, — umire ga roditelji, kad su čuli kakva ga briga mori.

Momčića je silno obradovala nepomućena sreća roditelja. Taj dan nije bilo ptice, koja bi ljepotom nadmašila njegovu pjesmu. A kad je došlo veče, on se nije krenuo njivi, već zamoli kumine suze radosnice.

— Ne čekajte me nekoliko dana. Idem da dovedem sebi vojsku, — objasni roditeljima razlog putovanja.

— Kakvu vojsku?! — začudi se otac.

— Zar ti ne znaš tko ti je sin?! Ja sam car!

— Kakav car? — otac se sve više snebivao.

— Još ne znam. Kakva mi bude vojska, takav ću biti car.

Kad je otac čuo te riječi, pomislio je, da se dijete igra. Ne bi on razbio čari djetinje igre ni za živu glavu. Znao je, da nema toga blaga na svijetu što vrijedi koliko čarolija onih divota koje dijete stvara igrajući se. Ni jednim glasom nije okrnjio ozbiljnost koju priliči pokazati u razgovoru s jednim carem. Dostojanstveno je predao sinu kumine suze radosnice, ali ga ipak opomenu:

— Sinko, nemoj zaboraviti, da je u njima dio one dobrote koja se zrcali u kuminim očima.

Roditeljima se činilo, da su kuća, polje i sva okolina umrli za ono nekoliko dana, dok je sin bio odsutan. Rodiše se ponovo one zore, kad se momčić opet oglasio pjesmom. Otac potrča prvi, ali kad stiže do njive, na njega navališe neki sitni mravi. Majušni su, kao da su krojeni prema brkatom momčiću, ali ih je čitavo more.

— Ne dirajte ga, to je moj otac! — poviče brkati momčić odnekud iz klasja.

— Sinko, šta ti je to? — roditelji zapitaše u jedan glas.

— Moja vojska. Ja sam mravlji car.

Ocu dodje da se nasmije, ali je nadjačala želja, da sina svojski zagrlji. Doduše, to nije bilo baš tako lako, jer majka nije ispuštala sina iz zagrljaja, ali na kraju

dodje red i na oca. Neka je sin sada i car, ne smeta što ima mravlju vojsku, samo neka mu je čio i veseo. Roditelji od puste dragosti nisu sina zapitali gdje i kako je stekao tu silnu vojsku i što kani s njom poduzeti, Neka se dijete igra i veseli.

Od tog dana su ga od milja zvali carem, a on roditelje sluša, razveseljava ih nestašlucima i pjesmom. Tako je život u siromahovoj kući tekao kao i ranije, iako je sad tu prebivao jedan silni car.

III.

SUSRET S JADNIKOM

Ne prodje mnogo vremena, kad jedne noći car nadje čovjeka kako leži ukraj žita, na obali potoka. Vidi se, da je mlad, ali je oronuo i osijedio, kao da mu je stotinu godina pritislo pleća. Morao je usnuti umornim snom ili pasti omamljen, jer mu je lice ispirala bistra voda potoka u položaju u kojem mu je glava klonula u njega. Car osjeti jaku želju da sazna sudbinu ovog nesvakidašnjeg gosta, te ga tiho oslovi. Koliko je bilo carevo iznenadjenje, kad čovjek skoči na prvu riječ, kao da je poliven vrelom vodom! Kako se odbaci od tla, prvim pokretom je odao da će se dati u bjesomučan bijeg. Bježi od samog ljudskog glasa. Bježao bi, ali u posljednjem času opazi koliki je car, i to kao da ga malo umiri. Zastade bojažljivo i zapita:

— Tko si ti, mali čovječe?

— Mravlji car.

Ove jednostavne riječi su ga očigledno umirile.

— Mora da si dobar car, kad si na čelu takva naroda,
— sa sumnjom i ustežući se prošaputa.

Kad je razgovor nekako već započeo, car upita gosta, koje dobro ga dovodi ovamo.

— Daleko od dobrog. Zlo, brate, zlo! Ja bježim, — prošaputa ovaj, a u svakoj riječi drhtao je pritajeni užas gonjene zvijeri.

Bježi otkad sebe pamti, ali nikako da pobjegne. Volio bi biti tako malen kao car, da se može sakriti i među dva zrnca prašine. Do ove noći nije znao za miran san. Ni sam ne zna kako je u suton dopro do ovog potoka. Zapečena usta sama su pala vodi, i kad se malo napio, njega kao da je neka blagotvorna ruka uljuljala u slatki san kakvom se više nije nadao. Iz njega se prenuo na carev glas.

Car nije imao iskustva s ljudima, ali mu se ipak učini, da je neobičan i čovjek, i način njegova ponašanja i govora. Gost nije imao mira ni za tren. Zvjerao je prije svake riječi, kao da strahuje od nečijeg prisluškivanja.

Car jedva dočeka da ga može zapitati:

— A tko te goni?

Nepoznati čovjek se skanjivao. Očima punim straha kolutao je, kao da osjeća blisku opasnost. U tom slučajno baci pogled na potok, te se iznenada naže i napi vode. To kao da za čas izmijeni čovjeka. Pribrao se i hitro prignuo carevu uhu.

— Nije mi jasno. To je neka neman, strašilo, što li? Nemam zaklona od njega. Ne nalazim tako zabita mjesta gdje mi ne bi bilo za petama, — prošapta kršeći ruke od očaja.

Car požali jadnika, ali ga iznenada obuze nešto slično pritajenom preziru.

— Reci već jednom što te muči?!

Carev zapovjednički glas nije odagnao strah u došljaka. On poče ponovo zvjerati, i dok mu usta ne zalutataše do potokove struje nije smogao riječi, ali kad se napi, poče šaptati:

— Danju i noću je nadamnom njegova crna sjena. Davi me, prisiljava. Steže me teškim lancima ili mi trpa u ruku krvavi mač.

Car prviput u životu upozna šta to znači kad se prevrši mješa strpljenju. Prodrmao je došljaka, hrabreći ga riječima:

— Usudi se već, reci — tko?

— Rekoh već — ne znam jasno. Neka crna neman, ali joj ne znam lika ni lica, a uvijek mi je pred očima.

— Da ti ne sanjaš?

— Ne — došljak odbi odlučno. — Ne da mi sna. Ona me noću drži budnog i tako je vidim.

Car se zamislio jedan tren, a zatim reče:

— Ne, ti je samo nazireš. Ne znaš joj lika ni lica, jer se nisi usudio ni da je sagledaš, a još manje da se ogledaš s njom. Žalosno je to.

Nepoznati čovjek nije slušao cara. Udario je u lelek i pokazao caru što je bježeći učinio od sebe. Iz opanaka su virili patrljci. Noge je ožuljao do gole kosti, ali nikako da pobjegne ili se sakrije od goniča. Cara izdade strpljenje. Prekide onog s riječima:

— Ne činiš dobro ni sebi ni ikome.

— A zašto?!

— Zato što bježiš kao da nisi čovjek.

Jadni čovjek ne izdrža carev pogled, nego se zagleda u svoje unakažene noge i zareda uzdasima. Car se baš spremao da ga rastrese i ohrabri, kadli zagrmu iz daljine. Grmljavina nije još ni odjeknula, a jadnik se odbi od zemlje, kao da ga krila nose, a ne do gole kosti ranjave noge. Više nije izustio niti riječi, niti je poslušao. Nestao je u noći kao vihorom zahvaćeni list.

Nestade ga bestraga, ali caru više nije mogao izaći iz glave. Jadniku se zametnuo trag, ali su caru ostale misli. Te zore njegova pjesma kao da je izgubila nešto od one dječje zvonkosti, i bila je protkana muževnom dubinom i širinom snage. Njegov otac je bio radosno uzbuđen, kada je osjetio promjenu u jutarnjoj pjesmi.

— Stara, čuješ ti to? — razdragano je govorio ženi. — Kao da sebe slušam u vrijeme, kad sam tu krčio šumu, udarao temelj. Ovo je neki čudan zov kojeg sam i ja onda osjetio. Kao da me pomladjuje.

— U meni kao da budi čarobne snove mladih dana, — saglasi se i careva majka.

Car se uzalud pitao zašto su ga roditelji to jutro grlili i cjelivali sa ushitom, kojem on nije naslućivao korijena. On je, nasuprot njihove žarke razdraganosti, osjećao kao prisjenak tuge, jer otkako je neobičan gost bio u žitu, car je samo mislio i nikako nije nalazio mira. Njega je taj prvi ozbiljni susret s mislima uznemiravao,

na početku mu nije mogao naslutiti kraja. Car je prviput u životu osjetio breme, ali ga ono nije dugo tištalo.

Njegova sreća je bila, što je i taj dan pratio pjesmom sunčevu svjetlost kao i svakog dana. I kad se vatreno oko usred dana, na vrhuncu, razgori svim zlatnim buktinjama, car iznenada osjeti neobjašnjivu snagu. To nije bila snaga koju je poznavao u svojim vitim brcima, u kvrgastim ručicama. Bilo je to nešto iznad svega toga.

Otac je baš u to vrijeme završavao rad na njivi. Sin mu klikne:

— Oče, šta je to od mene? Kao da mi je san došao na oči, a evo budan sam. Netko kao da mi šapnu: iz misli se radja djelo.

Otac se samo nasmiješi, žuljevitom, od zemlje crnom rukom pomilova sina i jedva čujno reče:

— Pusti srcu na volju: zapjevaj, sinko!

Tako su uz pjesmu došli pod krošnjati orah, gdje ih je majka čekala s ručkom.

IV.

CAR STVARA RODITELJIMA NOVI DOM

Nekoliko dana kasnije roditelji zapaziše, da njihov sin često razgovara s nekim u klasju. Nikog živog u okolini, ali čuju da sin razgovara, iako riječi ne mogu razabrati. Roditelji se posavjetovaše i odlučiše, da ga otac zapita.

— Oče, savjetujem se s vojskom, — objasni car.

Roditelji se i sami začudiše, što se nisu tome dosjetili. Kako su i mogli zaboraviti, da im je sin car. I umiriše se. Neka se dijete zabavlja na svoj način. Ali još to veće čekalo ih je novo iznenadjenje. Caru je privukla pažnju jedna torba, koju su roditelji pomno čuvali. Kada je zapitao za nju, otac mu objasni:

— Sinko, u njoj smo donijeli prvo sjeme za našu njivu.

— Sad znam razlog zašto je i meni tako prirasla za srce, kad još nisam znao otkud ta pažnja s kojom ste je

čuvali. Oče, veliku radost ćeš mi učiniti, ako mi je daš. Meni je nužna torba, jer večeras ponovo krećem na put.

Otac bi dao srce iz njedara, ali se ne obradova, što će mu sin opet biti daleko od kuće.

— Kamo si opet naumio? — zapita ga tužnim glasom.

Roditelji su sad saznali o čemu se car savjetovao sa svojom vojskom. Odlučio je, da gradi novu kuću. Naumio je, da to veče podje po gradju. Roditelji se ozbiljno zabrinuše, kad im je sin saopćio svoju nakanu. Dok se proglašavao mravljim carem, oni su još uvijek vjerovali da se igra, ali ovo je zvučilo ozbiljno.

— Da ne misliš u ovoj torbi donijeti gradju? — otac izrazi svoju sumnju.

— Ne. U njoj ću nositi svoju vojsku, a ona će dopremiti sve što mi treba za gradnju, — odgovori sin s najvećom ozbiljnošću.

Roditelji pritajiše uzdah i otac poče odvrćati sina.

— Još se nisi ni naigrao. Sinko, rano si zasukao rukave.

Car se samo nasmiješi na te riječi, ali vidjevši kako starce obuzima tuga, poče ih tješiti.

— Mili moji, za mene nema ljepše igre.

Otac se iznenada sjeti kuminih riječi, koje je izustila, kad mu je predavala suze radosnice. Kad je te suze predao sinu, nije mu palo na um šta to znači. Sad mu je bilo jasno. Sina je srce vuklo nekamo. Kumine suze su se već krile u njegovim njedrima. Car već leprša krilima, prokušava ih za veliki put, kojeg još nije pronašao, ali čiji zov ga privlači neodoljivo. I otac naglo reče:

— Sinko, ako ti srce to ište, neka je s blagoslovom.

Predao mu je torbu u znak, da se u dubini srca pomirio sa sudbinom, da dugo iščekivanog sina isprati na daleki put. A majka zadržala suze, gledajući kolikom radošću se ozarilo lice mravljeg cara, kada je iz očevih ruku primio taj mali, ali dragocjeni dar.

Car poljubi roditelje u ruku i skokne u klasje koje se kupalo u posljednjem ognju sunca. Kada je padao prvi mrak, roditelji su vidjeli cara gdje sa torbom na ledjima

odmiče put velikih planina. On je prije zore stigao u srce planina. To jutro ptice u gorama slušale su pjesmu koja je razdraganošću očaravala i njih. A one su dotle mislile, da nitko ne pozdravlja rođenje dana takvom radošću kao one. U njihovim malim srcima, kao da se razbudio neki tajanstveni glasić, koji im je govorio, da ova pjesma ne pozdravlja samo toplinu i svjetlost sunčane kiše, nego sve ono što će se iz nje roditi i stvoriti toga dana. I one se sjatiše, da vide to nepoznato stvorenje, od čije pjesme kao da se pokrenula sva planina.

Šta su mislile u svojim glavicama, kad su ugledale sićušnog momčića, to je tajna. Sigurno je, da su se mnoge i razočarale u svom očekivanju, kad nisu ugledale stvor divovskog rasta, pa čak ni takvog rasta kao ljudi koje su one navikle da gledaju. No bilo kako bilo, zagonetnoj čari njegove pjesme nisu se mogle oteti i one su lepršale oko njega. Gledale su, kako on iz torbice pušta nepreglednu množinu sitnih mravi.

Ma koliko se trudile, ptice nisu mogle dokučiti ništa, jer nisu razumijevale razgovora, koji je momčić vodio s mravima neprestano trčeći od grupe do grupe. Tako je to trajalo nekoliko dana, kadli jednog jutra među mravima nastaje prava trka pred pukotinom kroz koju se nazirao neobičan sjaj iz podzemne špilje. Brkati momčić je dotrčao tamo, i čim je izmijenio nekoliko riječi, pozva sve mrave na okup. Kad su pristigli i oni iz najudaljenijih vrhova i pukotina, ptice ugledaše kako momčić vadi iz njedara nešto nalik na dva svijetla zrna.

On je to činio, kao da mu drugi pokreće ručice. Ptice su vidjele, da je te svijetle stvarčice stavio sebi u oči, dok je govorio mravima, ni ne prateći pokret svojih ruku. Čak je i za ptice bilo očito, da je brkati momčić to činio nesvjesno, ali je njih mučilo što baš ništa ne poimaju od svega toga.

One nisu znale, da je mravlji car uzeo iz njedara kumine suze radosnice, niti su mogle dokučiti zašto su mu suze potekle, čim je te svijetle stvarčice stavio u oči. Vidjele su samo, da je ta dva svijetla zrnca izvadio iz njedara. Izgleda, da je jedna vrana, stara nekoliko stotina

godina, imala najveći dar opažanja, jer kad je car izva-
dio kumine suze iz njedara, ona reče ptičjem zboru:

— Čini mi se, da sam prokljuvala tajnu njegove veli-
čanstvene pjesme. Kod bića njegove vrste ne računa da li
su mali ili veliki, nego je važno to, da li u grudima imaju
nešto čarobno — tamo se krije izvor njihovih ljepota.

Mravlji car, opkoljen radosnom vojskom, pohitao je
u špilju, dok su mu iz očiju tekle suze potokom. Podzemna
špilja sad je prviput odzvanjala od ljudske noge. To nije
bilo nikakvo čudo, jer se u nju moglo ući samo pukoti-
nama kroz koje se jedva provlačio i sam mravlji car. A
bio je tu i drugi razlog što običan smrtnik nije mogao
tako lako u špilju. U njoj je bio sam užareni kamen.

Ni sama careva vojska nije imala hrabrosti, da udje
prije njega. Jedna grupa mravi je po svjetlosti, koja je
obasjala i pukotine, saznala da je konačno pronašla ono
što car traži. Ali kad je car stupio u špilju lijući suze, pod
njegovim rukama toplina se pretvarala u ugodnu svježinu.
Ni njega ni njegovu vojsku užareni kamen nije pekao,
čim je suzama bio orošen.

Car se zasukao i lomio užareni kamen golim rukama,
a vojska prima tovar za tovarom. Tako su marljivo radili
do sunčeva zalaska, a onda su ptice u planini čule carevu
oproštajnu pjesmu. S prvim mrakom iz planine se gubilo
nepregledno mnoštvo svitaca — to je odmicala careva
vojska s užarenim kamenom na ledjima.

U zoru, kada su roditelji pohitali ususret carevoj pje-
smi, uz njihovu radost pridružila se i začudjenost koja
nije imala kraja. Kako su istrčali iz stare kućice, nje ne-
stade. Stare kuće više nema, ali na zaravni iznad litica u
sunčanoj kiši kupa se nova kućica, a oko nje ograda od
užarena kamena. Roditeljima se učini, kao da je zaravan
ovijena plamenim prstenom.

— Eto vam novog doma, — car reče, dok su ga ro-
ditelji grlili.

On to reče jednostavno, kao da im je pružio svježe-
uzabranu jabuku, ali roditelji ne mogu da izuste ni jedne
riječi. Sad su se uvjerali, da je mravlji car dijete, koje zna
živjeti u budućnosti. Kad su stigli unutar užarene ograde,

starci se već nisu toliko čudili kad su tamo našli njivicu i potočić sa otokom od ruža i zlatne pšenice. Samo ih je jedno čudilo: na ogradi ni pukotine, a oni ipak udjoše, kućica je ista kao i stara, ali je ipak svjetlija, zvučnija. Svu začudjenost otac je izrazio ovim riječima:

— Sinko, koliko se ja i majka namučismo, dok nismo iz divljine iskrčili ovo malo njive, i doveli pod krov ovo malo sljemena, a ti nas ostavio da spavamo na starom ognjištu, a razbudio nas na novom! Jedno bilo — za tren oka ga nema, — drugog nije bilo, za tren oka se stvorilo!

Otac se čudio tome, ali se još više iznenadio, kad mu sin reče:

— Oče, ali da ti nisi tu krčio, ne vjeruj, da bih ja mogao stvoriti nešto. Ja mogu samo zahvaljivati što u meni teče tvoja krv, a ni majku našu ne ćemo zaboraviti!

Car se od milja našalio sa roditeljima i tako ih u veselju uvede u njihov novi dom.

V.

CAR SLUŠA OČEVE SAVJETE

Roditelji se brzo navikoše na novo mjesto. Nisu se već čudili ni tome što potok, nastao iz kumine suze, protiče kroz užarenu ogradu, iako na njoj nema pukotine ni toliko, koliko da je vjetar produše. Na zaravan sunce ranije dolazi, a kasnije odlazi nego u dolini. Stari roditelji su se radovali dužem danu, jer su više truda mogli uložiti u njegu usjeva. Radili su predano od svanuća do mraka i u tome nalazili zadovoljstvo koliko i u pjesmi njihova sina.

Ali uskoro ih ta pjesma kosnu nečim pritajenim. Car se sad nije po cijeli dan zadržavao oko njive kao ranije. Dešavalo se da ode izvan ograde i luta okolinom i po pola dana. Roditelji su čuli pjesmu i znali, da se sin nije previše udaljio, nije pošao na neko putovanje. Nije njih brinulo to što im sad nije uvijek za petama; njihovu pažnju je privuklo nešto novo u carevoj pjesmi. Čim je zašao u oko-

linu, poneki glas kao da se s mukom izvijao iz njegovih grudi.

Jednog lijepog dana, kada se careva pjesma teško probijala iz daljine, otac, naslonivši se na motiku reče majci:

— Ženo, u djetetu raste neki nemir.

Njih dvoje su kopali do same užarene ograde, tamo gdje se prostirala sjena krošnjatog oraha. I baš kad su htjeli povesti razgovor o sinu, začuju kako netko kliknu u dolini:

— Potok! Ipak ga nadjoh ponovo!

U tom glasu bilo je toliko radosnog, da su carevi roditelji zaboravili na sve drugo. Očima su potražili onoga koji je tako bučno izražavao svoju radost. Koliko je bilo njihovo iznenadjenje, kad su vidjeli jednu oronulu spodobu. Tamo gdje je potok vijugao preko nekadanjih temelja njihove kućice, iz šume je pohrlio čovjek kojem su gole kosti virile iz opanaka. Starca i staricu obuze laka jeza od same te slike, ali ih obuze pravi užas, kad je neobični došljak iznenada pogledao prema njima, stravično kriknuo i dao se u bijeg, kao da ga bjesovi gone. Starac i starica ostanu zapanjeni. Oduzela im se riječ, kad su shvatili, da jadni čovjek bježi čim ugleda ljude, i kad su se malo pribrali, nisu našli druge riječi, tek su nekolikoputa ponovili:

— Šta to može biti?!

Na njihovu sreću car se pojavi. Uzbudjenje njegovih roditelja dovoljno jasno mu je govorilo, da se dogodilo nešto izvanredno. No car se nije mnogo iznenadio, kad je po opisu prepoznao jasnika kojeg je one noći našao na potoku. Tim veće je bilo iznenadjenje roditelja kad su čuli, da car poznaje tu jadnu ljudsku priliku, i da je ona uzrok nemiru koji ga obuzima. Car je ispričao susret s onim nesretnikom, uzdahnuvši na kraju:

— Mili moji roditelji, iza tog čovjeka kao da mi je ostalo neko tajanstveno pitanje, na koje moram naći odgovora, a ne znam ni gdje, ni od koga ću ga tražiti.

Car se naprezao da objasni što ga muči. Tražio je riječi, da izrazi sve ono što se zbivalo u njemu, ali je otac uzalud gutao svaku riječ, jer, izgleda, ni car nije bio načisto s tim. On je osjećao buru koju je u njegovo srce

posijao onaj jadnik, ali zvukove njenog kovitlaca nije mogao jasno razlučiti.

Roditelji se zглеdaše, kao da očima žele reći: to je novina u njegovoj pjesmi. A car nije štedio riječi, kao svaki onaj koji želi naći utjehu, ruku koja će pokazati pravi smjer. On je znao biti rječit, ali sad ni mnoštvo riječi nije bilo kadro da odredi lik i medje onoga što je osjećao. Ocu se činilo, kao da u mjesecini nazire daleki otsjaj jezerske površine. Vidi daleku plohu namreškane vode, zna da je to gorsko jezero, ali nije u stanju sagledati obale, nazreti dubine jezera. No ono što je čuo bilo je ipak dovoljno. On je jasno nazreo klicu careva nemira. Shvatio je u jednom trenu, da će sin tek sada otići na put koji će roditelje duže vremena lišiti njegove drage blizine.

— Vuče me nešto, neprekidno se uzburkava, kreće, napinje, evo tu, — car pokaza na srce. — Još ne slutim kamo treba da podjem, niti znam kako ću poći, ali slutim da moram stvoriti mnogo prijatelja, jer onaj jadnik, osjećam, nije sam, nije jedini koji vapije. Taj zov je kao pupoljak koji puca: mora procvjetati. Otkini ga, drukčije ga ne možeš spriječiti da ne propupa.

Roditelji se nisu još ni prenuli iz prve zapanjenosti, a on je već vezao priču dalje, da bi dobio što bolji savjet i što temeljnije ih uvjerio u neminovnost puta koji je pred njim. Ispričao je kako je stekao vojsku. Tražio ju je putujući noću, dok se obdan odmarao.

— Oče, znaš li razlog zašto sam tako činio? Po snu se poznaju čudi.

Nemiran je san onih koji pred savješću ne mogu položiti račune. A zar tko sladje spava od onih ljudi koji su obdan predano radili na korisnom djelu? Opasna je blizina onih koji noću krstare kroz zasjedu tame.

Tako je birao i izabrao vojsku.

— Uživao sam gledajući divnu mirnoću sna ovih mravi, — carev glas je postao nježan, kad je govorio kako ih je zatekao.

Dok je govorio o njima, lice mu je zasjalo od neke unutarnje svjetlosti, a kad je slikao one koje je odbacio, iz carevih očiju su vrcale iskre prezira, gnušanja i mržnje.

Sretao je čopore snažnih, neustrašivih vukova, kojima su vilice škljocale čeličnim zvukom. Nudile su mu se horde i snažnijih zvijeri, ali ih je sve odbacio. Istinu da kaže, uklanjao im se s puta, jer se na mahove plašio samog sebe. Ni sada nije načisto, da li ga je jedino slika tog jasnika pobudila da krene tim putem, ali još manje sluti odakle mu moć da bira sebi vojsku koju hoće. Jedino je sigurno, da je tu moć imao i često je strahovao, da ne pogriješi u izboru.

Da bi na tren odagnao ozbiljne misli, našali se:

— Možda je ta moć otuda što sam car, ali otkud sam postao car, kad ni prvi dan u životu nisam imao kruha?!

Roditelji su dalje saznali šta je car sve iskusio na putu. Dok je noćima krstario kroz gore, iz dolina je dopirao neprekidni žamor. Ctupljeni glasovi slili su se kao zujanje roja, ali carevo oštro uho uhvatilo je neki nesklad. Iz prigušene obline skupa glasova, kao da su se odvajali čas uzdasi i jauci, čas cika i vesela vriska. Činilo mu se, da sve to naizmjenice ponire i navire, kao kad nešto žitko ključa. Slušajući to pred njegovim očima iskrsnu slika rijeke, u kojoj se voda odbija od zatona, bijesno se vrti u virovima, ulijeni na plićacima kao da svim tim hoće zadržati maticu, ali se ona unatoč svega pobjedonosno probija naprijed svojom čipkastom krestom. Slikajući to car završi riječima:

— Ne znam, da li da krenem tamo. Sve mi nešto govori, da je onaj jasnika ponikao u tim dolinama. Treba mi vaš savjet, vi ste već okušali život.

Roditelji se tužno zгледаše. Misao da će ostati bez sina nije ih napuštala. Otac reče:

— Sinko, zar si ti baš rođen zato, da se brineš za onog jasnika?

— A zašto bih živio, kad ne bih pokušao da uradim makar toliko da me bar prvo koljeno spominje.

— A što sam ja učinio? — otac ga je pokušao odvraćati i dalje.

— Ti?! Zar se nisi borio da othraniš bar jednog sina?! Zar nisi dosta znoja lio, da pobijediš divljinu, iz krčevine izbaciš panjeve i kamenje?!

Otac je to priznao snebivajući se i pokušavajući da umanji značaj toga, ali car nije popuštao.

— Oče, zar se nisi mogao prekinuti, dok si teško kamenje teglio s njive?! A zar si stao, dok se trošna zemlja nije mrvila pod tvojom motikom?! A ja da se pribojavam opasnosti toga puta?!

Roditeljima je bilo jasno, da ne će izmijeniti carevu odluku, ali je majka htjela da je bar odgodi.

— Sinko, ali zar to mora već sad uslijediti? — zapita bojažljivo. Caru je bilo žao roditelja. Blago je rekao:

— Majko, kakva mi je radost od današnjeg dana, ako ništa novo nisam stvorio?! A k tome vi ni ne slutite, kako ću vam biti blizo i kad podjem na taj put.

Dok su se oni — snebivali, car je pribjegao rječitosti. Oni su doznali da njega na taj neznani put nešto privlači kao strmi vis. Čovjek krene na opasni vis, za čas ustukne pred svakom provalijom, pred svakom vrtoglavom strminom, ali ga ipak neodoljivo nosi želja da se uspne što više. Pogled koji se otkriva iza svake stope uspona pobjeđuje strah i neodlučnost.

— Roditelji moji, sunce ne zlati svjetlošću samo naš kraj. Ono me zove, da mi pokaže sve što otkriva svojim zracima.

Majka ga je prva poljubila u znak da se pomirila s onim što mora biti, ali dodala:

— Sinko, neka ti je s blagoslovom, ali savjet koji tražiš nije lako dati. Mnogo je dana otkad mi pamtime dobro i zlo, ali iz svega moramo pronaći najbolje.

I otac je bio mišljenja, da se prvo posavjetuje sa ženom, a tim radije je prihvatio njenu misao, što je namjeravao da je uteši. Čim su ostali sami, on počeo:

— Ženo, ne brini se, naš sin je snažan i nadaren umom.

Ona je prozrela muža. Njen osmijeh je bio pun zahvalnosti, kad mu je rekla:

— Znam, ali i ti znaj, da on nikad neće biti toliko snažan, da otkloni strepnju materinskog srca.

Roditelji su jedva sklopili oka te noći, a kad im je careva pjesma oglasila dolazak zore, oni su se začudili

onome što je ispunjavalo njihova staračka srca. Dok su mučno naprezali misli kako bi sina najbolje uputili, nisu zapažali kako radost što imaju takvog sina sve više potiskuje strepnju roditeljskog srca. Kad su pod dojmom njegove pjesme otkrili to bodro čuvstvo otac usklikne:

— Ženo, da li mi sina ispraćamo na taj put ili sami krećemo?! Kao da se pomladjujemo u njemu!

On je možda i nesvjesno rekao istinu. Žar kojim su pohrili sinu ususret odavao je što se desilo u njihovim dušama.

VI.

CAR UČI KOD STRICA

Roditelji su sina našli okruženog vojskom. Znali su kolika je znatiželja i cara i njegove vojske, te otac odmah počeo:

— Sinko, teško je htjeti učiniti lijepo djelo, a ne moći. Onda se boriš sam sa sobom, izjedaš svoju dušu, ispija te vlastita nemoć. Teže je moći, a ne htjeti. Onda te nagrižaju svi koji od tebe čekaju da im pružiš ruku. Zato kreni s roditeljskim blagoslovom.

Ali car se rano poradovao tim riječima. Otac ga nije puštao iz tih stopa u doline čiji žamor je mamio cara. Prvim riječima je namjerno obradovao sina, da bi mu to bila prva kušnja. A zatim mu je saopćio, da od puta još nema ništa.

— Prvo ćeš poći stricu. On je kovač. Znaš li šta ćeš kod njega raditi? Naučit ćeš da savladaš sebe. Koga privlači strmina visa kao tebe, taj prvo neka nauči da se ne leti bez krila.

Po mirnoći s kojom je car prežalio izgubljenu nadu da će odmah krenuti na put, otac je vidio da će kovač dobiti dobrog učenika. I odmah ga je uputio kako će doći do strica: neka krene za tokom njihovog potoka i ide sve dok ne dodje do sedme doline. Car nije oklijevao. Oprostio se s roditeljima, torbu s vojskom prebacio preko ramena i pošao s prvim zracima sunca.

Druge zore u jednoj zatvorenoj dolini našao je usamljenu kolibu u kojoj je nakovanj odzvanjao pod moćnim udarcima. Cara je dočekao čovjek, koji je naličio njegovom ocu kao jaje jajetu. Car se čudio, što ga je stric odmah prepoznao, a još više se iznenadio kad je rekao:

— Došao si, dakle, da izučiš zanat?

— Da, došao sam da učinim sve što su mi roditelji savjetovali.

Stric je kovao veliko usijano željezo, a iza njega se žarila cijela gomila. Nije prestajao s radom ni za tren:

— Sinko, učenje ne će biti lako, — upozoravao je cara. Kod mene se uči brzo ili nikako. Tko nije sposoban da skupi snagu u jedan čvor, tome mjesto nije kod mene.

Car ga je gledao netremice.

— Striče, ni ja ne volim natezanja.

— Kako ćeš tako malen doseći do nakovnja?

Caru je stričeva zabrinutost postajala smiješna i nije mogao zadržati osmijeh pa je rekao:

— Ako dotle ne porastem, skakat ću.

I stric se morao nasmiješiti, ali je ipak vrtio glavom. Nije baš mnogo vjerovao, da će momčić izdržati. Nije šala s teškim čekićem u rukama skakati kod svakog udarca. Da bi caru predočio otkud izvire to nepovjerenje, reče mu:

— Sinko, kod mene se uči triputa po tri dana, ali dok se radi, nema zalogaja ni gutljaja, ali ni spavanja. Jedino pred smiraj dana uzimam kratak predah, da se nauživam svježeg zraka.

Stric je oštrim pogledom ispitivao utisak tih riječi, ali car se samo nasmiješio. Odložio je torbu s vojskom i zapitao:

— Striče, hoću li početi odmah? Da ne bismo trošili riječi, moram te upozoriti, da je srce u mene tako malo, da strah jedva ima mjesta u njemu.

Kovač je morao priznati u sebi, da mu se momčić sviđio. Odložio je svoj posao i počeo birati nakovanj i čekić za cara. Kad mu je dao već i posao, sjeti se još da ga zapita:

— A ne bi li se ovaj dan odmorio od puta?

— Dok vidim jesam li odmor zaslužio, — car se opet nasmiješi stričevoj zabrinutosti.

Kovaču je srce poigravalo od tolikog samopouzdanja, ali sve dok nisu odjeknuli prvi udarci, nije mogao odagnati sumnju. On se trudio da udarci njegovog čekića što češće i čvršće odzvanjaju. Momčić je morao držati korak s majstorovim udarcima. To je bio prvi carev ispit. Stric je s pritajenom strepnjom očekivao ishod toga, ali je uskoro morao stati zadivljen.

Car je prvo otkakao odbacujući se samo nogama, ali kad se počeo odupirati i brcima, stric je čuo gdje momčićev čekić odjekne dvaputa dok njegov jedamput. Kad je stric načas zastao, vidio je kako car jedamput poskoči, a u letu dvaputa udari po nakovnju.

— Sinko, od čega si ti skovan? — divio se caru.

— Ne znam, — našali se car — jer me tek sada kuju.

— Ali hoćeš li izdržati do kraja? — kovač je ponovo odao, da se sumnja još ne može otresti.

A car nastavi u šali:

— Ovako sigurno ne ću.

Pred sam smiraj dana, kada je došlo vrijeme odmora, stric je mogao vidjeti, da je car govorio istinu. Tada već nije kovao kao dosad, nego je njegov čekić triputa odzvanjao, dok je stričev jedamput. Stric je slatko uzdisao od zadovoljstva. Jedno je još samo nedostajalo — vještina u iskivanju oblika. Ali stric više nije bio zabrinut, znao je da će vještinu svojih ruku lako prelići u ruke brkatog momčića.

— Samo pazi kako ćeš se držati kad navale glad, žedj i nestašica, — opominjao je cara kad su izašli u svježinu sutona, koji je već spuštao svoj veo s vrhova.

Car je opet bio u šaljivom raspoloženju.

— Striče, zar ti ne znaš, da sam ja prvog dana u svom životu bio bez hljeba?

Stric je promatrao vrhove koji su se kupali u plamenoj kiši sunca na zalasku, polja vječnog snijega koji je slao svježinu u dolinu. Car obujmi sve to jednim pogledom i pohita na potok. Uronio je očima u svaki drhtaj brza toka. Stric ga je tako našao, kad je već bilo vrijeme, da se ponovo prihvate rada.

— Da te žedj ne privlači vodi? — zapita stric.
Car uzdahnu, kao da se prenuo iz slatkog sna.

— Striče, žedj da je gledam. Tekuću vodul Da je gledam i nikad da je se ne nagledam.

Kovač nije shvatio oduševljenje brkatog momčića. On sam je volio i bistrinu i žubor potoka, ali u ovim danima, kada je žedj navaljivala, on se čuvao privlačne snage vode. Nitko ne bi mogao reći, da kovač nije bio prekaljen, da nije već davno ispitao svoju volju, ali se ipak obazrivo čuva želje za gutljajem svježije izvorske vode. Zato nije mogao ni naslutiti uzrok careva ushita. A ovaj mu objasni ne čekajući pitanje.

— Striče, u vodi je vječiti pokret, u toku joj vječito šumi život.

Te noći, kao da se nešto novo razbudilo u starom kovaču. Pod njegovim vještim rukama željezo je dobijalo oblike čiju ljepotu je on nekad priželjkivao. I iskovao je te noći više nego ikada. Ispitujući uzrok tome, on je prvo mislio, da to potiče otuda, što sad uči ovog brkatog momčića, ali kad se uvjerio da medju dva udarca čekića ostaje više razmaka no ranije, on odbaci to umovanje. Onda je počeo ispitivati zašto se s vremena na vrijeme usporava udar čekića. Bio je prijatno iznenadjen, kad je u sam osvit dana ulovio sebe: momčić je osluškivao žubor potoka, a kao da je u njima jedno srce, to je činio i sam kovač.

To večer sjedili su skupa na obali potoka i tako je to bilo zatim svako večer. Prva tri dana su prošla kao da su prohujala. Car tada zapita:

— Striče, da li ćeš mi pokloniti pažnju i iduća tri dana?

Kovačevo garavo lice osvijetli osmijeh pun miline. On je grubom rukom pomilovao carevu glavu.

— Šuti, nestaško jedan!

Dva nakovnja su složno odzvanjala dan i noć i kad dođe deveti dan, kovač izabere dva najtvrdja željeza.

— Ovo će biti naš posljednji zajednički rad. A znaš li šta ćemo iskovati? Mačeve! Da vidimo čiji će biti oštiji i šta će posjeći kovač, a šta će car? — reče stric, kada je caru pružio da bira koje željezo će kovati.

Njihovi nakovnji su složno zvonili pjesmu rada kroz sve dane i noći, ali taj dan je u njihovim odjecima bilo pravo slavlje. Glad i žedj su već odavno i suviše žučno navaljivali, nesаница se obarala na svaku žilicu, ali kad se prihvatiše ovog posla, kao da ih je zapljusnula gorska svježina. Toga dana sunce još nije počelo skrivati svoje plameno oko iza vrhova, a njih dvojica su bili gotovi s poslom.

Kovač je prvi krenuo da prokuša mač. Nedaleko od kolibe stajao je debeo hrast. Kovač mu je prišao bez riječi, ljevicom pogladio mač i neočekivano zamahnuo desnicom. Hrast se nije pomakao ni za jednu vlas, ali je car jasno vidio kako je mač presjekao stablo iznad samog panja.

— Prošao je kao kroz vodu, — caru se ote usklik.

— Da ga vjetar ne obori, hrast bi mogao i srasti, jer je presječen, kao da ga nisam ni takao, — i stric je bio zadovoljan.

Ali kao da je vjetar poslušao njegove riječi, iznenada se diže i udari u hrastovu krošnjju. Prvim naletom ga je odvojio od panja na kojem se ukaza rez gladak kao led. U taj čas ispred cara se zaleluja paperje neke ptice. On lako podiže mač, koji kao da se sam vinuo gore i kad je zamahnuo, paperje osta kao netaknuto, ali u dva dijela.

Stric od oduševljenja najprije samo dugo uzdahnu, a zatim poviče:

— Na tvoj mač ne će sjesti ni muha, porezat će se!

Stric to još nije dorekao, kad je car spustio mač na novu metu. Iznad vrata visio je lanac debeo kao ruka. Car ga je dohvatio po sredini. Otsječeni dio otpao je kao zrela kruška sa grane, dok se preostali dio nije pomakao ni za nokat.

Kovač je jednim vatrenim zagrljajem htio izraziti šta misli o izučenoj vještini brkatog momčića, ali ga je u tom omeo nezvani gost, koji je u taj čas dojurio pred kolibu. Kao da je pao iz neba, pred kovačem i carem zaustavi se čovjek divovskog rasta. Njegovo surovo lice i volovske oči, u kojima je tinjao krvožedan pogled, nisu obećavale ništa dobra, a uz to je bio naoružan do zuba. Bio je sušta slika neobuzdanog nasilja.

— Ah, to su mačevi kovani za mene! — bile su njegove prve riječi.

A zatim je odmah pružio ruke, da mačeve uzme od kovača i cara. Car ustukne i povuče i strica, prije nego bi div tako što mogao i zamisliti.

— Niti su kovani za tebe, niti ćeš ti biti ikada dostojan da ih se dotakneš! — car se nakostriješio kao pjetlić.

Divu se to dalo na smijeh. Kad se nasmijao do suza, osloni se na svoj teški mač i poče govoriti:

— Zar mene može tko spriječiti u bilo čemu, mene, koji dolazim s ledenih vrhova, da pokorim sve živo u ovim dolinama?! Jedan garavi kovač i neko brkato ljudsko sjeme će se usuditi, da me ne poslušaju?!

Njegov glas je naličio grmljavini. U naduvenosti je podigao glavu kao da govori svim ljudima po dolinama, a ne ovoj dvojici. Ali se grdno iznenadio, kada njegove riječi ostadoše bez željena utiska. Car onako malen zaigra ispred njega, skaćući mu gotovo pod nos i reče izazivajući ga:

— Ako ti se srce sledilo tamo u tvojoj ledenoj postojbini, toga bi se možda uplašio neki milosrdni čovjek, a znaj, tvojih prijetnja ne boje se ni najmanji živi stvorovi u ovim dolinama. Ne grmi toliko, za tebe će biti bolje, ako se ljudi ne sjate, da ti vide sramotu, kad te otud potjeraju. Ne ćeš proći dobro ni s onima koji nisu naoružani, a kamoli da ćeš od nas oteti ove mačeve!

Kovač se nije mogao potužiti, da je mnogoputa u životu upoznao strah, ali mu sad bi nelagodno. Nije se bojao za sebe, ali nikako ne bi oprostio sebi da cara pusti u opasnost. Htio je spriječiti kavgu, ali je bilo kasno. Car je pogodio diva u živac. Div je ruknuo:

— Ovamo s njima, da ih smoždim, a ti mi ne ćeš izmaknuti. Poslije ću ti još sladje zavrnuti vratom.

I da je bio okretniji, kovač ne bi stigao cara, jer kad se on prenuo, car je diva već vodio k šumi. Jadnom kovaču nije ostalo drugo, nego da se zasuče, mač čvrsto zgrabi i potrči za njima. Ali kad ih je sustigao, car je divu već pokazivao na jedno stoljetno šuplje stablo.

— Eto ti protivnika! Udri mačem po njemu, ako ti je od hvalisavosti ostalo još nešto i hrabrosti!

Car mu se uistinu smijao u brk, jer dok je to govorio, skakao je divu do samih brkova. Onom je sva mudrost bila u maču, a sad mu je od bijesa i krv pala na oči. Navalio je na šuplje stablo kao pravi slijepac. Kad je udario, šupljina prvo muklo odjeknu, ali u drugom trenu diže se iz nje mukli šum, koji je vrtoglavom brzinom rastao. Kovaču se učini da cvili oluja, koja se naglo radja na grebenima, koji se kriju u oblacima.

Car ga naglim pokretom povuče ustranu. To je bilo u zadnji čas, jer je roj šumskih pčela već navalio na napadača, koji se ludo usudio da oskrvne njihov dom. Kovač je još bio zabezeknut, ali kad je vidio kako div uzaludno maše mačem, i njega zarazi carev smijeh. A car je vikao pobješnelom divu:

— Zapamti, da ti sad nema spasa ni u nogama!

Što je div bjesomučnije mahao mačem, pčele su sve više zabadale žaoke u tijelo. Uskoro je div obnevidio. Izgledao je, kao da se bori s prikazama, najednom je zarikao kao ranjena zvijer i dao se u bijeg. Onako obnevidio padao je i preko svog mača, a car je vikao za njim:

— Junače, zar si zaboravio da otmeš od nas mačeve?!

No div ga je slabo mogao čuti, jer su ga pčele pratile u stopu. Ali i to nije dugo trajalo, jer je zlosrećni div navrijeme je zažmurivši slušao žuborenje vode, zatim proletio na provaliju i tako skrio svoj poraz u bezdan. Kovačev i carev smijeh bili su mu posmrtna pratnja.

— Striče, jesam li dobro izučio kod tebe? — zapita ga car, kada su se vraćali kolibi.

— Bolje nego što sam te mogao naučiti, ali još nisi dobar kovač, — stric ga opomenu.

Car je bio zapanjen. Izdržao je učenje, trudio se da pokaže sve što je naučio i pokazao je i više no što je stric tražio, a sad ispade da još nije izučio sve.

— Kad ću biti dobar kovač? — pitanje je naviralo iz dubine srca.

— Kad u željezo uliješ život. A to ne ćeš naučiti kod mene, jer to ne znam ni ja sam.

Car je dugo mislio o tome što je sad čuo od strica, dok na kraju nije zapitao:

— Striče, da li će to biti na sreću ako u željezo ulijem život?

Stric je, izgleda, očekivao to pitanje. On je bez predočišljanja odgovorio:

— Svaka stvar ima lice i naličje. Pogledaj vodu: zalijeva travu, usjeve — stvara život; napaja blago, ljude — stvara život; navali bujicom, valja kamenje, zaspe njime oranice, poplavi kuće, utopi blago — donosi smrt. Sinko, željezo i voda su loši gospodari, ali dobre slugе.

— Savjetuj me, savjetuj, — car ga je slušao požudno hvatajući svaku riječ.

— Udahni mu život, da otac tvoj ima željezni nokat kojim će brazdu orati, a ja željeznu šaku, kojom ću srce planini iščupati, da kujem motike i srpove.

— Kako ću to učiniti?

Kovač se zagledao u čipkastu maticu potoka. Jedno vrijeme je zažmurivši slušao žuborenje vode, zatim prošapta:

— Budan sanjaj! Gledaj polje — sanjaj. Gledaj željeznu žilu u planini — sanjaj. Gledaj nebeske daljine — sanjaj. A na prvom mjestu gledaj ljude.

Car je sad htio izručiti naramak pitanja, ali ga je stric blago upozorio, da je rekao sve što zna.

— Sad konačno večerajmo i okrijepimo se bistrom vodom ovog potoka, jer mi se čini, da smo obojica zaslužili, — reče na kraju.

To je bila njihova prva i posljednja zajednička večera, jer je car još to veče krenuo roditeljima, ma koliko ga je stric zadržavao, da se kod njega malo i odmori. Kada je mjesec razlio svoje srebro, car je zahvalio stricu na svemu, primio blagoslov, uprtio torbu s vojskom na ledja i pošao da iduće zore pjesmom probudi roditelje.

VII.

CAR UČI SANJATI

Prvi dan po povratku radost roditelja bila je tolika, da se car nije usudio zatražiti savjeta za dalji svoj put. Tek drugi dan je počeo o tome s ocem razgovarati. Onaj je jedan čas razmišljao, a zatim rekao:

— Sinko, majka zna koliko si radio bez odmora, za njenu volju poštedi se još koji dan.

Nakon nekoliko dana, kada se okrijepio, i sam car je vidio da mu je odmor bio potreban. Nisu to bili izgubljeni dani, to je bilo pribiranje snage za napore koji su ga očekivali. Otac mu tada reče:

— Stric te je naučio, da u snu ne spavaš. To nije lako, ali te sad čeka teža stvar. Ako si junak da tri dana i tri noći gledaš netmerice u planine iznad nas, naučit ćeš da vidiš nevidjene stvari.

Car je pažljivo saslušao oca, ali se i nehotice smiješio nestašno. Čudilo ga je što otac govori o junaštvu, a sav trud se sastoji u tome da drži oči otvorene tri dana i noći. On je kod strica izdržao već devet dana i noći. Zato je i rekao bez predomišljanja:

— To je bar lako.

Otac je prozreo njegove misli, te ga opomene:

— Pazi, ne smiješ ni trepnuti, dok ne sagledaš nevidjene stvari.

Car ni tada nije shvatao na što ga otac upozorava, ali kad se prihvatio posla, nije bio daleko da zapadne u malodušnost. Sedamputa je izdržao samo po dan i noć. Kadgod je svanula druga zora, zatreptao je od prvog sunca, kao da su zraci bičevi koji šibaju po kopcima.

— Oče, — tužio se, — kome bih povjerovao, da je jedan kapak teže održati otvorenim, no kamen valjati na brijeg?

— Sad si se uvjerio, da i jedna trepavica može junaka svladati, čuda stvarati, samo kad joj je vrijeme. A šta si vidio?

On ispriповjedi: stoljetne bukve na planinskom bilu,

ljeskovo džbunje, vjeverice na orasima, paperjaste oblake i jata ptica.

— To sve vidi, tko ima oči. Ja to gledam cijeli vijek u našoj planini i vidim to svakog trena.

Drugih sedam dana car je izdržao tri dana i dvije noći, ali mu kapci padoše od prvog mraka.

— Šta si vidio? — otac ga je ponovo zapitao.

Car je i sada mogao reći samo za stvari koje vide i ovca i tele. Znao je, da mora i dalje napeti sve snage. Sad je vidio koliko je kod strica bilo lakše. Tamo je izdržao devet dana i noći bez jela, pića i sna, ali je tijelo bilo zabavljeno radom, oči su se sklapale, kada im je to prijalo. Kod strica je pred očima iskršavalo novo nakon svakog udarca čekićem, a sad mora gledati u okolinu u kojoj zna svaki listić, a očekuje da vidi nevidjeno.

Njegove snage su bile već na izmaku, kada je proveo u bdijenju i trećiput sedam dana i noći, ali kad su ga onda ozarili prvi sunčevi zraci, njegova pjesma je radosno zvala oca.

— Oče, tu na ovoj livadi ugledao sam što nikad u životu nisam.

Na njegova usta navirala je bujica riječi. Pred samo radjanje sunca pred njim je iskrsla šumica tako gusta, da je list na list nalijegao. I on sam je bio sav u lišću. Ali to nije bila šumica pokrivena zelenilom, u njoj je svaki list sjao nekim jarkim bojama. Kad je sunce pozlatilo krošnje, car je vidio kako niz svaku grančicu lije svježije mlijeko, a pod lišćem se mije tek pečeni hljepčić.

— I tada, zamisli, — ocu je pričao, kao da mu je sve to i sad pred očima, ponavljajući pokrete koje je činio kad je to ugledao — iznad glave sam opazio jato carića. Ni oni nisu imali svoju boju perja, no su bili ukrašeni svim bojama rascvjetanog proljeća. Mene obuze želja da uhvatim bar jednog, ali kao da mi je neki glas šapnuo: gdje ćeš ti uhvatiti te hitre ptičice? No moje pouzdanje je bilo mnogo jače. Znao sam bolje nego taj glas za munjevite skokove carića, ali sam osjećao, da će ih moja ruka sada privući. Pritajio sam se, ruku nisam pružio, no samo raširio šaku. U taj tren jedan skokne upravo u šaku,

a drugi su ostali kao omamljeni, dok ih nisam nahvatao, da sam imao cijeli šareni grozd.

Otac ga je slušao, kao da i sam u taj čas hvata te nevidjene cariće žarkih boja. Suze radosnice mu zasjaše u očima, kad je nijemo zagrlio sina. A kad tu dodje i majka, on reče:

— Sinko, za tren si me vratio u moje stare snove. Kad smo ja i majka došli ovdje u divlju šumu, ja sam se zagledao. Sve je bilo tiho, nigdje pokreta ni glasa. A ja sam vidio pticu. Ona je ispustila zrno pšenice. Prve godine je od njega postao klas. Osuo se — druge godine je bila rukovet. I ja sam sanjao, da ću tu iskrčiti veliko polje, kad mi sinovi odrastu. Ovdje bi raslo i cvjetalo naše pleme u slozi i blagoslovu.

Car je bio sretan, dvostruko sretan, jer je vidio, da su mu i roditelji sretni u njegovoj sreći. Nije mogao odoliti srcu, morao je reći:

— Mili moji roditelji, koliko sam sretan!

A otac prošaputa:

— Koliko su nesretni oni koji nemaju snova ili ne će, ili ne mogu da se zauzmu za njihovo ostvarenje. U čemu je njihov život?!

Majka ih je zagrlila obojicu i tako povelala pod krošnjati orah, gdje ih je čekalo mlijeko i svježe pečeni hljeb. Car se našali:

— Baš kao što sam ugledao pod prvim zracima sunca, samo da su tu još carići, koje sam držao u ruci!

Bio je raspoložen za šalu, jer je po zagrljaju majčinom osjetio, da će ona sad već biti sretna i kad ga isprati na daleki put. U to se uvjerio, kad su ga kroz nekoliko dana roditelji pripremali za put. Njega sad nije trebalo nagovarati, sam je odlučio, da se prvo odmori. Kad se okrijepio i počeo razgovor o skorom polasku, otac mu reče:

— Sinko, vidim da si naoružan pameću i više no ja, ali poslušaj još jedan savjet. Konj ide na četiri noge, pa ipak posrne. Kako ti ne bi posrnuo? Sigurno hoćeš, ali se ne plaši i ne očajavaj, već gledaj da padneš na ruke.

On mu je zatim objasnio kako će najmanje posrtati. Otišao je u kuću i iza starog sljemena donio jedno zrcalo i mali prsten.

— Sinko, ako ti cijelo srce nije u djelu, ne laćaj ga se. Ovo zrcalo će ti pokazati, da li si srce unio u ono što kaniš poduzeti. To samo nije dovoljno. Uz to odmjeri, da li si i u glavi stvar zaokruglio. To će ti pokazati ovaj prsten.

I otac je caru objasnio, kako će to prokušavati sa zrcalom i prstenom. Car se zahvalio i obećao, da nikad ne će zaboraviti očev savjet, a roditelji ga blagosloviše.

Mravlji car je bio spreman da krene na put, koji je stara kuma pretskazala.

VIII.

PROLAZAK KROZ KLUPKO ČVOROVA

Car je proveo nekoliko dana na putu, dok nije došao pod jedan prijevoj iza kojega se razabirao onaj žamor iz doline. Po vrhovima gomilali su se gusti, tamni oblaci. Namahove su se spuštali niz strmine i zavijali u svoj sivi plašt i sami prijevoj. Zbog te igre oblaka nije se dala ocijeniti prava visina prijevoja.

Car se iznenadio, kada je nakon cijelog dana uspinjanja prijevoj bio još daleko iznad njega. Drugog dana, kada se teško probijao kroz klance i gudure, morao satima silaziti i penjati se kroz provalije, koje bi ptica preletjela jednim zamahom krila, on je bio načisto da će prolići mnogo znoja, dok ne dopre gore. A što se više probijao u visinu, oblaci su sve više prijetili.

Sedmi dan predveče car se približavao cilju, ali ga je tada obavijala vlažna tmuša, a u tlu i zraku se osjećalo radjanje oluje. Noć se približavala puna ježovite slutnje. U času, kada se dohvatio planinskog sedla, oblaci se naglo raskinuše. Oni su svukli tamni zastor sa vidika i car nazre dolinu koja se gubila s onu stranu prijevoja. Ali to je trajalo koliko kratak blijesak munje, a zatim kao da se pokrenu nebo i zemlja.

Umorni putnik s torbom na ledjima jedva je imao vremena da se zakloni. Gromovi udariše pljuskom. Oluja zaurliče kao da je iskočila iz stotinu zasjeda. Samo tren kasnije tutnjava, koja je ledila krv u žilama, najavila je rušenje gromada kamenja. Uskomešalo se sve oko cara, kao da planina prevrće utrobu. Težak snijeg, miješan s kišom šibao je u oči.

— Slavno su nas dočekali na pragu doline, — poviče car svojoj vojsci.

Ali nije bilo vrijeme da se zbija šala. Kamenje koje se survavalo, svaki tren je moglo smrskati cara i torbu sa živim tovarom. Car nije pomišljao na otstupanje, ali kad su gromade zagrmjele na svakoj stopi kud se sklanjao, on se strmoglavi pod zaštitu prve špilje ispod prijevoja.

Tutanj je prestao, čim se car sklonio. Oblaci su se samo motali ispred stijene kao izvidnica neke skrivene sile što cara čeka tamo gore.

— Čini mi se, da to nije slučajna nepogoda, — reče car vojsci, — ali mi nećemo uzmaknuti.

On nije ostao na riječima. Malo se pribrao i pošao ponovo gore. Tamo ga je dočekao još bješnji urlik oluje, navala kamenja i tuča gromova. Tako je to trajalo tri dana, a za to vrijeme sunce nije razbijalo tamu. Pri kraju car je samo srećom izmakao velikoj gromadi, koja je već padala na njega. Tada se odluči. Iz njedara je izvadio kumine suze. Kada ih je podigao prema nebu, ko da su granula dva sunašca. Kumine suze zasjaše bisernim sjajem i car opazi između njih užarenu ogradu kako se u daljini, na rodnom brijegu bliješti kao plamena kruna.

Car se potpuno zaboravio zanesen time. U njegovim grudima se rascvjetavalo neko krepko, dobro čuvstvo. Ni sam nije znao kako je uskliknuo:

— Kao da sam se napio nade i snage!

U taj čas sa grebena se rušio drugi kamen. Kotrljao se na cara kao da kipti bijesom. Car nije shvatao kako se to desilo, ali sad se nije sklanjao. Poletio je ususret gromadi i dočekao ju je na grudi. Tren kasnije se pitao kojom snagom je kamen razbio u prah? Čudio se, što je tek sada opazio, da je lapavica i krvava. Ali nije bilo vremena

da razmišlja o tome, jer je osjetio želju, da se isprijечи svim gromovima i bregovima koji su se oborili na njega.

Baš se htio zaletjeti, kada iza ledja začuje očajne krikove. Kroz olujinu se približavao jadnik sa ožuljanim tabanima. Nije trčao, nego gotovo noge lomio. Vikao je, kao da je svu dušu dao u glas.

— Pobratime, stani! Care, stani!

Car se skloni na ulaz špilje i tu dočeka jadnika. Jedva ga je prepoznao. Bio je to izbezumljeni starac, koji je pravim čudom nosio to malo kože na kostima.

— Koja nevolja te goni, pobratime? — zapita ga car, kad je onaj doteturao i pao pred njega.

— Koja?! Čuo sam na drugoj strani svijeta da krećeš ovuda! Nisam žalio noge, da te stignem zavremena, — jadnik je prostenjao i pokazao što je načinio od nogu.

Car se zgrozio kada je vidio, da je onaj desnu nogu ožuljao gotovo do koljena.

— Čemu je to bilo nužno? — upitao ga je car s prijekorom i sažaljenjem.

Jadnik skoči obuzet jarošću.

— Ti još možeš postaviti takvo pitanje?! Dušu bih dao, samo kad ti mogu reći da ne odlaziš tamo. Ne idi, ako ti je srce milo! Care, zar ti ne znaš, da sam i ja prošao ovaj put?! Otud bježim!

Car u prvi tren nije znao, što bi počeo s nezvanim gostom. Nije mu bilo pravo, što je jadnik baš sad iskrnuo, da ga zadržava i sije u dušu sumnju. Ali caru je priskočila u pomoć ona sila s kojom se htio konačno ogleđati. Nije imao vremena da odgovara jadniku, jer je oluja zaurala kao da će pobješnjeti, čim je jadnik izrekao svoje.

Brz je let oluje, nije lako preteći kamen što se otisnuo na strmini, ali kad je jadnik poskočio na prve zvuke, koji su se ponovo dizali s prijevoja, nije bilo te sile koja bi ga stigla. Izgubio se u dubini, kao da ga je ponor progutao.

Cara je neugodno kosnula slika tog sumanutog bijega. Oko njegovog srca se počeo prikradati strah. Jadnik je morao iskusiti neizrecivi užas, kad je u takvom stanju

Bio kadar ovamo doći da cara odvrća! Car je i nehotice počeo o tome razmišljati, ali mu u oči udari sjaj kuminih suza. Nije više odvojio oči od njih i nije oklijevao ni časa. Poletio je prijevoju razbijajući sve pred sobom, hučući da nadjača glas oluje. Nije znao koliko je to trajalo, ali najednom osjeti, da pred sobom nema više prepreke, zavijanje oluje se gubilo negdje iza njega. Obazreo se i ugledao iza sebe nešto čemu se nikad ne bi nadao. Na mjestu gdje je mislio da je prijevoj, zjapilo je crno grotlo čije dno nije mogao sagledati. U njega se survavalo klupko čvorova ogromnih razmjera. Ono se kidalo, previjalo, kobacalo obavijeno olujama koje su iz njega izvirale i u njega se sunovraćale.

To je trajalo jedan tren, a zatim je tama obavila cijeli vidik iza njega. Pred njim se nazirala širina doline ispunjena pritajenim žamorom. Njegovo srce zaigra pobjedničkom radošću. Poljubio je kumine suze, i kad ih je vraćao u njedra, njegov zdravi smijeh se razlegao i gubio negdje daleko umnožen bezbrojnim odjecima. On se s podsmijehom sjećao razgovora s jadnikom i straha koji ga je malo prije htio zaskočiti.

— Care mravlji, kakav si čovjek? Na prvom koraku ti srce zadršće i da si ga poslušao, sramno bi uzmaknuo!

Tako se on šalio na svoj račun, kad je krenuo u dolinu. Nakon nekoliko koraka zastao je privučem srebrnim zracima mjeseca, koji se probijao iza dalekih planina. Dok je mjesec razgonio tamu, iz doline se dizala mliječna magla. Ta bijela, lelujava pučina koja je dosada zgušnjavala tamu, upijala je mjesečevo srebro i prelijevala se sjajem.

Car sjede na meku travu, da posmatra tu igru. U podnožju bregova dolina je sve više tonula u tamu, kao da se ona taloži iz magle, a prema visinama plovila je bjelina upijajući sve jače srebrnastu svjetlost. Bilo je to u nekim neobičnim pokretima, koji se slivaju u jedno gibanje, neodredjeno i lelujavo kao u snu.

Careve oči kao da su se upile u tu sliku, ali on se najednom sjeti, da ne vidi to što se pred njim odigrava. Pred njim se lelujalo nešto svijetlo, bez početka i kraja, puno ljupkih pokreta i glasova. On se trže od iznenadnog

saznanja, da je zapao u snove o sreći. Zadivio se neizmjernosti munja u tom snovidjenju.

— Vojsko moja, kako mnogo možemo uraditi i mi ovako maleni, ako pogodimo prave stope? — kliknuo je, vidjevši, da su i mravi izmiljeli iz torbe.

Njegove riječi nisu još nestale u noći, kad u vojsci nasta žamor i komešanje. Kao val, mravi nagrnuše ivici obronka, da bolje vide pučinu magle. Ona je porasla, kao da se u njoj nadima jedrina. Pred njihovim očima to nije bila magla, već se zrcalila zatalasana pučina morska. Po njoj je pala sjena junaka na snažnom konju. Taj junak je bio divovskog rasta, a po čvrstini konjevih pokreta izgledalo je, kao da je saliven od željeza. Slika nije utonula u srebrnaste vale mjesečinom obasjane magle, nego u beskraj mravlje vojske. Junak je izrastao u diva, ali na čudo mrava, na dlaku je bio nalik caru.

Kada su mravi dali izraza svojoj začudjenosti, car samo reče:

— Vojsko moja, jedno smo srce, zar je moguće da nam i snovi ne budu jedni?!

Tako su oni krenuli prvoj dolini iz koje se dizao onaj tajanstveni žamor.

IX.

ŽELJEZNO KUČE

Car je lako koračao nizbrdicom. Njime je ovladalo raspoloženje koje nagoni čovjeka da se raspriča o biločemu, da se uhvati za prvu slučajnu misao koja će goditi srcu. Dodje to tako čovjeku, kada uspjeh nekog poduhvata izgleda, da je na sigurnom domaku. Sam uspjeh tada još ne gubi čara, ali njegova privlačna moć već nije toliko jaka, da razbuktava strast, a muke, prevaljene na putu do uspjeha, opasnosti kojima se izmaklo, uskrsavaju u pamćenju većinom u nekom šaljivom vidu.

Kad su se počeli spuštati, car se raspričao.

— Vojsko moja, kad se sjetim junaka koji je bio boj sa šumskim pčelama, izgleda da smo mu slični. I on je dolazio s grebena u ove doline baš kao mi, a imao je i nekih snova u toj tupoj glavi.

Jedan od mravi prihvati razgovor:

— Ali je njegov san bio prožet zloduhom razaranja.

Po raspoloženju da čini uporedbe vidjelo se, da car već ima iskustva. On u pamćenju od zlosretnog osvajača preskoči na jasnika.

— Recite, — obrati se opet mravima — da ja bar u nečem ne ličim na mog pobratima ožuljanih nogu! Zar nisam i ja zagrizao u kukavičluk, ma i za mrvicu, kad sam spoznao njegov bezgranični strah?

Nekom mravu očito se dopalo ovo uporedjenje, jer ga je dočekao s drugim. On reče:

— A zar nismo u tom kukavici vidjeli i ludu hrabrost? Bila je to vanredna hrabrost, kad se on usudio da dodje pod prijevoj u jeku tog stravičnog urnebes. Za jasnika sigurno ne postoji veći izvor straha no što ga krije to klupko na prijevoju, a kako je ipak srljao tamo?!

Car i vojska otkriše, da u čovjeku ostaje sve ono što je ljudsko, ma se nešto i otupilo ili izoštrilo. U razgovoru koji se sve više raspredao oko toga i ne opaziše, da su se na nizbrdici spustili već pod pokrov magle. Tama koja se zgusnula toliko, da se nije vidjelo ništa, podsjeti ih, da su duboko zaronili ispod te svijetle pučine. U toj tami kao da se najednom izgubio iz okoline i najmanji šum onoga žamora, koji se dosta izrazito nazirao sa prijevoja. Putnici su se našli iznenada u tami i tišini. Od toga im se učini da su sami, daleko od živih bića.

— A ja sam mislio, da ću uskoro biti u dolini, — reče car, kada su se mravi počeli prepirati, da li je dolina još daleko.

Ali car je uskoro vidio, da prepirku ne će okončati te noći. Ako nije htio da tapka kao slijepac i lupa se o svaki kamen, morao je dočekati jutro. Tama je bila tolika, da nije vidio kuda staje, a ni u cijeloj vojsci nije se našlo oko, koje bi probilo noćnu crninu. Saznanje da se put prekida izmami gundjanje.

Jadna tama, kako su bili nepravedni prema njoj! Ona im je darovala ono što su sami uskraćivali od sebe: odmor. Kad su se spustili na suhu mahovinu i slatko zaspali već u drugom trenu, tama kao da se nasmiješila dobrodušno. Nije se uvrijedila, što su njen dar primili s negodovanjem, znala je da će joj zahvalnost doći naknadno.

Nije se prevarila. U zoru, kad su skočili na noge, car i vojska osjetili su koliko im je odmor bio potreban. Nije to bila šala popeti se do prijevoja i izdržati na njemu bez sna svu ovu navalu. No bio je i jedan jači razlog, zbog kojeg su svi ponavljali kao da riječi lete na krilima odjeka:

— Neka je hvala tami, što nam nije dala dalje!

Pred njima je zjapio bezdan. Da je car u tami pošao još nekoliko koraka, svi bi se strmoglavili u neizbježnu smrt. A nizbrdica se oteгла u nedogled. Koliko hoda je još trebalo do doline vidik nije otkrivao. Car se sad i sam začudio, kako se mogao zavaravati, da će još te noći stići u dolinu, kad je tolike dane utrošio, dok se nije popeo do planinskog sedla. Ali se nije uzbudjivao — u osvit počeo se spuštati u provaliju. Bila je to prva veća prepreka na putu ka dolinama, a car je sad znao da ne će biti i posljednja.

Ta slutnja se obistinila. Tri dana su već ostavljali iza sebe gudure i urvine, kada su čuli prvi ljudski glas. Bilo je to neko muklo stenjanje. Car pohita procijepu odakle je dopiralo ječanje. Uskoro se pred njim ukazala slika, koja ga je potresla do dna duše. Na oštrom kamenju ležao je mlad čovjek, koji je pravim čudom bio još u životu. Njegove kosti su bile sve razmrskane. Sav znak života, koji je visio o končiću, bilo je to užasno ječanje.

Car poleti do prvog potoka. Voda, u kojoj je car toliko puta gledao vječiti pokret, učini svoje. Kad mu je podigao glavu i vodom pokvasio krvave usne, umlaćeni čovjek podiže trepavice.

— Tko su bili ti bezdušnici, koji su te ovako unakazili? — upita car uzdrhtalim glasom.

Riječi su teško ostavljale samrtnikove usne. Pribirao je posljednju snagu da caru kaže šta se s njim dogodilo. Ččima je pokazao u pravcu dolina:

— Tamo ćeš saznati. Govori, tko si ti?

— Mravlji car.

Po licu koje se grčilo od muka, na ove riječi pojavi se nešto slično radosnom osmijehu. Pokušao je uhvatiti carevu ruku. Kad mu je car pružio desnicu, samrtnik ju je stiskao, kao da pretače u nju svoju snagu na izmaku. Tako, držeći cara za desnicu, mučeći se kod svake riječi ispričovijedao je uzrok svoje propasti. Gajio je neobičnu pasminu pasa. To su prerano saznali neki nakazni stvorovi i nasrnuli na njega, da ga unište skupa s tim psima.

— Ali sad umirem olakšana srca. Nisu me pobijedili, jer si ti mravlji care, naše pleme, ti ćeš primiti moje posljednje blago. Moja smrt će im se narugati, jer s njome nisu uništili i moje djelo, kad sam tebe dočekao u životu.

Njegove oči govorile su više od riječi. U samrtnom času on se nije predavao, naprotiv, bio je to gordi pobjednik, iako je osjećao, da mu se smrt približuje brzim koracima. Žurno je zamolio cara, da mu raskrili njedra. Car na veliko čudjenje nadje na grudima samrtnika gvozdeno kuće, koje nije bilo veće od krupnog oraha. Udarci su dohvatili i njega, sabili ga u razmrskano tijelo samrtnika. Ležalo je u probijenim grudima.

— Jedva je ugledao svijet, kad su me krvnici napali, — samrtnik je govorio posljednjim riječima. — Na srcu sam ga grijao. Tako se jadno spasilo, da i njega ne unište ili okuju. Othrani ga, ono će te ponijeti na nevidjene puteve.

Riječ mu se već otkidala. Car brzo reče:

— A ja sam sanjao, da ću udahnuti život u željezo.

Samrtnikove oči su se već gasile, ali njegov glas se još čuo, kao da se otima od samrti.

— Hoćeš, care, jer njemu treba dati život već drugi-put. Udahnut ćeš ga, neka je u njemu i moj i tvoj.

Posljednji čvrst stisak ruke govorio je caru, da je smrt učinila kraj tom mladom životu. Skinuo je kuće s mrtva srca, preselio ga u svoja njedra i pokojnika sahranio. Kada je vojska navalila kamenje na mrtvo tijelo, cara je čekalo iznenadjenje: sive gromade su dobile sjaj

koji je odsijevao čak pod oblake. On se sagnuo, da uzme jedan kamičak za uspomenu, ali ga je tada snašlo drugo iznenadjenje: sa tog groba se nije mogao pomaknuti ni iver.

Car je u tren oka shvatio otkud ta svjetlost i zašto se kamen ne da pomaknuti. Tiho je rekao svojoj vojsci:

— Imao je pravo, njega nitko ne pobijedi.

S neizmjernom tugom na srcu su ostavili taj svijetli grob. Caru je bilo teško, što je drugi platio najvećom cijenom ostvarenje tog velikog dara kojeg je sad grijao toplinom svog srca. Mučila ga je tuga kako je ranije nije nikad upoznao, ali su nju razgonile pobjedničke iskre u očima smrtnika. Te oči, kao da su i sad bile pred carem, kao da su ga vodile nekamo, a u ušima su odzvanjale smrtnikove riječi:

— Ti si, mravlji care, naše pleme.

Kroz tugu cara je iznenada ponijelo toplo osjećanje, koje je izviralo iz saznanja da nije sam, da su ovim putem prolazili već mnogi i utrli već nebrojeno stopa.

X.

PORIJEKLO ŽELJEZNOG KUČETA

Druge zore pjesma mravljeg cara odjeknula je ranije no obično. Čekao je sunce sa željeznim kučetom na rukama. Čim su prvi zraci sunca pomilovali to kudravo malo stvorenje, ono se zarumenilo i počelo rasti. S toplinom sunčevih zraka raslo je i željezno kuče, i kad je mjesec to veče izronio iza planina, car je imao željeznog psa kojem je između nogu konj mogao prokasati.

Car se popeo na svog neobičnog konjica. Mladost i snaga razigrali su se u gvozdenom psu. Pohrlio je, kao da hita pred mjesečev srebrni mlaz svjetlosti. Car se radosno iznenadio, kako gvozdeni pas hitrim nogama promiče daljinama kao da ga krila nose, ali kad je skrenuo pogled na sebe i mravlju vojsku, dugo se nije pribrao od zapanjenosti. Od sićušnog momčića ni traga. Na gvozde-

nom psu car je bio jahač doličan, izrastao je u pravog diva, a mravi krupni, krepki.

Gvozdeni konjic letio je okolo kao mjesečev zrak što se probija kroz vjetrom gonjene oblake. Dok se car nije pribrao, iza njih je ostala cijela okolina oko užarene ograde. Po dolinama se pomaljalo praskozorje, kad je car spoznao, da su svud okolo klanci prema kojima je pokazao samrtnik, i da ni njegova rodna kuća nije van njih. Užareni prsten na rodnom brijegu, kao da je proplamsao od neke unutarnje vatre, kada je car došao do tog otkrića. Gvozdeni pas je prešao u laki kas, kao da je time htio reći: brzim pogledom smo obuhvatili cijeli naš kraj, a sad da zavirimo polagano u svaki njegov kutić.

Doline su se budile, kada su im se tiho približavali. Svuda se osjećalo pupanje, cvjetanje i bubrenje klijanja. Pod prvim zracima sunca budio se onaj čudesni žamor proljeća, ali je carevo oštro uho uskoro otkrilo neki pritajeni, prigušeni šum, koji se otimao da probije u prostor. Ispod rascvjetanih krošnja, kao da se negdje u dubini krio mraz. Car nije znao razloga, ali mu se svi ti krajevi učiniše kao krepak, mlad, ali slijep čovjek koji tumara bespućem.

Kad je iz koliba i zemunica mnoštvo pokuljalo na njive, voćnjake i vinograde, caru je zazeblo srce. Radost što ju je obećavao lijepi dan i plodonosni rad, kod mnogih je bila pomućena nečim neobjašnjivo sivim i neveselim što se krio u dubini oka i brazdama lica. Cara, koji je volio boje i šum proljeća, više su privlačili ti ljudi prašljiva lica, ruku crnih od zemlje i rdje, no sve šarenilo kraja okupanog u sunčevu zlatu. Pohitao je medju njih, ljude koje nikad nije vidio, kao medju najrodjenije.

Oni su ga prepoznali. Napuštali su polja i potrčali mu ususret. Njima je bio poznat gvozdeni pas. Kad su ga ugledali obasjanog suncem, nitko nije posumnjao u njegov soj. Znali su, da je car nasljednik uzgajivača gvozdenog psa. Zato je pred cara stupio jedan starac blagih crta, a teške ruke, i pozdravio ga s riječima:

— Ti si sin našeg plemena.

Milovali su gvozdenog psa, cara i njegovu vojsku

grlili su kao davno iščekivane mile goste. A kad je krenuo razgovor, caru je bilo prvo da kaže:

— Braćo, kod vas je sve u cvijetu, a meni se na srce ipak taloži nešto teško, kao mora. Šta može biti razlog tome?!

Onaj starac, umjesto odgovora, pokaza prema nebeskom svodu. Car se zapanjio, kako dosada nije vidio ono što se ovaj čas ukazalo pred njegovim očima! Nad dolinom rasprostrla se neobična paukova mreža. Da li je bila visoko ili nisko, to ljudsko oko nije moglo ocijeniti, ali je lebdjela iznad svega. Kroz nju su se probijali sunčevi zraci, kao da je i nema, iako je bila puna zamršenih naviljaka i klupčadi.

— Šta je to i otkuda? — caru se ote pitanje.

Starac, kojem je lice i ponašanje otkrivalo mudrost iskustva, koja su se taložila tokom dugog života, reče snébivajući se:

— Tko bi to znao?! Toliko znamo, da ta mreža nije uvijek gore, nego plegne i tu dolje. U njezina zamršena vlakna, u klupka urone mnogi, koji su se rodili medju nama. Da im tada vidiš lica! Nakaze su to. A otud se iznakažene spodobе nabacuju jarmom.

Car se naježio, kao čovjek kojemu opisuju kakve strašne zasjede ga čekaju na putu, kojim mora poći po svaku cijenu. Duboko se zamislio, dok je zapitao:

— A vi — što činite?

— Lijemo rijeke znoja, ali naše vodenice slabo melju, — tužio se starac.

Car uzdahnu, kao da je dobio potvrdu neke žalosne slutnje.

— Neki nepoželjni vodeničari odvođe te vaše rijeke u svoja korita.

Kako je to izustio, neobična paukova mreža nestade, kao da se od straha nekud skrila. Čim je to opazio, starac upozori cara:

— Čuvaj se! Nikad još nismo dočekali dobro, kad se ovako što desi. Posljednjiput smo mrežu izgubili iz vida, kad je nestao sin našeg plemena, koji je gajio pasminu željeznih pasa. Mi naslućujemo, da ga ne ćemo više ugledati.

dati, jer već nekoliko dana iz daljine zrači nevidjena svjetlost u kojoj kao da se javlja njegov lik.

Starčeve riječi slijedilo je očekivanje kojim su se svi okrenuli caru. Umjesto odgovora, on je prvo zapitao:

— Starče, po čemu si znao da željeznog psa nisam oteo od njegovog uzgajivača?

— Tvoj pas nije okovan, — starac je dao kratko objašnjenje.

Caru je bilo teško, da im kaže kako je poginuo uzgajivač željeznih pasa, zato im je prvo potvrdio, da je ona nevidjena svjetlost zaista potekla od njega. Zatim im je potanko ispričovijedao kako je zapatio željezno kuće. Kada im je govorio o pobjedničkom sjaju koji se razgario u očima uzgajivača na pragu smrti, car je osjetio kako se medju sakupljenima nešto nadima što potiskuje tugu. Oni su i nehotice okretali oči u pravcu odakle se nazirao sjaj uzgajivačeva groba. Starac je prekinuo tajac. On krepko stisnu carevu ruku i reče:

— I nisu ga pobijedili, kad je bar ovo jedno sjeme te pasmine uspio predati u tvoje ruke.

Zbog vjere koju su mu poklonili, caru se učini, kao da mu rastu moćna krila. Oko njega su bili okupljeni svi ti ljudi prašljiva lica i mravlja vojska. On se i nehotice obazreo na njih i zastao u čudu: nije razlikovao mrave od okupljenih ljudi — pred njim je to bilo jedno!

Njemu se sad učinilo, kao da je od davnina medju ovim ljudima. Progovorio je, kao čovjek koji otkriva svoje srce:

— Osjećam se, kao da sam rodjeni brat uzgajivača. Mislim, da se neću prevariti, ako kažem, da je i on krenuo na veliki put, kad ga je zadesila nesreća.

Starac je to potvrdio s riječima:

— Pošao je u potragu za nečim, što bi nam svima bilo najdraže. Šta bi to bilo, to je i on samo naslućivao. A sad je to breme palo na tvoja pleća, jer si baštinio njegovog željeznog psa.

Car je starcu odgovorio stiskom ruke, a onaj je nastavio:

— Vjerujem, da ćeš ti stići tamo kuda je uzgajivač pošao, jer je on platio cijenu i za tebe, a željezni pas će te nositi stazama kojima ljudska noga još nije koračala. Ti još ne znaš, šta se krije u ovom psu, jer nisi čuo za njegovo porijeklo.

Starac kao da se jedan tren prenio u prošlost, a zatim je požurio da zadovolji carevu znatiželju. U nekoliko riječi mu je ispričavao kako je uzgajivač zapatio pasminu željeznih pasa.

Bio je to sin roditelja, koji osim gola života nisu imali drugo. Majka ga je donijela na svijet žanjući tudju pšenicu. Dok ga je jedna starica prihvatila u krilo, njegova majka je izdahnula na snopu pšenice orošene svojom krvlju. Ona je njegovo rođenje čekala već zavijena u crno, jer je jedva prošlo nekoliko mjeseci kako se otac prekinuo pod teretom teških vreća. Tako je uzgajivač postao potpuno siročić, čim je prvi prodorni krik pustio na ovom svijetu.

Da nije bilo nekoliko jasnih prijatelja njegovih roditelja, mališan bi brzo otišao za roditeljima. Ljudi, koji su ga uzeli na dušu, teško su prehranjivali i svoju djecu, zato su ga uzimali čas u jednu, čas u drugu kuću. Dok nije stasao da sam zaradi zaloga kruha, nije imao svoga doma, ali je imao mnoge domove. On u svom životu nije upoznao većeg blaga od prijatelja. Ničeg strašnijeg nije poznavao od neprijatelja čovjekovog. Kao gonjen nekim plemenitim nagonom on je lutao, tražeći neprestano nešto što će stvoriti i stvarati sve veći broj prijatelja.

Jednom prilikom on je zašao u neprohodne šume visokih planina, koje su se maglile u daljini. Na njegovo veliko iznenadjenje tamo je ugledao jednog velikog psa, koji je davno nestao iz sela, u društvu s vučicom. Na njegov prijateljski zov pas mu se neodlučno približavao mašući repom. Vučica je u prikrajku pratila svog druga psa, očito pokazujući da ne dijeli s njim povjerenje, koje je pokazivao prema nepoznatom čovjeku. Ona je pratila svog druga, svaki čas spremna na skok, da ga zaštiti od čovjeka zubima.

Kad je ovaj psa pomilovao i iz svoje torbe počeo vaditi hranu, vučica je skrila bjelinu zuba i sjela u očekiva-

nju. Momak baci i njoj hranu, mameći je prijateljskim riječima, ali sve dotle nije htjela prići, dok joj pas nije pritrčao i počeo obigravati oko nje veselo lajući prema momku. Ona je baš krenula, kad joj je do uha moralo doprijeti nešto zlostlutno.

U jedan tren se sva naježila, izdužila se kao da se sva pretvara u uši, a u drugom trenu se okrenula brzinom munje i pojurila u guštaru. Ne obazirući se više na momka pas je pošao za njom. Ali ni momak nije ostao skrštenih ruku. On je psa i vučicu već ubrajao medju svoje prijatelje, a glasove šume već poznavao toliko, da je iz svega nazreo opasnost koja im je prijetila.

Slijedeći njihov trag uskoro su mu do uha doprli glasovi borbe. Režanje i krkljanje psa i vučice probijalo se kroz mješavinu glasova, koji su odavali da izviru iz ljudskog grla, ali su bili tako iznakaženi, da mladić u njima nije prepoznavao ništa ljudsko. Malo kasnije u uho mu se zasjeklo stravično skvičanje psa. Momak je poletio ne gledajući kud staje.

Kada je iz guštare izbio pod jednu golu strminu, prvo što je ugledao, bilo je razmrskano tijelo psa. Malo dalje, u malom udubljenju iza ranjene vučice cviljeli su kučići. Vučica, ogrezla u krvi svojim tijelom je branila kučiće od napadača. Na nju je navaljivala cijela horda ljudskih spodoba. Bile su to grozne nakaze.

— Ne ćete ih se domoći, — vučica je urlikala u očaju. — Radije ću im pregristi vratove, neka ginu kao slobodni vuci, nego da služe vama! Vi biste da vas slušaju kao psi, a budu zvijeri kao vi! Ne dam ih!

Momak je povikao:

— A meni? Bit ćemo kao drugovi, a na zlotvore kivni kao zvijeri!

Dok su se one nakaze iznenadjeno obazrele, vučica odgovori momku glasom koji je odavao, da joj je snaga na izmaku:

— Pas im je otac — ja majka. Ako si im prijatelj, uzmi ih.

— To se provjerava na djelu, — poviče momak.

Bio je to njegov bojni poklič. U vučici je život još tinjao toliko, da je mogla vidjeti njegovu navalu. Što je od nakaza palo njegovih šaka, to se lomilo kao slama pod udarom vihora; što je sabio pod noge, to je smoždio kao crva. Grunuo je na njih iznenada kao bujica što prokine korito i sabio ih u prah, ne dajući im vremena da dodju sebi. Kao da se žurio, da vučica prije smrti može vidjeti poraz nakaza.

Prije nego što su joj se oči ugasile, ona je materin-
skim pogledom omilovala kućice, zatim ga prenijela na
momka, kao da mu time hoće reći:

— Ti me zamijeni kod njih.

Momak je kućice uzeo u njedra, a mrtvo tijelo psa
i vučice odnio i pokopao na jedno skriveno mjesto. Nije
htio ni da im mrtva tijela ostanu medju nakazama.

— A kad su kućici zagrijani toplinom njegovih grudi
počeli militi u njedrima, momak se zapanjio od čuda: oni
su bili željezni, — starac je završio priču.

Mravlji car je sad znao sve o željeznom psu i njego-
vom uzgajivaču. Upoznao je ljude iz dolina i rado je pri-
hvatio njihov poziv, da se pogosti u kolibama prije nego
što nastavi put na željeznom psu.

XI.

PUTOVANJE NA TUĐEM KONJU

Gostoprimstvo u kolibama pružilo je caru sve one
ljepote, koje se mogu doživjeti medju dragim ljudima
s kojima nas povezuje ljubav, ali to nije bilo neko slavlje.
Mravlji car je za kratkog boravka kod njih upoznao
mnogo toga što se krilo u njihovim srcima, bio je sudio-
nik njihove male sreće i velikih tegoba. Mislio je, da se
duže zadrži medju njima, ali već nakon nekoliko dana iz
daljine kao da se javljao neki zov, koji mu se činio kao
jeka glasa koji izvire baš izmedju ovih koliba.

I jednog jutra on je izvadio iz njedara kumine suze
radosnice. Odbljesak sunca vrcao je iz njih svjetlost koja

je zračila prema daljinama odakle je caru dopirao zov, koji je imao oblik više neke neobjašnjive slutnje, nego bilo čega drugog. Car se to jutro oprostio sa stanovnicima doline. Na rastanku starac mu je rekao:

— Željezni pas se natrčao po svojoj želji, a sad će te slušati. Upravljaš ga kuda želiš, on će te ponijeti.

Car podje prema nepreglednim planinama. Željezni pas je gutao daljine. Dolina je iščezla iza njih, dok se car nije sjetio, da je još jednom obujmi pogledom. Pred njima je pukao vidik na spletove visova, mračne provalije i beskrajne šume. Planine su svoje vrhove skrivale u gustim velima oblaka. Visoko gore u maglama skrivala su se legla oluja. Sve je bilo zavijeno u tišinu. Kroz prostor je samo ponekad promicao lik orla, koji je moćnim krilima gospodario zračnim strujama. Car je zastao, kada je ugledao jednoga kako veličanstveno plovi zrakom ka vrhovima. Netremice ga je gledao, sve dok se nije zakrilo oblacima, a onda je željeznog psa krenuo tragom orla.

Nisu učinili ni prvi korak, a kameni planinski divovi kao da su počeli izdisati tamu. Uzburkalo se sve, dokle je oko dopiralo.

— Poznamo mi to, — car uskliknu samouvjerenom i upravi željeznog psa u pravcu najvećeg tutnja.

Ali kad su počeli da se rasprskavaju kamene grudi planinskih divova, car uzmaknu. A tada se sve sručilo na jednom. Iz provalija su se digli crni oblaci razdirani nebrojenim munjama. Utroba zemlje se prokidala, gutajući stoljetne šume. Bujice su se izljevale iz provaljenog kamena. Preko svega je pomamno urlikala oluja, kao da bijesno ujeta ogromnim čeljustima. Prema ovim strahotama, ono na prijevoju bila je tek šala.

Car bi mogao biti zadovoljan, da mu je od samouvjerenosti ostalo bar malo prisutnosti duha, ali kad ga je opasnost opkolila, on je samo gledao kud bi sklonio glavu. Željezni pas prvo nije htio skrenuti s puta, ali kad je tutanj odronjenih grebena odjeknuo nad njihovim glavama, car je bjesomučno trzao svog konjica. Ma koliko se poslije stidio toga, on je sad samo izmicao pred kamenim gromadama što su se oburvavali i očajno je trzao

nazad željeznog psa, kad se pred njima rastvarala nova provalija. Ali kuda god se okrenuo, njega su dočekivale nove strahote. Jednoj je jedva umakao, druga ga je već zaskočila. Glava mu se okretala kao vjetrokaz, jer dok je štitio čelo, već je morao strahovati za ledja.

Koliko vremena je izmicao kroz tamu i oluju, car nije znao. Režanje željeznog psa i povici mravlje vojske, koji su na taj način odavali svoje negodovanje, caru je tek kasnije iskršlo u pamćenju. Počeo je dolaziti sebi, kada se iznenada našao u nekoj tihoj, maglovitoj dolinici, u koju je upao kao da je iskočio iz mračne vreće. Iza ledja košnica strave još je zujala, a pred njim se lijeno pružio uspavani močvarni kraj.

Mravlji car je brisao znojno čelo, požudno udisao zrak, nemirno bacao pogled na sve strane, kao čovjek koji još ne vjeruje, da se trgao iz bunovna sna. Ali dok je tako pokušavao da sabere prve misli, njegovu pažnju privuče neobičan ljudski stvor. Kroz sumaglicu stršio je niz jablana. Oni ne bi privukli carevu pažnju, da su lišćem drhtali na vjetru kao obično, ali su se sad lomili i padali u cijelim otkosima. Sumaglica se sanjivo rasplinula, u dolinici je mirovao svaki dašak. Za cara je bila nerješiva zagonetka od čega se ruše jablani.

U nedoumici je zvjerao, dok na kraju nije bacio pogled iznad njih. Tada je vidio onoga koji je obarao jablane. Iznad njih se lelujavao laki oblak, a njega objahao neobičan junak. Lijeva noga mu je tanka, a oteгла se gotovo do zemlje. Desna mora da je bila u krvnoj zavadi s lijevom i nije htjela imati ničeg zajedničkog s njom. Ona je bila kratka, a debela kao trupac. Ako je ona bila kratka, ali je na njenom velikom prstu izrastao nokat duži dvaputa od nje, a savijen kao polumjesec. Možda je nekad bio prav, ali se savio kako je junak s njim često češao tjeme.

U junaka nisu samo noge išle u raskorak. Nije u njega bilo dijela na tijelu, koji bi bio sličan i doličan svom susjedu. Trup mu je izgledao kao velika tikva — dolje preširoka, gore preuska. Na uskim ramenima i zmijskom vratu klatila se glava nalik ogromnoj rumenoj jabuci. Iz nje su nikla dva uha, za koje bi svaki prije rekao, da su

dva ogromna poluuvela bundevina lista. Nije ta glava ni bez muškog ukrasa — brci su na njoj, i te kakvi! I mravlji car je poznat po brcima, ali se čak i on začudio ovima. Lijevi brk u junaka opustio se čak do koljena one duge noge i na njemu je vezana kabanica i šubara. U desnom su se raštrkale svega tri dlake, ali svaka debela kao palac, a sjenom jedva pokrivaju usne. Junak nije ni bez kose. Čela mu se vedri kao bijela bundeva na mjesecini, ali na tjemenu se kočoperi sedam vlasi. Junak ih je spleo kako ni majka ne bi povila povoj, i u taj zavežljaj smjestio ženu i sedam djece s glavama poput tikve.

Takav slavni junak jaše na oblaku, lupa se po trbušini i podvikuje, kao da razveseljava sedam svatova. Drugim noktom desne noge češe se iza uha, a lijevom obara jablane.

Mravlji car je za tren oka zaboravio sve na svijetu i povikao:

— Junače, šta radiš?

— Zar ja? — onaj se nasmije, da je oblak poskočio pod njim. — Pravo da kažem, šta me se tiče, ali mi se čini da me svrbi noga, te je češem. Da li ti se dopada?

On se smije, a žena i djeca udariše u dreku, da bi zaglušili i jato čavki. Car se nadvikivao s njima, kad je zapitao:

— A tko si ti?!

— Podji meni u goste pa ćeš vidjeti. Ljepše i zabavnije ne ćeš se pogostiti na ovom širokom svijetu. Pravo da kažem, čini mi se, da ti sad ne možeš poželjeti veću sreću, no da se pogostiš kod mene.

Mravlja vojska se u to nestrpljivo uskomešala u torbi. Cara to kosnu kao glas savjesti, ali kad se htio obratiti mravima, iza njega se tutanj počeo javljati novom snagom. Car je osjetio hladan dah oluje što se radja ponovo. Njega je prožela jeza i brzo odustane od razgovora s mravima. U žurbi je povikao junaku na oblaku:

— Kako bih došao u tvoju kuću?

— Lako i lijepo: uzjaši na mog konja. Popni se s tvojim zajedno i budi bez brige, dok mene vidiš, — zagrohota onaj.

— Zar će nas moći nositi?

— Moj konj? Tovari na njega, ako ćeš i pola svijeta!

U drugim prilikama car bi se slatko nasmijao svemu tome, ali dok je vrijeme prolazilo u razgovoru, tutanj i zavijanje oluje približavali su se sve većom brzinom, a željezni pas, kao da je osluškivao želju mravlje vojske, sve češće je pokušavao da se okrene oluji. Car zažmuri, kao da ne želi vidjeti ni sebe i poviče:

— Primakni tvog konja, ako se nadaš, da će me ponijeti odavde.

Njegove riječi zaglušio je grohot junaka na oblaku, a kad je car ponovo otvorio oči, umalo mu nisu iskočile od čuda: ispod njega su brzo promicali krajevi. Lelujavi konjic gostoljubivog domaćina letio je na lakim krilima, kao da cara uljuljkuje u prijatan san. Crni oblaci nazirali su se daleko iza njih; nemoćno su padali kao ustrijeljena ptica. Dok je brzo odmicao, car ih je gledao obrvan nekim opojnim drijemežom, od kojeg se uzalud otimao. Najednom ga je obuzela neka neobjašnjiva tuga, i što je slika crnih oblaka postajala mutnija, on je osjećao sve više neki prijekor. U njemu se nešto sukobljavalo, ali ovaj konjic je letio tako vrtoglavo, da je car od tog leta nezadrživo padao u teški drijemež.

Kada su se crni grebeni već gubili na podnožju vidika, car učini zadnji napor. U njemu kao da se nešto raspuklo. Skočio je, kao da su ga zapljusnuli mrzлом vodom i upio oči u crne grebene. U taj čas je premro, kao da ga je kakav jezivi događaj istrkao iz pijanstva.

Nad grebenima se jasno ocrtavala paukova mreža, koju je vidio nad dolinom. U taj čas je s onu stranu grebena izbila snažna muška prilika. Car je prvo vidio snažno podignutu ruku kako udara velikim čekićem, a zatim se na grebenu ukazao njegov stric. Pod njegovim udarcima kidali su se čvorovi u paukovoju predji, raspršili se tamni oblaci. Kovač je nadirao nezadrživo razmahujući čekićem. Kada je malo pročistio greben, car ga je vidio, kako se za tren oslonio na držalo čekića i očima prokrstaro okolinu.

A što je slijedilo u drugom trenu, to car nikad u životu nije zaboravio. Stric ga je ugledao. Stojeći na gre-

benu, stari kovač se zamio, kao da se bori s nesvjesticom, ali to nije potrajalo ni koliko odbljesak munje. Drugi čas je podigao svoju snažnu pesnicu i prijeteći je zamahao prema caru, dok je klimanje glave odavalo teško negodovanje.

Caru se zapalio obraz od sramote. Život bi dao tada, da se mogao sakriti pod zemlju, ali se u to obazreo i njegov gostoljubivi domaćin, i kad je vidio što se dešava sa carem, on ošine svog konjica. Zaljulja se oblak kao nikad dotada i mravlji car opet zapade u prijatan drijemež. Kao kroz san maglila se stričeva prilika još jedno vrijeme, a zatim car ništa drugo nije osjećao osim ljuljanja koje je dolazilo od lelujavog kasa neobičnog konjica.

XII.

U GOSTIMA KOD NASMIJANOG DOMAĆINA

Mravlji car se prenuo, kada je nogom dohvatio čvrsto tlo. Imao je čuvstvo, kao da se budi iz pijanstva. Na zemlji je bio ponovo onaj sićušni momčić, koji je mogao spavati u žitnom klasu. Iza njega je u stopu išao željezni pas, na koga je car sad dizao oči kao na mali brijeg.

Prvo mu je bilo da očima pretraži daljine vidika. Ono čemu se jedva nadao, ugledao je: na crnim grebenima stric je još bio boj neumorno mlateći čekićem. Cara je obradovala ta slika, jer ga je uvjerala, da se oslobodio drijemeža, ali ga je ujedno i zaprepastila. Njemu je bilo jasno, da je na lelujavom konjicu nasmijanog domaćina prešao velike daljine, a crni grebeni su ipak još uvijek bili gotovo na ptičji let. Ustumarao se oko željeznog psa i ni sam nije znao kako je počeo da se penje na njega, ali se u taj čas zapleo u domaćinovu dugu nogu.

— Kud bi već jahao, dok ja nisam ni sjahao? — car je začuo grohot iznad sebe.

Kad je podigao oči, nasmijani domaćin je skakao s oblaka. U skoku je naglim pokretom glave prebacio svoj perčin, da su mu žena i djeca izletjeli iz njega kao

iz pračke. Dok su se još kotrljali po livadi, on mahne oblaku:

— Dobro si me služio, idi sad na pašul

Oblak je poletio i dok se car nije prenuo, crnih grebena i strica je nestalo. Sve je to prekrilio konjic nasmijanog domaćina, koji je skakutao s kratke noge na dugu nogu, kao nehotice zaplićući se između cara i željeznog psa. U veselju nije dao da car prvi dodje do riječi, nego je povikao:

— Ženo, šta to znači?! Tri dana mi je gost već u kući, a ti još nisi spremila ručak?

— Naše livade su bogate travom, napasite se gdje hoćete, — došao je brzi odgovor.

— Jesi li vidio dobru ženu, ta bi dušu dala za nas, — domaćin se obrati caru.

A ovaj je čuo kako neki mrav gundja u torbi:

— Lud ne poznaje veće pameti od svoje.

Ali car nije dobio vremena za razgovor sa svojom vojskom. Domaćin ga je zagrlio pokazujući mu pokretom druge ruke široku dolinu koja je pukla pred njima.

— Cvo je moje malo carstvo — raj zemaljski. Veseli se, prijatelju, što te je sreća dovela ovamo.

Bio je sav u pokretu i dok je car još uvijek bio zabavljen mišlju o tome kako su crni grebeni na domaku, domaćin se kao slučajno maši onog brka od tri dlake i poviče:

— Gle čuda: koliko je izrastao ovaj brk, dok sam bio na putu?! Prijatelju, podjimo prvo do brijača, da mi ga malo potkreše.

To je caru izvaralo osmijeh. Kako mu ne bi bilo smiješno, kad se domaćin ne tuži na dužinu onog brka što bi i djavolu bio prevelik za bič, već bi potkresao onaj što je deblji no što je dug. A domaćin se samo smije i povede cara.

Jedva su prošli livadu na kojoj su domaćinova djeca dizala pravi urnebes, stupiše u bašte, kojima se car nije mogao načuditi. Na svakom koraku ispriječile su se dinje, lubenice i krastavci veliki kao utovljeni volovi. Pod jednom glavicom kupusa, domaćinova neka svojta zavukla

se u hladovinu pa slavi pravo slavlje. Neki veseljak potegne jaje kao dvije šake i nabaci se na domaćina.

— Moramo te mi štititi, kad sam nisi kadar otjerati muhe sa čela, — poviče društvo ispod kupusa.

Domaćin skoči u korov i poče otud bacati cijele pregršti velikih jaja. Na njegov smijeh diže se uplašeno kokodakanje i car vidje kako sa svih strana bježe kokoši velike kao telad. Kad se između domaćina i društva ispod kupusa razvila prava bitka jajima, car je tek onda vidio da je tih jaja na svakom koraku u korovu. Gadjali su se jajima sve dok jedno nije pogodilo domaćina u onaj dugi brk.

— Baš vam hvala, — poviče on protivnicima, kad se žumance razlilo po brku — namazali ste ga, te će bar i ovaj malo porasti.

Uz grohot je zagrlio cara i poveo ga sa tog neobičnog poprišta. Uskoro ga je uveo u jednu jarugu. Svud okolo je raslo bujno cvijeće, a u dnu jaruge se dizao usamljeni dud. Pod njim je bila prostirka od trave, koja bi stasitom momku bila do pojasa. Na dudu vise budaci, sjekire, kliješta i pile. Sve je to nagrizla rdja s palca debela. Kad su prišli, domaćin se zatrese od smijeha i poviče iz sveg glasa:

— Brijaču, da mi potkrešeš desni brk, ali čestito!

Povikao je nekoliko puta, ali se ni travka nije povila. Car je već pomislio da domaćin zbija s njim šalu, kad se u taj čas iz trave izdigoše velika razjapljena usta. S grane je padalo zrno duda kao dobar klip kukuruza. Tek tada je vidio, da u travi leži čovjek, jak kao od željeza saliven, a sav zarastao u dlaku kao ovca u runo. Progutao je dud i ponovo se lupio o zemlju.

Domaćin ga je dozivao već pola dana, dok se onaj napokon nije podigao iz trave. Protežući se, lijeno je dohvatio budak, i kroz neprestano zijevanje rekao domaćinu:

— Pobratime, ti si se sasvim ulijenio. Slabo se žuriš do brijača. Baš se ne brineš o svojoj ljepoti.

Car je izbuljio oči, kao da će mu iskočiti, a domaćin se neumorno smijao, dok je sio pod jedan veliki kamen.

Brijač se dovukao s budakom, dohvatio domaćinov dugi brk i počeo ga namatati oko kamena. Stenjao je pri svakom pokretu, dok konačno nije sav kamen zavio u brk i svezao čvor.

Kad je tako privezao domaćina, brijač se na očigled izmijenio, kao da to nije bio čovjek koji je još čas prije padao od lijenosti. Poskočio je podvikujući od veselja i oduševljeno je pograbio budak. Širokim zamahom ga je zabijao prvo u korijen jedne dlake, da bi se još većom žestinom okomio na drugu, a zatim na treću. Car se uplašio, da će brijač raznijeti glavu na komadiće, ali je domaćin svaki udar dočekivao uz gromki smijeh. Kada je po brijaču pala već i pjena, domaćin ga poče dražiti:

— Tako prolazi, tko ne naoštri alat!

Ali je brijač, izgleda, bio čvrsto uvjeren u svoju vještinu. Nije se dao zbuniti, no je veselo odgovorio:

— Ne brini se, nakon tvog brka još ću lako izići na kraj i s brcima tvog gosta.

— Hvala, moji brci treba da još rastu, — požurio se car da odbije ponudjenu uslugu.

Ustuknuo je i nehotice kad je čuo da se radi o njegovoj glavi, a brijač samo sleže ramenima i navali još većom žestinom na posao. Dokle je to trajalo, car ne bi znao reći, ali je jedva dočekao taj čas, kad je brijač odložio alat i rekao domaćinu:

— Sad sam te dotjerao u red, da bi mogao ići prositi djevojku.

Domaćin opipa one tri okrznute dlake i negodujući reče:

— Tako dobar brijač mogao bi i bolje!

— A tako uredan domaćin neka se njeguje redovito, neka mi ne dolazi pod ruku, kada je već sav zarastao u dlaku, — ni brijač nije htio ostati dužan.

Nije skrivao nezadovoljstvo, što je mjesto priznanja za tako naporan i plodan rad dobio prijekor. Nije više ni pogledao domaćina, već je alat bacio na dud i u isti čas se opružio na travu. Domaćin se nasmijao od zadovoljstva, kad je počeo odmatati dugi brk.

— Naljutio se, ali s pravom, — obrati se caru. — Ima ruke, da zlata vrijede. Pobratime, ti možeš žaliti što nisi koristio njegove usluge. Treba da si se i ti malo dotjerao, jer je kod mene društvo u kojem čovjek mora imati pristojan izgled i ponašanje.

Car nije znao šta bi mu rekao, jer je iz torbe dopiralo gundjanje mravlje vojske, a željezni pas je nestrpljivo tapkao iza njega.

XIII.

MEDJU DRUŠTVOM NASMIJANOG DOMAĆINA

Car je mislio: kad sam već upao u mulj, da mu ispitam dubine. Pošao je za nasmijanim domaćinom ne obazirući se na negodovanje mravlje vojske i željeznog psa. Domaćin ga povede iza jednog brijega, na kojem je sve bilo u cvijetu, ali nigdje ni daška bilokakvog mirisa.

Iza brijega, koji je bio pun bojama, caru se narugala neočekivana slika. Usred močvare dizao se humak pljesniva djubrišta. Koliko je cvjetni brijeg bez mirisa, toliko je močvara puna zadaha, ali je cara najneugodnije kosnulo, što je tamo ugledao čovjeka. Velik, snažan čovjek, do pojasa se ukopao i sjedi u smeću. Da se tri bičje kože oderu s njega, ne bi mu škodilo, tolika je snaga u njega, ali je sav u krpama, brada se pustila do pojasa i uvriježila u smeće, a uši mile po njemu. Vidi se, da ni ne mari za sve to, već mirno razgrće smeće rukama, vadi jednu po jednu uš iza vrata i slaže pomnjivo po djubrištu.

— Pobratime, dobro otvori oči, jer pred tobom stoji moj mudrac, — pokaza nasmijani domaćin kroz urnebesni grohot na ljudeskaru.

— Divan mudrac! A šta to radi?

— Ja? — ozovne se sam „mudrac”. — Zar ne vidiš predamnom knjigu? — upita prezrivim glasom i pokaza na smetlište.

Naravno, da je mravlji car bio preneražen.

— Zar je to knjiga?! — oteo mu se usklik.

— Što se čudiš? Zar nikad nisi vidio knjige?

Car umjesto odgovora upita:

— A šta radiš po toj knjizi?

Mudracu je počelo dosadivati toliko zapitkivanje i očito neshvatanje. Nabusito je odgovorio, ne krijući da gubi strpljenje:

— Zar ne vidiš, — pokaže na uši — slažem slova. Pišem knjigu svog života.

— To si zaista mogao pogoditi, — reče caru mravlji glas iz torbe.

Ali se car nije mogao uzdržati, da ne kaže:

— Jesi izabrao i knjigu i slova.

— Kakav život, takva knjiga, takva i slova, — onaj još odgovori, ali se odmah zadubi u posao.

Nabrane vjedje i mrko lice govorili su jasnije no riječi, da ne želi više razgovarati s carem. A domaćin je pucao od smijeha, kada je cara poveo dalje.

— Pobratime, to je mudrac kakvog ćeš sresti samo kod mene. Taj je iz onog roda koji žanje na tuđim ledjima. Pobratime, uči se, kad sam ti pružio priliku.

Kada mu car nije odgovorio ni riječi, domaćin se nasmije još jačim grohotom:

— Nisi me poslušao, a vidiš, da si se dotjerao kod mog brijča, siguran sam da se moj mudrac ne bi naljutio na tebe. Ovako si propustio dragocjenu priliku, da se koristiš njegovim poukama.

Dok je car zapao u neprijatne misli, a domaćin pucao od smijeha, prolazili su kroz šumarak, u kojem su rasla drva ružičasta ili bijela kao mlijeko. Kroz krošnje su prolijetale ptice ljubičasta perja. Noge je milovala svila, koja je poprimila oblik mlade travice. Car se u tom šumarku otrgao od teških misli i baš kad je svu pažnju poklonio cvrkutanju ptica, do njega dopre neki neobičan miris.

— Domaćine, nije li to rakija? — upitao je iznenadjeno.

— Što, tebe čak i to čudi? — smijao se onaj.

— Zar pečeš i rakiju?

— Peče je djavo, ako je i tome vješt! Ja dolazim

do nje lako kao i do svega: rakija izvire kod mene, izvire, pobratime!

— Je li moguće?!

— Gledaj, pa se uvjeri, — domaćin skrene na jednu stazu i začas izbije u malu uvalu.

Svud okolo je šumorila zimzelena šuma, a pred carevim očima ukaza se bistro jezero. Površina mu se prelijevala duginim bojama, a razigrani sitni valovi vezli su biserne čipke po obalama. U samom srcu jezera dizao se mali otok. Na njemu je svega jedno drvo, čije grane su rasle u neobičnim krivinama, a mjesto lišća imale su svi- lenkaste rese. Po drvetu se uspuzala vriježa šarenih tik- vica. Cko samog otoka u jezerskoj struji cvjetao je mak najraznolikijih boja.

— To je neobičan jezerski mak, — upozori domaćin cara, — koji ujutro cvjeta, a u podne već sazrije.

Ali je na otoku bilo nešto neobičnije što je carevu pažnju privuklo i bez upozorenja. Pod onim kvrgavim stablom opružio se debeli čovječuljak. Glava je u njega kao veliki krumpir, a nos ništa manji. Upravo sav čovjek je ličio na neke rumene krumpire neskladno naslagane jedno na drugo. Taj otočanin je držao u ljevici mak, a desnom rukom je marljivo grabio iz jezera u šarenu tikvicu.

— Šta ovaj radi? — upita car domaćina.

— Zar ne vidiš? — ozovne se onaj s otoka. — Razgo- nim plač.

Car pogleda upitno nasmijanog domaćina, a onoga je to nagonilo na bučni smijeh. Kada se sit nasmijao, zahvatio je rukom iz jezera i pruži tekućinu caru pod nos.

— Omiriši!

— Rakija! Cijelo jezero rakije! — uskliknuo je car preneražen.

Otočanin se nije obazirao na njih, već je marljivo radio svoj posao. Uzimao je zrno maka, tikvicu rakije, i tako redom, dok je trajalo maka.

— Zar za tebe nema drugog života? — upita ga car.

Debeljko mrgodno zagnjuri tikvu u jezero i pro- gundja:

— Kakav život, kad ne znam tko mi je prijatelj, a tko neprijatelj?

— Čovječe, ti si se živ sahranio!

Na te riječi debeljko ljutito okrene ledja, pokazujući da ne želi više čuti ni riječi.

— A ti ne buni san mrtvima, — povikao je još i navalio na rakiju s pravim bijesom.

Car je stajao nedolučan, a domaćin mu se smijao u lice.

— Vidiš kako te primaju samo zato, što nisi dozvolio da te moj brijač malo dovede u red. Pogledaj, čak ni onaj namjernik ne želi da te vidi.

Kada je mravlji car pogledao na suprotnu stranu jezera, sa usana mu je poletio usklik. Zaklonjen zelenilom, iz jezera je pio glavom jadnik ožuljanih nogu. Čim se sreo sa carevim pogledom, srknuo je još požudno i žurno se povukao u čestu. Nije se mogao sakriti tako brzo, da car ne opazi rumen stida kako mu se razlio po obrazima, ali caru se najednom žurilo otuda. Krenuo je ne čekajući, da ga domaćin vodi dalje i dugo se nije odazivao na njegov smijeh, jer je osjećao kako i njegovo lice plamti. Jezik mu se odriješio, tek kada ga je domaćin pozvao na jedan pošumljeni brijeg, na kojem se po njegovim riječima sabralo divno društvo. Mravljem caru su se oči zaiskrile pritajenom strašću. Odgovorio je oštro:

— Domaćine, meni se čini, da ja nisam za ovo društvo, jer mi brkove nije potkresao tvoj brijač. Bolje će biti, ako se zahvalim na tvom gostoprimstvu i svemu što sam kod tebe naučio.

— Zar kod mene može netko i naučiti nešto? — domaćin je s bučnim smijehom dočekao careve posljednje riječi.

— Da, i to krupne stvari. Tako sam naučio, da se šupalj orah ne čuva, jer u njemu rodi samo plijesan. To mi je dosta, da podjem odavde.

Domaćinov smijeh ispunio je cijelu okolinu. Jedan val praskavo se nadovezivao na drugi, kao da ga je izazvala krupna šala, ali cara taj smijeh kao da ubode u srce. Domaćin je postajao sve bučniji, ali cara to nije moglo zava-

rati. Naišao je na trag zvijeri i brinuo se, da ga ne izgubi. Ma koliko se domaćin skrivao iza smijeha, car ga je oštro uzeo na oko i nabrzo otkrio u dubini njegovih očiju pri-tajene varnice, koje su podsjećale na zmiju u zasjedi.

— Gle otrovnice što se umiljava! — i nehotice pro-šapta car.

Sreća njegova što ga domaćin nije čuo! To otkriće cara navede na lukavu misao, da i sam hini ludu veselost. I on je prasnuo u smijeh i u šali udario domaćina po dugoj nozi. Kad se onaj skljojao na koljena, car poviče:

— Domaćine, šta će biti od tebe, ako te udarim, kad klecaš od milovanja? A ja sam ti htio uzvratiti gосто-primstvo, ali u takvom kraju gdje se po ovakvim gosti-ma udara od srca.

Strah, koji je za tren zamutio domaćinove oči, nije izmakao carevu pogledu, ali domaćin nije prestajao sa smijehom.

— Poći ću s tobom i na kraj svijeta, ne ću se ni uvri-jediti što ne ćeš duže da uživaš moje gostoprimstvo, ali jedno mi samo nemoj odbiti: pogledaj ono što je kruna mojem malom raju zemaljskom, — umiljato je molio cara.

Ovaj se zamislio, ali mu je do uha dopro mravlji šapat:

— Pogledaj jazbinu zvijeri do dna, kada si već upao u nju. Vrijedi to truda.

Car je pustio, da ga domaćin zagrlji i vodi dalje, ali se starao; da se i sam skrije u luckasto smijanje.

XIV.

SKIDANJE ŽULJA S MOZGA

Na sunčanom proplanku gospodarila su tri hrasta di-vovskog rasta. I po njima su se uspuzale tikvine vriježe, ali je svega na jednoj bilo ploda. Na vriježi, što se splela oko stabla srednjeg hrasta, visila je tikva velika kao kuća. Nije ona samo veličinom naličila na kuću, bile su na njoj proključane rupe nalik na vrata i prozore.

Kada su domaćin i car izbili na proplanak, tikvetina se tresla kao da neka neman hrče u njoj. Na vrhu joj je drijemao zlatan pauk. Bilo je velik gotovo kao pola tikvetine, oči su mu se sjale neobičnom zelenom svijetlošću, a na nogama je ima čelične kandže. Šum koraka ga je trgao iz drijemeža. Skočio je, čim su došljaci izbili iz česte, i počeo da drma tikvu iz sve snage, vičući u nju:

— Oče, ustaj i spremaj sabljetinu, evo domaćina s novim gostom!

U drugom trenu car ga je vidio, kako se zaletio i za tili čas pustio predju od tikvinih vrata do zemlje. Sve je to činio takvom žurbom, kao da se radi o spasavanju života.

— Kakvu sablju taj spominje? — zapita car.

Domaćin se na to nasmijao tako, da su mu od smijeha ispala tri zuba. Kako su ispali na zemlju, iz njih su izrasla po dva velika crna roga. Jedan tren su nikli rogovi, drugi tren su za njima iskrsnula i tri velika bivola. Čim su izrasli iz zuba, bivoli su se počeli igrati oko hrasta. Tako razigrani bodu rogovima hrastovo stablo, a kad ga zadrmaju s paukom zajedno viču:

— Oče, razbudi se, spremaj sabljetinu! Domaćin vodi novog gosta!

Car se već predomišljao, da li da pusti vojsku iz torbe, ali se odmah zastidi od te pomisli. Sjetio se, kako je strah loš učitelj i uvjeravao je sebe, da će i sam izaći na kraj s time što ga tu čeka. Domaćin, kao da je nazreo careve misli, povjknje:

— Ne boj se, ne će nas klati. Ovdje je samo pomoćnik moga brijača.

— Kakav je to brijačev pomoćnik, kad ovakvu djecu ima i šta će sa sabljom?!

— Vidjet ćeš ga, kad udjemo u njegov dom. Nadam se, da mu se ne ćeš ni čuditi, kad znaš da kod mene svaki nadje utočišta, i da je kod mene sve na svom mjestu.

Domaćin je još dodao, da je pauk predju za njih ispleo, i odmah je počeo da se penje po njoj. Mravlji car pritegne torbu s vojskom i mahne svom konjicu, te se i sam počne penjati. Nije sumnjao, da li će paukova mreža izdržati sve njih, jer je već imao iskustva s doma-

činovom konjicom. Jedva je zakoračio, a iz tikve poletiše varnice i jata slijepih miševa, vrana i raznih grabljivica, dok je pauk bjesomučno skakao i vrištao:

— Razbudio se je moj roditelj, bit će mesa! Braćo, evo gosta, a otac već oštri sablju — bit će mesa!

U zraku se čuo šum nebrojenih krila. Cblaci perja zacrnili su nebo. Zloslutni krici slivali su se u zaglušnu buku, kao da obavijaju tikvu iznad koje su se rojila ta beskrajna jata.

— Vidiš li kolika uzbuna se je podigla, a sve samo radi onog žulja na tvom mozgu, koji ti smeta, da se osjećaš prijatno ovdje, u mojem zemaljskom raju — obazre se domaćin na samoj rupi, koja je služila kao vrata na tikvi.

— Kakav žulj? — usprotivi se car i nehotice se počne pipati po glavi.

Ali razgovor je prekinuo dolazak domaćinove porodice. Uz vrisku i smijeh dotrčala su pod tikvu sva djeca, a za njima je jurila majka posrćući od iznemoglosti. Ali ona nije iznemogla od nekog napora, nego od silna smijeha. Naprijed je trčao domaćinov najveći sin, a na leđjima mu je stajala velika svraka i ključala ga po glavi.

— Oče, ova tvoja luda svraka hoće silom da mi ispije mozak, — poviče on kidajući se od smijeha. — Ne vjeruje, da u našoj porodici nikad nismo imali tako nešto.

— Reci joj, — cijela porodica se obrati domaćinu — ti si nam otac, tebi će valjda povjerovati.

Ni taj razgovor se nije mogao okončati, jer su domaćin i car tog časa ušli u tikvu. Caru se učinilo, kao da ne ide na svojim nogama, nego da ga je nešto unijelo. Unutra od tikve nije bilo ni traga, nego se car našao u velikoj špilji. U njoj je stajao veliki nakovanj, a pod njim u ognju žarila se ogromna sablja. Uz nakovanj je veliki ćup, a u njemu je sjedio crni čovo sav zarastao u kosu i bradu. Ruke su u njega tolike, da bi na jednom dlanu mogao održati ona tri bivola koji su nikli iz domaćinovih zuba. Sva špilja se dimi, sablja u ognju se zažarila, a crna glavurda u ćupu sijeva plamenom.

— Dobro mi došao, mili goste! Što ti imaš žulj na

mozgu! Tako što nisam vidio u životu, — pozdravi cara crni čovjek.

Time je sav razgovor bio okončan, jer je u drugom trenu crni čovo izvukao sabljetinu, onako užarenu je liznuo i cara pograbio, da nije mogao ni glasa pustiti, a kamoli svoju vojsku. Prije nego je željezni pas stupio u pećinu, crni čovjek je iznenadjenom caru pritisnuo brke stopalom, a glavu mu priklješti na nakovanj. Užarena sablja zviznu i nastade grmljavina i sijevanje, da se pred carevim očima sve zbrkalo. Obnevidio je i željezni pas, jer kad je stigao da ponovo ugleda svog gospodara, strašnom trijesku nije bilo više ni traga, a car je bio zdrav i čitav.

— Pogledaj sada napolje i vidi, da li si imao žulj na mozgu, — domaćin je grohotao pred carem.

Kada je car bacio pogled na proplanak, pod tikvom su bili cijeli humci mesa. Mnoštvo vrana, paukova, slijepih miševa i grabljivica navalilo je na njega i blagovalo.

— Ma je li to sve sa moje male glave? — car je nehotice izustio.

— Bome, to nije u ovoj tikvi rodilo, — odgovori onaj iz ćupa. — A sad domaćin neka mi bar tri dana ne dovodi ni jednog gosta, jer dotle sigurno ne ću sablju naoštriti koliko mi je otupjela od ovog reza.

Domaćin se svemu tome smijao, da se špilja orila. Uživao je u carevoj zbunjenosti, ali da je znao što car sprema, veselje mu ne bi bilo tako bučno. On je bezbrižno zaparao velikim noktom svoje kratke noge po stijeni i uskliknuo:

— Prijatelju, a sad idi kuda te srce vuče, ali znam, da ti moje gostoprimstvo nikad više ne će dosaditi. Ne ću te moći odavde ni otjerati!

Gdje je zaparao noktom, stijena se prokinula i cijelo društvo se strmoglavilo na cvjetnu livadu. Od tikvetine nije više bilo ni traga, ali car nije zaboravio, šta se u njoj dogodilo. Dok je domaćin prokidao kamena rebra špilje, on je šapnuo mravima:

— Svi na moju glavu — nažuljite je bez milosti.

U velikoj radosti i veselju domaćin nije cara više ni

pogledao, kada su se obreli na livadi. Bezbrizno je potražio očima svog oblak-konjica i pozvao ga:

— Brže ovamo! Napasao si se do mile volje, sad možeš da nas poneseš kuda hoćeš.

Oblak brzo leti na lakim krilima vjetra i ma koliko je careva sitna vojska u rad ulila sav žar srca, na carevu mozgu još nije bilo žulja, kada se domaćinov konjic zaljubljuje iznad njegove glave. Oblak nije više zakrilo crne vrhove i caru je prvo bilo da ih potraži pogledom. Koliko se zaprepastio, kada ih nije ugledao, iako je gledao u njihovom pravcu.

Domaćin je, izgleda, to i očekivao. Nije se obazirao na cara, nego se podrugljivo smijao. U tom podsmijehu nije bilo ni traga onoj luckastoj veselosti, to je bio osvetnički smijeh grabljivice.

— Uzjaši na mog konjica, — poviče zapovjednički caru, — i uživaj u svim zabavama koje pruža moj zemaljski raj. Sad ćeš znati njihovu pravu vrijednost. Svuda ćeš biti dobro primljen među mojim gostima i bez mene, a ja odoh za poslom.

Domaćin je suviše bio siguran u svoju moć, ali ako caru žulj na mozgu nije bio još sasvim obnovljen, nije bio ni sasvim bez njega, jer su mravi užurbano radili. Car se nije peo na oblak, nego je gledao za domaćinom i šta je ugledao? Onaj ide i skuplja sa livade pregršti žutih dukata. Što ih više pokupi, sve gušća zlatna kiša pada pred njega. A šta je car tek ugledao, kada je pogledao odakle sipi ta kiša?! Nad domaćinovom glavom rasprostrla se paukova mreža, koju je ugledao nad onom dolinom! U njoj se prokidaju klupka i čvorovi, i toče kišu dukata.

Tog trenutka nasmijani domaćin se okrenuo, i kad je ugledao cara na livadi, strogo je povikao:

— Šta to vidim?! Zar ti još nisi pojahao mog konjica?!

Ne bi tako grubo navalio na cara, da je samo i sanjao šta su mravi radili. Oni su baš tada našuljali carev mozak žuljem koji je bio nešto i veći nego onaj odrezani. Ali se već u drugom času domaćin mogao dosjetiti jadu, jer je car skočio na željeznog psa i odgovorio:

— Ne jaše mravlji car više u životu drugog, osim svog konjica!

Cd kepeca koji je stajao na cvjetnoj livadi, stvorio se začas gorostas, pred čijim očima se mjesto cvjetne livade ukaza močvara zamagljena otrovnim isparinama. A nedaleko crni vrhovi su vijali tamu i mraz. Mravlji car ih je sad vidio kao na dlanu. Vidio je, kako se i paukova predja začas skrila u tamne oblake, koji su buknuh prijetćim munjama. Ali nije imao vremena promatrati taj prizor, jer je nekadašnji nasmijani domaćin zarežao kao zvijer, bacio pregšti dukata i mašio se svog kratkog brka. Dok je potrčao put crnih grebena, istrkao je one tri debele dlake iz brka. Dlake je trgao, a u rukama je razmahnuo s tri plamene sablje. Kada je car vidio, da su se od tri dlake stvorile tri sablje, povikao je:

— To li je bilo kresanje brka tvog vrlog brijača! Oštrio je sablje! S pravom si mu prigovarao, zaista ih je mogao bolje naoštriti, kad si se mislio ogledati s mravljin carem!

Pustio je željeznog psa u puni trk, dok se nasmijani domaćin nije dosjetio, pred njim je stajao mravlji car.

— Da ti vidim pravo lice, — poviče gorostas sa željeznog psa.

Ali nije više trošio riječi. Jednim brkom je dočekao jednu plamenu sablju, drugim dvije. Nasmijani domaćin je jednom s njima zamahnuo, a carevi brci su ih odjednom zdrobili. A zatim je nasmijani domaćin iskusio šta car tek rukama može. Jednom ga je sabio u zemlju, drugom ga je dohvatio za perčin i kad ga je onda zavitlao, udario je s njim čak u podnožje crnih grebena. Samo je prašina, koja se digla od udarca, pokazivala, da je nekad bilo nasmijanog domaćina. Car je zatim samo dunuo na oblak-konjica pa nestade i njega.

A kad je iščezao oblak, car je uzalud tražio cijeli onaj kraj što ga je nasmijani domaćin nazvao svojim malim rajem. Svuda okolo prostirala se bujna šuma, utonula u tišinu, samo su na crnom grebenu munje bijesno razdirale tamu oblaka. Car je dugo gledao ne stoji li tamo još i sada stric, ali kad se uvjerio da starca nema, prijeteci je podigao pesnicu i pošao iz tog kraja.

DJEVOJKA I SOKO

Car je pošao prema visokim planinskim vijencima što su se plavili u daljini. Žurilo mu se, da stigne ponovo u neku dolinu, koju ispunjava onaj poznati žamor.

— Sretnemo li usput još kojeg ovakvog slugu onih što su zakukuljeni u tamnu paukovu predju, ne ćemo gubiti vrijeme ni trošiti riječi — obračunat ću s njim, čim ga prepoznam, — govorio je mravima o svojim namjerama.

— To je jedini ispravni put, — odobravala je njegova vojska. — Ništa prečeg nema za nas, nego da doznamo, šta je tražio uzgajivač našeg konjica.

— Zato baš i žurim u nove doline medju ljude.

Ali nije mu bilo sudjeno, da se sad popne na vrhove okrunjene sunčevim vijencem. Dok je razgovarao sa svojom vojskom, pogled mu privuče neobičan odsjaj, koji se naglo razlio po zelenom sagu nepreglednih šuma. Iznenađeno je podigao oči, da potraži izvor tog sjaja. I šta je ugledao? Visoko nad planinskim spletovima blistala se užarena kruna njegovog rodnog brijega! Kao iz svijetle košnice, zraci su se rojili i letjeli poput strijela preko stoljetnih šuma, koje su se prostirale pred carem.

On se jedan čas skamenio od čuda. Odakle je njegov rodni brijeg mogao izrasti tako visoko da je nadvisio planinske divove?! Ali dok se nije prenuo, užarena ograda je iščezla u dubini nebeskog plavetnila. Bljesnula je svojim zračnim prstenom, kao užareno oko u noći, koje se odmah i skrilo za tamni veo trepavica. Car se kratko vrijeme nije mogao snaći, kao da je na tamnoj vjetro-medji, ali se zatim sjeti, kako ga je otac učio da sagleda nevidjene stvari.

— Ovo je kao putokaz, — reče zatim mravima i željeznog psa s puta k planinama skrene šumama.

Neprohodna česta jasno je govorila da tuda davno već nije prolazila ljudska noga. Da nije bilo snažnih nogu, čeljusti i čela u željeznog psa, car bi teško napredovao kroz tu divljinu, da je bio i u svom prirodnom, ma-

lom liku, a koliko bi muke tek morao podnijeti da prokrči put za ovako gorostasni lik. Željezni pas je jurio u najvećem trku čisteći ispred sebe čestu, kao što vihor rasprši suho lišće. Tako su putovali, dok nije pala noćna tama, a tada su stigli u neku pustinju.

Svud okolo je goli kamen i pijesak, tama se brzo zgusnula, a k tome oluja je počela da zavija i kovitla gustu maglu. Nigdje žive duše ni zaklona. Koliko bi se od tame i magle i dalo što nazrijeti, ne može se od pijeska što ga oluja zasipa u oči. Caru je prvo iskrsla misao da prenoće u šumi, ali kad se sjetio kuda je zapao kada je ustuknuo pred crnim oblacima, osjeti kako mu obraz gori.

Krenuo je u tamu i pustinju budniji no za dana. Željezni pas nije skretao s pravca — išao je pravo kao sunčeva zraka. Njemu nije škodila tama ni kamenjar. Kada se približavala ponoć, bili su u srcu pustinje. Tada, kroz zavijanje oluje, dopre muklo kloparanje, a malo kasnije nazriješe se i dva plamička. Nigdje ni kapljice rose, a kamoli tekuće vode, ali se caru učini da zvuk dolazi od vodeničnog kola.

Konjic je ubrzao kas i kad su dva plamena porasla, car je vidio, da se nije prevario. Bila je to vodenica, ali neobična. Na kamenoj zaravni stršila je tamno-rdjasta stijena, a sa nje padao mlaz crne vode. U podnožje stijene priljubila se ogromna skamenjena glava vrane. Na toj glavi je voenično kolo. Iz očnih šupljina suklja modri plamen, kao iz dva mračna ždrijela.

Pred carem je zjapio veliki, širom otvoreni kljun vranine skamenjene glave. On podje kroz njega u neobičnu vodenicu. Na neobično mjesto je svratio, te se nije ni iznenadio, kad je ugledao, kako se u vodenici melju bijele mrtvačke glave. Cara je više iznenadila polutama, koja je vladala u prostranoj vodenici. Iznutra nije bilo ni traga plamenu koji je sukljao iz očnih duplja. Negdje ispod visokog kamenog stropa žmirkala je blijeda svjetlost, koja je bacala sablasne sjene. U vodenici se nije javljao nitko živ.

Car je ispitivački kružio pogledom po svakom kutu i najzad u tamnom začelju nazre nešto nalik prirodnom

hodniku u stijeni. Skočio je sa željeznog psa i kad je zavirio u kameno udubljenje, usta mu ostavi usklik iznenadjenja, iako je već navikao da se ne čudi ničem.

U dnu udubljenja pojavi se prvo majušan bljesak, kao svitac u ljetnoj noći, a kad se car prignuo, ta iskra je nabujala u toliki mlaz blještave svjetlosti, da se izgubio u njoj. Nije cara iznenadila ta igra zraka, nego izvor te svjetlosti i njen učinak. To je svjetlost da joj nema kraja; ona ne zrači u ograničen prostor, no se rascvjeta u bezmerja, čim se okom upiješ u njezino ishodište. A odakle zrači ta svjetlost?!

Na suhoj mahovini i travi spava starac. Na njemu ne bi bilo ništa neobična, da nije srce u njemu, ali se ono vidi kroz njegove grudi, kao da ga nosi na dlanu. Za srce mu je prirastao komad zemlje, a po njoj poprskana krv. Iz srca izvire neobična svjetlost i kupa blještavim zracima taj komadić zemlje.

Car je pažljivo probudio starca i prvo pitanje mu je bilo, kakav je to komadić zemlje.

— Onaj, što ga je poprskala krv moje majke, kad me je donijela na svijet, — starac odgovori svečanim glasom, koji je zvučao tako neobično, da car nije znao, dali je starac već budan ili još sanja.

To je rekao, a zatim je ponovo pao u san, ali tako dubok, da ga car nije mogao razbuditi. Kada je vidio da su mu pokušaji uzaludni, on se posavjetovao s vojskom. Odlučiše da pričekaju, dok se starac ne probudi. Car je osjećao, da će čuti stvari, koje nisu date svakom ljudskom uhu. Nije mu ostalo drugo, nego da se smjesti pored starca i prospava ostatak noći.

Zora ga je zatekla na nogama, ali je i starac već skočio s ležaja. Ako se mravlji car nije mnogo iznenadio, kada je stupio u vodenicu, nije to bio slučaj sa stacem.

— Koja nevolja je tebe nagnala na ovo ukleto mjesto, maleno momče? — starac je jedva smogao riječi, kada je ugledao nezvanog gosta.

Njegovo iznenadjenje je gotovo prešlo u nevjericu, kada je ugledao i ogromnog željeznog psa. Ali car nije

gubio vrijeme, no mu u nekoliko riječi ispričovijeda kako ide po svijetu, ne bi li doznao od nekoga, što je tražio uzgajivač željeznih pasa.

Na te riječi starčevo lice zasja trenutnom nadom, ali se odmah zatim zamračí od tuge.

— Sinko, — reče tihim glasom — ja mislim da bi to netko znao na njivama moga zločestoga gospodara, ali ti ne preporučujem da se usudiš tamo.

Mora da je to bio grozan gospodar, jer je starca prošla jeza, čim ga je spomenuo. Ali car se nije dao pokolebati, no je navalio na starca, da mu kaže gdje su te njive. Starac se dugo kolebao, ali je na kraju popustio.

— Sinko, ja ti ne ću mnogo pripovijedati o njemu, jer se bojim, da bih ti posijao strah u srce, a tko krene mome gospodaru, taj ne smije poznavati straha. Jedno ti samo savjetujem: nemoj se prevariti, da se upustiš s njim u razgovor, jer si onda propao. Ako se uzdaš u svoju snagu i srce, otvori sto očiju i navali — inače ćeš proći i gore nego ja.

Starac mu još kaže, da će put do tih njiva lako naći, jer su one jedine usrijed dubokih šuma, do kojih vodi jedina staza od vodenice. Caru je to bilo dosta i zapita starca kako je nastradao s tim mrskim gospodarom?

Starca obuze tuga od samog sjećanja, ali ipak ispričovjedi svoj zao udes.

— Ispričat ću ti samo zato, što vjerujem, da ćeš naći za sebe pouku, — uzdahnu i kaže kako je to bilo.

Danas je u dubini šuma ogromna njiva čije medje se ne daju sagledati. Nekada je i to bila prastara šuma prošarana malim krčevinama, na kojima su bili zaseoci. Ljudi su u njima provodili tih, miran život, ali jednoga dana preko cijelog kraja prostrla se neobična paukova mreža. Bilo je to svega za trenut — nisu je svi stanovnici zaseoka ni ugledali, već je iščezla. Mnogi bi pomislio, da je to bila obična varka pred očima, da se nakon toga u zaseocima nije pojavio gorostas, kojeg su neki uočili kad je pao iz mreže. U njegovo prisustvo pak nitko nije mogao posumnjati, jer je brzo stao na vrat svem živom u tom kraju.

— Kako?! — usklikne car od znatiželje.

— Vidjet ćeš i sam, ako budeš imao tu sreću, da ti oči ostanu u glavi, kad dodješ do njega, — starac odgovori polako, kao da se boji, da će ispasti prorok nesreće.

Zatim je pokretom ruke opomenuo cara na strpljenje i nastavio je pripovijedanje. On je bio prema gorostasu kao slamka, koja se našla na putu bujici, ali je odlučio da se odupre. Kada je vidio kakva sudbina čeka stanovnike zaseoka, radije je izabrao da umre na pragu svoje kuće, ali da gorostasa ne pusti na svoju rodnu grud. Htio je položiti glavu hvatajući se u koštac s njim, ali ga onaj nije ubio — u jednom naletu mu je samo slomio noge i ruke. Ostavio ga je, tako da se danima muči gore nego pregaženi crv. Dolazio je i dugo ga je mrcvario podrugljivim smijehom, a kad mu je život već visio o tankoj niti, prevukao je po slomljenim nogama i rukama nekim čudotvornim travama.

— Ustao sam zdrav i čitav, kao da sam se pomladio, — uzdahnu starac pri sjećanju na taj čas, — ali se nisam tome radovao, jer sam znao, da će to gorostasu poslužiti za novu osvetu. Tako je i bilo, bacio me je u ovu vodenicu, koju ne mogu ostaviti, da meljem kosti mrtvačkih glava.

— A što će mu to mlivo? — zapita car.

— Što?! Od bijelih kosti crno brašno sipa u potok koji obavija cijeli gorostasov posjed. Tko prijedje preko potoka, taj više ne izlazi živ iz ovog kraja, jer ga proguta plamen, koji bukne iz valova, čim bi bjegunac zagazio u crnu vodu.

Kod tih riječi car prekide starca:

— Što si me onda odvrćao da idem na njive tvog gospodara, kad po tvojim riječima izlazi, da sam i tako zarobljen ovim potokom?!

— Kamo sreće, da sam ja tako zarobljen! Sinko, možda si ti jedini koji može izaći preko ovog potoka. Tako majušan možeš se skriti tvom željeznom psu pod jezik ili u uho, a njemu će malo naškoditi plamen potoka, — starac mu objasni očinski.

Caru je bilo žao starca i zapita ga:

— A ti baš ne možeš iz ove vodenice — moraš mljeti ove kosti?!

Starac je osjetio carevu želju, da mu pomogne, ali samo tužno odmahne rukom i izusti:

— Pogledaj!

Cno što je car vidio, govorilo je više od svake riječi. Starac je pošao vratima vodenice. Kako je učinio prvi korak, njegove noge su počele upadati u kamen i, kad je stigao do vranina kljuna, bio je već do pojasa u kamenu. Carevo užasuto lice mu je kazivalo, da ne mora i dalje dokazivati svoju tešku sudbinu. Starac se vrati s vodeničnog praga i, što je više ulazio u špilju, sve brže se izdizao iz kamena.

— Starče, pa čemu ti još živiš?! — car nije mogao zadržati očajan krik, kada je došao do riječi.

Vodeničareve oči zasjaše nekim nadzemaljskim sjajem. Njegovo lice se preobrazi kao u slatkom snu. Cijeli starački lik, kao da je odjednom zasjao nekim unutarnjim sjajem. Tako je stajao jedan tren zadubljen u svoje misli i čuvstva, a zatim progovori tiho:

— Nemoj misliti da već davno ne bih glavom naletio na kamen, da mislim život završiti meljući ovo mlivo! Ali vidiš ovo, — on pokaza na krvlju orošeni komadić zemlje na srcu, — to vuče tamo gdje mi se kolijevka lju-ljala. Moja sijeda glava hoće da stoji vedra čela na rodnom pragu. To je jedno što me drži u životu, a drugo je san o kojem još ne mogu govoriti.

Starčeva ispovijest je dirnula cara toliko, da je bez predomišljanja potrčao kroz vranin kljun. Skočio je na svog konjica i povikao:

— Na gorostasove njive!

Ali njegove riječi nisu još ni odjeknule, kada se odnekud ispod nogu željeznog psa začuo oduševljeni glas:

— Stani!

Mravlji car iznenadjeno pogleda odakle dolazi taj usklik. Drugog časa umalo nije pao s konjica. Pred samim nogama željeznog psa starom vodeničaru virila je iz kamena samo glava. Kako je istrčao za carem iz vranina kljuna, tako je upao u kamen. Car od zaprepašćenja nije

znao šta bi. Užas ga je hvatao od te slike, jer kad je vidio neizrecivo oduševljenje u starčevim očima, pomislio je, da je vodeničar šenuo umom. Ali ga starac pokretom glave pozove natrag i krene i sam prema ulazu vodenice, kličući:

— Došao je čas, da mogu govoriti o mojem snu!

Kada je u vodenici iskočio iz kamena, on obasu cara poljupcima i suzama radosnicama.

— Sinko, — jecao je od prevelike radosti, — što mi se nisi odmah pokazao ovakav div? Sinko, ti si mi platio sve moje patnje!

Car od svega nije razumio ništa, dok mu starac nije ispriповijedao san, koji mu se javio jedne noći, kada je ona svjetlost iz srca zračila snagom kao nikada dotada. Napolju je urlikala mećava, a njegova glava je potonula u san boreći se očajnom mišlju, da digne ruku na sebe.

Pred zapaljene oči dolazili su grozničavi snovi. Pri-kaze čudovišnih likova obarale su se na njega u valovima, dok između njih na koncu nije izrasla omražena prilika gorostasa, koji je ukoren satro njihove zaseoke. Tada je stari vodeničar ugledao sebe kako sa svom strašnom mržnjom juriša na gorostasa. Ali je ta slika odmah nestala, da bi je zamijenila druga, strašnija i žalosnija. Starac je iznad glave čuo zlobno cerekanje svog zlotvora, a kad se obazreo, vidio je kako ga drži za kose iznad golema visa, koji je zinuo bezdanim ždrijelom.

— Otud ne ćeš izaći, dok kamen ne proplače nad tobom, — zagrmio je na kraju gorostas i bacio starog vodeničara u tamni ponor.

Strmine visa bile su prepreka za svaku ljudsku nogu. Stijenje crnog grotla bile su povijene kao svod. Starac ih nije mogao ni dohvatiti, da se okuša u penjanju. Visoko na ustima provalije oluja je vječito igrala svcje bjesomučno kolo. Ni gorski orao se nije usudio tamo. Nije se usudjivao, da izloži sebe toj opasnosti, da mu oluja slomije krila ili razbije grudi o suro stijenje.

Starac je u tamnoj utrobi kamena osjetio život, samo u nekim krupnim mravima, koje je pronašao pipanjem. Njihove mrvice su mu bile jedini izvor života. Po-

čeo je zaboravljati, šta je bijeli dan. Sunce je samo u podne zavirilo u bezdan i kao milost bacilo pregršt zlatne svjetlosti. Zatočenik u očaju prvih dana nije htio primiti ni tu milost, ali kad je kroz bješnjenje oluje jednom nazreo zlobni smijeh gorostasa, on je iznenada razumio sunčev jezik. Tople sunčeve zrake pričale su mu što su vidjeli od minulog popodneva, i on je počeo razmišljati o svemu. Otada je sa neizrecivom žudnjom čekao podne. Požudno je slušao sunčevu priču, a svoje misli noktom zapisivao na kamene grudi provalije. I počeo je zaboravljati svu tamu od jednog do drugog popodneva, jer je cijelo to vrijeme živio sjećajući se sunčevog sjaja minulog popodneva i sanjajući o suncu koje će doći. U šaranju noktom po kamenu iz dana u dan nalazio je sve veću radost.

Tako je minulo sedam godina, a kad nastala osma, on osjeti kako se kamen svud oko njega orosio. Prvo su to bile samo kapi kao suze, ali se brzo počela voda točiti sa svih strana. Njega, onako suhog i lakog, voda je izdizala kao plima. Počelo je to ujutro, a kad se bližilo podne, sjedio je na ustima kamenog ždrijela. Iz prvog sunčevog zraka, s kojim se sreo, stvorio se starac koji je glavu nosio negdje u nebeskom plavetnilu.

— Blago tebi, — rekao je glasom, koji je odjekivao daljinama — ti si sretan kad među svim patnjama znaš pronaći zrno radosti. Tvoje srce ne će prestati da zrači toplinu ni u ledu. Ti ćeš i vezanih ruku znati da odriješiš ruke čovjeku.

I tada ga je uputio što će činiti. Neka melje i dalje crno gorostasovo mlivo, ali iz svake čeone kosti uzet će bar jedan iver i to neka melje sebi. Od toga će dobiti bijelo mlivo, koje ne smije dati drugom, osim junaku za koga se nada, da će pobijediti gorostasa.

— A to si ti, sinko moj premili, — stari vodeničar zagrlji cara, završujući svoju priču.

Car je slušao svaku starčevu riječ kao svetinju, ali sad ga počne požurivati:

— Daj što hoćeš, da što prije idem!

Starac je pohitao u udubljenje i iz skrovita mjesta

izvukao kožnu kesicu. Predao ju je caru kao najveće blago.

— Sinko, ovo mlivo pospi, kada vidiš da s gorostasovih njiva uzlijeće nešto vatreno. Zapamti dobro: tada ili nikada! U drugom ti ne mogu biti u pomoći — bori se s gorostasom kako znaš, ali utuvi u glavu, da ćeš propasti i kad gorostasu staneš na grlo, ako ovim mlivom ne spriječiš da bilo šta plameno uzleti s njiva. A sad ne gubi vrijeme, — poljubi ga još za oproštaj.

Car je spremio kesicu u njedra i bacio se na svoga konjica. Kada je poletio, vidio je svega svijetle oči kako sjaje iz kamena. Starac ga je ispratio sve dok nije potonuo u kamen do samih trepavica. Za cijelo vrijeme, dok je jezdio stazicom kroz šumu caru je lebdio pred očima taj pogled, koji je preklinjao i ujedno bodrio, radosnom nadom hrabrio. Željezni pas je jurio kao da želi da se poigra preobiljem snage. Mravlja vojska se veselo komešala u torbi. Caru se učini, da ga svaka ptica na grani pozdravlja pjesmom. Neobjašnjivo milje ga je obuzelo, kad je pogledao svog konjica kako hrli u susret opasnosti. Ni sam nije znao kako je zapjevao. S pjesmom nastima je izašao iz guštare, ali mu se ona zamrzla na usnama, kada je ugledao njive.

Dokle je pogled dopirao, pružila se oranica. Sa svih strana bila je opkoljena šumom, samo se u jednom prikrajku dizalo suro stijenje. Car je odmah ugledao crni otvor špilje kako zjapi na podnožju sivih planina. Desno i lijevo od tog otvora, u nedogled su se nizale trošne šupe. Pred samim ulazom špilje dizala su se čitava brda hrane, a sa svih strana su bijedne ljudske spodobe vukle nove toware. Žalosno je bilo pogledati te izglednije ljude kako padaju pod teretom, ali je još žalosnija bila slika orača.

Car je jedva to preletio pogledom, kada se na ulazu špilje pojavi glomazna, tamna prilika. Kada je taj nakazni lik izašao na sunveću svjetlost, car ugleda ljudeskaru kao od kamena odvaljenu. Krvoločna zvijer bi zadrhtala u svojoj jazbini od urlika, što ga je gorostas pustio iz grla, kad je nalegao na rpe plodova. Opružio se u hladovinu i počeo je tamaniti hranu nezasićenim raljama.

Za kratko vrijeme progutao je cijele tovare, a zatim se počeo protezati. Car tek tada opazi, da je u svaku gorostasovu mišicu urastao po veliki kamen i da su mu šake od željeza. Zgrozio se, ali ne od straha pred gorostasovom snagom, nego od onoga što je sad ugledao. Do samog ulaza u špilju kamen se načičkao džbunjem krunice. Ni pupa ni lista na njemu, već samo dugačko trnje, a svaki prut izrastao kao da oblacima prkosi. Gorostas je jarnosno istrgao oveći prut i pograbio za vrat nekoliko orača. Drugi tren je car vidio, kako ta nakaza pravi sebi bičeve. Jadnim ljudima, koji su se previjali poput crva na žeravici, oderao je po nekoliko kaiša s ledja i opleo ih na krunov prut. A zatim je zamahnuo tim velikim bičem čak tamo gdje se pogled gubio.

Car je pogledao u pravcu silnih jauka, koji su pratili šibanje biča. Gomile ljudi u krpama vukle su teške plugove, a svakom o vratu na lancu je visio teški kamen. Po ranjavim ledjima pljuštali su udarci biča opletanog od njihove rodjene kože. Car je pri prvom pogledu vidio, da se ti jadnici prekidaju, ali je sad tek razumio kako smognu snage, da ipak vuku plug. Gorostasov bodljikavi bič ih je neumorno poticao.

Car je to promatrao, kao da se skamenio. Ali nije to bilo sve od čega se ledila krv u njemu. Jedva je počeo dolaziti sebi, kad se gorostas grubo nasmije i poviče:

— Tko je dobro orao danas, neka se malo odmori!

Tada je car vidio čemu služe one silne olupine od šupa. Ljudeskara pruži svoje ogromne šake i pograbi cijele naramke jadnika. Vještom rukom je natakao svakom lanac na nogu pa ih je tako vješao u nizovima pod šupe.

Car nije mogao dalje gledati. U glavi mu je ključalo, krv u žilama je pojurila kao da će ih prokinuti. Iz njegovih grudi poletio je promukli krik, koga je željezni pas razumio. Kada je pojurio prema gorostasu, tragom mu je ostao pravi prokop. Razjareni carev konjic izbacivao je svakim skokom tovare zemlje, kao da mu je i ona kriva.

Gorostas je ugledao neprijatelja, kada se ovaj već

okomio na njega. Ali se nije smeo. Ustobočio se i povikao strašnim glasom: ●

— Tko se to usudjuje nasrnuti na mene na mojoj zemlji?!

Caru umalo ne navriješe riječi bijesa i izazova na usne, ali se sjeti opomene starog vodeničara. Stisnuo je usne i pesnice. Nogama je čvrsto obujmio svog konjica, a brcima šibnuo po mrskoj glavi protivnika. Onaj je nasrnuo, vidjelo se da cara želi smožditi u jednom naletu. Poduhvatio ga je zajedno s željeznim psom i tresnuo s njim o kamen. Udario je iz sve snage, ali iz kamena iskočiše oblaci varnica, a iz cara i njegovog konjica ni kap krvi.

Gorostas pusti urlik od kojeg se prolamala okolina. Vidjevši da car šakama hvata varnice i srče ih kao svježu izvorsku vodu, gorostas priskoči planini i jednim zamahom istrže iz nje ogromnu željeznu žilu. Ali nije imao vremena da zamahne njom. Željezni pas mu priskoči brže od munje, a mravlji car ga pograbi oko pasa. Jedan čas ga dohvatio, drugi čas ga je udario o stijenje. Kako ga je od srca tresnuo, odvalio je s njim cijeli obronak.

Ali ni gorostasov trag nije orosila kap krvi. Skočio je na noge hitrije od mačke i povikao:

— Tebi ne ću lomiti kosti, vidim ja, da tebe treba smekšati plamenom!

Dok car nije stigao da ponovo navali, gorostas udarom šake izvali cijeli kameni humak, koji se izdizao nedaleko ispred špilje. Na mjestu humka ukaza se veliki procjep u kojem se žarila jaka žerava. Gorostas je u taj čas raskrilio njedra i prosuo iz njih mnoštvo kamenih jaja. Čim su pala na žar, on odstupi i počne se cerekati:

— Što da se borim s tobom, kad će i vjetar biti dosta jak, da ti pepeo raznese!

Ali i da nije odstupio, mravlji car ne bi sad navaljivao na njega. Nije zaboravio zašto mu je stari vodeničar dao kesicu s bijelim mlivom. Kad je vidio kamena jaja kako su se za tili čas počela žariti, on je već držao kesicu u rukama.

Bilo je tome i vrijeme, jer dok nije trepnuo, kamena

jaja su na žaru porasla kao bikovi i iz njih prhnuše velike plamene sove. Car nije oklijevao, čim je vidio da lepršaju plamena krila, posuo je po žaru i sovama bijelo mlivo iz kesice. Očajan gorostasov krik i plamen koji se gasio govorili su mravljem caru, da je neprijatelja pogodio u živac. Ali šta se dešavalo s plamenim sovama, to car nije mogao dalje promatrati, jer se gorostas okomio na njega rukama, nogama i zubima. Uхватili su se u koštac iz kojeg će samo jedan izaći živ, to je bilo jasno objema protivnicima. Ma koliko se car uzdao u svoju snagu, nije htio biti lakomislen — pozvao je svoju vojsku iz torbe.

Gorostas se upinjao svim silama, da cara odvoji od željeznog psa, ali kad bi careve noge za tren i popustile, mravlja vojska je umanjivala pritisak gorostasovih ruku. Ni carev konjic nije samo nosio svog jahača već je snažnim čeljustima kidao protivnikove noge. Gorostas je u očajnom bijesu udarao željeznim šakama, kao sa dva ogromna malja, a car mu nije ostajao dužan. Gdje je šibnuo brkom, tamo je srezao toware mesa, gdje je spustio šaku, drobio je kosti.

Gorostas nije štedio sebe. Srljao je pod udarce i urlikao da zagluši svu okolinu. Nije se izmicao ni kad bi time mogao izbjeći udarce, koji su pljuštali po njemu. Kada su se već obojica zapjenušili, on tada prviput ustuknu. Ali ni tada nije okrenuo ledja, nego kad je mravlji car navalio, gorostas desnicom zamahne iz sve snage. Car se iznenadio što protivnik udara, kad mu nije bio na dohvatu, ali se još više mogao iznenaditi, kada je osjetio kako mu je konjic posrnuo. Tek kasnije mu je bilo jasno gorostasovo lukavstvo. Nije on digao pesnicu na mravljeg cara, nego je naglo udario u tlo ispred zahuktalog željeznog psa. Carev konjic se nije mogao trgnuti natrag, upao je u provaliju, koju je gorostas prokinuo u zemlji.

Kako se strmoglavio, mravlji car je ispao iz sedla. Onako malen, ugledao je ogromnu gorostasovu željeznu šaku kako mu se diže iznad glave. Zgrčila mu se i najmanja žilica da prije udarca skoči na svog konjica, ali ga se živ ne bi više dohvatio, da u taj tren mravlja vojska nije učinila svoje. Kada je car očekivao strašni udarac,

gorostasova desnica je klonula iznenada kao slomljena slamka. Na carevo iznenadjenje pao je pred njega tvrdi komad kamena.

Kada je već bio na željeznom psu, vidio je kako je gorostasova desnica pala mlitavo, a na mišici da zjapi rana iz koje je kamen ispao. Pobjedonosni usklici mravlje vojske objasnili su caru, da je to njeno djelo. On nije htio oklijevati, jer je protivnik bio još opasan i sa jednom rukom. Zaletio se na gorostasa i ne bi ga više puštao živog iz šaka, ali mu u to doprije do uha mnoštvo očajnih glasova. Tek tada car opazi, da se gorostas zlobno smije. Mravljeg cara je to za trenutak zbunilo. Što se zlotvor tako zlobno smije, kad mu je propast očita?! Zašto tako nehajno gleda na mravlju vojsku, koja mu kida drugu mišicu, da i iz nje iščupa kamen?!

Caru je to sijevnulo kroz glavu i nehotice se obazre, da vidi odakle dolaze oni očajni glasovi? Nepregledno mnoštvo zlopatnika s njiva i iz šupa zazivalo je cara i pokazivalo mu prema nebu. On sijevnu očima gore, ali ih odmah skrene na protivnika, da ga onaj ne bi zaskočio. No gorostas se nije micao. Zlobno se cerekao:

— Gledaj, gledaj samo — tamo gore ti se kopa grob. Ja sam završio svoje, ali sam i tebi osigurao smrt!

Caru je stao život. Bio je nemoćan i da misli. Smrt bi ga zatekla skrštenih ruku, da se kroz gorostasov grubi smijeh nije probio vapaj s njiva i ispod šupa. On se vrati u život, kada je konačno razabrao što ponavlja množina glasova.

— Bijelo mlivo! Bijelo mlivo! — vikali su iz sveg glasa.

Ali kako je to razumio, sa gorostasovog lica nesta zlobnog osmijeha. Zvijer se javila ponovo u njemu. Krvožedno su mu škrgutali zubi, kad je navalio. Carev mozak je munjevito radio. Shvatio je, da ga gorostas želi zadržati. A kad je car ugledao, šta se zbiva pod nebeskim svodom, znao je, da ne smije gubiti časa. Nasrnuo je na gorostasa i udario ga svom snagom koju je mogao skupiti. Kako ga je pogodio teškim šakama, oborio ga je željeznom psu pod noge. Više ga nije ni pogledao, nego

ga je prepustio svom konjicu. Sada je sav život založio za ono što se odigravalo gore. A šta je tamo ugledao?

Bijeli dan, a na nebu zvijezda! Razgorila se zlatnim plamenom, a na njoj gnijezdo. Sedam plamenih sova napadaju gnijezdo — brane ga soko i sokolica. Car je vidio, da se i tamo borba približuje kraju. Soko i sokolica ogrezli u krvi, prokinutih grudi, slomljenih krila zadnjim snagama su zadržavali gnijezdo, kojeg su plamene sove htjele srušiti sa zvijezde.

Potegao je kesicu iz njedara — na dnu je još bilo malo bijelog mliva. Ne gledajući šta je s gorostasom kriknuo je željeznom psu:

— Skači!

Konjic se za tren zgrči, a zatim se odbio od zemlje kao strijela sa zapeta luka. Ispod cara su promakli sivi grebeni. U letu je zaprašio bijelim mlivom iz kesice. Zamahnuo je tolikom snagom, da mu je ruka gotovo iskočila iz ramena. Visoko je željezni pas skočio, ali je zvijezda u nebeskim visinama pa nije čudo, što car nije vjerovao, da će prašina mliva zahvatiti sove. On to nije ni vidio, ali samrtni krik gorostasa, koji je dolazio odozdo, caru je jasno govorio.

Kada se dohvatio čvrsta tla, pred njim je plamsalo razmrskano tijelo gorostasa. Zapalilo ga je sedam plamenova, koji su posljednji put buknuili iz sova, kad su pale na njega. Ali nedaleko od njih ležalo je i oboreno gnijezdo. Mrtvim tijelima prekrilili su ga soko i sokolica.

Car je pritrčao gnijezdu. U njemu je bilo jaje. Novi život koji se radjao u njemu, javljao se iznutra prvim kljucanjem. Mravlji car stavi jaje sebi u njedra, da ga grije toplinom svog srca. Kada su ga opkolili ljudi, koji su kidali jedan drugom lance s vrata i nogu, car je čuo kako sa otkucajima svog srca raste i kljucanje iz jajeta i odjednom osjeti na grudima toplinu novog života. Koliko je bilo njegovo iznenadjenje i oduševljenje, kada je ugledao kako se iz jajeta pomaljaju dvije glavice. Radosni žamor je prostrujao mnoštvom ljudi, kada je car pružio dlan, na kojem se praćakao ptić, a uz njega majušno muško dijete!

— Kako su lijepi dvojci! — klicao je netko iz mravlje vojske.

— Što bubre od sunca! — stigao je drugi usklik iz množine orača.

Car ni sam nije znao da desnicu podiže suncu, kao da mu prikazuje nove živote, koji su nikli iz sokolova gnijezda. Kako ih je dizao suncu, sokolić i dijete su tako rasli i još se usklici čudjenja i divljenja nisu ni slegli, sa carevog dlana skoči divan mladić, a visinama se vinu mlad soko. Šum njegovih snažnih krila spleo se sa njegovim veselim kliktanjem.

Car nije znao koga bi prije gledao, momka ili mladog sokola. Ali se soko začas digao u takve visine, da se izgubio ispred oka. Njegov brat tada pridje gorostasovom tijelu, koje je bilo u hučnom plamenu i pograbi ga golim rukama. Za trenutak zamriješe svi glasovi: u mladićevim rukama plamen ugasnu! A kada je lako puhnuo, nestade gorostasova pepela.

Tamo gdje je ležalo gorostasovo mrtvo tijelo, car je ugledao debeli sloj leda. Mladić bosim nogama podje preko gromade leda. Kako je koračao, led se topio iza njega. Uzdah oduševljenja se slio iznad cijelog kraja, kada je iza mladića nestalo i leda. Ali riječ još nije mogla pasti, a novo iznenadjenje je iskrslalo.

Planina nad gorostasovom špiljom rastvorila se kao ljuske u oraha. Kada je u tamnu utrobu kamena zavirilo plameno sunčevo oko, ljudi su ugledali djevojku, koja je bila ogrnuta kosom do članaka. Bujni pokrov vlasi kupao se u sjaju sunca, kao da je preliven zlatom. Djevojka je potrčala iz dubine špilje i kliknula caru:

— Neznani prijatelju, kad ti vidim konjica, znam, da im nije koristilo što su mu umorili uzgajivača. Ti ćeš naći ono, što je on tražio: čudesni izvor i mač!

Car nije znao od čega mu je zastala riječ u grlu, da li od toga što je čuo, ili od djevojkine ljepote. Kada joj se kosa u trku razgrnula na rukama, car je ugledao cvjetna polja, a kad je otkrila svod čela, car je ugledao zvjezdano nebo. Da car potpuno izgubi glavu, trebalo je da djevojka učini još to što je učinila u slijedećem trenutku: poljubila ga je u oba obraza, govoreći:

— Spasitelju naš!

Car je obnevidio od sreće, a kada je došao sebi, nije se čudio što mladi soko sjedi na devojkinjoj desnici. Začudilo ga je nešto drugo: nad cijelim krajem treperila je svjetlost užarene ograde. Car hitro baci oči nebu i ugleda svoj rodni brijeg okrunjen plamenim prstenom. Nadvisivao je svu okolinu, a činio se tako blizo, da je car pred svojom kućicom jasno vidio roditelje i strica. I sad se već nije čudio, kada je začuo gdje mu je otac govorio, kao da mu je u uhu:

— Čuvaj sokolića kao oči u glavi! Pričat će ti o visinama!

— Oče, koliko mi je sad tek žao starih sokola, — car odgovori, kad je razumio riječi, — koliko bi mi oni mogli napričati o tome što su vidjeli!

— Sokolić će ti pričati i ljepše — pričat će ti o onim visinama koje još nitko nije sagledao, — reče otac i ispred carevih očiju nestade rodnog kraja.

Ali u isti tren soko mahnu krilima dolje — munjine strijele prekriliše zemlju; mahne krilima gore — munjine strijele raskidaše oblake, a car ga je već vidio kako gospodari visinama iznad njih.

Djevojka uze cara za ruku, kao malo dijete, i reče mu:

— Slušaj ga, on ti priča o dvorima svjetlosti.

Soko je letio u sve veće visine, a njegov kliktaj odjekivao je u žamoru oduševljenih orača, koji su se okupili oko cara, djevojke i sokolova brata.

Krstario je zračnim putevima radujući se svojoj snazi i oštrini oka. Promicao je i ronio u nebesko plavetnilo poput strijele, dok nije uletio u snop sunčevih zraka, koji su razgonile jato oblaka. Ljudi na zemlji zanijemise zadivljeni: sokolova krila su za tren oka porasla toliko, da je s njima prekrilio cijeli kraj. U taj čas je kliknuo tako radosno, da su poletjeli radosni povici iz tisuća grla.

Ali njegova radost nije bila tako velika samo radi poraslih krila, on je ugledao nekoga kome je poletio u susret. Sve oči se okrenuše za njim i ugledaše kako iz šuma zrači jaka svjetlost. Ona se brzo priblažavala i uskoro je postala tako jaka, da je zasjenjivala oči. Zato i nisu

vidjeli odakle potječe, dok se pred mravljim carem iznenada nije pojavio glavom stari vodeničar.

— Mravlji care, sinko, spasitelju naš, — jecao je od radosti, dok ga je grlio. — Neka se svaki osvježi na bistroj vodi potoka koji je u svojim crnim valovima nosio dosad opasnost! Slobodno idite preko njega kuda hoćete, a ja sam sretan, — opet se obrati caru — što vidim, da si boj bio baš na mjestu gdje je nekad stajala moja kolibica!

Medju ljudima, koji su se oslobodili gorostasa, radost je bila i dosada neizreciva, ali je postala još veća, kada su čuli, da pred njima stoji mravlji car. Ali je najveća radost pala u dio djevojci zvjezdana čela, kada je mravlji car zapitao, da li bi mu htjela biti žena, kad se vrati sa velikog puta.

— A ja bih se ponudio za kuma, — klikne sokolov brat — ali samo ako i mene povedeš u potragu za čudnim izvorom i mačem.

— Gdje bih ja brata rastavljao od brata, — mravlji car se radosno nasmiješi zagrlivši mladića.

Medju oslobodjenim ljudima nastalo je veselje, koje se poslije pripovijedalo s koljena na koljeno.

XVI.

DJEVOJKINA PRIČA

Car je pritekao u pomoć iznemoglim ljudima. Žurilo mu se, ali nije mu srce dopuštalo, da napusti ove napaćene ljude, dok ih ne vidi pod novim krovom. Uz pomoć silne mravlje vojske i željeznog psa, za nekoliko dana stvoreno je čudo. Tamo gdje su ljudi još prije nekoliko dana znojem i krvlju natapali zemlju za nezasitljivog i okrutnog gorostasa, nikla su nova, svijetla sela.

Željezni pas je igrajući se uzorao njive, a vrijedna careva vojska bacila je za njim prvo sjeme. Za to vrijeme car i djevojka ispriповijedaše svoje sudbine. Veliko je bilo iznenadjenje mravljeg cara, kada je doznao da djevojka nije nitko drugi, nego gorostasova jedina kćer. Ali se

nije čudio njenoj radosti zbog očeve smrti, kada je čuo
tko je bila njena majka.

Bila je to najljepša djevojka, koju je rodila ta zemlja.
Ona je bila kćer orača, koji je izdahnuo pod gorostasovim
bičevima. Tako lijepu gorostas je nije htio upropasti
tegljenjem pluga i tereta, namijenio joj je sudbinu
da mu bude žena. Nije to bila prva djevojka među kćerima
njegovih orača, koju je on htio uzeti za ženu, ali dotada
su sve radije izabrale smrt u mukama, nego li gorostasa
za muža. Djevojkinu majka nije bila tog kova, radije je
pristala na to, da muči dušu, no da joj gorostas siječe
kaiše s ledja.

Postala je gorostasova žena i rodila jedinicu, carevu
djevojku, ali nikad više oči nije podigla ni na koga, osim
na kćer. Na njive i šupe nije smjela pogledati, jer bi joj
srce prepuklo, kad bi vidjela svoje u mukama, a nije im
mogla pomoći. Gorostasu nije smjela otkriti svoje zjenice,
jer se bojala, da će joj se osvetiti zbog mržnje, koja je
za vječna vremena pomutila sjaj njenih lijepih očiju.

Bojala se za svoj život i ranije, a kad je kćer došla
na svijet, jadna žena je još više strahovala. Ne bi ni u
smrti mogla prežaliti, da joj kćer ostane sama u očevim
rukama, da je on odgaja i srce skameni prema onima,
kujih je krv tekla i u njenim žilama. Gorostas je kćer
volio iznad svega. Ništa drugo na svijetu on i nije volio.
A majci ništa bolje nije došlo za osvetu. Čim je kćer došla
do razuma, ona joj je pokazala muke djeda, koji je tada
još bio živ, i muke svih orača. Ispričala joj je svoju nesretnu
sudbinu i ulila u srce svu onu mržnju, koju sama nije smjela
ispoljiti pred gorostasom. Djevojka je priraslala majci svim
srcem i počela se svetiti ocu. Na njegovu ljubav odgovarala
je dvostrukom mržnjom, a on, silna nakaza, drhtao je za
kćerkom. Umiljavao se prvo kao kućence, obasipao je
dragocjenim darovima.

Tako je to išlo, dok djevojkinu majka nije pala u
samrtnu postelju. Na smrtnom času ona je gorostasu izlila
mržnju cijelog svog života.

— To je kćer onog plemena kojega mučiš, a ne tvoja.
Od nje ćeš dobiti mržnju od dva života: moga i njenoga.
I ništa više, — rekla mu je na izdisaju.

Od tog vremena gorostas je postao okrutan i prema kćeri. Zatvorio ju je u dno špilje i pakostio joj na svakom koraku. Nije, doduše, digao ruku na nju, ali njen prkos htio je slomiti dvostrukim prkosom. Svaki dan joj je pričao o mukama, koje pod njegovim rukama podnose njeni suplemenici. Ona mu je prkosila strpljenjem i proćicanjem njegove propasti.

— Tako, iz želje da mi napakosti, — govorila je djevojka caru, — odao mi je jedne večeri kako je poginuo uzgajivač pasmine željeznih pasa. U umorstvu je imao udjela i on. Uživajući u nanošenju bola, govorio mi je kako je sa svojom družinom oteo sve željezne pse. Cdveli su ih za sebe i vezali na lance, koje ni snažne čeljusti željeznih pasa ne će pretrgnuti. Uvjeravao me je, da se nakon toga ne nadam više spasu orača. Meni je obećavao sve, samo da se promijenim i budem njegova prava kćer.

— Nije znao, da je možda baš on sabio šakom ovo kuće u prokinute grudi uzgajivača, — car se sjeti kako je našao svog konjica.

— Da je znao, sigurno mi ne bi odao, da je uzgajivač pošao po neki čudesni izvor i mač, jer znaj, da sam to od njega doznala.

Mravljem caru su izvor i mač bili u glavi dan i noć, ali kao što gorostas nije rekao kuda su odveli željezne pse, tako nije odao ni gdje se nalaze taj čudesni izvor i mač. Znao je on za njih bolje nego itko, ali nije bio toliko neobazriv, da bi ispriповijedao kako izgledaju i gdje se nalaze, jer su oni krili u sebi propast za njega i sve takve kao što je on.

— Da je slutio kakovu zlu sudbinu će dočekati u rukama mog zaručnika, ne vjerujem da bi mi se pahvalio svojim zaštitnicima, — djevojka je ispriповijedala što još zna.

Jednom u nastupu bijesa gorostas joj je otkrio odakle njemu snaga i moć. Hvalisao se pred kćerkom, da joj pokaže kako joj nema spasa, ako ne prigine glavu pred njom. On i svi njegovi imaju zaklona pod kabanicom jedne bezoblične crne nemani, koja ima nebrojeno glavá. Nju á njenu moć uništiti — to je mnogo i u snu pomisliti. Nije

se još rodio čovjek, koji bi ušao u trag gdje je početak, a gdje je kraj te nemani. Ona je svagdje, a kad joj želiš ući u trag, onda je nema nigdje. Svojim slugama daje moć, kojoj se još nitko nije odupro.

— Pazi, — gorostas je prijetio djevojci — njene slugе se ne odlikuju milosrdjem. Jednom ćeš požaliti, kad izgubim strpljenje. Nemoj zaboraviti, da je ta neman još u povelju odgrizla dojku rodjenoj majci. Nije imala milosti ni prema mlijeku kojim se hranila.

Kćer je dobro znala, da otac govori istinu, ali njegove riječi su još više pojačale njenu mržnju. Gorostas je zaboravio, da se protiv njega pobunila njegova rodjena krv, koja je bila neukrotiva.

U prijetnjama joj je rekao, da je i kamena jaja dobio od te nemani. Kada je već gubio nadu, da će kćer slomiti, on joj se prijetio, da se ni nakon njegove smrti ne će osloboditi njegove moći.

— Da su plamene sove uništile sve sokole iz gnijezda sa zvijezde, — govorila je caru — led, koji se stvorio iz njegova mrtva tijela za najkraće vrijeme prekrilio bi sav ovaj kraj. Kao što je stari vodeničar upadao u kamen, kad je htio poći iz vodenice, tako bi svi mi upadali u led. Smrznuli bi se svi, prije nego bi ugledali kako se sunce još jedamput radja.

Tako je ona mravljem caru, svom zaručniku, ispriopvjedila sve što je doznala od svog oca i mučitelja, dok je uz cara radila na temeljima novog života na njivama. Kada je bila gotova i njena bijela kućica, car se počeo spremati na put. Bio je još daleko od toga, da zna sve što mu srce ište, ali je njegova duša na ovim njivama stekla silno bogatstvo. Znao je, da po svijetu treba da se raspituje za čudesni izvor i mač, da sve opasnosti koje vrebaju na njega dolaze ispod skuta crne nemani. Obogatio se mnogim prijateljima, a na prvom mjestu stekao je životnog druga i dva nova pobratima: sokola i njegovog brata, koji će dijeliti napore s njim.

— Kako ćete vas dvojica putovati, gdje se mislite smjestiti na našem konjicu? — zapitao ih je, kad su se opraštali od orača.

— Ja ću mu pjevati, da lakše kasa, — nasmije se mladić i skoči željeznom psu u uho.

— A ja ću mu pomoći u pronalaženju puta, — klikne soko i sleti željeznom psu na glavu.

Sve živo ih je ispratilo do samog potoka, u kojem se još nedavno crnilo mlivo starog vodeničara iz skamenjene svrakine glave. Ispred svih je išao stari vodeničar s carevom zaručnicom. On se ponudio, da sirotici bude i otac i majka, dok se car ne vrati s puta. Zagrlivši je išao je za carem, a srce mu je zračilo svjetlošću, od koje car nije znao, da li ga srce više vuče na put ili da ostane ovdje, ili potraži očima užareni prsten. Car je još jednom zamolio starca, da mu čuva djevojku, a zatim je pustio željeznog psa da potrči preko sivih planina.

XVII.

ČUVAR MRAČNIH DOLINA

Soko je kliktao, njegov brat je pjevušio u uhu željeznog psa, kada su se popeli na vrh sivih planina. Mravljem caru je bilo prvo, da potraži pogledom doline iz kojih bi dopirao žamor, ali mu se pogled sukobio s još većim vrhovima. Ali na njima nije bilo travke ni kamena, hladni sjaj leda zasjenjivao je oči sa svih strana. Pred carem se prostrlo ledeno gorje.

Dok je car za trenut razmišljao, soko se vinuo u visine. Njegov pravi let k ledenim vrhovima pokazivao je kuda treba poći. Ni car nije ni za časak pomislio, da skrene s pravca, te krene željeznog psa za sokolom. Ali se konjic jedva dohvatio najbliže padine, kada je car već vidio, da će napredovanje biti jako sporo. Ništa tvrdje nije još bilo saliveno u željezo, no što su nokti carevog konjica, ali se ovaj led pokazao još tvrdjim. Željezni pas se klizao s njega na svakom koraku. Nije ni pomišljao, da odustane od pokušaja, ali je glatka ledena površina odolijevala svim njegovim naporima. Uzalud je pokušavao održati se na ledenim kosinama i već se počeo žestiti, kada se soko izne-

nada spusti na njegovu glavu. Na to sokolov brat iskoči iz uha željeznog psa i slatko se smijući klikne:

— A zar ja samo zato putujem s vama, da vas pjesmom razveseljavam?!

To rekavši potrči ispred željeznog psa. Gdje je stao bosim nogama, debele ledene kore je nestajalo. Sitnu kaplju rose sunce ne bi ispilo tako brzo za koje vrijeme je iza sokolova brata nicao goli, krševiti put. Željezni pas radosno zalaja, a od njegovog laveža počеше pucati bregovi leda.

Kada je sokolov brat potrčao uz strmine, car se čudio: pokazalo se, da mladić nije ni za dlaku lošiji trkač od željeznog konjica. Brzo su ostavljali za sobom ledene obronke, provalije i grebene, ali kad su se počeli približavati vrhovima planinskog vijenca, soko odjednom zloslutno zaklikće.

U taj tren preko leda, kao da se prevukla crna koprena. Car opazi kako nešto crno, bezoblično raste s onu stranu grebena. Ali nije imao vremena da to promatra, jer je u isti čas s visova pojurilo bezbroj potoka, što su se pjenili, kao da vjetar šiba usijanu grivu.

— Priljubi mi se uz ledja! — poviče sokolov brat željeznom psu glasom, koji je odavao smrtnu opasnost.

Jedva je imao vremena da to izusti, struje potoka zalijevale su ga sa svih strana. Ali nije bilo tog brzaka, koji bi svojim padom bio hitriji od ruku sokolova brata. Nije usporavao brzinu, kojom je i dotle nadirao prema vrhovima, ali je rukama radio dvostruko brže. Razgrtao je ispred sebe usijane valove i pljuskove, a željezni pas je trčao za njim krševitim putem kao i dotada. Car je tek tada saznao kakvi su to potoci, kada je iza sebe opazio valove ohladjena željeza. Bili su to potoci rastopljena željeza.

Ali najednom prestade sva huka i, kad se car obazreo, vidio je, da su na najvišem vrhu ledenih planina. S ledenog pokrova izgubila se tamna prevlaka, samo su crnkaste žile ohladjena željeza pokazivale kuda su se slijevali usijani potoci. Nije bilo traga ni onoj bezobličnoj crnini, koja se javila iza visova.

— Rastopili bi te kao vosak, — smijao se sokolov brat govoreći željeznom psu — a što bi bilo s jahačem i njegovom vojskom, o tome da i ne govorimo!

— To se netko želi osvetiti za gorostasovu smrt, — car se dosjetio.

— Onaj kome je taj zlotvor služio, — odgovori mlađić i zaprijeti šakama na sve strane.

— Ja bih rekao, da smo još nekom od tih sluga na tragu, kad se čak i njihov gospodar javlja, — reče car nakon kratka razmišljanja.

Pred njima su se prostirale na sve strane doline iz kojih je dopirao žamor. Car se nije mogao odlučiti u koju bi pošao, a soko je mirovao. Nije bilo drugo, no car izvadi iz njedara kumine suze. Čim ih je podigao prema suncu, zasvijetliše u pravcu daleke doline pokrivena teškim sjenama.

— Tamo! — klikne car željeznom psu.

Sa vrhova konjic se spuštao, kao da ima krila, te se nije dobro još ni zaletio, a car ga je već zaustavio na prilazu sjenovite doline. U nju se ulazilo kroz mračni tjesnac, kojem je na samom početku zjapila crna špilja. Car je odmah pomislio, da se u špilji ne krije možda kakva zasjeda, i svrati u nju. Slika koju je ugledao, još više ga je učvrstila u sumnji.

Nije to bila obična mračna špilja. Njeni svodovi su bili visoko, tako da su se jedva nazirali, a dolje se spuštala u dubinu, padajući strmo od samog ulaza. Stijene su bile tamnoplave, a pod njihovim podnožjem u dubini se blistalo jezero s ljubičastom vodom. Iz samih njegovih obala izrastao je bršljan zlatnog lišća. Njegovi strukovi uspuzali su se na neko trnovito šiblje, koje je svjetlucalo plavim plamićima.

Nad sredinom jezera u bršljanu se zibalo gnijezdo, u kojem je sjedjela ptica sa sedam glava. Bijelila se poput snijega, samo je na grudima imala crnu pjegu. Na svakoj glavi nosila je krunu od dragog kamenja.

Kada je car s društvom ušao u špilju, ptica se nakostriješi i zagrakće kao gavran:

— Sedma je godina! Razbudi se, evo žetve i berbe! Trebat će ti kao nikad!

Car je pogledao na sokola s očekivanjem, ali je on bio miran, kao da se pretvorio u kamen. Kada je vidio da soko tu nema šta reći, car šapne vojsci:

— Zasučite se!

Ljubičasta pučina jezera se na graktanje sedmoglave ptice prvo namreška, a zatim se smiri i posta prozirna. Car je duboko pod njom ugledao pšenicu zlatna zrna. Usred nje izdizala se bujna krošnja oraha zlatna lišća, a crnih plodova. Sve je bilo puno roda.

Sedmoglava ptica zagrakće još dvaputa:

— Razbudi se, sedma je godina, evo žetve! Trebat će ti kao nikada!

Tada se spusti iz gnijezda i zaroni u jezero. Zobala je zlatno zrnje iz svakog klasa, a kad je obredala klasje, poletjela je vrhu orahova stabla i pojela sedam crnih plodova. Kako je završila blagovanje i zalepršala iz jezera, iz crne pjege na grudima ispade joj jedno perce.

Ptica se vinu u gnijezdo, a crno perce potone na jezersko dno. U taj tren sve dno bukne plavim plamenom, a sa mjesta gdje je palo crno perce izroni čovjek u licu strašan, nakazan u svakom dijelu tijela. Oči su u njega veće nego šake, a crne i bez zjenica. Zubi vire sve do grudi, a po tjemenu mu ježeve bodlje. Na rukama nokti dugi kao zmije, a plamte neobičnim plamenom.

To strašilo se izdiglo do pojasa iz pšenice, izbuljene oči uprlo gore, a noktima čeprka između orahovih žila. Najednom se zacerka i izvuče iz mulja zlatni žir velik kao stoljetni panj. Prinio ga je ustima i dunuo u njega. U taj tren iz žira se javi gusti, zelenkasti dim. Zeleni veo dima obavio se oko orahova stabla i naglo se zavrtio i širio po cijelom jezeru. Površina jezera zadržće sitnim valovima, kao da je pala po njemu čipka od zelene svile.

Carévo društvo je to gledalo jedan tren, a zatim se pred njima na površini jezera ukaza zelena livada puna neobična cvijeća.

— Sad otvorimo oči, jer se tu nešto muti, — prošapta car.

Cvijeće se zatalasalo i zasvjetlucalo u prelivima boja, kao da su latice u njega od dragog kamena. U to se pri dnu špilje bršljan razgrne i na obalu jezera stupi ljudeskara obrasla sva u dlaku. Od bujnih vlasi na licu mogle su mu se nazreti samo krupne oči, koje su svjetlucale kroz polutamu špilje.

— Tko me smeta u mom snu? Gosti, koji su na prolazu u doline, koje čuvam?! — javi se on glasom od kojeg su se tresli svodovi špilje.

Car ne odgovori ni riječi, ali buljooka ljudeskara nastavi:

— Rijetki gosti, a uz to meni i poznati. Znam vas po psu, čiju braću su milovale moje ruke. Takve goste treba počastiti.

Nije dalje trošio riječi. Razgrnuo je kosurinu i odnekud iza pojasa izvukao kosu, koja je imala oštricu od dragog kamena, a kosište od živa ružina stabla, na kojem su cvjetale crne ruže. Ne obazirući se više na goste stupio je na jezersku površinu. Kada je netko od mravi začudjeno kliknuo što ljudeskara ne tone na toj neobičnoj livadi, on se grohotom nasmije i počne kosom nizati otkos za otkosom. Brzo je pokosio svu cvjetnu livadu, a zatim je iza pojasa izvadio nešto majušno i počeo da kupi u to cvjetno sijeno. U otkosima je bilo nekoliko tovara, ali začudo, njemu je sve to stalo u onu svijetlu stvarčicu. Kada je bio gotov s poslom, on ode sa livade i pred carevim očima se ponovo ukaza jezero s ljubičastom površinom.

Ljudeskara se sad bez riječi prigne vodi i zahvati lijevom rukom. Sada se vidjelo, da je u ruci držao tikvicu, koja je plamtjela kao da se kupa u sunčevoj kiši. Za jedan tren je zahvatio vode iz jezera, a drugog časa je polivao iz tikvice po svojoj kosi, brcima i bradi. Ali čim su prve kapi orosile njegove vlasi, soko zaklikće tako, da se za glasom diže oluja, od koje se jezero uzburka, a bršljan i trnje poče rušiti.

A kad je mahnuo krilima, iskočiše munje, koje su kamen cijepale. Krila su mu porasla preko cijele špilje. Ali je i bilo vrijeme, da on poleti, jer se svaki trenutak ticao života. Kako je ljudeskara počela škropiti iz tikvice,

njegove vlasi su počele naglo rasti kao plamene zmije. Jednom rukom se polijevao, a drugom se već mašio da istragne dlaku iz vjedja, sikćući kao zmija:

— Vidjet ćete da znam dostojno počastiti goste, koji dolaze sa njiva moga pobratima gorostasa.

Samo trenutak kasnije od sokola navališe car i mravlja vojska, ali nisu imali tu sreću da uzmu udjela u borbi. Ljudeskara je se samo mašila za dlakom, ali je nije dohvatila. Gdje je soko krilom dohvatio tamo je srezao i kamen, a prva meta bile su mu ljudeskarine ruke. Istrgao ih je iz ramena, a zatim je kljunom iščupao čuperak iz gorostasove kose.

— Sklanjajte se van! — povikao je na svoje.

Za njima je poletio i sam. Čim se našao izvan špilje, bacio je ljudeskarine vlasi u nju. Prsak je zaglušio okolinu, a u drugom trenu na mjesto tjesnaca bila je prostrana kotlina. Iz prašine, koja je ostala od cijelog brda pojavila se samo sedmoglava ptica. U svakom kljunu nosila je zrno zlatnog žita, a u jednom grančicu oraha sa crnim plodovima. Ali nije umakla kroz oblake prašine. Sokolovo oštro oko ju je pronašlo, a to je za njega bilo dovoljno. Nije poletio za njom, samo je pružio krilo, a sedmoglava ptica je već sagorjela u munjama njegovog krila.

Kad je vjetar razagnao prašinu, soko reče:

— Sad vidite šta bi ostalo od nas, da je zlotvor i jednu vlas bacio na nas.

— Mora da su velika njihova blaga ili tajne skrivene u ovim sjenovitim dolinama, kad ih je čuvao stražar naoružan ovakvim moćima! — reče car, kada je razmislio o svemu što se tu dogodilo.

— Put je slobodan, a oči ćemo dobro otvoriti, te ćemo nekako pronaći što se krije tamo.

Željeznom psu nije trebalo reći pravac, pošao je i sam put dolina, koje su se mračile sve jače što su im se više približavali.

U MRAČNIM DOLINAMA

Bila je mrkla noć, kad su stigli u prvu dolinu. Da li su okolo planine ili oblaci, nitko od njih nije znao jasno razlučiti, jer se sve zavilo u crninu. Caru nije bio prvi slučaj da zapadne u ovakvu priliku, te ga nije ni iznenadila ni zabrinula. Jedino što ga je iznenadilo bila je potpuna tišina. Ni trava se nije zibala, ni list nije zatreperio na dašku vjetra.

Posavjetovao se sa svojima i svi su bili za to, da se odmore do jutra. Nisu strahovali od neugodnih iznenađenja, koja bi ih mogla dočekati u tami. Odlučili su se na odmor, da bi pri dnevnoj svjetlosti mogli proći kroz doline i vidjeti što se u njima krije.

Odmor im je prijao i, kad je bilo vrijeme zori, mravlji car je prvi skočio na noge i zapjevao po običaju, ali je uskoro njegova pjesma zamukla. Ono što mu je prvo palo u oči, neugodno ga se kosnulo. Bilo je vrijeme izlaska sunca, ali se tama jedva prorijedila. U dolini je vladao teški sumrak kroz koji su se stvari tek nazirale.

— Tu ne pomaže razmišljanje i zapomaganje, — reče sokolov brat, kad se povela riječ o tome, — ostaje nam jedino ono, što je već rekao moj brat — da otvorimo oči što bolje.

Kad su zašli u dolinu, vide da je tamo zaista sve crno. Planine su od crna kamena, trava je crna, cvijeće i drveće zaodjeveno je samo crnim listom. Nisu dugo išli, kad naidju na jednu stazu. To je bio prvi trag, koji je govorio o ljudima u ovoj dolini. Željezni pas podje po stazi i uskoro dodje na jedan proplanak. Za divno čudo, tamo se cijeli prostor kupao u sunčevoj svjetlosti. Putnike je obradovalo već i samo svijetlo, ali ih je radost obuzela još više, kad su svud oko proplanka vidjeli divna jabukova stabla s bogatim plodom. Grane su se savijale pod jabukama kojih bi se i sit zaželio.

Ali nisu imali ni toliko vremena, da uzberu bar jednu, kad se pod stablima pojavi čovjek pitoma lica, ali divov-

skog rasta i ogromnim maljem počne udarati po stablima. Kako po kojem udari, jabuke se ospu i otkotrljaju se niz padine kao bujica. Čovjek s maljem pak leti od stabla do stabla i, dok nije otresao sav plod, nije ni predahtnuo. Kada je završio posao, on pohita pred putnike i dobrodušno ih pozdravi.

— Prijatelju, zašto ti tako brzo otresaš ove lijepe jabuke? — car ga zapita, čim su izmijenjali pozdrave.

— Čekaju na njih mnoga gladna usta. One koje sam jučer otresao, već su pojeli po dolinama.

— Kako, zar ti svaki dan tresesh jabuke?

— Zar se ti ne krijepiš hranom svaki dan? — zapita on umjesto odgovora.

Ali nije htio da se car zamara uzaludnim pitanjima, već mu odmah objasni, da su to neobične jabuke, koje rode svaki dan. Njegov posao je da ih njeguje preko cijelog dana, a prva dužnost mu je, da svako jutro plodove otrese.

— A kuda se kotrljaju? — zapita ipak car.

Čovjek s maljem to nije znao. Jabuke se otkotrljaju kroz polutamu, on ne može pratiti njihov put. On zna samo toliko, da bez ovih jabuka ni car ne bi doživio mnogo dana.

To je cara bacilo u misli, te nakon kraće šutnje zapita:

— Prijatelju, jesi li slučajno vidjao neku neobičnu paukovu mrežu koja pokriva i ovaj kraj?!

— Često.

— Da tvoje jabuke ne dodju u šake onih, koji su se začaurili u klupka te paukove predje?!

Čovjek s maljem je vjerovao u to. Nije se iznenadio, kada ga je car zatim zapitao, zašto ipak tako marljivo njeguje i otresa jabuke.

— Rekao sam već, — mirno odgovori čovjek s maljem — jer bez njih ne bi mogao biti ni ti, ali još važniji razlog leži u tome, što vjerujem, da će jednog dana u knjizi mog srednjeg brata ostati samo svijetla strana, a jedina jabuka mog najmladjeg brata bit će dovoljna nama svima.

Car je zapitao za njegovu braću, ali prije nego što je čovjek mogao odgovoriti, soko je uzletio i povikao:

— Tu su i oni u ovoj dolini.

Čovjek s maljem sad pokaza stazu na suprotnoj strani proplanka i na rastanku dade im iz njedara jabuku, koju je za sebe zadržao. Car mu se zahvali na dobroti i, kad su već nastavili put stazom, podijeli jabuku svojem društvu. Nisu se mogli dovoljno načuditi, kako je ukusna bila ta jabuka, i kako je nasitila tolika usta.

Ali tek što su je pojeli, kad se na stazi ukaže slabi plamičak. Kad su došli bliže, vidjeli su da svjetlost žrmirka iz špilje. Unutra ih je dočekala neobična slika: po tlu pećine rastvorena je crna knjiga, u kojoj su svega dva lista, ali tolika da zapremaju sav prostor u pećini. Iza nje sjedi čovjek na dlaku nalik onome koji je otresao jabuke, ali su u ovog ruke tako velike, da dohvati lako preko crnih listova knjige. Ruke mu nisu mirovale ni za tren, nego su neprestano grabile po crnim stranicama.

Na prvi pogled ni sokolovo oštro oko nije moglo ugledati šta onaj radi po toj neobičnoj knjizi, jer se kroz tamu špilje probijala svega žmirkava svjetlost, koja je dolazila odnekud ispred čovjekovih nogu. Tek kad su ugledali da to svijetlo dolazi iz izvora, iz kojeg je čovjek za knjigom neprestano grabio šakama, postalo im je jasno šta on radi na stranicama knjige. Na jednom listu su bili crni noževi, a na drugom bijeli. On je crne čupao iz stranice i bacao ih u izvor, dok je drugom rukom iz izvora zahvatao tekućinu i u drugom trenu stavljao bijeli nož na stranicu. A šta je izviralo iz tog izvora? Rastopljeno željezo. U njemu su se topili crni noževi, iz njega je stvarao svijetle noževe jednim stiskom ruke.

— Prijatelju, kakva je ta tvoja knjiga? — klikne car sa samog ulaza špilje.

— Vječna, — odgovori mirno domaćin ove špilje ne prekidajući ni za časak svoj posao.

— Vječna?! — car se začudi još više. — A otkad ti radiš na njoj?

— Otkad je nje, — čovjek odgovori mirnoćom koju nije pomutilo carevo čudjenje.

Car je bio zapanjen. Jedno vrijeme razmišljao je šutke, a kad mu se učinilo, da je prosanjao otvorenih očiju, zapita:

— Zar se nisi umorio? Ne bi li trebalo, da te netko zamijeni?

— Mene?! Nikako. Kad bi tko mogao ova crna slova izmijeniti i zbrisati potpuno, — on pokaže na crne noževe — to bi bila najveća sreća. Vidiš, ja na tome radim otkad sebe pamtim, a to traje otkako je sunca.

Car je ponovo zapao u misli, dok na kraju nije zapitao:

— A zašto radiš to?

— U želji da mog starijeg i mladjeg brata sjedinim na jednom poslu. Ako postignem, da u ovoj knjizi sva slova budu svijetla, vjerujem, da ću im već onda omogućiti zajednički rad. Budu li i ova slova zamijenjena još svjetlijima, njihova jabuka će se oplemeniti kao u snovima. To će biti, kada se pronadje neki čudesni izvor i mač.

Iz grudi mravljevog cara otkide se uzbudjeno pitanje:

— Zar i ti znaš za njih?

— Toliko koliko sam ti rekao. To mi je došlo jednom na san. Ako želiš još nešto doznati, potraži mog mladjeg brata, možda on zna više, — reče i užurba se na svom poslu.

Mravlji car je shvatio, da je razgovoru kraj, ali još je htio zapitati za put do trećeg brata. No soko je nazreo namjeru i poletio prije nego je car mogao izustiti i jedne riječi. Željeznom psu bio je sokolov znak dovoljan da krene za njim. Prolazili su kroz nekoliko dolina potonulih u polutamu i tišinu, kada im do uha dopre šum daleke oluje. Zvuk se iznenada zasjekao u tišinu, kao da je prokinuo neku branu, ali je odmah tako neočekivano i prestao. Radjao se i nestajao, kao da je to djelo neke čarobne ruke. Ruka mahne — oluja nastane, ruka mahne — oluje nestane. Tako se to sad ponavljalo.

Željezni pas je pohitao u pravcu oluje, koja je postajala sve jača što su se više približavali jednoj dolini. Kada su konačno zavirili u nju, vidjeli su, da ni u snu ne bi pogodili odakle se diže ta oluja kratkog, ali silnog daha.

Dolina je bila ukliještena medju vrhove koji su se gubili u neprobojnoj crnini neba. Po ivicama doline nazirale su se stoljetne jele, ispod kojih se širila prostrana čistina. Na njenoj sredini isticao se široki brijeg oblog hrpta, a nad njega se nadnijela ljudska prilika divovskih razmjera. I kroz tamu se naziralo, da mu je sve tijelo u grču.

Prostorom je vladala tišina, u koju priroda zapada nakon prohujale oluje. Ali već trenut kasnije, jaka svjetlost zasjenila je oči. Divovska ljudska prilika zastenja, kao da joj se grudi prokidaju. Silno je zamahnuo rukama, a nebu je poletjela dugačka munjina zmijsa.

U isti čas s divovih pleća odbije se u visinu i zavijori nad vrhovima stoljetnih jela teški plašt. Od toga se podiže oluja tako snažna u naglom naletu, da su pucketala debela stabla, kamenje se pokrenulo na strminama. Svijetlo munje, kovitlac oluje, muklo stenjanje diva — sve je to potrajalo toliko da se u oko zasiječe slika, a zatim se plamena zmijsa žestoko spusti na brijeg ispred diva. Udarac koji je parao uši, označavao je kraj oluje.

Ali u nastaloj tišini podigli su se povici čudjenja iz tisuće grla mravlje vojske, a najjači je bio carev povik. Samo soko nije pustio glasa, nego je mirno kružio nad dolinom. A što su car i njegovo društvo vidjeli u času munjinog blijeska?

Čovjek divovskog rasta bio je na dlaku isti kao ona dva brata koje su već sreli u mračnim dolinama. Po tome su poznali najmladjeg brata. Samo jedno nije bilo kod njega kao kod njih — kosa. Cnaj plašt od kojeg se digla oluja, bila je njegova teška kosa. Plamena zmijsa, to je bio ogromni mač. Onaj široki brijeg, koji je zahvatio široku čistinu doline, bio je ogromni nakovanj, a na njemu je bila jabuka rumena kao rana zora, a ništa manja od nakovnja. Div je mačem rasijecao tu jabuku.

Koliko je silan bio divov udarac mačem, pričao je tutanj od kojeg su se tresle okolne hridine, ali dok svjetlost nije nestala, car je vidio kako je jabuka opet bila čitava. Mač ju je presjekao, iz jabuke je šiknula krv, ali

čim je div izvukao mač, jabuka je opet srasla, kao da je mi mušica nije takla.

Car i njegovo društvo ostadoše nijemi na prilazu u dolinu. Dok su se oni snebivali, div je nizao udarce. Munje su sijevale, oluja se dizala i stišavala. Div je jabuku rasijecao na pola, na četvrtine i sve na sitnije dijelove, ali ma kako brzi bili njegovi udarci, ona je još brže srašćivala.

Kad mu je car prišao, div se već oznojio krvavim znojem. Na carev pozdrav odložio je mač, obrisao krvavi znoj i rekao više za sebe:

— Eto, nisam još uradio ništa, osim što je potekla krv iz jabuke i mog tijela.

Ali po onome što se odigralo pred carevim očima u slijedećem trenutku, nitko nije mogao posumnjati, da je volja u diva malaksala. Ponovo je pograbio mač i kliknuo, da su se crne planine zatresle:

— Ako ne ćeš danas, ti ćeš sutra, ali ja sustati ili ustuknuti ne ću! Ne stajem, dok ne stignem, makar mi i kosti promoćio znoj!

Križao je jabuku unoseći u udarce svu snagu jakih mišića, ali to nije bilo bjesomučno udaranje. Pri odsjevu munja car je, diveći se, promatrao sjaj pun životne radosti, koji je izbijao iz očiju diva. Car je u tim očima prepoznao nešto, što se odražava samo iz duše koja posjeduje čvrstu vjeru, da čini nešto duboko čovječno. Mravljem caru se od toga uselila toplina u srce i on je gledao diva bez riječi, dok div na kraju nije ponovo odložio mač.

— Da to nije onaj čudesni mač, kojeg ja tražim? — caru se otelo pitanje prije no što mu se misao razbistrila u glavi.

— Prijatelju, a zašto bi ga onda ti tražio, kad bi ovo bio taj mač?! — div se nekako čudno nasmiješi. — Zar ti ne znaš, da bi ga i ti imao, kad bi bio mač već u mojim rukama?

Mravlji car je očima zapitao: kako? Onaj smiješeci se reče tiho:

— Znam, ti ni ne sanjaš, da ja nisam „ja“, nego „mi“. Pogledaj!

Razgrnuo je svoju tešku crnu kosu, koja mu je pala po svom tijelu. Mravljem caru je tek sada stao dah. Ali se nije samo on zapanjio od slike što se ukazala pred njim: izvrvjela je sva mravlja vojska, sokolov brat nije vjerovao očima, a i sam soko je zurio u diva, kao da je slijep sada progledao.

Mravlji car je ugledao ljudsku kost na kost, kožu na kožu nanizanu. Nebrojeno ljudi je u divu. Prvo su mali, a zatim veći i veći navučeni jedno na drugo, ali srce je svega jedno, glava jedna. Car gleda diva, a vidi svo to mnoštvo ljudi, a među njima i sebe, uzgajivača pasmine željeznih pasa, svog oca i strica, starog vodeničara iz kamene svrakine glave i nepregledna nepoznata lica. On ih je ugledao u divu, kada je ovaj razgrnuo teške vlasi, ali se odmah zatim slika premetnu u drugu: car je sve te likove ugledao u velikoj knjizi divovog srednjeg brata. Vidio je tamo i sebe, ali ne živa nego se i on zrcalio u jednom svijetlom slovu na stranicama knjige, kao i svi, koje je ugledao u divu. Do njeg svjetlucala je njegova djevojka, a okruživali su ih soko i njegov brat.

Div, naglo spustivši ogrtač od vlasi, reče:

— Mravlji care, jer po vojsci ti vidim da si to, ne pitaj mene, no traži taj čudesni izvor i mač. Traži ga putovima za koje ti znaš, jer ga i ja tražim putovima koje sam utirem. Ako ga netko od nas nadje, svi smo ga našli.

Jedva je to dorekao, oko mu je opet zalutalo na jabuku, te on naglo pograbi mač i usklikne radosno:

— Pogledaj, kako se sad zgodno namjestila! Možda je došla jedinstvena prilika!

Njegov mač je rasipao munje, oluja je bjesnjela dolinom. Div je u oduševljenju zamahivao ne štedeći sebe, ali kad je mač jednom silno zasjao, krik bijesa koji je ostavio careva usta, zbuni diva u poslu. Car je opazio, kako je crna paukova mreža plegla oko nakovnja. Zakriljeni tamom nakazni ljudski stvorovi u potaji su pružali ruke naoružane pandžama i njihali jabuku. Car je povikao izvan sebe od bijesa:

— Prijatelju, vidiš li ove?!

Ali umjesto od diva odgovor je stigao iz tamnog neba. Careve riječi zaglušio je huk nečega ogromnog što je padalo iz visina. Što se u taj tren odigralo, ljudsko oko je jedva moglo uhvatiti pogledom. Usijana sjekira, tolika da je zakrčila svu dolinu, pala je između cara i nakovnja. Iznad samih njihovih glava soko je stigao da podmetne svoja široka krila i, zahvaljujući tome, ogromna sjekira je skliznula. Nije posjekla cara i njegovo društvo, ali je divova glava pala pod njenom oštricom.

Car je, videći pogibiju, jauknuo od bola, ali sokolov brat je kriknuo borbenu. Bez jedne riječi navalio je na ogromno usijano sječivo, koje se širilo i dizalo dokle je oko dopiralo, kao vatreni zid. Golim rukama je kidao usijano željezo, kako ni blato ne bi grabio. Svaki otkinuti komad padao mu je iz ruke hladan kao led, i dok se car nije osvijestio, bio je otvoren širok prolaz ka nakovnju. Ali je car tek tada teško dolazio sebi. Kada je pogledao, div je neumorno sjekao jabuku, a pored njega je ležalo mrtvo tijelo i odrubljena glava. Živi i mrtvi div nisu se razlikovali ni za dlaku.

— Prijatelju, jesi li ti zaista živ?! — poviče car divu.

Onaj za trenut odloži mač i pokazujući na mrtvo tijelo nasmiješi se:

— Zar te ovo buni? Mravlji care, što si brzo zaboravio, da ja nisam »ja«, već »mi«. Neka padne glava koliko oni hoće, mi ćemo uvijek ostati živi.

— A jesi li ih vidio ispod nakovnja? — car se još nikako nije mogao smiriti od uzbudjenja.

Div se samo mirno smiješio.

— Odavno ja pokušavam razagnati tamu, koju oni siju. Vidim, mravlji care, vidim ja njih dobro, a vidim čak i ovu ljudsku bijedu, — reče tihim glasom i lako mahne mačem po usijanoj oštrici sjekire.

Drugog trenutka nije bilo ni usijane oštrice, ni mrtvog tijela, samo su se tragom oštrice divovog mača osule varnice prema tlu. U odsjevu, koji je za časak razagnao tamu, nastalu čim je nestalo usijane sjekire, mravlji car je ugledao jadnika ožuljanih nogu. Onako bijedan dohramao je, pograbio okrzak jabuke što je pao s oštrice mača i

odmah se dao u divlji bijeg, krijući se u tami. Za mravljeg cara bila je ta slika toliko neočekivana, da se nije mogao uzdržati. Prezir, koji se naglo pojavio, tražio je oduška. Car je povikao iz sveg glasa:

— Pod okriljem tame se dovlačiš ovamo, a nemaš hrabrosti da se vratiš na moj potok?

Div ga opomene dobrodušno:

— Pusti ga na miru. Rekao sam ti da ovamo moraju svi doći, a za ono drugo trošiš riječi uzalud.

Pogledao je ponovo jabuku i uskliknuo:

— Gle, što se sad zgodno namjestila! Na posao! A ti mravlji care, idi, i znaj da si na dobrom tragu, ako te nemani tame žestoko napadaju.

Dalje nije gubio riječi, nego je svu pažnju i snagu poklonio maču. Vidjevši kakvim je žarom div radio, car se sjetio njegove opomene, da čudesni mač i izvor svaki treba da traži svojim putem. Zato nije ni sam htio dalje gubiti vrijeme. Izvadio je iz njedara kumine suze i zagledao se u njih. One su se zaiskrile i car je čuo glas:

— Sinko, ovo je tek sjena crne nemani pala po dolini. I ovo je čvor kojeg je trebalo rasjeći, ali nije jedini.

Ostavio je kumine suze ponovo u njedra, a kad je soko u to poletio preko crnih vrhova, željezni pas je pohitao za njim.

XIX.

ČOVJEK KOJI JE VIDIO UBOJSTVO UZGAJIVAČA PASMINE ŽELJEZNIH PASA

Prvo su sokola ugledali u svijetlu, koje se probijalo s visina, a uskoro željezni pas prijedje padinu okrenutu tamnim dolinama. Ispod padine, koja se prostirala pod njima dopirao je poznati žamor iz dolina. Soko se sada spustio na glavu željeznog psa. Osvijetljen put je bio pred njima, pa je sad i soko mogao slušati pjesmu, koju je brat pjevao u uhu željeznog psa.

Brzo su stigli do plodne doline i sreli ljude po poljima. Obradovali su se susretu s marljivim ljudima, ali koliko je bilo carevo iznenadjenje, kada je došao pod prvo selo. Kada su ga ugledali, oči su im zaplamsale neočekivanom radošću, ljudi su nehotice ostavljali posao da pohrle caru u zagrljaj, usne su im se same pomakle da radosno uskliknu, ali u tom trenutku preko neba promaklo je nešto crno. Bio je to trenutak titraj crnine, kojoj pravi lik nevješto oko ne bi uhvatilo, ali car je uočio paukovu mrežu. On se počeo smijati, povikavši:

— Ostavi se prazne buke! Tko se toga još boji?!

Ali mu se osmijeh zamrznuo, kad je vidio promjenu kod ljudi iz sela. Sjaj radosti u očima zamračio se strahom, usne se mjesto poklika radosti stisnuše u grč i ljudi pokunjeno otkrenuše glave od cara. Kao da ih gura nemilosrdna ruka, posrtali su jedan za drugim, sklanjajući se od cara.

— Braćo, što je vama? — pitao je mravlji car s tugom u srcu.

Uzalud je pokušavao da dobije odgovor. Ljudi su stršeći se pogledali u pravcu u kojem je nestala crna paukova predja i poniknute glave izmicali ispred cara, dok nije naišao neki veoma star čovjek. On se jedini usudio da u prolazu prošapta:

— Ne pitaj! Ako podješ u one velike šume na kraju doline, možda ćeš doznati zašto se tako ponašamo. Kod nas je to ovako već sedam godina.

Mravlji car je snuždeno prilazio svakom selu, koje je iskrslo na putu. Svuda je doček bio isti. Žene su hitale da okupe djecu, zakriljujući ih, kao da je opasnost na pragu. Car je mogao sagledati nevidjene stvari. Bilo mu je jasno, da stravu siju one nakaze iz crne paukove predje, ali nije mogao naslutiti njen pravi korijen.

Kada se soko uzvinuo nad šume u koje ih je uputio onaj starac, car više nije htio zaći ni u jedno selo. On je iz daljine osjećao oči, koje su ga gledale u potaji, željne da ga omiluju, osjećao je neizrečene tople riječi pozdrava. Ta nijema patnja ovih ljudi ga je zabolila još

više. Želja da im pomogne nagnala ga je da željeznog psa stalno požuruje ka šumama.

U njima nije bilo ni staze. Nekadašnji putovi su zarasli u guštaru. Željezni pas je krčio sebi put, dok mu soko nije sletio na glavu. Tada su stigli na omanju krčevinu. Car je zastao razočaran u očekivanju. Na krčevini je bila samo jedna gromada stijene i iza nje dvije jele: jedna veća, druga kao njen izdanak. Nigdje glasa ni pokreta.

Sokolov brat nije spavao u uhu gvozdеноg psa, ma koliko se ugodno ugnjezdio tamo. Čim je po šumu krla čuo, da mu se brat vratio, on je izvirio i ispitujućim pogledom obuhvatio krčevinu. Odmah mu je nešto zapelo za oko. Iskočio je, obrativši se caru s riječima:

— Ova ledena kora potječe od morskog oca tvoje djevojke!

Car je tek tada ugledao debeli sloj leda ispod stijene. Sokolov brat se u nekoliko skokova stvorio iza stijene, odakle je povikao:

— Evo čovjeka!

Na to je i željezni pas poskočio. Iza stijene cara je očekivala slika, koja mu nije mnogo obećavala. Između dvije jele sjedio je mlad čovjek zureći u vita stabla, kao da na svijetu drugo ne postoji za njega. Ispod njega i oko jela širio se mraz debelog sloja leda. Mladi čovjek izgledao je hladan i nepomičan kao led ispod njega.

Car je već bio spreman da ponovo u uzdahu da oduška razočaranju, kad mladi čovjek kao portiv svoje volje skrene pogled na željeznog psa. Ono što se sad odigralo car nije mogao shvatiti. Kroz lice mladog čovjeka prostruji rumen, kao da se vraća u njega život, zjenice se raširiše od radosti, i on priskoči carevom konjicu posipajući ga svega poljupcima.

— Ipak se barem jedan spasio! — uzdahnuo je sav preporodjen.

Tek tada je pogledao cara i ostalo društvo.

— Dobar si junak, kad jašeš na ovom konjicu, tko si, da si, — pozdravio je cara.

A kad je čuo da pred njim stoji mravlji car, mladi

čovjek se sasvim otkravio. Užurbao se oko njega kao najgostoljubiviji domaćin, ali se jednom sjeti nečega i uzdahne:

— Ali ja nemam kuće u kojoj bih vas ugostio.

— Ponudjen kao i počašćen, kako naš narod veli,
— reče car srdačno.

Mladi čovjek se za trenutak zanese u turobne misli, a zatim kao za sebe reče:

— Danas je sedam godina kako sam ostao bez doma i mojih dragih, i kako sam mislio, da nema više ni jednog slobodnog željeznog psa.

Caru je bilo jasno, da je mladi čovjek u uspomenama proživljavao neku tešku nesreću, u kojoj je ostao bez svojih. Bilo mu je teško, da preko toga prijedje bez riječi utjehe, ali nije mogao savladati znatiželju, koja je tražila da čuje šta mladi čovjek zna o željeznim psima.

— U nesreći njihovoj i njihovog gospodara snašao je i mene najteži udarac u životu. Ja sam vidio tu grozotu, kad su ubijali uzgajivača željeznih pasa, a njih vezali na lance. Danas je tome ravno sedam godina, — govorio je tiho mladi čovjek pogružen od tuge.

Mravlji car je jedva povjerovao ušima, kad je čuo, da je otada prošlo već sedam godina. Zar je moguće, da su tolike godine prohujale otkad jezdi na željeznom konjicu, kad se njemu to čini, kao da je bilo jučer — govorio je u sebi. Ali nije bilo vrijeme, da se raspreda o tome. Zamolio je mladog čovjeka, da mu ukratko kaže sve o pogibiji uzgajivača željeznih pasa i o svojoj nesreći.

Mladi čovjek je prišao jelama, obujmivši ih postajao tako nekoliko trenutaka, dok su mu suze navrle na oči.

— Ova viša izrasla je iz mrtvog srca moje žene, ova manja iz srca moje kćeri jedinice, — prošaptao je na kraju.

A zatim je ispriповjedio tu žalosnu sudbinu. Jednom davno, kada je žestoka pripeka isušila svaku kap rose iz doline, turobno je promatrao muke ljudi po poljima. Usjevi su venuli od sparine, vrela su sahla. Ali njemu je iskrslo pitanje, zašto su ti ljudi u bijedi i kad su polja bogata rodом? Drugo pitanje koje ga je mučilo, samo se

nadovezivalo na prvo: kako bi im se dalo pomoći? Tada pod težinom zagušljive jare, koja je treperila nad dolinom, njemu kao da se zadrijemalo, i kao kroz san je čuo: kada bi se pronašao jedan čudesan izvor i mač.

Da li je to bio san ili java, nije ispitivao, niti je ikom govorio o tome, ali mira više nije imao, dok nije pošao da potraži taj izvor i mač.

— Zar i ti?! — ote se caru povik.

Da, prošao je on i tamne doline. Doznao jè, da neda-leko živi uzgajivač željeznih pasa, koji takodjer traži taj izvor i mač. Pošao je do njega, da udruženi podju po svijetu. Ali do toga nije došlo nikad. Kada je prviput ugledao uzgajivača, bilo je to i posljednjiput. Njima je bilo sudjeno da se udruže u nesreći. Ugledao je u klancima uzgajivača, kada se nad njim sklopilo neko čudovište od crne paukove mreže iz kojega su nasrnuli čitavi čopori nakaznih ljudi. Uzgajivač se borio kako ni čovor vukova ne bi, ali onož silini nije mogao odoljeti. Nakaze su imale strašne pandže na rukama. Kada su uzgajivača već dotukli, crna paučina se podigla u vis kao na krilima vihora, a iz nje su ga bacili u gudure. On je još čuo osvetnički smijeh i vidio pandže, kako drže željezne kućice vezane u teške lance.

Kada se paukova mreža već povlačila s vidika, nad njim se pojavio gorostas s kamenom u mišicama i zace-rekao se:

— Osvetu nad tobom izvršit ćemo kod tvoje kuće. Nije ti kuća bez živih duša, naći će se već na kome ćemo iskaliti bijes.

— Tamo ću biti i ja! — ludački se smijao nakazni ja-hač na oblaku.

Kod tih riječi car zaškrgota zubima:

— Ali sam i ja bio kod njih! A sad im više nema ni pepela!

Mladom čovjeku je zastala riječ. Jedan trenutak gledao je u cara kao da ne vjeruje svojim ušima, a zatim, je-cajući od uzbudjenja pade na careve grudi.

Saznanje da je i on osvećen, mladoga čovjeka pre-obrazi. Isprispovjedio je najteže dane svoga života bez jedne suze. Prije nego što je to počeo, reče caru:

— Zašto sam se vraćao kući, zašto nisam znao za tebe, da sam bar i ja imao tu slast da budem sudionik u osveti?

Ali prijetnja namijenjena njegovima posijala mu je tada u dušu tešku malodušnost. Savjest ga je grizla, što nije bar otišao da skloni mrtvo tijelo uzgajivača, ali strah za ženu i kćer nadvladao je sve. Pohitao je svojoj kolibici prekidajući se u trku. A kada je stigao, nad krčevinom se cerekao jahač na oblaku, a iz šume je pokazivao strašne mišice gorostas.

Oni su samo čekali njegov dolazak. Žena i kćer, nesluteći ništa zlo, istrčali su mu ususret. Ali kako su prekoracili prag, iz oblaka je zagrmjelo.

— Eto, ta stijena je pala otud na kolibicu i moja najdraža bića na svijetu, — mladi čovjek je pokazao na grob žene i kćerke.

A gorostas je pružio svoje grozne šake i udario njima po travi oko stijene, smijući se krvničkom zloradošću:

— Neka ti ni travka ne nikne za uspomenu! A ti živi tu stotinama godina. Ne treba nam tvoja smrt!

Znali su, da mu je život stoputa gori od smrti. Izgubio je svaku moć. Sa tog mjesta se nije mogao više otisnuti. Riječ nije smio izustiti, jer ga je boljelo da čuje i svoj glas. Svega je jednom, nakon godinu dana ispovjedio uzrok svoje nesreće jednom starcu iz doline. A kad je taj pronio vijest o ovom događaju, više nitko nije smio poći u šume.

— Dan, u koji sam progovorio bio je dan kada su nikle ove dvije jele, — objasnio je caru.

Kada je ostao sa svojim mrtvima, koje nije mogao ni vidjeti, plakao je cijelu godinu dana. Suzama je topio kamen, koji ih je ubio, i glave nije dizao. Kada je bila godišnjica njihove smrti, grobnu tišinu iznenada naruši pjevanje dviju ptica, kojima pjesmu nije čuo nikada, iako je odrastao u tim šumama. Njihova pjesma je odjekivala iznad same njegove glave. To je čak i njega toliko iznenadilo, da je nakon godinu dana prviputa podigao oči.

— A tada sam sâm vidio, kako ispod stijene vire dva srca. Kroz debelu koru leda, ja sam osjećao njihovu toplinu. Idućeg časa njih je nestalo, a na njihovu mjestu šumile su ove dvije jele. Na njih su sjele te dvije ptice, za-

pjevale još jedamput i odlepršale. Ja sam tada sio medju jeie i nisam se micao sve do danas, kada je ravno sedam godina otkako me je snašla ova teška nesreća, — završio je on svoju priču.

— A zašto si čekao medju jelama? — zapita ga car ganut njegovom sudbinom.

— Da postanem treća jela, — odgovorio je promuklim glasom, koji je i sam dovoljno govorio kako davno se ovaj nesretni čovjek odrekao života.

Caru su se nabrale vjedje, ma koliko se trudio da ne pokaže šta se zbiva u njemu. Preteška je bila sudbina ovog čovjeka, ali car se nije mogao pomiriti mišlju, da živ čovjek odbaci sve od sebe, pa i samu pomisao da ukloni s puta one koji su prouzrokovali nesreću. Ma koliko razumijevanja imao za žalost ovog nesretnog muža i oca, negodovanje se samo javljalo u srcu, ali ga je htio zatomiti, jer se plašio da bi riječi prijekora bile još teži udarac za ranjeno srce.

Njegove misli prekide kliktaj sokola i veseli povik njegova brata. Soko je u visinama širio krila, koja su sad porasla iznad cijele šume, a njegov brat je pošao bosim nogama preko ledene naslage. Na te radosne glasove digli su glave ne samo car i mravlja vojska, nego i nesretni čovjek. Kolika je bila njegova zapanjenost, kad je vidio kako ispod traga bosog mladića nestaje ledena kora koja je sedam godina odolijevala i najžešćem suncu?!

Ali ni car ni mravlja vojska nisu ostali ravnodušni, kada su na nebu ugledali sjajnu zvijezdu, koja je bila ista kao ona na kojoj su sokoli imali gnijezdo. Soko je brzim letom plovio kroz zračni prostor u susret zvijezdi, a njegov brat reče mladom čovjeku:

— Ako i nisi imao hrabrosti za divljenje, ali kako si mogao pomisliti, da ima te sile, koja bi mogla uništiti toliku ljubav?! Zar jedan pokrov leda i komad kamena mogu smrviti ili ohladiti srca, koja je grijala ljubav kao tvoja?!

Jadni čovjek od svega nije mogao shvatiti ništa, ali u taj tren soko zaklikće prodornom radošću. Kada su podigli oči, vidjeli su ga kako oblijeće zvijezdu; za jedan časak su je prekrilila sokolova krila, a drugi čas se opet činilo, kao da mu je ispala iz srca.

Soko je ponovo radosno zakliktao i poletio još većim visinama, a zvijezda je vrtoglavo padala. Ali su ovi odozdo vidjeli samo kako je počela padati, a iza toga ih je zasjenila jaka svjetlost. Zvijezda je pala na stijenu. Nije to potrajalo ni koliko jedan treptaj, a svjetlosti je nestalo i nije bilo više ni jela, ni stijene. Stajala je tamo šumska kolibica, a mladog čovjeka su grlile žena i kćer jedinica.

Nema tih riječi kojima bi se opisala sreća, koja je sad zavlada na krčevini. Nije bilo mrava koga nisu izljubili otac, majka i kćerka. Sretna porodica je posula poljupcima sve živo, a najviše mravljeg cara. Ljubili su ga toliko, koliko ga nisu izljubile ni majka ni djevojka. Ali ni soko nije manje dobio od tog dara, a njegov brat se toliko oduševio da ga je djevojci i uzvratio. Stvar se svršila tako, da je sokolov brat djevojku zaprosio, o ona je drage volje pristala na udadbu.

— Evo sad uz moju još jedna zaručnica, koja će željno čekati naš povratak, — našali se car.

— Mravlji care, zar i ti imaš djevojku? — zapita domaćin.

— Prekrasnu djevojku!

Domaćin je zamišljeno klimao glavom i videći, da car čeka, rekao je značajno:

— Ti ideš tamo kuda ja nisam stigao, niti ću ikada stići, jer sad više nemam snage da ostavim svoje. Ne zaboravi me: neka ti budem opomena.

Car se odjednom sjetio kako često ga salijeće žudnja da vidi djevojku, ili čuje barem jednu njezinu riječ.

— Hvala ti na savjetu, — rekao je domaćinu — imaš pravo — svaki čovjek je od krvi i mesa.

Kada su se narazgovarali i naveselili, car je odlučio da se više ne zadržava. Znao je, da će rastanak biti najteži za sokolova brata i zato je ostao i duže no što je mislio, ali se nije sjmelo vrijeme uzalud tratiti. Još više se žurio, kada je pomislio što je doznao od domaćina: da je već sedam godina od susreta s uzgajivačem željeznih pasa.

Pošao je, ali ne daleko kao što je običavao, nego se vratio kroz dolinu. Zamolio je domaćina da ga isprati kroz sva sela u dolini.

— Prijatelju, — objasnio mu je svoju zamisao — ako su oni iz paukove mreže posijali strah kao korov, mi ga moramo iskorijeniti.

Domaćin je drage volje pristao na to. Kada su po selima ugledali njegovu ženu i kćer, kako prate mravljeg cara, ljudi su pohrlili iz kuća. Cdahnuli su, kao da su se oslobodili teške more, kada im je domaćin po stotiput pripovijedao, kako su mu car i njegovo društvo vratili sreću.

Mravlji car se na kraju pobjeđao, da nikada ne će izaći iz ove doline. Da su mogli na rukama bi nosili i željeznog psa, a mravlja vojska, soko i njegov brat išli su od ruke do ruke. Caru se već činio predug taj izljev osjećanja. Skočivši sa svog konjica stvorio se pred stanovnicima doline onako majušan kakav je bio u žitnom klasju svojih roditelja. Naumio je, da se posluži šalom.

— Braćo, — rekao im je — ja bih rado ostao medju vama do kraja života, ali ako do mraka ne odem iz doline, ostat ću ovako malen cijelog vijeka. A predamnom je još dug i težak posao, koji moram svršiti, ali onako velik kao kad sam na željeznom psu.

Kada su seljani to čuli i vidjeli, svojim rukama su digli cara na konjica i poželivši mu sto sreća, ispratili ga do kraja doline. U trenutku, kada je izlazio iz nje, pred njim je zasjala svjetlost užarenog prstena. Ispred roditelja izdužila se velika stričeva prilika. Garavom desnicom mahao je caru na pozdrav, kao da veli:

— Tako, tako! Samo hrabro naprijed!

Car jednim radosnim pokretom ruke otpozdravi svojim na rodnom brijegu i ljudima iz doline, te pusti željeznog psa u brzi kas.

U DVORCIMA ZVIJEZDA

Prolazili su dolinama raspitujući za čudesni izvor i mač. Mnogi su čuli za izvor i mač, ali nisu znali gdje bi ih se moglo naći; drugi nisu ni znali, da tako što postoji na svijetu. Dani su odmicali tiho. Crna paukova mreža kao da je nestala bestraga, a neman nitko nije spominjao.

Mravlji car je s nemirom počeo brojati dane koji su prošli jalovo, kad jedno jutro preko vrhova, koji su zakri-ljivali vidik, dune vlažan vjetar, pun slanog mirisa. Tako nešto mravlji car još nije osjetio u životu. Nije znao razlog, ali od toga se pred njegovim očima stvori slika nečeg neobjašnjivo širokog i moćnog. Brzim stiskanjem nogu poticao je konjica na trk ka grebenu.

Iza strmih, krševitih padina pred carevim očima prostrla se ravna, sjajna ploha, koja je negdje daleko urastala u nebeski svod. Nigdje izbočine, sjene, ni kraja. Pogled je nesmetano klizio po sjajnoj ravni, koja je na krajevima vidika tonula u nebo.

— Da ovo nije sunčevo zrcalo?! — uskliknuo je mravlji car, odahnuvši od oduševljenja, koje ga je obuzelo pred tim nevidjenim prostranstvom.

Bilo je to baš tako kako mu se javilo u snu, kojega je sanjao kada su mu se nozdrve raširile pod prvim udarom slanog vjetra. Soko se sada vinuo nad sjajnu plohu i zakliktao caru:

— More se zrcali pred tvojim očima! Kolijevka vodine snage se ljulja pred tobom. Nad njom nema druge sjene, osim one koju stvara zavjesa oblaka i plašt noći. More se napaja najvećim kišama svijetla, jer mu je izloženo cijelim svojim bićem, ali izdiše i najgušću tamu. U moru je sjedinjen izvor nevidjene mirnoće i najbujnijeg nemira.

Mravlji car je dao znak konjicu tako silnim stiskom nogu, da su mu željezna rebra pucketala. U drugom trenutku željezni pas se rušio niz obronke poput kamena, koji se otisnuo niz strminu i, dok se soko nije vratio na

njegovu glavu, pred njima je bila obala zapljuskivana bišernom čipkom sitnih valova.

— Voda, kolika silna voda u vječitom pokretu! — govorio je car kao kroz san.

Njegove trepavice su se sklapale, kao da mu se pogled umorio od silnog prostranstva, a nozdrve su se širile požudno udišući dah mora. Po njegovim ramenima, brcima i kosi načičkali su se mravi dijeleći s njim ushit. Svi su znali i bez riječi novi smjer puta.

Sokolov brat je prvi požurivao cara, koji je gledao nepokretan, kao dijete, koje uživa u promatranju poslastice prije nego zagriže u nju.

— Hoćemo li već krenuti? — izvirivao je on nestrpljivo iz željeznog uha.

Umjesto odgovora na podnožju vidika munje su zapalile nebo rasipajući potmuli tutanj po pučini. Mravlji car je oživio za trenutak, a zatim su mu se oči ponovno skrile iza gustih trepavica.

— Care, zar tebe grmljavina uspavljuje?! — sokolov brat se sve više uznemiravao, što ne kreću.

— Ne, ja sam tek malo prosanjao, — car se slatko nasmije, i najednom poče zasukivati rukave, kao da će se tog časa uhvatiti s nekim u koštac. — Braćo, čvrsta je moja nada, da ćemo sad sresti samu crnu neman! Dosta je sitničarenja s njenim slugama! Ali što ti misliš o teretu našeg konjica, — on se u šali obrati mladiću — da ga ne će povući u morske dubine?

— Nema tog tereta, koji bi bio tako težak da ga snaga našeg konjica ne bi mogla ponijeti! Kreni ga, da već pokaže kako zna plivati, jer ću inače zamoliti brata, da me ponese na svojim krilima, — povikao je sokolov brat skočivši na glavu željeznog psa.

Željezni pas je na prvi znak skočio u more, kao da se oborio na plijen. I on je željno očekivao da zapliva vodenim prostranstvom u kojem je svuda otvoren put. Ali je prvi susret već nagovijestio koliko opasnosti kriju ti putovi. Pod željeznim psom more se rastvorilo i sklopilo nad njim, čim je pao u zatalasanu dubinu, ali on nije bio

zalogaj koji se tako lako guta. Njegovo željezno srce se zagrijalo plemenitom srdžbom, a kada je ono pokrenulo i posljednju žilicu u njemu, za tren oka je otresao i naj-sitnije slane kapljice sa čela, izdignutog nad pučinom.

Tada je zalajao prodorno, pojurivši, kao da je na tragu divljači. Valovi, narasli iznenada kao mala brda, padali su pod njegove noge. Uzalud su pokušavali da se sklope nad njim u vrtoglavom huku, željezni konjic je vladao hitrinom nad njima.

Uskoro su se gubili daleki obrisi obalskog pogorja, a pred njima je bilo samo pobješnjelo more. Netko od mravi našali se sa sokolovim bratom. Pokazao je na noge željeznog psa, koje su se odbijale od valova kao od meke livade, i nasmijao se radosno.

— Prijatelju, čini mi se, da ne ćeš imati sreću, da vidiš kako naš konjic zna plivati!

Željezni pas je jurio uzburkanom pučinom i, što su se valovi više pjenili od bijesa, njegov lavež je otkrivao sve veće oduševljenje. Pod njim su se otvarale dubine, kojima se u tami nije dalo nazrijeti dno. Voda i nebo spleli su se u mračni kovitlac, raskidali se i sklapali, ali je željezni konjic sigurnim skokovima uvijek ostajao na površini.

Odjednom s podnožja nebeskog svoda poče se izdizati ogromna prilika. Od njene crnine zabolile su oči. Bilo je to nešto bezoblično, što je odjednom obujmilo cijeli prostor i zašumilo prijetnjom od koje se u svakom živom srcu javlja strava. Najgore je bilo to, što je čovjek osjećao, da je ta crna spodoba neizmjereno daleko i u isto vrijeme nad samom glavom svakog bića.

Ali čim se ukazala crna pojava, iznad cara se razliježe kliktanje sokola. On se spustio iz dalekih visina, nadjačavši šumom svojih krila tutanj, koji se tresao u bezobličnoj crnini. U posljednji tren se spustio svojim. Kako su njegova snažna krila zapucketala iznad glave mravljeg cara, crna spodoba se uzdrma kao da otresa nešto sa sebe i u taj tren se ospe pljusak, koji je gorio žestokim plamenom.

Soko je ciknuo izazivački. Mravlji car nije vidio, kada je soko uzeo brata u kljun. Ugledao ih je samo kako srljaju pod ognjenu kišu. A prizor kojega je zatim gledao, ispunio ga je radošću, što je spasio jaje iz kojega su se izlegli soko i mladić.

Soko je visoko izdigao brata iznad željeznog psa, a mladić je pokazao, da ni njegove ruke ne zaostaju u brzini iza željeznih nogu careva konjica. Razmahivao je rukama, kao da pliva u plamenoj kiši. Iza njega nestajalo je ognja i mravlji car je tragom sokola prolazio pučinom, na kojoj su sad vali nemoćno padali na sam doticaj željezne šape. Kako se gore pod mladićevim rukama gasila vatrena kiša, tako je more tragom sokola jenjavalo u bijesu i padalo pred noge careva konjica kao meka prostirka.

Crna prilika je neočekivano došla, pa je tako sad i nestala. Kada je mladić oprao ruke u posljednjem mlazu ognjenog pljuska, iz crnine se prolomio urlik, kao da se u jedan zvuk slio glas svih krvožednih zvijeri. Još je taj užasni zvuk treperio prostorom, kada je soko spustio brata na glavu željeznog konjica. Car ih je pozdravio kličući radosno:

— Ušli smo zvijeri u trag!

Ali soko i njegov brat nisu imali vremena za odgovor. Cara je privukla svjetlost, koja je sjala iz njegovih njedara. On je ushićeno izvadio kumine suze radosnice. One su sad zaista bile to, jer je iz njih izvirao toliki radosni sjaj, da je prekrilio sve dokle je oko dopiralo. A i glas iz njih je zvonko, radosno odjekivao:

— Sinko, crnih čvorova je mnogo, ali ako rasiječeš i jedan, svjetlosti je više.

Mravlji car je poljubio kumine suze i vratio ih u njedra. Na kraju vidika, ispred sunčeve svjetlosti, koja je brzim letom milovala umirenu pučinu, uzmicala je crna spodoba vukući za sobom magleni rep. Kada je sunce razagnalo i posljednji pramen sumaglice, car je ugledao sokola kako se ponovo penje u visine. A brat je pokazivao ruke smijući se:

— Divno sam ih oprao. Šteta je samo, što kiša nije potrajalo duže, jer mi je ovako bila dovoljna jedva da šake operem.

— Nadajmo se, da će je drugiput biti toliko, da opereš ruke bar do lakata, — odvrati i car šalom.

Kliktaj sokola prekinuo je razgovor. Željezni pas je odgovorio na njega trkom i, kad su car i sokolov brat pogledali tamo odakle je dolazio sokolov zov, već su se približavali neobičnom otoku. Iz morske dubine pružila se stijena uspravna kao bor, a visoka do oblaka. Željezni pas je načinio nekoliko skokova i već je oprčao cijeli taj otok, koji je čelo uzdigao u nebo. Caru se učinilo, kao da je zemlja kroz vodeno tijelo mora probola ogromni kameni prst.

— Ovaj otok kao da za neku opomenu nadvisuje more, — mislio je glasno car.

Strmina, na kojoj bi poklznula i muha, nije ga zabrinjavala. Car je dao znak željeznom konjicu da krene gore, a ovaj je to jedva dočekao. Kada se uhvatio strmine, iza njega se osula kiša varnica. Uz radosni lavež približavao se sokolu, koji je kružio nad otokom. Željezni pas je jurio uz strminu, kao da ga ona vuče i uskoro mu se soko spusti na glavu, u znak da je stigao na vrh otoka.

Pred carevim očima ukazali su se živopisni brežuljci pokriveni cvijećem jarkih boja, kakve car jaš nije vidio. Zadivila ga je ljepota tog živog šarenila, ali se iznenadio, opazivši na svakom cvijetu trepteći sjaj, kao da kroz rastinje ne teče biljni sok, nego struje svjetlosti. Sve je to odisalo opojnim mirisima.

Car se začudio mnogobrojnim humcima i uvalama. Baš se pitao kako to sve može stati na glavicu uskog otoka, kad se cvijeće raskrili pred njim i ukaže se nekakav maleni starac.

— Sinko, ti sigurno tražiš nešto, kad si stigao čak i ovamo, — oslovio je on cara sitnim glasom.

Starac nije bio veći od kakvog običnog panja. Bio je odjeven u krzno, koje je treperilo kao i cvijeće. I sam je imao nešto od jarkih boja koje su okrunile otok. Obrazi su mu bile dvije rumene jabuke, duga kosa se vijorila iza

njega kao bijeli naviljak svile, ali najneobičnije su bile njegove oči. Nitko nije mogao sagledati, da li su krupne ili malene, ali kad bi se čiji pogled sreo s njima, u dubini zjenica bi ugledao cijeli nebeski svod. Svakoga je od tog hvatala vrtoglavica, te je pogled morao skrenuti sa starčevih očiju.

— Tko si ti? — zapita ga car.

Stari čovječuljak se nasmiješi dobrodušno. Njegovo pitomo lice ulivalo je povjerenje.

— Pogledaj, imaš oči zdrave i čitave, možda ćeš i sam znati tko sam, kad vidiš gdje si, — rekao je pokazujući na prostrani vidik.

Mravlji car je tek sada vidio na kakvoj je visini. Duboko ispod njih blistala su se mora, a u daljinama maglila su se kopna. Upravo pod njima komešali su se oblaci, te se od otokova podnožja nije vidjelo ništa.

— Kao da sam na kakvoj zvijezdi, — reče car za sebe, kada je preletio pogledom po svemu tome.

— Gotovo da si pogodio, — čovječac se opet dobrodušno nasmiješi, — jer si ti u dvorcima zvijezda, u kojima ja služim. A tko si ti? — zapita cara.

— Mravlji car.

Sada je na malom starcu bio red da se čudi.

— Zar tako veliki? — iskolačio je oči mjereći cara od glave do pete.

Caru je to godilo. Najednom mu je došla volja, da se našali. Skočio je sa željeznog konjica i onako majušan, da bi se lako izgubio u starčevoj kosi, smijao se veselo. Starac je prvo bio iznenadjen, ali se najednom nasmiješio rekavši tiho:

— To volim kad velik čovjek zna biti i malen. A šta tražiš ovdje?

Car mu je ukratko ispriповjedio cijeli svoj život. Starac, čuvši, da car traži čudesni izvor i mač, reče:

— Izvora ima dosta i na našem otoku, ali onaj kojega ti tražiš nije među njima, a za mačeve nisam nikad ni čuo. No ti se ne oslanjaj na moje znanje, nego razgledaj. Vjerujem, da ipak nisi uzalud svratio u dvorce zvijezda.

Car je rado pristao da prodje kroz dvorce. Ne pruža se svaki dan prilika da netko zaviri na tako skrovito mjesto. Pošao je za starčićem i uskoro su stigli u jelovu šumicu. Svaka iglica vitih jela kupala se u srebrnoj rosi, a zelenu sjenu šume presijecala je u dnu svijetla traka — to je potok veselo skakutao padinom. Kamenje njegovog korita bilo je prožeto bojama, a pod sitnim slapovima i brzacima cvjetali su kristali. Pod plaštem plavičaste vode, iz koje se širio miris snježnih planina, sve se to slivalo u melujavi ples svjetlošću natopljenog šarenila.

S druge obale skočila je koza plave dlake kao nebo. Sustigla je starčića umiljavajući se i ližući ga po obrabama, a zatim je potrčala niz potok.

— Da i ona ne služi kod zvijezda? — našali se car, da bi počeo razgovor o kozi.

Ali starčić je ozbiljno shvatio pitanje.

— A što bi drugo radila ovdje, kad je to moja žena, — odgovorio je gledajući za njom ispunjen tihom radošću.

Car je odjednom zaboravio, da se htio našaliti. Jedva je povjerovao ušima, ali gledajući starčevo ozbiljno lice i sjetivši se gdje je, samo je začudjeno zapitao:

— Kako ona služi zvijezdama?

— Strpljenja, pa ćeš vidjeti.

Starac je požurio za kozom i kroz kratko vrijeme mekim glasom je povikao:

— Majko, vrijeme je!

Car je pomislio, da starčić kozu od milja zove majkom, ali je uskoro čuo kako i ona poviče zvonkim glasom:

— Majko, vrijeme je!

Njih dvoje stajali su na rubu šume, a pred njima se bjelasala glatka površina planinskog jezerca. U njega se ulivao potok pored kojega su došli tamo. Nasred jezera plovila je jabukova grana. Na njoj je bio divno razvijen grozd cvijeta, a pored njega zreo plod. Cara je začudilo što na jednoj grani vidi cvijet i zreo plod, ali je još više bio iznenađen veličinom toga ploda. Jabuka je bila tolika, da bi je čovjek visoka rasta jedva obujmio. No nije

imao vremena razmišljati o tome, jer se pred njegovim očima dešavalo nešto neočekivano.

Starčić i koza plave dlake ponovili su dozivanje još dva puta i tada jedan cvijet na jabukovoj grani poče da naglo raste. Glasovi se nisu još sasvim ni stišali, a cvijet je laticama prekrilio gotovo pola jezera. Iz njega se podiže klupko ružičaste magle polako rastući u visinu, a časak kasnije sokolov brat je uskliknuo, upozoravajući cara:

— Gle, kako je divna starica!

Mravlji car, zaista, do tog trenutka nije opazio, da se iz magle stvorila starica. Njeno mliječno lice, smiješilo se kao da starica još slatko sanja, a svilene, duge trepavice, zaista, su još skrivale oči. Iz magle se dizalo samo poprsje, dok se donji dio tijela nije vidio. Divna staračka glava plovila je na lakim krilima magle sve brže rastući u visinu i širinu, te je uskoro prekrilila sav otok. Kako je rasla s nje se prostirala bujna kosa bjelja od snijega, a osvijetljena nekim unutarnjim svjetlucajem.

Kada je car ugledao taj neobično veliki, svjetlucavi zastor od vlasi, tek tada je zapazio, da je tamo vedra ljetna noć. Dotle mu nije ni na um palo, da je na otoku proveo već dan i veliki dio noći. Ali nad svim utiscima vladala je neobična ljepota starice, te car i nehotice ponovi mladićeve riječi:

— Kako je divna starica!

— Da, lijepa je moja majka, — reče na to starčić.

Mravlji car je uskliknuo, ali svoje iznenadjenje nije mogao izraziti riječima, jer ga je već stiglo drugo iznenadjenje. Starica je naglo sagnula svoj magličasti lik nad jezero. U taj tren u njenoj kosi kao da se rodio laki povjetarac, koji je svilene niti podigao i rastresao preko cijelog nebeskog svoda. Lako vijorenje bijelih, svilenkastih vlasi raspršavalo je noćnu tamu. Na nebu se ukazalo bljedilo kao predznak zore. Starica se dotle umivala u bistroj vodi planinskog jezera.

Cara je taj prizor sasvim zanio. Prenosio je pogled sa jezera na svjetlucavu kosu, koja se lako vijorila u visinama. Da ga sokolov brat nije upozorio, car ne bi opazio,

šta se dešava na obalama jezera. Car je pogledao, tek na mladićev povik:

— Gle, plavo mlijeko!

Koza plave dlake brzim skokovima je išla jezerskom obalom čupkajući sočnu travu. Kako je zagrizla, iz trave se točilo plavo mlijeko i slivalo u jezero. Mravljem caru je tek sada upalo u oči, da je u staričinim rukama jezerska voda dobila neobičnu boju.

— Moja žena tako služi u dvorcima zvijezda, — javi se starčić ne čekajući carevo pitanje.

U taj tren naglo je razgrnuo šiblje ispred sebe, kao da je opazio neki znak. Na vodi se ljuljala ljuska zlatnog oraha. Starčić skoči u nju i pokretom ruke pozove i cara. Kada je primijetio da car oklijeva, on se blago nasmiješi.

— Podji, ako ćeš i na tvom željeznom konjicu. Porasti s njim koliko možeš, još će biti prostrano u mojem čamcu, — počeo je hrabriti cara.

Tog časa je doskakutala i plava koza. Car nije više oklijevao, kada je vidio kako je i ona skočila u starčićev čamac. Pojahao je željeznog psa i pošao u orahovu ljusku, a malo kasnije, videći kako se njegov konjic razigrao po čamcu, nije se čudio što mu je starčić tako pouzdano govorio o prostranstvu. Ali nije bilo vrijeme za razgovor. Kroz kišu plavog mlijeka, koje se slivalo sa staričinih ruku, starčić je snažno zaveslao prema jabukovoj grani.

Mravljeg cara nije trebalo uvjeravati, da će za sve njih biti mjesta, kada je vidio kako se starčić i koza penju na jabuku. Željezni pas je skočio za njima, a starčić uze ljusku zlatnog oraha i stavi je u njedra. Kada je ruku izvadio iz njedara, u njoj je bila blistava marama. Starčić je vještim pokretom prostre posred jabuke, a starica, zabacajući kosu, podiže glavu.

Mravljem caru se u prvi mah učinilo, da padaju kapljice, koje je starica otresla s lica, ali sokolov brat je imao oštrije oko. Kliknuo je:

— Zvijezde!

Kao da se otresa zlatno inje, kroz staričinu kosu padale su zvijezde i, dok se car nije osvijestio, starčićeva marama bila je puna zvijezdama. Pogledavši tu zlatnu,

svjetlucavu kišu, car je za kratki trenutak uspio ugledati staričine oči. Ono što je tamo vidio, ispunilo ga je neopisivom radošću. Da nije bilo starčića, car bi možda povjerovao, da je sanjao, ali starčić ga je opomenuo:

— Ni riječi o tome, dok ih rukom ne opipaš. Lako se može desiti, da ni sebi ne ćeš vjerovati, kad ti nitko ne bude vjerovao!

A što je mravlji car ugledao u tim očima starice, koje su po površini bile tamne kao crna ponoć, a u dubini se razgarale od silnih buktinja?! U dubini očiju, kojima se veličina nije mogla sagledati, mravlji car je za tren, kraći od munjina bljeska, ugledao jedan čudesni izvor i neki čudesni mač. Riječima ih ne bi znao opisati, ali je osjetio njihovu čudesnu moć i njihova slika mu se urezala u mozak tako, da bi ih prepoznao i u snu. Car je poslušao starčevu opomenu. Ni riječju ni pokretom nije odao šta se dešava u njemu, ali je iznutra drhtao od radosti kakvu još nije doživio. Kolutao je očima, ne bi li još ugledao staričine oči, ali se ona pred njim munjevitom brzinom smanjivala. Nestajalo je starice, kao da je nalet vjetra raspršio laku sumaglicu. Kada se car obazreo, na jabukovoj grani njihao se grozd cvijeta, a starčić je baš završio vezivanje marame i zavežljaj zametnuo na ledja. Pomagala mu je lijepa mlada žena.

Mravlji car je jedan trenutak samo zurio u nju, a zatim mu se prolomilo iz grudi:

— Zar je to „ona“?!

Starčić se nasmijao od srca.

— Da, to je koza plave dlake, ali se okupala u rosi, koja je padala na nas s ruku moje majke. Vidiš, mravlji care, — reče okrećući na šalu — što čini rosa u zoru.

Nebo je rudilo na istoku. Po morškom plavetnilu prelivao se skerletni žar. Mlado sunce rasplitalo je svoje plamene kose. Stada bijelih oblačaka dremljivo su planđovala na plavoj livadi neba, dok je sunčeva zlatna lepeza otresala sa njih posljednje sjene. Starčićeva žena reče:

— I nama je vrijeme da podjemo.

Starac je na te riječi otkinuo list sa jabukove grane

i bacio ga u vodu. Kako je list pao, jezerska površina se rastvorila. Starčić i njegova žena skliznuše u vodeni bezdan, a jabuka se odjednom izmaknula ispod željeznog psa, te i on ode za njima. Kada je mravlji car osjetio nešto čvrsto pod nogama, jezero se sklopilo iznad njegove glave. Starac i njegova žena stajali su na zlatnoj slamčici, a uz njih je bio željezni pas. Dok se car svemu čudio, starac je razdriješio zavežljaj i njegovu sadržinu prosuo u vodu.

— Neka se okupaju i one, — pokazao je caru na nebrojene zvijezde, koje su treperile u dubini jezerske vode.

Ali nije pustio da mravlji car dugo uživa u divnoj igri svjetlosti, koja se je razvila u jezerskoj dubini. Lakim pokretom je izvukao slamku ispod njih. Caru se zavrtjelo pred očima. To je potrajalo nekoliko trenutaka, a kada je protrljao oči, ugledao je špilju od samog zlata i dragog kamenja. Po njoj je bila prostrta srebrna slama na kojoj je treptilo nepregledno mnoštvo zvijezda.

— Eto nas u dvorcima zvijezda. Pogledaj, nije li tu ono što tražiš, — mravlji car je začuo pored sebe starčićev glas, ali kad se obazreo uz njega je stajao lijep mlad čovjek.

— Da, to je moj starčić, — smiješila se žena — ali se i on okupao u rosi, koja je padala sa ruku njegove majke. A ti, mravlji care, poslušaj mene: ovdje ne traži što tvoje srce ište, jer je ovdje sve u zlatu, srebru i dragom kamenju, — reče uozbiljivši se.

Car je za trenutak promišljao o njenim riječima.

— Tako je, — zaključio je zatim — ali čovjek treba da gleda sve kud ga put nanese. Vjerujem, — reče, obraćajući se mladom čovjeku — što si ti rekao, da ipak nisam uzalud svratio k vama.

— Nisi uzalud, iako si sad već jednom nogom van našeg otoka, — mladi čovjek odgovori i skide sa stijene šaku zlata i dragog kamenja kao da je to uzabrao sa stabla.

Nije prošlo ni trenutak, a car ga je vidio kako rukama drži dva kraja zlatne osovine na kojoj se okretao točak od dragog kamenja. Mladić-čovjek je bez riječi

gledao točak, koji se sve brže okretao na zlatnoj osovini izvodeći čudesnu igru boja i odsjeva. Tako je prošlo nekoliko časaka. Žena je na mužev mig izvukla iz njegovih njedara zlatnu slamku na kojoj su stajali u jezerskoj vodi i, prišavši stijeni, zaparala je. Pred njima se rastvorila špilja. Mladi čovjek podje na dnevnu svjetlost neprestano držeći zlatnu osovinu na kojoj se točak okretao vrtoglavom brzinom.

Nakon nekoliko koraka oni su bili u podnožju otoka. Oko njih more je hučalo uzdrmano nemiro, koji je dolazio iz dubina. Valovi su žučno navaljivali na jezičak zemlje na kojem su stajali otočani i mravlji car sa svojim društvom. Caru se učinilo, kao da vodena neman zijeva nad njima nezasitim raljama i hoće da ih dohvati zapjenjenim jezikom. Otočanin je bio nijem i slijep za sve drugo, samo je netremice gledao u točak.

Ali sva njegova pažnja nije pomogla — ruke mu neočekivano klонуše i točak pade na zemlju. Dohvativši se tla, onako zahuktan u brzim okretajima, točak se otkoturao preko onih nekoliko stopa zemlje i, dok se otočanin nije sjetio da potrči za njim, vali su ga već progutali. Otočanin je jeknuo poskočivši za točkom kao da se prenuo iz bunila.

— U pomoć! — povikao je, kad je vidio da je sve uzalud.

Mravlji car je nehotice poskočio, ali u drugom trenutku je zastao. Sijevnulo mu je nešto kroz glavu, kao da se neočekivano razdanilo pred njim.

— Prijatelju, zašto dižeš toliku uzbunu, kad imaš zlata i dragog kamenja i na pretek?! — zapitao je, dok je razmišljao o onome što mu je iznenada palo na um.

Otočanin je lukavo žmirkao, nijemo očekujući da car kaže šta misli o slučaju s točkom. A car je još jednom promislio i zatim rekao:

— Sve to zakopano blago, kojega imaš u utrobi kamena skupa sa ovim dragocjenim točkom, ne vrijedi ni toliko koliko vrijede pokreti u okretaju točka.

Otočanin je ostao nijem i dalje. Gledao je cara začudjenim očekivanjem, kao da ne može naslutiti šta on

misli. Ali car se slatko smijao u sebi. Bilo mu je jasno, da se otočanin pretvara.

— Prijatelju, — rekao mu je naglašavajući riječ, tako da otočanin razumije, da ga je car prozreo — točak je čudna stvar. Kada se pokreće naprijed, on se ujedno okreće i oko sebe. Ali može da se okreće oko sebe do kraja svijeta, naprijed ide samo kada se dohvati tla. To mi je ispričao tvoj točak i to je za mene veća vrijednost od svega tvoga mrtvoga blaga u špilji. Naučio sam sada, da se i ja moram prvo obazrijeti oko sebe i tek tada poći naprijed, a tamo se ide čvrsto koračajući po zemlji, a ne po oblacima.

— Jesam li rekao, da mravlji car ipak nije uzalud svratio u dvorce zvijezda, — obraćajući se u šali svojoj ženi, reče otočanin.

— Prijatelju, ti kao da si znao, da sam ja već jahao na oblaku, ali sad još bolje znam jedno: da se ljudsko traži na zemlji, — car mu reče ozbiljno.

Na to se i otočanin uozbiljio. Zagrlio je cara govoreći:

— To si doznao, jer u mojem točku nisi gledao samo njegov mrtvi sjaj, no si mu tražio ono, što u njega uliva život.

Car je još uvijek bio zamišljen. Pred njegovim duševnim očima komešala su se maglovita sjećanja. U njih je slučajno unijela svijetlo otočaninova žena, kada je rekla:

— Nije loše zaći ni k nama, samo kad se oči dobro otvore.

Mravlji car je naglo oživio — u sjećanju su mu jasno iskršli prvi dani života. Kao da sanja, rekao je tiho:

— Vi mi govorite kao da nismo stari znanci, a koliko puta sam vas posjetio, dok sam još pjevao u klasju na očevoj njivi! Koliko sam tada bio sretan, a i danas me još obuzima milje od toga!

Otočanina je obradovalo to carevo otkriće. Privukao ga je na grudi i rekao radosno:

— Nismo te zaboravili, ali smo pustili, da se ti sjetiš toga. Da, mravlji care, djetetom si nam bio čest i mili gost. Tada se tvoj točak pokretao i okretao oko sebe. Ni

bez toga nema ništa, jer točak ni po zemlji ne će ići naprijed, ako se ne okreće oko sebe.

Bili su još u razgovoru, kad se iznenada začuje potmula lomljava. Car je oslušnuo: da se ne javljaju sluge nemani ili sama neman? Ali to nisu bili poznati zvuci. Neka neobična lomljava dopirala je do uha.

— Šta je to — zapitao je u nedoumici otočanina i njegovu ženu, koji su takodjer postali pozorni na te zvuke.

— To je onaj što bespomoćno jauče — otočanin je rekao nakon nekoliko trenutaka pažljivog osluškivanja. — Zalutao je ovamo kao dijete i nikako da se izvuče odavde, ali nemam vremena da ti govorim o njemu, jer se mi moramo vratiti u dvorce zvijezda. Za koji tren ćeš ga vidjeti i sam.

Car je htio saznati nešto detaljnije o gostu koji se najavljavao s toliko buke, ali su se otočani hitno oprastali, kada su pogledali sunce koje se brzo penjalo po nebu. Kada su vidjeli koliko je caru žao, što se tako iznenada rastaju, žena reče ispričavajući se:

— Isteklo nam je vrijeme.

Ona je iza sebe dotakla stijenu zlatnom slamkom i pred carem je stajao mrtvi kamen, na kojem se nije nazarala ni najmanja pukotina. Otočana je nestalo, kao da ih nikada nije ni bilo. Kada je ostao sam, caru je najednom došlo, da izvadi kumine suze radosnice. Dok se onaj neobični tutanj odbijao o hridine otoka, car je iz kuminih suza čuo glas:

— Čvorova je neizmjereno mnogo, ali je svjetlosti uvijek više, čim rasiječeš jedan čvor.

Mravlji car je vratio kumine suze u njedra, a pred očima mu se ukazalo ono klupko sa prijevoja. Gledao ga je kao da je sada pred njim. Nehotice je pružio ruku da ga dohvati, ali u tom trenutku klupko kao da se raspalo u pljusak čvorova, koji su se rasuli putem kojim je car pošao.

Vidio ih je kako se odmah zavlače u prašinu puta kao crvići, a na mjestu gdje su pali, podigle su se velike i tvrde grude. Iz tog snatrenja trgao ga je jak prasak, koji se neočekivano prolomio iza najbliže hridine.

SUSRET SA SLIJEPCEM

Valovi su poskočili kao da ih je morska dubina izbacila u nastupu bjesnila. Iz njih se pojavio čamac koji je imao izgled olupine iz prastarih vremena. Od čega je bio gradjen, nije se dalo ustanoviti na prvi pogled.

Čovjek u njemu ličio je na brodolomca, ali je i njegov izgled govorio, da su mnoge godine prohujale otkako plovi u neobičnom čamcu. Sve tijelo bilo mu je obavijeno u dugu kosu i bradu, a dva brka vukla su se pored čamca kao opuštene vesla.

Cara je iznenadio već i sam izgled čamca i čovjeka, ali se najviše začudio njihovoj otpornosti. Uzburkano more nabacivalo je tu krhotinu na hridine, ali se ona odbijala neoštećena od tvrdog kamena. Čovjek nije pokazivao ni najmanjeg znaka straha, nego se još propinjao, pružajući ruke ispred sebe pri svakom naletu na stijenje i pipajući kao da želi nešto pronaći i donvatiti. Mravljem caru se činilo, da će čovjek svaki čas rasuti kosti na stijanju, ali ga je neočekivano ugledao ispred sebe i nehotice mu pružio ruke.

— Zar je moguće — živ čovjek?! — prolomio se glas iz grudi čovjeka u čamcu, kada je osjetio toplinu carevih ruku.

— Prijatelju, zar tako davno nisi vidio čovjeka, da je to čudo za tebe? — car ga je zapitao iznenadjen i sam.

Na te riječi čovjek u čamcu uzdahnuo je bolno. Željno je opipavao veliku carevu ruku i iznenada ju je poljubio kao nešto najmilije na svijetu.

— Prijatelju, koliko mora da si velik, kad ti je ovolika ruka? — rekao je dršćući od radosti.

Caru se činio neobičan taj razgovor.

— Zar me ne vidiš? — zapitao je.

Neobični pomorac podigao je lice i razgrnuo vlasi rekavši tiho:

— Pogledaj.

Pred carem se ukaza slika teške ljudske patnje. U očnim dupljama nepomično su ležala dva crna kamena. Po tijelu nije bilo mjesta ni koliko je makovo zrno, koje nije bilo posuto tragovima lanaca, brazgotinama i modricama. Ali cara se najteže dojmilo, što je sve to bilo skamenjeno na živom tijelu.

Za trenutak mu se zavrtilo pred očima. Obuzeo ga je užas i počeo je gubiti ravnotežu, ali ga je jedna munjevita misao vratila k sebi. Pred oči su mu navrle neke nevidjene, tamne slike i ni sam nije znao kako je rekao slijepcu:

— Ti si bio u rukama slugu jedne crne nemani.

— Mislio sam, da znaš za njih, kad si mi tako prijateljski pružio ruku, — slijepac reče radosno, kao da je pronašao starog prijatelja. — Dosada sam poznavao jedino njihove ruke, ali su ih pružali samo, kad su mi dijelili ove darove, koje vidiš po meni. Da, prijatelju, bio sam u rukama tih slugu, ali sam iskusio i šake same nemani.

— Zar si je vidio?!

— I vidio sam je i nisam, jer kad sam je ugledao, tog trenutka sam ostao bez očiju.

Car je odjednom postao nestrpljiv. Htio je odmah doznati sve što slijepac zna o crnoj nemani. Povukao ga je da skokne na obalu i ispriповijeda svoju sudbinu, ali ga slijepac opomenu:

— Prijatelju, ne napreži se — ja ne mogu sa ovog čamca na suho.

Nije čekao da ga car pita za razlog. Slijepac je razgrnuo kosu ispod sebe i car je tada ugledao nešto, čemu se nikad ne bi nadao: čovjek je urastao u čamac. Već je zaustio, da zareda pitanjima i o tome, ali je slijepac ponovo upozoravao:

— Ako želiš čuti moju sudbinu, prati me, ne ispuštaj mi ruku, jer osjećam da mi čamac polazi, a ja ga ne mogu zadržati.

Mravlji car nije oklijevao. Uskočio je u slijepčev čamac, dajući željeznom psu znak da ga prati. Jedan veliki val tog trenutka poduhvatio je slijepčevu krhotinu bacivši je na pučinu. More ih je zahvatilo takvom brzinom, da se car prepao, da će se izgubiti od svoga konjica. Njegov

strah je iščezao za tren, kada je vidio cijelo svoje društvo uz sam bok čamca, ali je uto začuo slijepčev uplašeni glas:

— Prijatelju, je li to moguće, da si se tako smanjio?!

Car se tek sada sjetio promjene koja je nastala, čim je sjahao sa svog konjica. Videći kako se slijepac preplašio od toga, car hitro uzjaha željeznog psa, ne ispuštajući slijepčevu ruku.

— Ne brini se, — ohrabrio ga je — nema u tome nevolje. Mogu ja biti velik, kad mi se sviđa, a mogu poći s tobom i tako, da ne sjednem u tvoj čamac.

Slijepac je ponovo napipao onu veliku ruku koju mu je car prviput pružio i sad je njega obuzelo nestrpljenje. I on je htio doznati sve o prijatelju, ali je doznao samo toliko, da ga za ruku drži mravlji car, koji gori od radoznalosti da čuje novost o crnoj nemani. Pristao je rado, da prvi priča o sebi, kad je čuo, da car baš radi toga putuje, da udje u trag crnoj nemani.

Zapitao je samo kako car može ići uz njega? Čuvši, da car jaše na željeznom psu, slijepac je jednim usklikom dao oduška svojoj radosti i počeo pripovijedati svoju sudbinu.

Nije upamtio roditelje niti ikoga svoga. Odrastao je sam u kolibici na morskoj obali oko koje je bilo šest orahovih stabala. Na tim stablima plodovi su dozrijevali svaki sedmi dan. Ni to nije bila obična stvar, ali je još neobičnije, što je na svakoj grančici bilo po tri ploda, koji su imali u ljuski drago kamenje. Ostali plodovi su obični, a samo ta tri na svakoj grančici su bila tako dragocjena. On je njegovao ta orahova stabla i brao ih svakog sedmog dana.

Kad god bi završio berbu, preko kolibice i polja spustila bi se neobična paukova mreža. Iz nje su iskakali nakazni ljudi s pandžama na rukama i on im je predavao plodove. Tko su bili, to nije znao do onog dana, kojeg je izgubio vid, ali je njih pamtio, otkad je sebe znao, kao svoje gospodare. Oni su mu govorili, da su njihova orahova stabla, kolibica i polja oko njih. Nikad mu nisu dozvolili da napušta taj kraj, a pobrinuli su se i za to, da mu ne doleti ni ptica.

I sa polja su odnosili sve plodove, ostavivši mu samo toliko da ne umre od gladi. Njega su krivili, ako koje ora-

hovo stablo nije donijelo toliko ploda koliko su računali, ili ako plodovi nisu bili dovoljno krupni. Tada su ga nemilice kažnjavali. Svi uresi na tijelu uspomene su na te događaje. Najteže je prolazio, kad ga je glad nagnala da uzbere koji plod u polju. Tada su mu vezivali teške lance na tijelo, grdeći ga da ih potkrada.

Tako je tekao njegov život, dok nije došao u muževne godine. Što je postajao stariji, njega je sve više obuzimala neobjašnjiva čežnja. Kada je ostajao sam na miru, znao je dugo lutati očima po prostranom vidiku, žudno upijajući u zjenice svaku sliku. Morske ptice, koje su kružile slobodno u jatima, izazivale su u njemu neobične misli.

Ispod same kolibice iz mora je stršilo četrnaest uspravnih stijena. Dvije su bile velike, a dvanaest manjih se redalo u nizu iza njih. Njega su te stijene privlačile još od ranog djetinjstva, ali otkako su ga počele obuzimati te neobjašnjive čežnje, tražio je sve više priliku da se nadje kod tih stijena. Jednog burnog jutra, njemu se pričinilo da one šumore kao topolina krošnja na vjetru. Mislio je, da je to san ili da mu se u samoći prividjaju utvare, ali osluhnuvši bolje, jasno je razabrao glasove kako govore:

— Osveti nas! Osveti nas!

To je potrajalo nekoliko dana. Nije znao da li sanja, ili je na javi. Ljudi s pandžama zapazili su promjenu na njemu, kada su došli po berbu, te su ga nemilice izubijali. Prigovarali su, da se zanosi nekim ludorijama i zanemaruje njegu orahovih stabala i polja. Otrpio je sve bez riječi, jer je bio svijestan da kod njih ne pomaže ništa, ali njihov bijes bio je znak za njega da ne sanja. Čim su otišli, on je bio kod četrnaest stijena.

Jasno je čuo kako trepere:

— Osveti nas! Csveti nas!

To veče more je pomahnitalo. Nepogoda je slavila svoj ludi pir. Valovi su jurišali cijelu noć na obalu, grmljavina je parala uši, oluja je urlikala, ali kroz sve to on je čuo šapat četrnaest stijena:

— Osveti nas!

Pred samo jutro nastalo je zatišje i on je malo usnuo, ali ga je sunce izvaralo na obalu. Kao da je slutio nešto,

potrčao je do onih stijena. Između dvije najveće zapleo se starac, koji se na krhotini balvana spasio od brodoloma. Život je u njemu tinjao, ali je još imao snage da govori.

Kada ga je na rukama iznio na obalu i spustio u hladovinu šest oraha, starac je sve obujmio bistrim pogledom, zadržavši se najduže na onim stijenama. Na kraju je rekao:

— Četrnaest, dakle ti si trinaesto dijete.

Mladić je mislio, da se starcu pomutio um od pretrpljenih strahota, ali su bistre oči govorile protiv toga. Da jasno rasudjuje, dokazivale su još više starčeve riječi, kada je rekao:

— Sinko, jesi li čuo šta te stijene šapuću tebi?

Starac je podigao slabačku ruku, pokazujući s njom što je bilo oko kolibe, i dodao:

— Sinko, ovo je sve plod muke tvojih roditelja. To je tvoje, a ne onih kojima skidaš berbu.

Može se zamisliti koliko je bilo slijepčevo iznenadjenje, kada je čuo što starac veli. Nije znao što bi prije zapitao, ali ga starac pokretom ruke upozori da se stiša i da ga sasluša u miru. Slijepac, koji je tada bio mladić u punoj snazi, jedva se obuzdao, ali videći da su starčeve snage na izmaku, nije više ni trepnuo. Sav se pretvorio u uši. Morao je skupiti svu snagu, da se uzdrži i starca ne prekida povicima iznenadjenja i pitanjima, koja su sama dolazila na jezik. Ono što je čuo iz starčevih usta, nije bilo svakidašnje za mladića koji je odrastao u samoći ne znajući ni za koga svoga. Starac mu je pripovijedao o roditeljima i braći. Slijepac je tada prvi i poslednji put čuo o svojoj lozi.

U njegova oca je bilo trinaest sinova. Trinaest mališana mu je žena donijela na svijet, a sve njihovo imanje bila je kolibica na morskoj obali, njivica, krava i magarac. Kolibica je bila njima i dom i štala. Pod jednim sljemenom su bili svi: otac, majka, djeca, krava i magarac. U jednom kraju kolibe prebivala je porodica, u drugom krava i magarac. Otac je oko ognja sterao slamu za ležaj kravi i magarcu, ali ni porodica nije imala bolju postelju. Roditelji su sijali, kopali i želi na maloj oranici, magarac je orao i vukao teret, a kravica davala mlijeko. More je bila nji-

hova druga njiva. Tako su oni živjeli u sirotinji. Život je tekao skromno, ali u nepomućenom miru. Najveće njihovo blago bilo je zadovoljstvo.

Jedno veče na vratima kolibe zakuca netko. Bio je to neočekivani dogadjaj, da kod njih zaluta gost, jer nada-
leko nisu imali susjeda. Otac se još više iznenadio, kada je na vratima ugledao stara prosjaka. Namjernik je molio prenoćište i da se malo okrijepi. Slijepčevi roditelji primili su ga srdačno. Podijelili su s njim kruh i bijeli smok, a nakon večere otac ga je namjestio na slamu pored sebe.

Zaspali su u miru i spokoju, ali u neko doba noći oca je trgnuo neki šušanj iz sna. Podigao je ugarak s ogu-
šta i, svijetleći njime, na najveće iznenadjenje ugledao je kako prosjak mrvi komadić kruha, koji mu je ostao od večere, a mrvice jede majušan crveni miš.

— Čestiti starče, što radiš? — zapitao je slijepčev otac još bunovan od sna.

— Dijelim s većim prosjakom ono što si ti podijelio sa mnom, — odgovorio je tiho starac, da ne bi uznemirio miša.

— A otkud ovaj novi gost?

— Nije on nov. Odavno je pod tvojim krovom, samo nije znao, da si ti rad takvom gostu, kad i sam imaš pre-
više usta kojima se moraš pobrinuti za zalogaj. Meni, prosjaku obratio se za pomoć, jer je i sam prosjak.

— Što li sam tek ja, kad si mi se ti obratio?! — smije-
šio se slijepčev otac, gledajući dobrodušno tu neobičnu gozbu.

Prosjak nije odgovorio, nego je s ljubavlju pomilo-
vao malo crveno stvorenje. Videći da se miš ne tudji, po-
milovao ga je i slijepčev otac. Starom prosjaku je očito bilo milo, što je svog gostoljubivog domaćina i gosta tako zbližio.

— Tu je njegova odaja, — pokazao je na rupu u zidu iznad same glave slijepčevog oca.

— Neka mu je sa srećom. Sad znam, da je moj krov još nekome dao zaštitu i da se treba pobrinuti još za jedna gladna usta.

Otac je bio zadovoljan, kad je vidio kako se mišić umiljava oko njega. Gdje se nadje zalogaja za tolika usta, naći će se i za ovako majušnog gosta, a dječica će se imati čime igrati. Očevo zadovoljstvo bilo je i prosjakovo, te oni podju opet na počinak, kada se miš navečerao.

Prosjak je otišao sutradan u zoru. Kada je, polazeći, zahvaljivao na gostoprimstvu, slijepčev otac mu je odgovorio:

— Tebi hvala što si mi otkrio mog malog gosta.

Uveče, prije no što će poći na počinak, pobrinuo se za miša. Slijepčev otac bio je siromah, ali siromaštvo ga nije sprečavalo u tome, da spremi darove za djecu. Rado je odvajao zalogaj od svojih usta, samo da učini radost djeci. Sada se sjetio torbe oraha, koju im je spremio za zimu. Izvukao ju je iza sljemena, razbio je dva oraha i stavio na slamu pored glave. U lupinu od jajeta natočio je bistre vode. Tako je spremio večeru za maloga miša. Drugo jutro, sa radošću je vidio, da su ljuske prazne. Kako ga je počastio prvo veče, tako je miša hranio cijele zime. Poklon za djecu bila je hrana i za crvenog mišića i, ako bi netko otada zapitao koliko ima djece, slijepčev otac je odgovarao, da ima četrnaest.

— Gdje ti je četrnaesto? — pitali su ljudi, jer su vidjeli samo trinaest.

— Ono mi je najmanje, a brkato je i živi u zidu, — smijao se veselo, gledajući kako se ljudi snebivaju.

Dan za danom je prolazio i jednom je granulo proljeće. Toga jutra slijepčev otac se začudio: miš nije ostavio prazne ljuske oraha. Nije bilo ni mrvica, tih svakidašnjih tragova jela, te je bilo jasno, da miš nije pojeo svoju večeru, nego je odnio orahe. I drugi i treći dan proljeća ujutro nije bilo ni traga orasima. Slijepčevog oca zanimalo je što miš radi sa orasima? Rupa na zidu bila je toliko mala, da u nju nije mogao odvući orahe. Otac je počeo tragati oko kuće i četvrti dan pronašao je mjesto kuda je miš zakopao orahe. Oko same kolibice poredao je u zemlju šest oraha.

Slijepčev otac nije ih dirao, a djeci je zabranio da se igraju na tim mjestima. Žao mu je, što mišić gladuje,

Ali šta je mogao učiniti?! Orahe je dao mišu, pa neka čini s njima šta hoće.

Stavljao je i nadalje mišu po dva oraha i u lupinu od jajeta vode i miš četvrti dan pojede svoju večeru. Tako je sad činio svako veče i slijepčev otac uskoro i zaboravi, da je miš tri dana orahe zakopavao. Ali kad je osvanuo četrnaesti dan, oko kolibe je niklo šest orahovih mladica.

Prvi dan su bili kao i svako sjeme kad iznikne, ali drugi dan je donio iznenadjenje: oko kolibice stajalo je šest krošnjatih stabala, načičkanih resama orahova cvijeta. Treći dan grane su se savijale pod zrelim plodovima.

Slijepčev otac nije mogao doći sebi od čuda, kad je vidio kako ta stabla rastu i donose plod, ali kad je počeo ubirati rod, on se sasvim smeo. Na svakoj grani svijetle se samo tri ploda. Svi ostali plodovi su za jelo, ali kad je razbio ove svijetle, ispod ljuske pojavio se krupan dragi kamen.

Mnogi bi se obradovali ovakvim orahovim stablima, ali slijepčevog oca je obuzeo strah. Pomislio je i nehotice: šta će ljudi reći i učiniti, kada saznaju za to neizmjereno bogatstvo?! On je bio priprost čovjek, nije imao mnogo iskustva s ljudima, ali se u njega umjesto radosti uselio strah. Nije znao zbog čega, ali je osjetio neobjašnjivu opasnost.

Od tog dana nije mogao mirno usnuti. Stabla su svaki treći dan donosila rod, drago kamenje se gomilalo, a on nikako nije mogao da se potuži crvenom mišu. Svake noći ga je čekao, ali uzalud. Bdio je uporno, ali čim ga je san savladao za koji trenutak, miševe večere bi nestajalo.

Postajao je već očajan pri pomisli šta će sa silnim dragim kamenjem, od kojega se već svijetlila cijela kolibica, kad jedno veče bane stari prosjak. Melem na ranu ne bi tako dočekao, kao što je slijepčevog oca obradovao dolazak prosjaka. Prvo mu je bilo da skine teret sa srca. Prosjak je slušao o grdnoj nevolji i patnjama, u koje je siromah zapao otkad mu se koliba puni sjajem dragocjenog kamenja. Starac je, blago se smiješeći pomilovao domaćinovu glavu kao da je pred njim dijete.

— Što si se podao nevolji? Znam ja, da si pošteni duša, kad si siromah gotovo kao crveni miš.

— Uputi me, što da činim? — zavapio je slijepčev otac.

— O srećo siromašna! — kliknuo je prosjak. — Dijeli bogatstvo svima onima koji će ga dijeliti dalje, tako će od tvoje velike nevolje postati dosta malih sreća. Time ćeš možda pomoći i onome, — završi prosjak pokazujući preko polja.

Otac je pogledao kuda je prosjak pokazao rukom. Jedva je vjerovao očima. Nedaleko od njegove kolibe, tamo gdje se svršavala oranica, ugledao je nešto o čemu nikad nije ni sanjao. Tamo, gdje je još trenutak ranije bila pusta morska obala, sada se ukazala duboka dolina. Načijom se prevlačila neobična crnina, a u njoj je čovjek divovskog rasta rasijecao na ogromnom nakovnju jabuku.

Mravlji car je sve dosada slušao slijepčevo pripovijedanje kao da je zanijemio, ali sada nije mogao ostati bez riječi. Udario se po čelu sjetivši se naglo nečega, što možda nikad ne bi uskrslu u sjećanju, da nije čuo slijepčevu sudbinu.

— Prijatelju, — oteo mu se usklik — tvoj otac je, dakle, pokušao pomoći onom junaku koji rasijeca jabuku?! Da, to sam njega vidio kako punim šakama daruje svijetle orahe.

On se sada dosjetio, da je među nebrojenim ljudima, koje je vidio u divu, ugledao i čovjeka, koji nije mogao biti drugi do slijepčev otac.

— Zar si i ti vidio čovjeka, koji mačem rasijeca ogromnu jabuku na nakovnju?! — uskliknuo je i slijepac.

Car mu je morao u nekoliko riječi ispričovijedati svoj susret u mračnim dolinama, da bi nakon toga slijepac nastavio svoju priču.

U taj tren, kada je njegovom ocu prosjak pokazao mračne doline, sa pučine se je podigla grozna crnina. More i nebo se sastavilo, od tutnja se zatresla zemlja.

— Pokazat ću ja vama kako se kuju urote protiv mene! — zagrmio je glas kao da su ga gromovi rodili.

Oko kolibe je bjesnjela oluja, kidajući kamenje iz korijena. To je potrajalo jedno vrijeme, a zatim je zavladała tišina kao u grobu. Sa obale je nestalo crnine. Ona je bjesomučno odmicala pučinom, a daleko pred njom nazirao se crveni miš. Onako majušan, skakao je s vala na val, prevaljujući u jednom skoku dan hoda. Krivudao je kao gonjeni zec i čas ga se moglo vidjeti u daljini na traku svjetlosti, čas se gubio ispred zastora crnine.

Ispod kolibice, nedaleko od obale, kako ih je oluja bacila, stajali su u nizu otac, majka i dvanaest sinova. Kako ih je zapljusnula voda, koju je uzburkala ona crnina, oni su se okamenili. Na hridinama bijelilo se nekoliko pramičaka sijede kose, kao znak, da je stari prosjak tamo našao smrt.

Grobnu tišinu pomutio je samo plač djeteta u kolijevci.

— To si bio ti, trinaesti sin tvojih roditelja, — car upadne u riječ slijepcu.

— Da, mene su ostavili u životu, da ne saznam za svoju lozu i da im služim, njegujući orahe.

— A šta ti je dalje pričao stari brodolomac? — zapitao je car nestrpljivo.

— Nije mu bilo sudjeno, da mi kaže još mnogo. Život mu se bližio kraju, i ja ne bih doznao više i da nije poginuo, ali je bilo sudjeno, da i njemu uzme glavu ona crna neman, koja je umorila i njegova brata, jer je prosjak njemu bio brat. Nije stigao ni da mi kaže kako je doznao o pogibiji moje porodice i njegova brata. Dospio mi je kazati samo još toliko, da ne zaboravim vapaj iz četrnaest stijena, kada se sa pučine nadvila nad nas grozna crnina bezoblične nemani.

Slijepac se kod tih riječi iznenada uznemirio. Prekinuo je pripovijedanje i osluškivao na sve strane. Kada je car vidio kako ga obuzima strepnja, zapitao je:

— Što si odjednom zanijemio?

— Odnekud iz daljine čujem šum crne nemani, — šapatom je odgovorio slijepac.

Mravljeg cara je to razvedrilo. Bio je spreman za borbu. Kroz smijeh je povikao, ne slijepcu, nego pučini:

— Neka dodje, čekamo je!

Hrabrio je slijepca, ali njegovu zabrinutost car nije uspio sasvim razbiti ni kad ga je konačno nagovorio, da ispriča šta je bilo dalje s njim i starim brodolomcem. Govorio je tiho, kao da se boji da ga netko u potaji prisluškuje.

Čim se nadvila nad njih crnina, preko obale se prevukla paukova mreža. Stari brodolomac je imao još toliko vremena da mu prišapne:

— Ako preživiš, traži jedan čudesni izvor i mač. Ne žali truda ni muke, ali moraš doprijeti do dvoraca svjetlosti.

— Dakle, i on je znao za izvor i mač koje i ja tražim?! A uputio te je u dvorce svjetlosti? Onda znam kuda će nas voditi naš najkraći put, — car je povikao od radosti.

— Zar i ti to tražiš? — slijepac je povikao oduševljeno, navalivši na cara cijelim nizom pitanja.

Ali ga car stiša, rekavši mu odlučno:

— Govori brže, šta se dalje dogodilo?

Kako je poginuo brodolomac, to slijepac nije vidio. Sjećao se dobro, da su prvo iz crne paukove mreže posegnule bezbrojne ruke sa pandžama prema njemu i starom brodolomcu, ali se iznad njih prolomio gromovit glas:

— Mladić je moj! Ja ću ga naučiti pameti!

Glas je dolazio iz glava nemani koje su se kesile iz svakog kuta neprobojne crnine. Mladić je zatim imao utisak, kao da se cio kraj zavio u oganj, kojeg je neka neumitna sila podjarivala munjevitom brzinom. Idućeg časa je osjetio strahoviti stisak. Snažna, ogromna šaka sklopila se nad njim i podigla ga u visine.

Sve to dogodilo se za trenut, ali je on smogao toliko vremena da se šakama uhvati za rodno tlo. Kada ga je neman otrgnula od zemlje, u rukama držao je dvije šake crnice.

— Ti ćeš se usuditi da pomišljaš na osvetu, — odjekivalo je u grmljavini koja ga je zasula sa svih strana.

Kod tih riječi neman je zaškrgutala zubima, a on je osjetio kako su mu oči ispale iz duplja od stiska, pod ko-

jim su pucale kosti u glavi. Nemilosrdna šaka izbila mu je dva izvora svijetla i mjesto njih grubo zabila u očne duplje nešto tvrdo.

— U more s tobom, da nikad ne budeš imao tla pod nogama, a suze da ti se neposušene izgube u valima. Slijep, bez tla pod sobom, okupan u suzama živi, ako ćeš do vijeka! — neman je tada zaurlikala bacivši ga iz visine u more.

Slijepac je po šumu, koji se brzo udaljavao, znao, da je crna neman otišla. Oko njega se čulo samo uznemireno otvoreno more. Valovi su ga zapljuskivali, obarali i sabijali, ali na njegovo najveće iznenadjenje nije tonuo. Kada se malo pribrao, počeo je istraživati razlog tome i pod sobom je osjetio komad tvrda tla. U njemu se gubio donji dio tijela. Urastao je kao da je pustio korijen u tlo.

— To je bio ovaj čamac: stvorio se od one dvije šake rodne zemlje, — rekao je slijepac caru završivši pripovijest o svojoj sudbini.

Razgrnuo je vlasi i car je ugledao neobični čamac na koji se nahvatala kamena kora kao i na slijepčevo tijelo. U to je slijepac, rastužen uspomenu, neočekivano zaplakao. Suze koje su se počele kotrljati caru su objasnile tajnu kamene kore. Kako su potekle ispod dva crna kamena u očnim dupljama, kamenile su se duž tijela i čameca.

Taj prizor dojmio se cara tako teško, da nije mogao izustiti riječi. Ali tišinu je opet prekinuo slijepac.

— Prijatelju, ne plačem ja zbog pretrpljenih patnja. Mene jedino boli, što se ne mogu dohvatiti tla, i što nemam oči da mogu potražiti dvorce svijetla. Vidio si i sam, ova šaka rodnog tla me drži na valovima da me ne progutaju, ali nikako da izadjem na kopno. Čvrsta obala me odbaci, kao da je u njoj položena moć prokletih šaka crne nemani. Izgubio sam već nadu, da ću sam ikad stati na svoje noge.

Cara su te riječi otrgnule iz tronutosti u koju je zapao. Sa usana mu je poletio smijeh koji je izazivao i prijetio. Lijevom rukom je obujmio slijepca, a desnom mu obrisao suze.

— Sam ne ćeš stati na noge, kao što ni ja nisam stao, ali kako si i ti pomogao meni da stojim na svojim nogama, nadam se, da ću i ja pomoći tebi, onda ćemo skupa vraćati dugove, — rekao je pretražujući vidik užarenim očima.

— Kako sam ja pomogao tebi? — slijepac je jedva našao riječi od iznenadjenja.

— O tome će biti riječi kasnije, a sada stani na moje čvrsto tlo, — car odvrati i jednim pokretom ruke smjesti slijepca u drugo uho željeznog psa.

XXII.

MRAVLJI CAR SKREĆE S PUTA

Soko je snažnim zamahom krila zaplovio u zračni prostor i dizao se klikćući u visine. Lakim udarima je prošecao i razgonio slojeve oblaka. Uskoro je bio u visinama na kakvima ga car još nikad nije ugledao, ali su krila još uvijek rasla, a kliktaj postajao sve prodorniji. Njegovim tragom oblaci se nisu više mogli sklopiti.

Car je pratio sokola očima, jer mu je bilo jasno na kakav pothvat je poletio. Iz željezne ušne školjke virio je sokolov brat, mravlja vojska nanizala se čak i na careve brkove, a slijepac je sav obamro slušajući šum koji je označavao svaki nov udar krila. Željezni pas je poskakivao na valovima, kao da se sprema na skok za sokolom. U srcima svi su bili visoko sa sokolom, bodrili su ga povicima i strepili, čim bi im se učinilo, da se kojim zamahom krila nije dovoljno uspeo.

Nisu skinuli oka s njega, dok se nije vinuo u visine kamo oblaci ne dopiru, ali su se tada trgnuli svi kao jedan. Nedaleko od njih razlegao se prasak, kao da se nebesa ruše i zemlja izvaljuje iz temelja. Kada je bacio brzi pogled, caru je stalo srce u grudima. Kao da se slika prostrla sa dlana, pred njim su se ukazivale njive na kojima je radilo pleme njegove zaručnice. Nije shvatao kako je to moguće: kad je prolazio tuda nije ništa dalo naslutiti o bli-

zini mora, a sada je ono dopiralo do samih oranica. Obala je sada bila na dohvat, a on je prevalio duge vodene putove, dok se nije sreo sa slijepcem.

Ali nije bilo vrijeme da se razmišlja o tome. S onu stranu njiva gomilali su se prijeteci oblaci, a iz njih se čula rika podivljalih ljudi. Olujna tama se sterala iznad njiva prijetecom brzinom. Iz nje se već spuštala crna paukova mreža. Čvorovi u njoj su se raskidali i čitava kiša pandži pružala se prema njivama i zaseocima.

Na tu vatru bolje ulje nitko ne bi posuo — u tom trenutku mravlji car ugledao je svoju djevojku kako u trku poziva ljude na okup. Stari vodenjčar iz skamenjene svrakinine glave stajao je na svom pragu upućujući pristigle zapovjedničkim pokretima.

Car je shvatio, da ljudi na njivama nisu izgubili glavu pred opasnošću, ali vidjevši onu nepreglednu množinu pandži, njemu se učinilo, da su sve one iznad glave njegove djevojke. To je bilo više nego dovoljno, da pobode željeznog konjica iz sve snage i upravi ga ka njivama.

Nisu odmakli ni za nekoliko skokova, kad se iz visina oglasilo sokolovo snažno kliktanje. On je upozoravao na opasnost, koja prijeti s druge strane. Brat se obazreo i, čuvši uzastopno dozivanje sokola, pokušao je da opomene cara. Mladiću je priskočila u pomoć i mravlja vojska, ali car kao da je izgubio glavu. Letimično je bacio pogled preko ramena i odmah još jače navalio na željeznog psa, da pohita na njive.

Uzalud je bilo sokolovo zloslutno kliktanje, molbeni povici mladića i mrava. I sam slijepac je naslutio klopku pa je izmilio iz svog željeznog ležaja, da pokuša cara zaustaviti, ali je onaj uperio pogled u djevojku i bio slijep i gluh za sve drugo.

Njemu je tek kasnije bilo jasno, da se u to vrijeme iza mračnih oblaka ukazaše dvije svjetlosti: sjaj užarene ograde i blistavi zraci koji su izvirali iz groba uzgajivača pasmine željeznih pasa. Ta dva zračna izvora bacala su svoje strijele preko olujnih oblaka u pravcu odakle se čulo dozivanje sokola.

U tom trenutku sve je to palo u zasjenak pored lika careve djevojke. Car se upio očima u nju, kao da će je samim pogledom odbraniti od pandži nakaza, koje su se prijeteci pružale iz crne paukove mreže. Željezni pas nije mogao drugo, morao je popustiti pred voljom svog jahaća. Strijela sa luka ne bi se odbacila tako kako je on sa valova skakao prema obali. Bio je pred njom za nekoliko trenutaka, ali kad je htio načiniti posljednji skok, u bok ga je udario ne val, nego pravo vodeno brdo.

Zaskočili su ga iz zasjede, dohvatili u letu i napola srušili. Željeznom psu to nije naškodilo, jer se samo jarnosno stesao i već iskočio na obalu, ali je car ostao bez svoga društva. Val je zbrisao sa željeznog psa sve osim cara. Slijepca je more dočekalo navalom bijesa, a sokolovog brata i mravlju vojsku rasulo je po obalskim hridinama. More je pomamno zahućilo zaglušujući dozivanja careva društva. A carevi drugovi nisu dozivali cara sebi u pomoć, nego su ga upozoravali na ono što se dešava u visinama.

Uzburkano more i paklena vriska iz crnih oblaka zaglušili su svaki glas, jer car u njima nije čuo drugo osim glasa opasnosti što prijeti njegovoj zaručnici. Nije čuo čak ni njen glas. Ona ga je opazila baš u trenutku, kada ga je ogromni val razdvojio od prijatelja. Doprlo joj je do uha i dozivanje sokola. Shvatila je za tili čas klopku koju su crna neman i njene sluge spremile caru, pa ga je vičući iz sveg glasa upozoravala. Postigla je suprotno onome što je željela, car je još brže pohitao k njoj. Čuo je da upozorava na opasnost, ali nije bio u stanju da razabere riječi, jer je u opasnosti vidio samo nju.

Počeo je dolaziti k sebi, kada je stigao do nje, a to je bilo na kraju njiva. On je tek tada bio svijestan onoga što se odigravalo pred njegovim očima. Pod navalom ljudi sa njiva, koji su jurišali naoružani kosama, motikama i vilama, uzmicale su nakaze. Careva djevojka i stari vodeničar bili su na čelu gonilaca, koji su iznad svojih oranica čistili nebo od tmurnih oblaka i crne paukove mreže. Car je stigao da čuje oduševljeno klicanje pobjednika.

Ali kad se klicanje za trenutak sleglo, sa pučine je doprlo slijepčevo očajno dozivanje, a sokolovo kliktanje

je zamuklo. Nije se čuo ni glas njegova brata, ni jednoga mrava. Oni su zamrla srca gledali završetak borbe u visinama. Dok se preko šuma brzo gubio crni oblak s paukovom mrežom, s neba se povlačila bezoblična crnina nemani. Iza nje se valjala gusta magla zamračujući svijetle prolaze, koje je soko probio u svom nadiranju ka visinama.

On se spuštao sa visina mračan i nakostriješen. Rane, kojima je bio posut, govorile su o težini okršaja. Na njemu nije bilo tragova umora. Krila su mu još i sada rasla, kao da ih snaži krv prolivena u bici. Nije on prvi uzmakao, ali ga ta pobjeda nije ispunjavala radošću. On je nagnao neprijatelja u bijeg, ali iz svijetlih visina nisu čuli njegov kliktaj oni koje je htio povesti putem kojega je odande sagledao.

Nije se uputio obali, nego se spustio nad uzburkano more i stao kružiti. Mravljem caru je odjednom puklo pred očima. Došlo mu je, da od muke zagriže u kamen. Nije smio pogledati djevojku i starog vodeničara, ali oni kao da su se dogovorili, rekoše u jedan glas:

— Idi brže, ne čuješ da s pučine ispod sokola dolazi dozivanje u pomoć.

Željezni pas pojurio je iz sve snage. Zapjenjena čipka valova, koja je ostajala iza njega, kad je potrčao tamo gdje je soko kružio, nije se još ni slegla, a on je već stajao sa slijepcem na obali. Tu ga je čekala mravlja vojska okupljena oko sokolovog brata i ljudi sa njiva okupljeni oko careve djevojke i starog vodeničara. Soko mu je tada doletio na glavu.

Djevojka je pristupila caru, koji je sjedio na željeznom konjicu poniknute glave, i rekla je:

— Podigni čelo. Čovjek si i ti, ne možeš proći kroz život bez griješke.

Ali on, kao da nije čuo njene riječi, izvukao je iz njedara neku malu stvar i počeo ju je promatrati drhteći od uzbudjenja. Sagnuvši se, djevojka je u carevim rukama ugledala zrcalo u kojem se ogledala neobična slika. Djevojka je u zrcalu vidjela sokola kako snažnim udarcima krila razgoni tamu, a u njega je carevo srce — ali ne cijelo! U

zrcalu je bila i djevojka, a uz nju je bila veća polovica careva srca.

Car, mršteći se, zrcalo vrati u njedra, a izvuče otuda neobičan prsten. Djevojka nije stigla da izusti riječi, a car je već stavio prsten sebi na glavu. Začudo, mali prsten je obujmio cijelu glavu, ali na jednom mjestu nije pristajao. Tamo kao da ga je sprečavala neka nevidjena kvrga, od koje se stalno odbijao i njihao.

Car se jetko nasmijao i, rugajući se sebi, još uvijek poniknute glave rekao:

— Mravlji care, sad jednom si zaboravio zrcalo i prsten kojeg ti je otac dao za put. Ali ne ćeš ih više zaboraviti! — prijeteći je zaškrgutao zubima, kao da ne govori sebi nego nekom zlotvoru — a ne ćeš zaboraviti više ni očeva savjeta! Ne će više biti kvrga na glavi, ni raspolovljena srca!

Djevojka, ganuta carevom patnjom, ponovi ustrepalim glasom:

— Podigni već jednom čelo! Shvati: čovjek si i ti.

Car ju je sad poslušao. Ali kada je podigao glavu, oči su mu se orosile.

— Kakve su to suze?! — zapitala je djevojka zaprepašćeno.

— Suze bijesa.

— Na koga si bijesan?

— Na sebe.

Kod tih riječi stari vodeničar skoči na željeznog psa, kako ni mladić ne bi. Zagrlio je mravljeg cara, poljubivši ga u oba uplakana obraza.

— Dobre su to suze, suze opomene, — reče zatim.

Uto je oživio i soko. Klimnuo je veselo:

— Bar da se nikad ne posuše!

Mravljeg cara nije bilo lako razvedriti. Bio je to težak udarac za njega. On je shvatio svu veličinu gorkog iskustva tek, kada je stari vodeničar izložio svoje misli.

— Care, — rekao je starac — više imaš razloga da se raduješ, nego da se žalostiš. Prosudi razumno: crna neman poslala je svoje sluge da ugroze tvoju djevojku,

dok ona napada sokola, da bi te tako dovarala ovamo. A zašto? Promisli, care! Dva su tome razloga: ne želi da se nadje s tobom u otvorenoj borbi, a boji se i onoga što ćeš pronaći tamo kuda te je soko htio povesti.

Starčeve riječi bile su melem za carevo ranjeno srce, ali ga nisu uljuljkale. On je prvo pomislio šta se sve moglo dogoditi, da nije bilo sokola. Zgrozio se, kad se sjetio kako je napustivši svoju vojsku i sokola, zaslijepljen jurio da zaštiti djevojku, koja je i sama imala srčanosti da se odupre neprijatelju.

— Starče, govoriš pravu istinu, — rekao je tiho — ali koliki pokolj je neman mogla počinuti nad mojom vojskom, koja je navikla na moju riječ, kad sam ja zaboravio na sve! A što bi bilo i od mene, da soko nije prihvatio borbu?! Ja znam, da sam manji nego što sam bio na žitnom klasu, kad sam bez ovakve vojske, pa rastao ma koliko na željeznom psu! Ovakvim varkama nemani mravlji car ne smije više nasjesti.

— Ne smije nikada više, ako misli ostati na čelu mravlje vojske, — javio se neki stari mrav, a njegove riječi je popratio žamor odobravanja.

Car je prihvatio njihove glasove, kao da je govor o nekom drugom, a ne o njemu. Gledajući ih, osjetio je koliko su mu prirasli srcu. U duši je još korio sebe što je mogao tako šta zaboraviti, ali radost što se opet nalazi okružen mravima, nadjačala je sva neugodna čuvstva. A tada mu je pristupila i djevojka.

— Slušaj, care, — rekla je umiljatim glasom — ima li mjesta i za mene na željeznom psu?

Mjesto cara odgovorio je sokolov brat:

— Ja i slijepac ćemo se lako smjestiti u jednom uhu.

— U tom slučaju ja ću putovati s vama u drugom željeznom uhu. To će biti mnogo bolje, nego da strepim ne će li se ponoviti današnji događaj, — saopćila je svoju odluku.

Car se prvo uplašio što će se djevojka podvrgnuti te-gobama i opasnostima puta, ali kad je pomislio, da joj na njivama može prijetiti još sigurnija pogibelj, njena na-

kana ga je dvostruko obradovala. Bit će stalno jedno pored drugog i djevojka će biti pod njegovom zaštitom.

Rado se odazvao i pozivu starog vodeničara, da se pogoste koji dan, dok se soko i mravlja vojska ne oporave od zadobijenih rana. A kada je vidio šta je nastalo na njivama, kako je sa njih nestalo gramžljivog gorostasa, car se ponovo obradovao. Iz sočnog zelenila virile su crvene jagode velike kao šaka, na vinovoj lozi njihali su se grozdovi teži od janjeta, i kudgod je bacio oko, usjevi su bujali, plodovi bubrelili. Ali najviše mu je prionula srcu dragost ljudi, koji su ovu veliku krčevinu svojim rukama pretvorili u ovu divnu plodnost.

Nitko se nije ponosio što je to sve njihovo, ali su se svi radovali što su to stvorili. A carevo srce je ispunila toplina, kada je osjetio kako je njihova radost i njegova.

— Gotovo da bih te mirne duše ostavio ovdje, kada vidim šta ste učinili otkako je vaš rodni kraj ponovo pripao vama, — rekao je u oduševljenju djevojci. — Sve mi se čini, da i ova crnica zna, da ju je vaš znoj natapao, i da ni ona ne bi više na sebi trpjela gramžljive pandže.

— A što bi onda tek procvjetala, kada željezni konjic ne bi morao tebe nositi, nego kad bi ovdje nizao brazde, — uskliknuo je stari vodeničar zanesen u sanjarije.

— Ja vjerujem, da će doći vrijeme i tomu, — oduševio se i car.

Tako su u razgovoru došli do prvog zaseoka, a zatim su u veselju prošli kroz sve druge. Kada su došli do mjesta gdje je palo jaje iz sokolova gnijezda, na nebu se pojavila zvijezda. Soko je zakliktao i poletio. Dok se car veselio s ljudima na krčevini, soko je provodio vrijeme na zvijezdi.

Treći dan u zoru, vidili su ga kako je čilo poletio suncu ususret. Njegova krila su bila zdrava i snažnija no ranije. Rasla su pri svakom zamahu kako su na njih padali zlatni snopovi sunčevih zrakova.

Car se tada počeo opraštati. Rekao je starom vodeničaru:

— Prijatelju, dosta smo dangubili. Mnogi željno očekuju ovakve orače, — pokazao je na svog željeznog psa.

PRAUNUČE CAREVE KUME

Na beskrajnom morskom zrcalu treperile su pjege sunčeva zlata. Željezni pas doticao je morsku površinu tako meko kao da mu je žao, da pomuti trepetljivu, sjajem prelivenu prostirku.

Carevo društvo s ushitom je udisalo dah mora, izlagalo lice milovanju lahora koji je obigravao oko svega kao nestašno dijete. Ali more je učinilo najveći utisak na djevojku. Ona je prviput osjetila njegovu širinu i svježinu. Željezni konjic je odmicao takvom brzinom, da se djevojci pričinilo da leti na krilima. Oblak je vidjela da promiče tako brzo, a ljuljanje mora učinilo joj se kao laki san. I ona je počela sanjariti.

— Kad slušam sneni šum mora i čarlijanje povjetarca, rekla bih, da se slatko došaptavaju o nekom lijepom doživljaju, — obratila se caru.

Sunce je rasipalo svu raskoš ljetnih boja, a more se nagizdalo čarima svoga mirnoga plavetnila. Djevojke se to dojmilo kao divna opsjena i njen umiljati glas nije prestajao da dočarava slike što su ih radjale sanjarije, koje je u njoj izazvao prvi susret s morem. Da je more imalo uši, začudjeno bi slušalo o svojim ljepotama. Ali ono nije znalo ništa o razdraganosti djevojke, a ona nije pomišljala, da ta ljepota krije u sebi i neslućene opasnosti. Od njenih sanjarija daleko su bile oluje što u bijesu pokrenu more iz dubina.

Kopno je davno već iščezlo, kada je povik sokolova brata trgnuo djevojku iz sanjarija.

— Stijena! — najavljavao je novost.

Na vidiku se ukazalo uzvišenje kao krtičnjak. Znatiželjni pogledi su se uprli prvo u njega, a zatim, kao po dogovoru, oči su skrenule na sokola. On je mirno sjedio na glavi željeznog psa. Mravlji car je za trenutak bio zbunjen. Soko ne pokazuje ni trunka zanimanja za usamljenu stijenu, a dokle oko vidi nikakvog znaka crnini! Iz tih znakova zaključio je, da na stijeni nema ničeg zanimljivog,

ali na dnu srca ga je nešto vuklo k njoj. Kad je za trenut preko očiju pao zastor trepavica, njemu se ukazaše kroz njega neobične slike, kojima nije mogao odrediti oblike i boje. Ali to je bilo dovoljno da se odluči. On je ugledao nevidjene slike i želja da podje usamljenoj stijeni razbila je svako kolebanje.

Kada se približio stijeni sumnja je iskrsla ponovo. Bio je to zaista veliki kameni krutičnjak koji se izdigao nasred mora. Nigdje ni lista, ni travke. Goli kamen bez života. Mravlji car je pred njim zaustavio željeznog psa i čekao jedno vrijeme ne će li se javiti kakav pokret ili glas. Mrtvi kamen je ostao i nadalje nepomičan i nijem.

Mravlji car je upitno pogledao sokola, ali tada se javi slijepac.

— Moje uho je uhvatilo šum vode, koja nije morska, — rekao je naglašavajući svaku riječ, kao da kazuje neko proročanstvo.

Mravlji car nije više dvoumio. Krenuo je željeznog psa oko stijene. Kada su zašli na drugu stranu, pokazalo se, da se slijepac može osloniti na svoj sluh. Gotovo sa vrha stijene padao je široki slap u more. Rušio se po kamenju, pretvarajući svaku kap u bisernu pjenu. Djevojka je zanimajla od udivljenja, a zatim je uskliknula:

— Slatka voda! Oko nje mora biti života! Daj da se okupamo u njoj!

Što je poželjela, željezni pas je već i učinio. Jedva su joj riječi sletile s usana, bili su već pod mlazevima slapa, ali su se taj čas i nakupali. S onu stranu vodenog plašta krio se ulaz u špilju. Caru je srce poskočilo od radosti.

— Sretan li sam, što je tvoje srce tako puno želja, — reče djevojci. — Tko bi bez tebe pronašao ovaj ulaz iza divnog vodenog zastora?

Pred njima se spuštao u stijenu mračan prolaz. Soko se trže, kao da su mu poremetili san, i naglo zaleprša krilima ne dižući se sa glave željeznog psa. Kako je krilima ošinuo po kamenim svodovima, iz njih iskočiše rojevi varnica. On se odmah smirio, ali za divno čudo, iskre nisu nestale. Lebdjele su u zraku i osvjetljavale put.

Mravlji car nije morao reći svom konjicu kuda će po-

či, krenuo je i sam vijugavim podzemnim hodnikom, koji se svakim korakom spuštao sve dublje. Nakon dužeg vremena u hodnik je prodrila jača svjetlost, ali puna najrazličitijih boja. Tamo se završavao hodnik, a počimala prostrana špilja. Sudeći po veličini, morali su dospjeti u utrobu velike planine koja se prostirala ispod mora. Kameni krčićnjak nad morskou površinou bio je njen vrh.

Ali nije to bilo najneobičnije, što su pronašli veliku špilju ispod mora, nego ih je najviše začudilo rastinje u njoj. Svaka stopa je obrasla cvijećem, usjevima, krošnjatim drvećem i džbunjem, a iz svake travke, latice ili lista zračila je svjetlost neobičnih boja.

Mravlji car je zastao gledajući djevojku, koja je samo raširila oči i svaki čas slatko uzdisala. Divila se tom čarobnom svijetu cvijeća i drugog bilja poput malog djeteta. Car ju je pomilovao po kosi baš kao malo dijete i rekao sav sretan:

— Ovo kao da su stvorili na tvoju radost!

— Možda se zato meni i otkrio ulaz, — odvratila je ona vragoljasto, ali ne skidajući oči sa svijetlog živog saga.

I car je uživao u svemu tome, ali se brzo sjetio, da mu nešto nedostaje: nigdje glasa koji bi odavao blizinu čovjeka. Polako je krenuo željeznog psa, da prodju kroz cvjetnjake, šumarke i polja. Kada su pošli, na prvom koraku ih je čekalo novo iznenadjenje. Ni jedna travka, list ili grančica, nije se savijala pod teškim teretom željeznog psa. Mogao je stati na trn ružice i on ga je održao. Teška željezna šapa nije otresla sa cvijeta ni prašak što ga pčele skupljaju za med.

Prošlo ih je i to iznenadjenje, te su krstarili penjući se mirno preko velikih krošnja kao po humcima, ali se car zabrinuo, kad su zašli već daleko, a nikakav glas se nije javljao. Sokolov brat je pogadjao careve misli, jer je i njega od toga obuzela tjeskoba, te reče:

— Da mi je vidjeti bar jednu suzu, samo da je ljudska!

— Ti reče — suze! — car se najednom udari po čelu.

Tog trenutka je izvadio iz njedara kumine suze radosnice. Car se zagledao u njih, a uz njega i cijelo dru-

štvo, pa i sam željezni pas je digao glavu i prikovao oči za dva bisera. Tako, gledajući u njih išli su dalje, dok na jednom nisu čuli, da pod nogama željeznog psa pucketa nešto krhko. Bilo je to strnište, a po njemu nekoliko redova krstina. Ova slama se lomila pod teretom željeznog psa kao i svaka druga, zrno je mirisalo na novi kruh.

U tom trenutku, kad je mravlji car okrunio jedan klas i okusio zrno, kumine suze zasjaše žarkim bojama.

— Vidite, one se vesele! — klicala je djevojka.

Car ih poljubi i vrati u njedra. Svi su s očekivanjem gledali kuda su dospjeli. Nasred strništa, kao stado na plandištu, raslo je džbunje, koga su zemlji vukli veliki grozdovi cvijeta. Iz tog džbunja izbijala je svjetlost, kojoj sličnu nisu još vidjeli u špilji. Željezni pas je bio tamo u jednom skoku i, kad su se probili kroz mirisno šiblje, pred njima se ukazao neobičan prizor. Od rascvjetanog granja naložena vatra, a u njoj dijete. Gori oganj veselo, a na njemu još veselije djetence koje se tek rodilo. Djevojka će prva pogledati dojenče i kad mu se približila, vidjela je, da se ono rodilo sa zubima i u kožnoj košuljici.

Kako mu se približila, dojenče joj se nasmiješilo, a zatim se zapračakalo na mirisnoj lomači i povikalo caru:

— Hodi, brkati prijatelju, čekam te već godinama da naneseš ovuda suze moje prababe.

Da bi iznenadjenje bilo potpuno, carevom društvu je nedostajalo samo još to, da dojenče i govori. Ali najviše je bio iznenadjen sam car, kad je čuo, da je dijete oslovilo njega i da spominje suze.

— Kakve suze tvoje prababe? — jedva je izustio.

Dojenče se nasmijalo kao matorko.

— One koje nosiš u njedrima ispod srca, silni mravlji care! Suze radosnice tvoje kume, a moje prababe. Što se čudiš, zar nisi vidio odsjev moje vatrice od cvijeća u njenim očima?

— To je, dakle, bio u njima onaj sjaj pun radosti?

Dijete se i dalje smijalo iz sveg srca.

— Mravlji care, zar misliš da bih uzalud ložio ove divne grozdove cvijeta?!

Nije to bila mala novost, što je car sreo praunuče svoje kume, ali nije to bio ni prvi neobičan slučaj na koji je naišao u životu. Brzo se pribrao i dosjetio da zapita mališana, zna li gdje mu se nalazi prababa.

— Mravlji care, ne znam ja ni za roditelje, a kamoli za prababu, — veselo je odvratio mališan.

Djevojci se dalo nažao, kad je čula, da je dijete ovako na ognju ostalo siročče, ali nije imala vremena da da izraza svom čuvstvu. Momčić je bio sušta životna radost. Hitro je dohvatio grančicu sa obližnjeg džbuna, potakao s njom vatru ispod sebe, i ispriповjedio kako je to u njegovu rođu. Čim se koji pojavi na svijetu, roditelji mu ostave poškošeno žito i oganj.

— Stave nas na vlastite noge, kao ptice othranjenu mladunčad. Ostave nas u gnijezdu, ali mi nismo siročad, jer je u našem kraju svaki za sve roditelj, a mi smo sinovi svih, jer se svi brinemo jedni o drugima, — dodao je na kraju.

Car je rekao iskreno:

— Ne razumijem.

— Kako možeš reći tako što, ti naš car?! Zar si nas jedamput u životu vidio?! — jedan stari mrav se nestrpljivo umiješao u razgovor.

Te riječi kao da su razbile maglu ispred carevih očiju. A mališan nastavi:

— Moja prababa, a tvoja kuma, zar ti nije i otac i majka?!

Car je izvadio iz njedara suze radosnice i poljubio ih, davši rukom znak, da je šteta o tome dalje trošiti riječi. Sve ih je preduhitrio zapitavši djetence:

— A što ti čekaš ovdje?

— Ključ za moj dom. Ovdje ću biti na ognju, dok se ne nadje.

— Tko će ti ga naći?

— Ti.

Cara je obradovala ta vijest, ali nije mogao ni naslutiti kako bi mogao pomoći djetetu. I to je rekao iskreno.

— Kada bih ja to znao, ne bih tražio ničiju pomoć, —

djetence je odvratilo. — Ali se uzdam u tebe — uzmi kumine suze i protumaraj okolo.

Mravljem caru je već bilo dosta riječi. Dok je prolazio kroz špilju, najveća želja mu je bila da čuje ljudski glas, ali sad je jedina pomoć bila u djelu. Skočio je sa željeznog psa, podigao ispred sebe dva bisera i pojurio onako malen medju rascvjetano džbunje. Čim se smanjio šiblje mu se učinilo kao velika šuma. On je to u prvi mah pripisivao tome što je postao malen, ali kad se već i zamorio od tumaranja, a na strnište nikako nije izbijao, onda se dosjetio, da je to zaista šuma i prostrana i s velikim drvećem. Kako se on smanjio, ođ džbunja su postala stoljetna stabla.

Kad ga je nakon duga lutanja umor savladao, on se namjeri na jedan zgodan panj. Prosto je zvao cara da sjedne na njega. Tako to biva, kad se umoran čovjek nadje pred panjem, kojega je obrasla mahovina. Nigdje ljepšeg mjesta za odmor! I car sjede, da se odmori i sredi misli. Ali nije se dobro ni namjestio, kad se začuje sanjiv glas:

— Kome je palo na um, da sjedne baš na moj mladež?!

Car skoči kao da je sjeo na žeravicu. Kad je bolje pogledao, riječ mu nije dolazila na usta. On već davno nije gazio po zemlji. Ispod drveća opružio se div. Kako je davno to moralo biti, kad je div tu opružio umorne kosti, govorele su mahovina i šumska trava u koju je zarastao. Iz tog živog pokrova virilo je samo divovsko uho, a onaj panj nije bio ništa drugo, nego mladež na uhu.

Car je zastao, da vidi šta će se razviti iz tog neočekivanog susreta, ali se div samo promeškoltio i tiho, ujednačeno disanje je govorilo kako i dalje slatko spava. Ali kako se pokrenuo, car je ugledao na divovu pasu množinu zlatnih ključića, a oko jednog su bila obavijena tri zlačana klasa.

Mravlji car je davno naučio, da se ništa ne dešava uzalud. Sad se uvjerio da nije sio uzalud ni na divov mladež, a zaključio je, da ni klasje nije bez razloga na ključiću. Oko mališanove vatre je strnište sa krstinama — ovdje je ključ s klasjem! Uzeo ga je i potrčao koliko ga noge nose. Ono, što je careve noge činilo bržima od krila, nije bio

strah od diva. Gonila ga je radoznalost, da što prije sazna da li nosi radost.

Ni sam nije znao koliko je trčao, kad odjednom ugleda svjetlost ognja. Tamo su ga čuli još dok nije izbio iz guštare, jer je djetence rodjeno sa zubima, povikalo ususret:

— Care, jesi li našao moj ključ?

— To ćeš ti reći, a ja mislim da sam ga našao! Imaš pokošeno žito, ja sam i ključ po klasju birao, — rekao je pružajući mu zlatni ključić.

Dijete je primilo ključić i bez riječi ga poljubilo. Istog časa skočilo je s vatre i dok se car i njegovo društvo nisu sjetili, dijete je progutalo sav plamen. Kako je plamen nestajao u ustima dojenčeta, ono je raslo pred carevim društvom. Na očigled svih stvorio se plećati, brkati mladić, sa kojega je spala kožna košuljica u kojoj se rodio. On se nasmijao zdravim smijehom, pa podigao cara na željeznog psa, i tako velikog ga zagrlio ljubeći ga u oba obraza.

— U znak moje zahvalnosti uzmi ovaj dar, — pružio mu je kožnu košuljicu. — Možda će ti biti od pomoći.

Dar je mio, ma to bila i mrvica, ali car ipak zapita kako će se moći poslužiti s košuljicom.

— Care, dok sam bio na ognju, niti je njega tko mogao ugaziti, niti meni s glave i jednu vlas iskriviti, dok je ova košuljica bila na meni. Sada ulazim u svoj dom, jer si mi našao ključić, bez koga nitko nije mogao u njega ući. Meni košuljica sad nije potrebna, a ti znaj, da sad nema tog plamena koji s njom ne bi mogao ugaziti. Ali zapamti: jednom samo možeš s njom ugaziti ogranj, kao što ga je ona jednom i čuvala, — mladić objasni caru kakva moć se krije u košuljici.

Car spremi košuljicu u njedra i pokaže na sokolova brata:

— Dok je njega, ne će nam biti teško štediti košuljicu. On će reći, kad će biti ona potrebna.

Da bi mladić razumio značaj tih riječi, car ukresa vatru i počeo bacati razgoreno granje sokolovu bratu. Ovaj ga je hvatao i iz ruku ispuštao ugljčevlje. Kada je kumino praunuče to vidilo, zadovoljno je reklo:

— Znao sam ja i bez toga, da košuljica nikad ne bi došla u bolje ruke, no što su tvoje. Ali sad podjimo, da vidite moj dom. Nadam se, da ne ćete odbiti moje gostoprinstvo.

Car je priznao, da ih ne bi lako ni otjerao, dok ne vide dom koji se otključavao ključićem ovijenim sa tri klasa. Mladić je tada pošao kroz mirisno džbunje krstinama. Iz svakog reda je uzeo po jedan snop i pošao u dubinu špilje. Nisu dugo išli kroz cvijeće, kad se pred njima ukaže podnožje špilje. Zakriljivao ga je samo šumarak hrastova s nekim tamnoplavim lišćem. Mladić je malo zastao, razgrnuo suho lišće i, uvjerivši se, da je na dobrom tragu, rekao je:

— Ovo su stope mojih roditelja.

Kada su izašli iz šumarka, zasjenila ih je velika svjetlost. Sa stijene je padao slap, ali ne vode, nego šumnog plamena. Mladić je radosnim klicanjem pozdravio taj prizor, i ne čekajući ni časa, bacio je zlatni ključić u plameni slap. U tom trenutku plamen se sunovratio u stijenu i pred njima se ukaza otvor špilje.

Mladić je pohitao unutra ne rekavši ni riječi. Dok je plamen još jenjavao, vidjeli su mladića kako baca u njega snopove žita. Čas kasnije on je na ulazu držao svježe ispečene hljebove.

— Gosti moji mili, poslužite se, — zvaio ih je u svoj dom.

Kada su počeli lomiti hljebove, nisu se mogli siti najesti. Svi divni ukusi zemljinih plodova bili su u tom hljebu u najplemenitijem obliku. A lomili od njih ma koliko, hljebovi su uvijek ostajali cijeli u domaćinovim rukama. Kada su se nasitili već i soko i željezni pas, domaćin ih povede unutra. Pred njima je išao mlaz plamena i osvjetljavao vijugavi hodnik, koji se spuštao, kao i onaj kojim su oni došli dolje. Prošavši jedan ugao dodju u drugu špilju. Ova je bila prema velikoj špilji kao mladež na uhu prema divu. Cijelu špilju ispunjavalo je nešto oblo, ali se nije dalo vidjeti šta je to, jer je plamena nestalo i špiljom je zavladao sumrak.

Mladić prvo ne reče ni riječi, nego je s puno poštovanja prišao stijeni i podigao dvije šake kamenčića. Iznad mjesta gdje su bili kamenčići na stropu se vidjelo malo udubljeno mjesto s tragovima grebanja. On je poljubio to kamenje i rekao svečanim glasom:

— Mravlji care, ovo malo kamenje je životno djelo moga oca. Ja sam na ognju proveo sto godina, a moj otac je mnogo više, ali je sve nokte iskidao, dok nije načinio ovo malo udubljenje na stropu.

Car je prišao stijeni, ali kada je pokušao zariti u nju nokte, doznao je šta znači tvrdoća. U njega su bile ruke kojima se nije oteo ni čelik, ali u ovaj kamen nije mogao zarezati ni crte.

— Veliko je djelo ovo malo udubljenje, kojega je tvoj otac ostavio iza sebe, — rekao je ganuto mladiću.

— Nastavljamo ga s koljena na koljeno. Breme je sada prešlo na mene. A znaš li zašto činimo to?

Mladić je pokazao na ono nešto oblo u špilji:

— Ovo je srce diva sa čijeg pojasa si mi donio ključić. I ono je obraslo u mahovinu, te će div spavati sve dok mi ne prokinemo stijenu, da mu na srce padne svjetlost sunca.

Cara su porazile te riječi. Tvrdoća i debljina kamena odoljevat će vjekovima. Od te pomisli on je osjetio tako malodušje, da ga je protresla groznica. Mladić je čitao u carevoj duši kao iz otvorene knjige, i to je izazvalo osmijeh na njegovu licu.

— Mravlji care, — rekao je zatim glasom koji je odavao čvrstu nadu i snagu — zar ti zaista ne znaš koliko ćeš nam pomoći, ako sretno stigneš kamo si pošao? Ja znam kuda vode tvoji putovi — govorila mi je o tome prababa, kad sam je vidio jediniput u životu.

Te riječi su djelovale na cara čudesnom snagom. Saznanje, da je stara kuma znala kuda on smjera i da je izrazila vjeru u njega, izazvalo je u njemu neko beskrajno vedro čuvstvo. Sam sebi nije vjerovao, da je trenutak prije gotovo klecao od unutarnje nemoći. Zjenice su mu se proširile kao da se otkrilo pred njim nešto veličanstveno. Nije mogao izustiti ni riječi, samo je prišao ponovo udublje-

nju u kamenom stropu i posegnuo k njemu zgrčenim prstima. Ali mladić mu je blago otklonio ruku, rekavši:

— Mogao bi ti uskoro odvaliti i cijele gromade kamena, ali ne uzimaj moje breme. Čuvaj snagu, jer su tvoji putovi daleko tvrdji.

XXIV.

STARAC SA ZLATNIM ZECOM

Mladić ih je ispratio do same morske pučine. Kada su prolazili između krstina njegova žita, pružio je caru jednu rukovet. Na samom izlazu iz velike špilje rasla je tikvina vriježa s plavim plodovima. Ubrao je tikvicu u kojoj je treperio najjači sjaj, te je i nju predao caru. Na rastanku je rekao:

— Prijatelju, put će te navesti na jedan usamljeni otok sa koga se izdiže stijena kao okrnjeni zub. Tamo ćeš ugledati neobičnog starca. Znam da ćeš svratiti k njemu, iako ti se žuri, jer tebe srce vuče ljudima. Ali tamo se krije opasnost o kojoj ne slutiš. Zato sam ti dao ovo kلاسje i tikvicu u kojoj ne rastu sjemenke nego mlijeko. Taj starac, dok je budan, ne prestaje da sisa svoj desni palac. Pazi, ni za živu glavu nemoj mu tada prilaziti, — opomenuo je cara i uputio ga je što treba da učini.

Zaželio im je sretan put i pohitao u špilju, da počne svoj rad. Carevo društvo se okupalo u slapu, a zatim je željezni pas potrčao pučinom kao da se utrkuje s vjetrom. More je bilo mirno, puno sunčevih iskrica, kao i kad su ga posljednjiput vidjeli. Svima se srce ispunjavalo blagom radošću, kad su lako promicali iznad plavetnila koje je u svakoj bori otkrivalo radosni smiješak.

Kao da se zareklo, da ih uljulja u prijatan san, more ih je dočekivalo ljepotama sve do sumraka. A tada je sunce, toneći u valove privuklo željne oči igrom svojih plamenih boja, koje je uskoro utopilo u ljubičaste pramenove. Svojom čarobnom rukom sunce je na oproštaju izvodilo vatromet od koga nisu mogli oka odvojiti.

Da nije bilo sokola, carevo društvo bi skupo platilo, što se je zaboravilo u uživanju. Ali on je uzletio da prije nastupa noći pretraži vidik. Jedva je načinio nekoliko krugova, već je kliknuo:

— Otok! Vidi se starac koji sisa palac!

Sve glave okrenule su se prema glasu. Daleko na pučini nazirala se izbočina otoka kao noćna sjena. Mravlji car nije gubio vrijeme. Izvadio je iz njedara rukovet pšenice i među dlanovima protro iz klasja i posljednje zrno. Iz jedne šake nahranio je željeznog psa i sokola, a iz druge su večerali svi ostali. Čim su pojeli i posljednje zrno žita, željezni pas je potonuo u vodu do samih nozdrva, a car i cijelo njegovo društvo splasnuše kao da su list sa grane.

Našli su se svi na vrhu nosa željeznog psa, ali ma koliko da je to mjesto malo, njima je bilo dosta prostrano. Kada su se pogledali, morali su prasnuti u smijeh. Željezni pas nije mogao izroniti, da se je i prekinuo od naprezanja, a cijelo društvo je izgledalo kao šačica suhog lišća.

Tako su produžili prema otoku i kad je bilo oko pola noći, pred njima se ukazala grbava stijena, a pod njom uski pojas ravnice. Naslonjen o stijenu stajao je starac, koji nije dosegao ni lakat visine, a bio je zdepast poput panja. U ustima je držao palac kao dojenče, a neprestano je istežao vrat motreći po pučini. Od njega se prostirala neka neobična slama, koja je pala čak i po vodi oko otoka.

Struja ih je počela zanositi prema toj slami, ali čim su dotakli prvu slamku, starac poskoči. Kako se digao, slama se ustalasala kao da je njegov plašt. On je jedno vrijeme s velikom pažnjom promatrao šta se to zaplelo u slamu, a zatim su ga čuli kako razočarano mrmlja:

— Ni traga od ljudi! Bijedna pregršt suha lišća.

Pritajili su sada dah i pustili, da ih struja zanese što više pod tu neobičnu slamu. Starac je i dalje bio pozoran i sumnjičavo gledao na njih, ali kad je nebo na istoku počelo najavljivati zoru on se smirio. Ali sad su svi na nosu željeznog psa udvostručili pažnju i nakon duga očekivanja, slijepac prošapta:

— Zadrijemao je.

To je bio očekivani čas. Mravlji car iskoči na obalu. Bio je to opet onaj majušni momak, koji je pozdravljao zoru u žitnom klasu. Ispod one neobične slame prikrađao se je nečujno. Brkom je orao ispred sebe brazdu, i milio kroz nju bolje od kišne gliste, starajući se da ne dodirne slamu i ne izazove šušanj. Tako je sretno stigao do starca. Ali sad se nije više krio. Potegao je tikvicu, skočio i poškropio mlijekom iz nje starca, povikavši iz sveg glasa:

— Razbudi se, ustaj na noge, oraču, zora sviće!

Jedva je mlijeko iz tikvice starca orosilo, ovaj je poskočio i stao da grli i ljubi cara.

— Spasitelju moj, kako si se samo mogao probiti kroz moju bradu? — oduševljeno je pitao, kada je cara konačno pustio iz zagrljaja.

Ali car mu nije odgovorio, jer je njegovo iznenadjenje bilo toliko, da u prvo vrijeme nije smogao riječi. Na radosne glasove dotrčalo je i cijelo carevo društvo, ali su i oni u prvi mah samo gledali raširenih očiju.

Nije to bila nikakva slama koja se prostirala od starca do mora, nego je to bila njegova brada. Ali pred njima sad nije bilo ni starca, što sisa palac, nego je od radosti poigravao lijep mladić, koji je ustao iz krila zeca, na kojem je drijemao, dok ga car nije poškropio. A taj zec je bio zlatan.

Kad je mladić vidio kakav utisak je učinio na cara i njegovo društvo, slatko se nasmije, i u namjeri da se našali, obuhvati šakom svoju bradu i puhne u nju. Iznad njegove glave vjetar je poduhvatio pramičak magle, a brade nestade. Mladić se ponovo nasmijao rekavši:

— Koliko bi se vi tek začudili, da me niste iznenadili na spavanju?! Vaša je sreća, što vas nisam namirisao, dok sam bio budan, a da sam ja zasvirao u palac, zaspali bi svi skupa sa mnom u krilu ovog zlatnog zeca.

— Zato smo se mi pretvorili u suho lišće, — mravljem caru se prvom vratila riječ.

— Bolje je biti i suhi list, jer i njega ponese oluja i voda, nego vječno čekati ka/1 ćeš kome zasvirati u palac i

spavati u krilu ovog zeca, — odvrati mladić i ne čekajući da ga pitaju, ispriповijeda što je po srijedi s tim zecom.

On je zbog njega mlad ostario za jedan dan. Desilo se to još kada je jedva dorastao za ručice pluga. Otac mu se naglo razbolio baš u vrijeme oranja. Poslao je njega na prvo oranje i sjetvu. Za njega je to bila radost kakvu dotada nije doživio! On će orati majku zemlju, ispod njegovih žuljeva će niknuti novi kruh! Postao je i on neka vrsta malog sljemena u kući.

Išao je veseo njivi, ali kad je došao do šumarka, iz njega iskoči zlatan zec! Na suncu mu je bliještila svaka dlaka, a za njim je ostajao trag posut zlatnim praškom. Momak nije imao vremena ni da se pribere, a iz šumarka su doprli povici hajkača.

Skočio je s kola i pustio brze noge za zecom. Kad se obazreo, vidio je kako su ljudi pokisli od znoja i kako padaju jedan preko drugoga od umora. Njega su nosile mlade, odmorene noge, a još mladje srce. Kada je vidio kako gomila gonilaca postaje sve manja, njegova snaga je još više porasla. Svakim korakom je bio bliži zlatnom repu.

Kad je pripeklo podne, zlatni zec mu je bio sve veći pred očima. Vidio je, da su iznemogli iza njega i ispred njega: klonuše i hajkači i zec, a on još čilo leti preko polja. Začas je stigao zlatnog zeca i kad ga je uzeo u ruke, sunce mu je baš osulo zrake na tjeme.

Zlatno zečevo krzno primi jedan sunčev zrak, a sto zlatnih raspe. Mladića obuzme neko neobjašnjivo milje i nikako da oka odvoji od zlatnog plijena. Žedan je zlatnih zraka zečeva krzna kao da ih se nikad ne će sit nagedati.

— Tako me je zasjenio sjaj zlatnog krzna i zaboravio sam ne samo gonioce, nego i oca. Opijen radošću gledao sam samo u zeca i tako sam došao do ove ispucane stijene. Njiva mi je davno zarasla u korov, rdja pojela plug, oca pokrila crna zemlja, a ja niti sam se micao, niti rastao, nego zakržljao i ostario, vječno opsjenjen sjajem zlatnog zeca. Dan i noć sam vrebao, da zasviram u palac, čim bi se netko od ljudi približio. Sam me je svladao samo u zoru i tada sam drijemao u krilu mog zlatnog lova. Moja i vaša

je sreća, što ste me baš tada zaskočili, a da ste čuli i jedan zvuk, kad bih zasvirao u palac, nadrijemali biste se u krilu zlatnog zeca, dok nas ne bi netko probudio, — završio je priču o svojem neobičnom lovu i s ljubavlju pomilovao zeca.

— Zar se ne ljutiš na njega? — car je nehotice izrazio svoje čudjenje, vidjevši kako mladić miluje zeku.

— Zašto bih se ljutio? Zar je on kriv što je lijep, a ja zbog njega nisam htio pogledati ni u sunce? Da me možda nije opila nerazboritost, ja bih znao tada kao i sada, da će njegova ljepota biti prava u brazdi, koja i njega i mene hrani. Ali, sad ste dosta čuli o meni, recite tko ste vi i kako ste mogli doći do mene i znali što treba povikati, da se probudim?

Čuvši da pred njim stoji mravlji car, i da traži dvorce svjetlosti, mladić je povikao od dragosti.

— Care, doduše ne znam gdje su, ali da si na dobrom tragu u to sam uvjeren. Moj zec je s livada ispod dvoraca svjetlosti.

A kada je čuo tko je caru pomogao, da ga probudi, mladić se za trenutak duboko zamislio, a zatim je prošaptao:

— Da imam sada nekog tko je vičan kovačkom zatanu, pa da ne čekam ni časa.

Car je na te riječi prasnuo u smijeh.

— Zar pored mene tražiš kovača? Otkako idem po svijetu, nisam još sreo ni jednoga, koji bi znao od mene nešto tvrdje i oštrije iskovati.

Mladić je od sreće poljubio cara i rekao:

— A ja nisam još čuo za nešto tvrdje, nego što je željezna žila u ovoj stijeni iznad mene. Tamo je i jedna stara kovačnica, koju su napustili, kad je ovim krajem zavladao strah od moje neobične svirke.

Car je na te riječi odgovorio zasukivanjem rukava. Pošao je u kovačnicu, a vojsku je poslao da iščupa željezo iz stijene. Dok je on birao alat, odjednom je zapazio, da se tovari željeza već i sijaju od topline. Jedan časak je zastao iznenadjen, ali kad je vidio kako se sokolov brat smješka, u šali se udario po čelu, uskliknuvši:

— Da to nisam vidio, nikad se ne bih dosjetio, da ti znaš oganj i zapaliti, a ne samo ugasiti.

A mladića je zapitao:

— Što da ti kujem?

— Plug, koji će orati i najtvrdji kamen, — glasio je odgovor.

Caru je samo to trebalo reći, pa da cijela okolina počne odzvanjati od čekića i nakovnja. Sokolov brat i mravi su donosili usijano željezo, a car je onako majušan skakao do nakovnja s velikim čekićem, i dok se mladić od čuda nije još ni ohladio, car mu je stavio pred noge plug rekavši:

— Šteta, što me stric ne vidi, da ga zapitam jesam li plug dobro iskovao?

Car se šalio, ali se prijatno iznenadio, kad je iz daljine začuo glas:

— Tko kod mene izuči zanat i ne zaboravi zašto ga je učio, tome iz ruku ne izlazi loše djelo.

Ne obraćajući pažnju na mladića, koji se divio plugu, car potrča iz kovačnice. U daljini je ugledao užarenu ogradu, a na livadi iza nje mahali su mu na pozdrav stric i roditelji. Careve oči se orosiše od dragosti. Poskočio je na željeznog psa i prebacivši ruku djevojci preko ramena povikao je:

— Mili moji, ovo je moja zaručnica!

— Znamo mi nju! Čuvaj tu dobru djevojku, — odvratila su tri staračka glasa iz daljine i užarene ograde nestade.

Car je još koji trenutak gledao tamo gdje je nestala slika rodnog brijega i raznježeno rekao:

— Kako smo uvijek blizo! Nema tih daljina, koje bi nas razdvojile.

Njegove sretne sanjarije prekinuo je začudjeni glas mladića, koji je iznio plug.

— Care, zar si tako velik?!

— Zahvaljujući njima, — odvrati car, pokazujući na svoje društvo.

Mladić se ispravio, ponosno podigao čelo, kao da je i sam porastao kao car i s odlučnim pogledom prokrstari po pučini. To je trajalo vrlo kratko vrijeme. Očito je bilo, da su ga careve riječi napajale nekom neobjašnjivom snagom. On se oglasio kratkim, rasdosnim smijehom i kao munja navalio je da upreže u plug svog zlatnog zeca. Car je bio navikao na brzinu, ali ovakvu kakvu su pokazale mladićeve ruke, nije vidio svaki dan.

Mladić je mahnuo rukama — zeca je već upregao; odbio se od zemlje i već je jahao na zecu. Podigao je ruku na pozdrav uskliknuvši:

— Ne bojim se, da ću se postidjeti na oranju, kad brazdu povlačim plugom koga je kovao ovakav kovač!

Još je bio u riječi, a plug je poletio za zecom. Bio je to trk kakav imaju jedino zečevi, ali je u ovoga zeca i korak zlata vrijedio. Dok se carevo društvo nije još ni osvijestilo, plugom je izorao pjenušavu brazdu na plavoj morskoj njivi. Obasjan rumenilom zore, zec je izgledao kao zlatna strijela koja leti kroz plavetnilo.

Gledajući kako zlatni zec jedva dotiče morsku površinu, sokolov brat je povikao ushićeno:

— Ni ovaj ne će moći pokazati kako zna plivati!

Zečev sjajni lik već se gubio u daljini, kad se car dosjetio da poviče:

— Prijatelju, kuda si poletio?

Mladićev glas je odjeknuo sa daleke pučine:

— Zar ovaj plug nije iskovan da izorava tvrdu stijenu ispod koje uspavani div čeka, da mu se srce okupa u sunčevoj svjetlosti? Zar ja mogu zaboraviti majčino mlijeko?! Care, zar si već zaboravio odakle potiče tikvica od čijeg mlijeka sam se ponovo rodio?

Na te riječi odgovorio je gromoglasni pozdrav mravlje vojske, a careva djevojka je prošaputala:

— Žalim, što ga ne ću vidjeti, kad bude izorao posljednju brazdu.

SOKO KLIKĆE KROZ TAMU

Osjećali su prijatni zamor, koji nastupi nakon radosnih uzbudjenja. Rijetko je pala koja riječ, kad bi se tko glasno sjetio mladića, koji možda već ore na zlatnom zecu. Tako su tiho odmicali morskim putovima.

Slijepac, koji je cijelo vrijeme šutio, najednom je glasnim, slatkim uzdahom dao izraza svojim čuvstvima. Car ga je pogledao radosno iznenadjen.

— Prijatelju, zar sanjariš? — upitao je umilnim glasom.

— Ne znam što mi je, ali srce mi se ispunilo radosnim iščekivanjem. Osjećam se kao da ću poletjeti, — radosne riječi su navalile na slijepčeva usta kao bujica.

Njegova radost unijela je još više vedrine u raspoloženje svih, ali to ne potraja dugo. Baš kad je htio nastaviti, slijepac se neočekivano trže i namršti. Nekoliko trenutaka je nepovjerljivo osluškiavao, a zatim reče caru:

— Netko te očajno doziva.

Car je pomislio, da to nije možda kakva klopka, ali pomisao, da je možda netko u opasnosti, nije mu dala mira. Željezni pas je pošao u najbržem trku prema mjestu odakle je povjetarac donosio glas. Ali kad je uskoro na vidiku iskrsnuo pusti greben, car je požalio što je pošao. Na visokoj stijeni očajno je dozivao jadnik ožuljanih nogu. U naglom nastupu jarosti, car okrene svog konjica. Kada je jadnik vidio, da ga ne će osloviti ni jednom riječi, zamlatarao je rukama tako očajno, da umalo nije pao u dubinu, i zavapio:

— Mravlji care, poslušaj me radi tvog dobra!

U tom času car se ne bi odazvao ni smrtnom vapaju jadnika, da soko nije zakliktao kao pred nekim iznenadnim otkrićem, i da neki stari mrav nije progovorio:

— I vrane znaju navesti na trag.

Carevu jarost stiša još jedna trijezna misao: sjetio se

što je učio kod strica. Savladao se i nestrpljivo se je obratio jadniku jednom riječi.

— Govori!

Jadnik je ugrabio priliku kako ni utopljenik ne bi uhvatio pruženu ruku. Kršeci ruke od očaja brzopleta je povikao:

— Mravlji care, sklanjaj se s pučine. Ne gubi uludo mladu glavu! Ja bježim otuda...

Ali nije mogao doreći što je htio. Oko usamljenog morskog grebena more je zaurlikalo. Valovi su se podigli tako silno i naglo, da je izgledalo, kao da su morske dubine proključale od bijesa. To je potrajalo koliko munjin blijesak. Jadnik nije imao vremena ni da krikne, greben se raskolio i u padu progutao svoju žrtvu. Zapjenjeni vir, čiji huk se postupno stišavao, jedino je još govorio, da je tu nekad bila usamljena morska stijena, na kojoj je jadnik ožuljanih nogu posljednji put jadikovao.

Morska površina nije se još umirila, car se mašio mišica kao da ispituje njihovu tvrdoću i počeo sukati brčine. Sokolovog brata je zagolicao smijeh, kada je pogledao šta car radi.

— Pripremaš nekome dar? — pitao je u šali.

Car se tek tada sjetio što radi. Slatko se nasmijao i kočoperno još jednom zasukao brkove. Iz mravlje vojske nekoliko glasova reče:

— Sad znamo zašto je radosno slijepčevo srce: sluti okršaj.

A on odvrati prožet srećom:

— Gle čuda! Vi bolje poznate glas moga srca nego ja: kao da ste u njemu.

Mravi su zažamorili odobravajući, a smijehu cara i sokolova brata pridružila se i djevojka. Sve društvo na željeznom psu raspricalo se od radosti, kao da se priprema pirovanje. Samo je soko stajao nepomičan, naizgled nijem i gluh, ali su njegove oštre oči pronicavo kružile daljinama obzorja. I tako nijem, on je jednim jakim udarcem krila prekinuo veseli žamor.

To nije bio let — soko je skočio u visine. Društvo na željeznom psu je imalo utisak kao da je naišlo na zasjedu.

Na nebu, koje je još trenutak ranije bilo vedro, gomilali su se olujni oblaci. Nadirali su sa svih strana brzinom koju je oko jedva hvatalo. Kao kakve nezasitne ralje gutali su oni i posljednje tračke svijetla.

Brzali su žučno, da zatvore sve prilaze sunčevim zracima, ali ih je soko preduhitrio. Iznad njegove glave tama se još nije sklopila, kada su se iz njegovih krila osuli bičevi munja. Ali gusta crnina je bjesomučno navaljivala na njega, kada je grmljavinu nadjačao kliktanjem.

Car je razumio taj borbeni poklič. Sjetio se, da je jednom već zaboravio opomenu čovjeka, koji je vidio pogibiju uzgajivača željeznih pasa. Ta teška nepromišljenost, koja ga je tada navela, da u najtežem času napusti sokola, pekla ga je kad god je se sjetio, ali je car u njoj znao naći i zdravo jezgro: pouku. Sada je jedino to jezgro imao pred očima. Bio je duboko svijestan s koliko životne radosti zna uzdrhtati, gledajući ljepotu zvjezdanog čela svoje djevojke, a i kakvom teškom strepnjom pomišlja na opasnost da nju izgubi. On se sad htio unaprijed štititi od vlastite slabosti. Ali njegova obazrivost nije izvirala samo iz tog čuvstva. On se nije htio braniti — napadati i pobijediti — to je bio jedini cilj.

— Tebe ću najbolje zaštititi, ako i sama budeš napadala, — rekao je sad djevojci.

Spremajući se, dogovarao se s vojskom, sokolovim bratom, slijepcem i svojim konjicom. Dotle se borba u visinama već razgarala. Car je djevojku uzeo na svoje ogromno lijevo rame i opleo ju je oko pasa brkom.

— Dok mi ga ne istrgnu, nitko te ne će odvojiti od mene, a ti šibaj s njim, — hrabrio ju je, pokazujući na svoj silni brk.

Uto je dopro do njih sokolov drugi kliktaj. Car je ugledao kako se iz crnih oblaka na sokolova krila ruše gomile hladne bjeline. Dolje na pučini gusta tama je već prožela sve. Soko je tako kliknuo, da je odjeknulo u tamnom prostranstvu i, otrgnuvši se od crnih oblaka, zaronio u dubinu. Iz njegovih krila, uz prasak osuo se teški grad.

Carevo društvo je tek sada shvatilo, da su sokolu le-

dom pokušali skršiti krila, ali njegovo kliktanje je odavalo snagu, on je izazivao. Stresavši led, on se odbio od zamračene pučine i okomio na oblake iznad sebe s takvim žarom, kao da se baca u zagrljaj. Caru se ote iz grudi poklik. Pozdrav je govorio sokolu: srcem smo uz tebe.

A zatim je sokolova brata smjestio na desno rame i obavio ga desnim brkom.

— Pazi, da ti srce kuca za trojicu — jer su u tebe sad tri oružja, tvoje ruke, noge i moj brk, — prijateljski, kroz šalu upozoravao je car.

A sokolov brat je odvratio:

— Bojim se, da tebi ne će ostati ništa da umijesiš šakama!

Slatko su se smijali toj šali, dok je do njih ponovo dopro sokolov kliktaj. Ali sad ga nisu vidjeli da se vraća iz visina. Bio je već duboko u utrobi crnih oblaka. Nazirali su ga samo po odbljescima, kad je udarao krilima. On je kliktao, da ih upozori na ono, što se okomilo, na njih.

Car je hitrim pokretom namjestio slijepca na vrat željeznom psu. Njegove duge vlasi spleo je sa željeznim dlakama krzna svoga konjica.

— Ti udri šakama, da jednom imaš koristi od kamene kore koja se na njih nahvatala, — rekao mu je.

Mravlja vojska je znala svoj raspored. Ona je vrvjela po caru i krznu željeznog psa, koji je već škljocao zubima. Ali je i bilo vrijeme, jer je opasnost, na koju je soko upozoravao, bila već pred njima. Crnina, koja ih je obujmila, dala je naslutiti, da su se sukobili sa samom crnom nemani.

Ali po prvom udarcu, koji je dohvatio slijepčeve grudi, car je odmah zaključio, da napadaju tek sluge iz crne paukove mreže. Kroz zaglušno zavijanje oluje, koja je prethodila prvom nasrtaju, on je ipak čuo kako grebu pandže na kamenoj kori slijepčevih grudi. A kad je razmahnuo svojim šakama, koje krše i čelik, jasno je osjetio kako je pokidao cijelo klupko niti. Jauk koji se razlegao još više ga je uvjerio da je pogodio po halinim slugama.

— Ljudski pauci su, — odjeknuli su uto porugljivi

povici mravlje vojske, koja je bodrila željeznog psa da brže navaljuje.

Car je začuo kako pršti kamena kora na slijepcu. Njemu su bile upućene i riječi, koje je urlikao glas iznakažen od bijesa:

— Zar još i ti, bogalju, smiješ podignuti pesnicu?!

Ali taj povik zamro je u smrtnom ropcu, a slijepčev smijeh pun poruge i osvete nadjačao je za trenutak huk oluje i zvjerske glasove.

— Dosta je bilo plača! — povikao je likujuć.

Careve šake radile su kao vjetrokaz. Protivnika je tražio više sluhom no očima. Nakazni ljudi iz paukove mreže, navikli na tamu, napadali su podmuklo. Baš kad se slegao slijepčev poklič, teški udarac pogodio je cara po tjemenu. Zanio se za trenutak i tako ošamućen ispružio je ruku, da prihvati udarce koji bi bili namijenjeni djevojci. No ona je povikala negodujući:

— Pazi na sebe! Zar ne osjećaš da nasrću iz valova, hoće da te odvoje od konjica!

Mravlja vojska već je pojurila u željezno krzno kod samih carevih nogu. Ječanje ranjenika odavalo je, da su mravi tamo žestoko dočekani. Djevojka je šibala brkom po valovima naprežući svu snagu. S druge strane pohitao je u pomoć mravima sokolov brat. On je skliznuo po brku i navalio prsa u prsa na pandže koje su se dizale iz mora. Željezni pas je htio poskočiti, da se odvoji od neprijatelja, ali je car povikao:

— Ne uzmiči! Nasrći, gazi, krši čeljustima!

U nogama je osjećao žestoku bol. Pandže su se duboko zarile u njegovo meso. Nad glavom je osjetio mrežu, koja ga je sputavala, kao da je u čeličnim užima. Grčio se od boli, ali kad su mu pandže kidale meso, on je sve jarosnije udarao iznad sebe. Stiskao je noge uz željeznog psa kao da hoće da sraste s njim. Bio je svijestan, da su svi izgubljeni, ako ga nakaze izbace iz sedla.

Kada se obruč najviše stezao oko željeznog psa, visoko iznad njih najednom je snop munja razderao tamu, a do uha je dopro zov sokola. Za trenutak svi su pogledali sokola, kako pobjedonosno sabija ispod sebe

maglovitu tamu. Ali u odsjevu munja ugledali su i drugo nešto — nakazne napadače. To je vrijedilo koliko i živa glava. Car je sokolu odgovorio pokličem i udario pesnicama zahvatajući iznad sebe i ispod sebe. Sada nije pipao po tami — vidio je metu. Trenutak kasnije ne bi je vidio i da nije ponovo zavladała tama, jer tamo gdje je udario, nije ostalo ni traga od života.

Jednim udarcem je otresao sa sebe napadače kao blato. Sada je pustio konjica da skače, tražeći nova klupka u paukovoј mreži. Željezni pas se odbio od morske površine, ali careve šake udarile su u praznu tamu. Neprijatelj je uzmicao, a iz visine carevo društvo je opet čulo kako ih soko hrabri klikćući borbenu.

Car je čuo kako mu djevojka ječi, ranjenici u mravljoj vojsci škrgutali su zubima da zatome jauk, a sokolov brat je jarosnim prijetnjama odavao, da je i on stradao. Ali car je bio sada gluh na sve. Srce je bilo u zanosu, u žilama je strujalo nešto strastveno, opojno, mišice su nabrekle. U svakoj kapi krvi plamsala je žedj da srlja u opasnost, da se hvata u koštac. Noge su se sve jače stezale, potičući željeznog konjica na brže skokove.

Ali odjednom je željezni pas zaskvičao, kao da će se prekinuti od napora. Zadrhtala mu je svaka žilica, a nije se mogao pomaknuti s mjesta. Uto se iz svih kutova tame podigla paklena dreka. Nakaze su se cerekale likujuć — uspješno su bacile zamku.

Car je obamro za jedan trenutak, ali kad je osjetio kako mu djevojka traži nešto u njedrima, znao je što ona hoće, i povikao je glasom koji je odavao radost pobjednika:

— Mravlja vojsko, evo trenutka odmazde!

Djevojka je držala visoko kumine suze radosnice. One su se za čas zaiskrile, a zatim su iz njih počeli izlaziti mlazovi svjetlosti kao rojevi. Prvi, koji je uskliknuo od radosti bio je sokolov brat. Pronašao je što je sputavalo željeznog psa — oko njegovih nogu stezala su se brda zaledjenih valova. Mladić nije dalje gledao što se dešava gore, skliznuo je po carevu brku i projurio bo-

sim nogama oko željeznog psa. Oko oslobodjenih željeznih nogu dizala se para.

A što se dotle odigravalo gore? Zasljepljujuća svjetlost kuminih suza radosnica pala je na gusto nabijena klupka crne paukove mreže. Strašila u ljudskom obliku, obnevidjevši, urlikala su u smrtnom strahu. Daleko iznad njih nebo, ispunjeno tamom, zatreslo se od rike. Nije moglo biti sumnje — to je bio glas crne nemani. Pobjala se i ona za svoje sluge. Ali iz još većih visina javio se prodorniji glas — soko je hrabrio svoje, i javljao kroz tamu kojim pravcem treba da idu za njim.

Glasovi su zatekli carevo društvo u crnoj paukovoju mreži. Željezni konjic, oslobodjen ledenih okova, skočio je s toliko srčanosti, da je u samom skoku načinio pokolj medju nakazama. Pod navalom mravlje vojske crna klupka prštila su poput kapi vode na užarenom željezu.

— Prokletnici, vi ste slijepi na svijetlu, — udarajući po rugobama vikao je jedan stari mrav.

Iza carevih ruku ostajala je pustoš. Što je dosegnuo, već je i uništio. Slijepac ih je mrvio na skamenjenim grudima, a djevojka ih je kosila brkom, takmičeći se sa sokolovim bratom. U plemenitom bijesu uništili su i sjeme nakaza, kojih su se mogli dočepati u osvjetljenom prostoru.

Željezni pas je skoknuo nekoliko puta i carevo društvo je već brisalo ruke — posao je bio izvršen. Ali rano su otresali ruke. Nisu još ni odahnuli, kada su zaglušni šum i strahovita tutnjava najavili dolazak crne nemani.

Djevojka je nehotice izdigla iznad zvjezdanog čela kumine suze radosnice. Tutanj nemani je na to naglo zastao, a očajna rika se prolomila iz dubine tame. U isti čas javio se iz daljine i soko, ali njegov glas se gotovo izgubio od zaglušnog šuma, koji se neočekivano digao iz mora. Desilo se to tako iznenada, da carevo društvo u prvi mah nije bilo načisto šta se dešava. Nisu to bili valovi, cijeli jedan ogromni dio mora se izbacio iz svog dna i ponio željeznog psa brzinom oluje. Tresla su se morska prostranstva, uskomešale dubine, kada je taj nevidjeni val željeznog psa spustio i zatrpao pod sebe.

Ali car nije izgubio glavu. Čim je osjetio, da ih je poduhvatila neka nepojmljiva snaga, hitro je uzeo kumine suze djevojci iz ruke i skrio ih u njedra, povikavši:

— Pazi, hoće da ti suze izbije iz ruku!

Krajeve brka je namotao oko nogu ispod trbuha željeznog psa, vezujući se tako, da se što bolje osigura, da ga ne bi izbacili iz sedla. Rukama je prekrpio mravlju vojsku. Tako spletene u jedno klupko zatekao ih je silni udar, kad se more nakon dugog huka sklopilo iznad njih.

Još dok se željezni pas borio da izbije na površinu, mravlji car je grozničavo sanjao otvorenih očiju. Njemu je bilo jasno, da se neman nije nadala, da će ih ovako sahraniti. Pitao se, kakva namjera ju je mogla navesti, da ih odbaci ovako daleko?

Odgovor je došao i sam, kad su na površini čuli samo huk razbješnjela mora. Carev konjic je već odavno skakutao po zapjenjenim valovima, ali se nije čula rika nemani, ali ni kliktaj sokola.

— Slijepče, — povikao je car, kada se uvjerio da nikako ne može uhvatiti sokolov kliktaj — pretvori se sav u uho! Prijatelju, neman nas je odbacila, da nas odvoji od sokola!

Sve živo na željeznom psu je pretrnulo. Zadržavali su dah, a slijepac je zaplakao od muke. Na zlo je slutilo, što on već dosada nije čuo sokola. Tolike godine sljepila izoštrile su njegov sluh, da je mogao čuti kako trava raste, a sada je bio gluh za sve, osim za šum mora.

Prolazili su teški trenuci. Nitko se nije usudio da kaže ni jedne riječi. Najednom je slijepac kriknuo, kao da je smrtno ranjen.

— Ne mogu! Ne mogu!

Hladna jeza je prošla i cara. Kao da je u svih gromada leda mjesto srca, bili su nemoćni da učine i najmanji pokret. Ali slijepčev krik nisu još prihvatili odjeci, kad se iz daljine javi glas, koji su svi čuli. Kriknuvši očajno, kao da je slijepčev krik vratio odjek, muški glas je zavapio:

— Zašto sam prikovan baš sad, kad se našao netko da se ogleda s mojim krvnicima?!

Car je na to zaboravio u kakvom škripcu se nalaze. Povikao je slijepcu:

— Zapamti nekako, s koje strane dolazi taj glas.

Da je slijepac i smogao snage, ne bi stigao da odgovori. Glas, pun muškog bola, nije se još ni izgubio, kada se sa suprotne strane javi potmula tutnjava, koja se odmah i slegla, kao da se uplašila od svoje jeke.

— Neman! — car je povikao obuzet nadom. — Oda-la se! Bijes ju je ponio na ovaj glas.

— Neman! — kliknuo je od sreće i slijepac, kao da veće sreće za njega nema u životu, nego da ugleda lice crnog zlotvora.

Željeznom psu nije trebalo reći kuda će krenuti. Car-revo društvo je tek sada vidjelo, da je to bila šala, kad se njihov konjic lako odbijao od valova! Sada je tako pojurio u pravcu tutnja, da se njegovim tragom plamen razgarao! Za njima ponovo odjekne onaj očajni glas. Nepoznati čovjek je preklinjao:

— Brate, zar ne čuješ buku okršaja?! Bra-te! Bra-te!

— Zapamti, odakle dolazi glas, — car je ponovo upozoravao slijepca.

Ali umjesto slijepčevog odgovora, nebo se prolomi iznad njih. Željezni pas je u trku naletio na stijenu. Udarilo se o nju, da mu je iz čela liznuo plamen. Pri svijetlu, koje je obasjalo nebo, vidjeli su kako u more padaju cijeli kameni otoci. Ali neman se prevarila, ako je pomislila, da će cara i njegovo društvo utamaniti ili zastrašiti. Slijepac je ustreptala glasa povikao:

— Soko se javlja iz neizmernih visina! Mi idemo njegovim tragom!

A car je kliknuo:

— Svi na moje grudi!

Zakrilio ih je na prsa. Djevojka je već izdigla kumine suze radosnice. Njihov sjaj osvijetlio je nebo iznad njih. Car je sijevao očima na silno stijenje, koje se rušilo iz visina, da možda ni soko ne bi bolje. Počeo ga je dočekivati smijući se izazovno. Iznad same glave poduhvatio je prvu kamenu grdosiju pesnicom. Morska pjena zamu-

tila se kamenom prašinom, koja je u drugom trenutku padala s careve šake.

— Pogledaj, crna nemani, što mogu šake, koje su očvrсле za nakovnjem moga strica, — odjeknuo je carev zvonki smijeh.

Ali nije mu bilo sudjeno, da se pokaže svojim pesnicama. Kada je zamahnuo na drugu gromadu, začudjeno je pogledao u ruku koja je proletjela praznim zrakom iznad glave. Smijeh mravi mu je objasnio tu zagonetku.

— Izgleda, da se smočio rep našeg konjica — otresa ga, — car je čuo gdje se mravi šale.

A kada se obazreo, od silnog smijeha potekle su mu suze. Iznad njegove glave, željezni pas je mahao dugim repom kao da se umiljava. Tako, lako mašući dočekivao je stijenje i mlio ga u prah. Njegove noge za sve vrijeme nisu prestajale strugati plamen iz valova. On je odmićao u pravcu, koji je pokazivao slijepac.

Najednom se kliktaj sokola javio neobično snažno, a kroz tamu buknuše grozdovi munja. Kao da su se rascvjetale, munje su rasle. Od blijeska razgarale su se buktinje. Gdje se radja svijetlo, umire tama. Crnina se raspršila, stijenje je prestalo padati, more se stišalo, a iz daljine se čula očajna rika nemani. Njen ružni glas gutale su daljine, i od sve slabije rike, trenutak kasnije jedva se čulo cvilenje, a kad je soko pobjedonosno zakliktao, prostor se je ispunio samo njegovim glasom.

Na taj kliktaj prvi se oglasio slijepac.

— Soko pozdravlja izvor svjetlosti, — rekao je svečanim glasom.

Vijest, da je soko ugledao dvorce svjetlosti obuzela je sve živo radošću, od koje je zastala riječ. Čuo se samo jedan jedinstveni uzdah, koji je oglašavao sreću koja je ispunila njihova srca. Tog časa nitko nije mislio na rane i gubitke.

Kada se slijepac obazreo, vidjeli su kako mu se krupne suze kotrljaju niz obraze. Sokolov brat ga je nježno zagrlio, rekavši u šali:

— Prijatelju, rekao si, da je plača dosta.

— I predosta je bilo plača kojim sam jadikovao, ali sad su prviput ispod ovog kamenja u očnim dupljama

navrle suze radosnice. Pusti ih, neka se rastoče — dolaze iz srca, — slijepac je odvratio ustreptalim glasom.

Željezni pas je već hrlio prema sokolu. Ugledali su ga kako silnim zahvatima krila kruži u strmoglavoj visini. Kada su mu se primakli, soko je poletio naprijed ravno kao strijela. Sada su vidjeli, da su mu krila razderana ranama — ali nisu bila slomljena.

Ranama su bili posuti i svi ostali na željeznom psu, ali kao što je soko ponosno krstario zrakom, radostan što je neslomljenih krila probio tamu i kliktajem nadjačao huk oluje u crnini, da posluži kao putokaz, tako su i svi drugi bili ponosni na svoje rane.

A sve je to palo u zaborav, kad su uskoro ispred sokola ugledali cilj njegova leta. Na mirnom plavetnilu mora raširio se obli otok. Iz njega je raslo drvo tako veliko, kakvog ne bi sanjao ni car. Soko je bio u vrtoglavoj visini, ali još daleko ispod ogromne krošnje. Iz nje se je rastakala raskošna svjetlost u koju se nije dalo pogledati netremice. Obrisi lisnate krune krili su se u bljesku.

Soko se tiho spustio na glavu željeznog psa u znak, da je cara i njegovo društvo doveo pred dvorce svjetlosti. Radost je bila na vrhuncu kod svih, a najviše kod onoga, koji nije imao baš ono čulo, kojem svijetlo daje život — kod slijepca. Za njegov ushit bilo je dovoljno da na koži osjeti igru svijetla.

A što bi tek radio, da je vidio sliku, koja se baš tada ukazala na dalekom obzorju? Kroz sumaglicu izronile su izbočine krševite obale. Vjetar je čupao s nje pramenje poderane crne paukove mreže. Iza četrnaest stijena u moru, na šest oraha bliještili su plodovi.

Djevojka je pohitala, da prva saopći slijepcu radosnu vijest. On je, vodjen glasom srca, okrenuo lice prema rodnom kraju kao da ga vidi. Lice mu je odavalo, da se u njemu smjenjuju čuvstva. Najzad je rekao caru:

— Osjetio sam rodnu grudnu po toplini što je počela zračiti iz mog čamca. Zapamti gdje je moj rodni kraj — ti ga vidiš.

Car je iz tih riječi razumio, da je slijepac sada zatomio svaku želju osim jedne — da što prije stigne u dvorce svjetlosti.

ZAMRZNUTI MLADIĆ I NJEGOV BRAT

Na oblom otoku dalo se sve lijepo vidjeti. Mora svijetla treperila su visoko iznad glava putnika, koji su se iskricali. Sada su saznali, da je ogromno drvo, koje je gospodarilo otokom, skamenjeni hrast. Od njega pa do ivica otoka spuštali su se vijenci oblih uzvišenja, ali to nisu bili nikakvi bregovi, nego kamene žile hrasta. Drugog tla na otoku nije bilo, osim ravnice koja se prostirala između tih žila. Na njoj je bujalo sve rastinje što se moglo naći širom zemlje. Samo je tu bilo sve krupnije, sočnije, jedrije i sladje no na bilo kom drugom mjestu.

Putnici su prvo s divljenjem gledali te blagoslove plodnosti, a zatim su uzbrali po koje zrno voća, da ih želja mine. Ali kad su ranjenici pojeli prve zalogaje, u carevu društvu je nastalo oduševljenje: rana je nestalo kao da ih je zbrisala čarobna ruka. Sada nitko više nije htio da čeka, svi su htjeli odmah u svijetlu hrastovu krunu — u dvorce svijetla.

Mravlji car je dao znak željeznom psu, a ovaj je jedva dočekao da se zaleti na prvu kamenu žilu hrasta. Skočio je, da se s nje odbije na deblo i počne penjati poput mačke, ali koliko je bilo iznenadjenje i njegovo i svih, kad su se za tren oka skliznuli na ravnicu. Željezni pas nije htio povjerovati svojim očima. Skočio je u većem luku i grčevito se hvatao za ispucanu koru hrasta. Ali naprezao se ma koliko poduhvat se uvijek završio neuspjehom. Kada je izgubio već i dah od uzaludnih pokušaja u carevu društvu zavladao je malodušje.

Svi su, kao u posljednju nadu, pogledali na sokola, ali njegov brat je odmah odgovorio:

— Njegove moći sezale su samo dotle, da nas dovede ovamo, a popeti se moramo svojim snagama.

Car je podigao oči na ogromno skamenjeno deblo, koje se gubilo u svijetlim visinama. Tako je postajao nekoliko trenutaka — sanjao je otvorenih očiju. Na njegovu licu ogledala se mirnoća i samopouzdanje. Odahnuvši, u znak da je donio odluku, rekao je:

— Glavno je, da smo našli pravi put — a snage će biti da ga prevalimo. Pogledajmo, ima li tu žive duše.

Prokrstarili su prvo ravnicu između dvije kamene žile hrasta gdje su se iskricali, sa nje su prešli na drugu i redom tako dok nisu pretražili cijeli otok. Nigdje nisu našli ni traga živog ni mrtvog čovjeka.

Car je pomišljao i na ovakav ishod i sad nije oklijevao, nego je rekao slijepcu:

— Prijatelju, sjećaš li se onog dozivanja?! Taj glas je dolazio od čovjeka, koji nam je sada najbliže. A naš je prijatelj, jer je protivnik crne nemani. To znači, da je tražio puteve koje i mi tražimo. Možda ćemo moći udružiti snage.

Slijepac je na te riječi podigao glavu i počeo nešto istraživati u zraku. Nije to potrajalo dugo. Kada se s pučine digao laki povjetrac, ruka sa skamenjenom korom pokazala je pravac.

Željezni pas izdužio je tijelo klizeći po morskoj površini koja se sjajila pod mlazovima svjetlosti kao da je uglačana. Da je soko letio ne bi psa pretekao, ali svijetla krošnja hrasta kao da je uvijek bila iznad njih — ispod njenog okrilja nisu izlazili. Divna mirnoća mora, bogatstvo svijetla što se rojilo bez prekida, razgalili su duše u carevu društvu.

Djevojka se predala ljepotama mirne pučine, onom radošću, koja ju je obuzela, kad ih je srela prviput. Osvježena dahom plavog beskraja, zanesena prozirnim daljinama, ona se sjetila ogavnih nakaza koje su u okršaju sahranili u more, krpa crne paukove mreže što ih je malo-prije pokopao vjetar u valove, koji su sada blistali divnom čistoćom.

— More, more, — progovorila je kao kroz san — koliko si se nagutalo svake nečisti, a ipak ostaješ vječito čisto! Biserno si i kad se ljutiš, biserno si i kad daruješ mir, kad pomladjuješ divne nade!

Djevojkine riječi nisu se još ni izgubile, kada se slijepac oglasi:

— Čujem glas, koji je dozivao.

Željezni pas je poskočio udvostručenim snagama i uskoro se pred njim pojavilo kopno. Iz mora su se strmo

dizale planine, čiji vrhovi su se gubili u nepokretnim tamnim oblacima. Zraci iz dvorca svjetlosti promicali su oko njih i nestajali u daljinama.

Izbili su na suho pod sjenom tih oblaka. Nedaleko od strme obale naišli su na crnu stijenu, koja se morala odroniti iz visine, jer je odudarala od sivog kamenjara. Slaba svjetlost probijala se ispod nje. Sokolov brat je htio, da je otkotrljaju pomoću željeznog psa i vide odakle dolazi svjetlost, ali car se usprotivio.

— Pod njom je netko izgubio život. Ne ćemo buniti mrtve, dok ne čujemo žive, koji su još tu ostali, — rekao je.

Slijepac je sada pokazao u crne oblake:

— Tamo je naš prijatelj.

Car je bio u nedoumici. Nije bilo sumnje, da su crni oblaci oni iz kojih su se uvijek iščaurili nakazni ljudi u crnoj paukovoju mreži. Ali, neobično je bilo što su ovi stajali nepokretni, kao da su se zamrzli u zraku. Nigdje traga burnom komešanju.

Mučilo ga je pitanje otkud tamo čovjek, koji je očito njegov prijatelj?! Nestrpljivim pokretom ruke dao je znak svom konjicu, da podje gore. Na samom početku uspona pokazalo se je, da je put veoma naporan. Strme, glatke litice smjenjivale su se s opasnim provalijama i odronjenim gromadama, koje su se rušile pred željeznom psom prijeteći svaki čas da ga zatrpaju.

K tome je uskoro došla i polutama, koja se spustila kad su se primakli crnim oblacima. Car i cijelo društvo bili su na oprezu, no kad su i zašli u crninu, oko njih je sve ostalo mirno. To je još pojačalo sumnju. Svi su napregli oči, a slijepac sluh, ali nigdje ni da se travka pokrene, a slijepac je sve jasnije čuo poznati glas, koji je vapio za vrijeme okršaja na moru.

Iza jednog zaokreta došli su na blagu padinu, prosječenu svjetlucavom, crvenom trakom. Kada su se prignuli, sa čudjenjem su ustanovili, da je to zamrznuti potok. Ali nisu uzaludno razbijali glavu oko toga, jer je ječanje dopiralo iz neposredne blizine. Željezni pas je jednim skokom prešao padinu, a kad je zaokrenuo iza strme izbočine, pred carevim društvom ukazao se neobičan prizor.

U zamrznutom potoku do pojasa sjedio je mlad čovjek. Sav donji dio tijela bio mu je ovijen ledenim okovima, a dalje nije bilo ledenog potoka, kao da izvire baš iz mladićeva tijela.

— Prijatelju, jesi li ti vapio u očaju, kad smo bili boj sa crnom nemani pred dvorcima svjetlosti?! — upitao ga je car, zaboravivši na pozdrav.

Mladić zamrznut u crvenom ledu gledao je neočekivane posjetioce, kao da nije pri sebi. Nije vjerovao svojim očima, kada je ugledao velikog željeznog psa i na njemu junaka divovskog rasta, opkoljena silnom mravljom vojskom. Uštinuo se, prevukao rukom preko čela kao da razgoni teški san i povikao glasom, koji je car odmah prepoznao:

— Govori, neznani junače, jesi li zaista živ čovjek ili prikaza?

— Pipni je, živa je od krvi i mesa, — car mu je pružio desnicu. — Primi ruku, tvog prijatelja, mravljeg cara.

— Mravlji car — moj prijatelj? — mladić je držao carevu desnicu, kao da je nikad ne želi ispustiti.

Obujmio je suznim pogledom cijelo društvo i radosna srca prošaputa:

— Tebe nisu pobijedili, a ja sam uzalud umirao od želje da budem uz tebe u okršaju kojeg sam čuo sa pučine.

Svi su izgarali od želje, da čuju njegovu sudbinu, ali njegove oči su tako neodoljivo molile, da su prvo morali zadovoljiti njegovu znatiželju. Bio je sužanj — svi su shvatili da je više željan čuti vijesti nego hljeba jesti. I car mu je ukratko ispričovjedio svoj put.

Kada je ledom okovani mladić čuo, da su zapeli pred dvorcima svjetlosti, radost mu je obasjala lice.

— Mravlji care, ako mi itko može pomoći to možeš samo ti, a time ćeš, ja vjerujem, pomoći i sebi.

Nije čekao da ga pitaju, bio je red na njemu, i kazao je kako je dospio u ledene okove. U majke su bili on i stariji brat. Otkako su znali sebe majku su poznavali kao udovicu. Imali su njivicu na obali. U prisoju, iza neobične crne gromade stajala je njihova kolibica. Dok su bili sa-

svim mali, nisu uopće osjećali da nemaju oca kao druga djeca, ali kad su poodrasli počeli su majku pitati za njega.

Ona bi tada samo zaplakala i bolno pogledala na onu crnu gromadu, ispod koje je probijala svjetlost. Njihovi dječji umovi slutili su, da je to u nekoj vezi s ocem, te bi navalili s pitanjima o crnoj stijeni, ali majka je uporno šutila, osim što im je branila da se igraju na stijeni. Nikad nije zaboravljala, da ih upozorava kako ne smiju da se penju prema crnim oblacima.

Videći da pitanjima o ocu majci samo nanose bol, prestali su da se raspituju. Tako su odrasli u sjeni crnih oblaka, ne doznajući ni riječi o ocu sve do materinog samrtnog časa. Kada je umirala, konačno im je rekla, da njihov otac leži pod crnom stijenom.

I njega je othranila majka, udovica. Ali kako njih dvojica nisu znali za oca, tako njihov otac dugo nije znao da ima jedinog brata, koji je bio veoma nesretan. Taj njegov brat kako je rastao, nigdje nije nalazio mira. Bježao je dan i noć po svijetu, ali nikad nije mogao pobjeći od svojih gonilaca.

— Da nije tvoj stric imao od bježanja do kosti ožuljane noge? — zapitao je car.

— Zar ga poznaješ? — iznenadio se mladić.

— Samo smo ga poznavali, bolje da nismo, — mjesto cara odgovori jedan mrav.

Kada je mladić čuo za smrt jadnika ožuljanih nogu, uzdahnuo je:

— Bolje bi bilo, da ga nije upoznao ni moj otac, jer bi tako sigurno bio živ još i sada, a ja ne bih bio okovan ovako, — i nastavio je svoju pripovijest.

Njegov otac je upoznao brata, kada je već bio u muževnom dobu. Žena mu je donijela već na svijet dva sina. Tada je jedno veče došao čovjek ožuljanih nogu i počeo njihovog oca karati, što mu žena radja djecu, jer će ih othraniti samo zato, da se pate i propadnu.

Otac je požalio svog nesretnog brata i zakleo se, da ne će mirovati, dok mu ne pomogne i ne razbije suludi strah. Krenuo je sa ženom i djecom u visoke planine i tamo našao nekog kovača, kod kojega je prvo izučio ko-

vati oružje. Devet godina je učio kovačevu vještinu i čeličio svoje mišice. Tada je iskovao sebi buzdovan kakav još nije iskovan na nakovnju.

Car je kod tih riječi ponovo prekinuo mladića. Obradovala ga je nada, da je mladićev otac učio kovački zanat kod njegovog strica, ali kad ga je opisao, mladić reče:

— Kako ga je majka opisala, ovaj kovač nije bio tvoj stric.

Taj buzdovan nikakva sila nije mogla izbiti iz očevih ruku, dok je bio živ. Kada ga je iskovao, pošao je po svijetu da traži lijeka nevolji svog jadnog brata i tako je došao do podnožja ovih planina. Čim je tu odahnuo, nad vrhove su se spustili crni oblaci, koji su još i sada tu. Otac je dovdje prošao kroz mnoge nedaće. Imao je već toliko iskustva, da je u tmurnim oblacima prepoznao opasnost i odmah se mašio svoga buzdovana.

Ali nije mu bilo sudjeno da njime razbije crninu iznad glave, jer je uto dotrčao njegov brat. Dah mu se prekidao, gole kosti na nogama su se istrošile već do članaka. Pao je pred očeve noge i počeo ga preklinjati, da se vrati svojoj kući i ni za živu glavu, da se ne usudi potegnuti buzdovanom na crne oblake.

Otac je spustio ruku, koja je već uzimala zamah da svom snagom baci buzdovan u oblake. Pokolebao se samo za trenutak, ali je to bilo dosta za njegovu smrt. Buzdovan se još nije dotakao zemlje, a iz oblaka je zatutnjilo. Kada je otac prestrašeno podigao glavu, mogao je samo ugledati nešto crno, što pada na njega, ali spasa već nije bilo. Pokušao je podići buzdovan, ali je on poletio iz mrtve ruke, jer dok još nije zamahnuo, crna stijena ga je uništila. A njegov bijedni brat je kriknuo od užasa i pokrivši rukama oči, dao se u bijeg kršeći ožuljane kosti o kamen.

— To smo doznali o našem ocu, kada nam je majka umirala, — mladić reče skrhan teškim sjećanjima. — Buzdovan je poletio prema crnim oblacima, ali je njegov let bio spor i nesiguran. Ruka u smrtnom grču, nije mu mogla dati zamaha. On se izgubio negdje u planini jer nije bilo više ruke, koja ga je iskovala i unosila u njega pokret.

Nakon očeve nesreće crni oblaci su bili nepomični, a ispod crnog kamena počela se probijati svjetlost. Prvo slaba, a zatim iz dana u dan jača. Njihova majka, nije se mogla odvojiti od očeva groba. U prisoju je pronašla plodnu zemlju, podigla kolibicu i tu je othranjivala dva nejaka sina. Živjela je vazda u strahu, da i njih ne izgubi. Zato im je zabranila da krenu prema crnim oblacima, koji se nisu nikad razilazili. Ali kad se rastajala od života, nije mogla odoljeti srcu, da im ne kaže kakvu tajnu krije crna stijena. Nije mogla zauvijek sklopiti oči, ne otkrivši sinovima, odakle ispod stijene svjetlost koja iz dana u dan raste.

Oni su majku sahranili, a zatim su krenuli na planinu. Osjećali su, da ne će imati života, ako ne pronadju očevu budovan i ne vide što se krije u crnim oblacima. Teško su prevalili put, ali su dovdé stigli bez veće nevolje. No, jedva su zašli u sumrak, kad se iza njih začulo užasno zapomaganje. Njegov brat je slutio tko ih zove tako očajnim glasom i prezrivo je odmahnuo.

— Ali ja sam sjeo na čas, da vidim i čujem svoga strica, — mladić se ogorčio kod tih riječi, kao da mu je i sad pred očima ono što se tu davno odigralo.

Jedva je ugledao jadnika ožuljanih nogu, koji je preklinjao da se vrate, kad je po nogama osjetio strašan udarac. Jadnik ožuljanih nogu strmoglavio se u bijegu, zavijajući u strahu kao išibano pseto.

— A ja sam vidio kamen, kojim su mi noge zdrobili, kako se kotrlja za njim, kao da mu se potsmijava, dok je iz mene krv potekla potokom. Čim je istekla moja snaga, iz oblaka je udario teški studeni vjetar, i ja sam se zamrznuo u vlastitoj krvi. Eto, odakle su ovi ledeni okovi oko mene, — pokazao je na crveni led.

Brat mu je našao zaklon ispod jedne izbočine. Kada su pogledali, vidjeli su samo kako je kroz oblake munjevitom brzinom prohujalo nešto kao ogromna, crna paukova mreža, a gromovit glas se začuo kako govori:

— Polomit ćemo vam i krsta i vratove, ali gore nećete dospjeti!

Brat mu je samo prišapnuo prijekorno:

— Zar ti je trebalo, da sjedaš i slušaš »divnog« strica! Nije ti bilo dosta, što je zbog njega otac izgubio glavu?! — i potrčao uz strminu.

Otada ga nije više vidio ni čuo mu glas. U mrtvoj tišini što vlada ovim mračnim planinama, njegovo uho se izoštrilo do tančina. Punih devet godina je danju i noću čuo samo bat bratovih nogu. Zatim je planinom zatresao udarac, kakav se ne čuje ni kad gromovi cijepaju kamen. On se uplašio, da nije izgubio i brata, ali je odmah prepoznao bat njegovih nogu. Otada ga čuje samo danju, ali niti je brata ikad mogao dovikati, niti mu je on ikad silazio.

— Da je živ, to znam, ali što je bilo s njim otkako smo se rastali, ne znam, — završio je svoju pripovijest.

Car i njegovo društvo saslušali su bez riječi kraj mladićeve ispovijesti i pod teškim dojmom nisu mogli doći do riječi još nekoliko trenutaka. Car je prvi prekinuo tišinu, nakon što je pribrao svoje misli.

— Ti si, dakle, ostao na pola puta između očeva groba i brata.

— Ostao sam tu, da me nitko ne čuje i da nikog ne čujem. Prvo što mi je doprlo do uha, bila je jeka okršaja s mora. Da se netko bori s mojim zlotvorima, znao sam, jer sam tada ugledao u ovim nepokretnim oblacima krpe crne paukove mreže.

Car je iz nedorečenoga razumio, da je mladić već tada gajio nadu, da će mu spas doći od onih, koji su se uhvatili u koštac sa crnim silama, te sada sokolovu bratu očima pokaza na led. Ali ovaj nije pošao bosim nogama preko leda. Prignuo se carevu uhu i prošaputao tužno:

— Svaki led će se rastopiti pod mojim stopalima, ali nije mi u moći, da otkravim tuđu zaledjenu krv.

Car nije očekivao tako nešto. Teško mu je bilo pogledati u mladićeve oči, koje su bile pune radosnog očekivanja. Ali nije bilo kud, istina se morala reći.

— Prijatelju, — car mu se obratio opraštajući se — mi moramo pohitati do tvog brata, jer mi se čini, da tebi nema pomoći sve dok ti glas ne dopre do njega ili njegov do tebe.

Te riječi su porazile mladića, ali car nije htio gubiti dragocjeno vrijeme praznim tješenjem. Stisnuo mu je ruku u znak ohrabrenja i pustio željeznog psa, da se dalje bori sa strmim usponom. No željezni konjic nije načinio ni nekoliko skokova, a cara je zaustavilo radosno klicanje zamrznuta mladića. Kada su se obazreli, vidjeli su kako je oko njega počela da puca ledena kora.

To je cara ponukalo, da svog konjica potakne na što brži trk. Zaboravio je i na obazrivost, ali crni oblaci su bili nepomični. Pred samo veče čelo carevog konjica obasjalo je sunčevo rumenilo. Iz krša su stigli na livade sa divnom, sočnom travom. Bili su na vrhu planine, koja se tu protegla u prostranu zaravan. Na zelenoj livadi kretale su se bijele pjegice dokle je oko dopiralo, vidjele su se ovce-snježna runa.

Carev konjic je pošao lakim hodom kroz nepregledno stado. Kada su bili oko sredine pašnjaka, željezni pas je stao iznenada. Medju ovcima opružio se čovjek prekriven bradom do pojasa. Pod glavom mu je bio buzdovan veći od njega, a sav u bljesku kao da je posut dragim kamenjem.

— Prijatelju, probudi se, evo posjete, — povikao je car, vidjevši, da se čovjek ne miče ni nakon što su počekali neko vrijeme.

Na nepoznati glas, bradati momak je skočio kao da mu je opasnost za petama. Neizmjerno se začudio, kada je vidio tko mu je došao i uvjerivši se, da posjetioci imaju prijateljske namjere snuždeno je rekao:

— Kamo sreće da spavam, ali sam ja već i zaboravio šta je san.

— Ako se ne varamo, ti si brat zamrznutog mladića.

— A tko si ti, neznani junače i šta te je dovelo ovdamo, gdje još nisam čuo ljudskog glasa.

Kad je čuo da pred njim stoji mravlji car, koji ne zna kako bi dospio u dvorce svjetlosti, čobanin mu je pao u zagrljaj, govoreći:

— Mravlji care, kad bi mojoj nevolji tako lako našli lijeka kao tvojoj, ja bih zapjevao od sreće. Ako želiš, bićeš u dvorcima svjetlosti prije nego sunce padne u more.

Bio je sretan, što se našao netko kome on može pomoći, ali kolika je sreća bila carevog društva, kad je čulo čobaninove riječi! Veseli glasovi su ispunili prostrani planinski pašnjak, a iznad svih se izdizalo slijepčevo oduševljeno klicanje.

— Da li želimo? Odmah! Odmah! — vikao je on uhvativši se za čobanina, kao da se boji da će ovaj pobjeći.

Ali car ga je stišao. I njemu se žurilo u dvorce svjetlosti, ali nije zaboravio što mu je ljudska dužnost. Nije niti zapitao kako im čobanin može pomoći da stignu do dvoraca svjetlosti, nego je prvo rekao:

— Prijatelju, mi bismo zaista bili presretni da možemo odmah poći u dvorce svjetlosti, ali ne ćemo misliti na to, dok ne čujemo, da li bismo i mi mogli pomoći tebi i tvom bratu.

Čobanin se rado odazvao molbi mravljeg cara i ispriповijedao šta se desilo s njim otkako se rastao s bratom. Kada je vidio da bratu ne može pomoći, a sam bi upao u pogibelj, ako mu priskoči u pomoć, odlučio je da produži dok ne ugleda zlotvora. Iz zaklona u zaklon, od kamena do kamena skakutao je kao zec. Što se više penjao, tama je bivala sve gušća, a put teži. Često je išao korak naprijed, a padao dva nazad.

Nije bilo dana ni noći, da se nije prema njemu iznenađeno rušilo stijenje, odronjavao kamen na koji je htio stati, ali on se zakleo sebi, da ne će zaspati, dok ne stigne na metu. Spavalo mu je i srce, ali nije sustajao. Drijemao je u hod, ali umornom oku je dozvolio samo da trepne, a da se sklopi — nikada. Tako je proveo punih devet godina, a kad je nastupila deseta, on je izašao iz nepomičnih crnih oblaka.

— Dočekala me je tišina kao u grobu, — reče sjećajući se svog dolaska. — Ali u prikrajku livade, zaklonjeno posljednjim pramenjem crnih oblaka plandovalo je maleno bijelo stado. Ovce su se okupile na omanjem humku iz koga je nešto svjetlucalo.

Mravlji car mu je upao u riječ:

— Bio je to buzdovan tvog oca. Obrasla ga je trava.

Čobanin je pokretom glave potvrdio i pričao dalje. Ovce kao da su znale u kakvoj je opasnosti, okupile su se oko njega, dok je on noktima raskopavao buzdovan. Zaklonjen njima, prislonio je glavu na očevo oružje i nakon devet godina malo se okrijepio snom. Kao da je iz buzdovana usisao svu snagu, što ju je otac ulio u buzdovan dok ga je kovao, čobanin je digao glavu s njega krepak i čio, da bi brda mogao valjati. Ali nije bio lakomisljen.

Išao je samo kad bi stado krenulo, jer je livada bila oku otvorena. Puzio je između ovaca držeći u desnici buzdovan.

— Tako sam stigao tamo, — čobanin kod tih riječi pokaza na stijenu, koju carevo društvo dotle nije uočilo.

Na samoj ivici livade, tamo gdje se planina strmo rušila u crne oblake, stršila je usamljena stijena. Car i cijelo društvo začudili su se kako im ona dosada nije upala u oči. Tome bi se svaki začudio, jer ono što je privuklo njihovu pažnju nije bilo svakidašnje. Na stijeni je visjela ogromna ljudska koža, koju je ključalo jato vrana.

Čobanin je sada bez riječi pošao tamo, ali car nije mogao da ne kaže:

— To je koža ljudskare, koja ti je ubogaljila brata.

Čobanin je i sada potvrdio samo pokretom glave, a kada su se primakli stijeni, doznali su šta se tu odigralo. Sakrivajući se za stado čobanin se prišunjavao sasvim blizu i ugledao ljudskaru kao da je odvaljena od planine. Div je držao u rukama dvije crne gromade kamena, baš onakve iste kao što su bile one kojima je usmrtio čobaninovog oca. Vrebao je u dubinu, a svaki čas je dizao nacereno lice prema sunčanom nebu i zlobno pljuvao u divno nebesko plavetnilo. Ugledavši ga, mladić je znao, da se je konačno prikućio krvniku svoje porodice. Poljubio je očev buzdovan i, skočivši između ovaca, povikao:

— Kad ćeš mi vrat slomiti, zlotvore?

Div je zaboravio da i dalje prlja sunčano nebo! Potegao je s ona dva crna kamena, ali kasno. Momak nije uzalud devet godina skakao poput zeca. Div kamenjem nije

još ni zamahnuo, a buzdovan ga je dohvatio takvom silinom, da ga je istresao iz kože.

— Nestalo je i njega i njegovog crnog kamenja u dubini provalije, a ja sam mu kožu objesio ovdje, neka je ključaju strvinari, dok je bude trajalo. Ali otada kroz crne oblake nikako ne mogu pronaći put kojim bih se spustio do brata, a ne smijem se usuditi da godinama lutam. Ne dopire do mene glas, niti se, izgleda, moj čuje dolje, ali najgore je to, što nemam sna. Nekad, dok sam se prikradao ovamo, drijemao sam u hodu, ali sad ležim, a san mi ne dolazi na oči, — završio je on svoju priču očekujući što će mu reći.

Car je prvo pomno pogledao svaki kut, dokle mu je oko dopiralo, a zatim je konjicu dao znak da skoči na vrh stijene. Kada je pogledao u mračnu dubinu, odakle se s vrha stijene čuo šum mora, nasmiješio se je, zaklimavši glavom čobaninu u znak, da je pronašao ono čemu se je nadao. S onu stranu stijene lelujala se je divova kosa, a iz nje su miljeli crni oblaci.

— Prijatelju, a što je uzrok tome da nemaš mirnog sna? — zapitao je čobanina, kad se spustio sa stijene.

Sunce je sklapalo svoje skerletne trepavice. Noć je već spuštala svoj tamni veo na bijelo stado. Čobaninovo lice se smračilo, kad je rekao:

— Evo tame, pa ćeš vidjeti i sam.

Noć je pala naglo. Čobanin je jedva dorekao riječi, planina se zavila u tamu. U taj tren u crnim oblacima podiže se oluja, vrane u divovoj koži udariše u paklenu dreku. Ali kruna svega bilo je ono, što se pojavilo na tamnom nebu. Prvo se je pojavilo nešto ogromno, oblo, a sablasno bijelo. Kada se zanjihalo na vjetru, iz njega je udarila zaglušna zvonjava, a u nebeskim daljinama plamen je liznuo iz buk-tinja kao da će nebo sagorjeti. Odsjev plamena otkrio je šta je to zvono i tko ga njiše: to je bila ogromna mrtvačka glava, a visjela je iz crne paukove mreže iz koje su se cerili sluge crne nemani.

Čobanin se stresao i mračno rekao caru:

— Tako to biva svake noći. Dok ja zabijam glavu u zemlju, da ih ne čujem, pomuze mi ovo ogromno stado,

koje se namnožilo otkad ga ja čuvam i njegujem. I ja nemam ni sna, ni zalogaja.

On se tužio beznadnim očajem, a car se smješкао. Lukavom zloradošću je gledao na crnu paukovu mrežu. Ne skidajući oka s nje prišapnuo je čobaninu:

— Prijatelju, kad si utamanio bijesnu vučicu, zašto si poštedio vučice?! Kad si uništio živu strvinu, zašto si joj ostavio kužnu kožu, možda zato, da se oko nje kupe prijatelji tvog utamanjenog zlotvora? A misliš, da je tvoj otac kovao ovaj buzdovan, da glavu zavlačiš u zemlju?!

Čobanin je gledao u cara kao u utvaru. Nekoliko trenutaka je samo kolutao očima, kao da ne vjeruje da je buzdovan, a zatim je potekla iz njega riječ.

— Nešto tako jednostavno, ja nisam mogao da shvatim godinama! — povikao je takvom silinom, kao da je glasom raskinuo okove sa grudi.

Poljubio je očev buzdovan i povikao:

— Zvoni, mrtvačka glavo, zvoniš sebi posmrtni čas!

Kad je udario po koži, tamo gdje je nekad kucalo srce prokletnika, buzdovan se zario u stijenu. Carevo društvo je vidjelo kako su za trenutak iskočili rojevi varnica, a zatim je koža planula da ni jedan gavran nije iznio živu glavu. Dok nisu trepnuli, crni pepeo je pao na oblake — a oni su u taj čas nestali kao da ih je svjetlost zvijezda zbrisala.

Ali što su zatim ugledali, to je na cijelo carevo društvo ostavilo takav dojam, da su sad oni gledali u čobanina kao u utvaru. Oni su čas prije vidjeli kako se je buzdovan zario u stijenu, ali kad se plamen slegao i crni pepeo nestao, ugledali su kako je buzdovan sa zataknutom stijenom poletio nazad čobaninu u ruku. On je povikao prema paukovoju crnoj mreži:

— Dosta ste se kupali u mlijeku mog stada, da vidim kako ćete podnijeti, kad vas malo opržim ovim ugarkom!

Kad je onda potegao buzdovanom, onako urešenim stijenom, carevo društvo je za trenutak obnevidjelo ođ ognja koji je užario prostor iznad njih. Ali dok se udari dlanom o dlan, oni su ugledali divno zvjezdano nebo i mjesec, kako se gojaznim licem smije na njih iza planine. Čobanin je mirno izvukao iz stijene buzdovan i otisnuo je niz

strminu u more. Podigao je očev buzdovan visoko iznad glave, kao da njegovo drago kamenje pokazuje zvijezdama i mjesecu. Tako ga je gledao jedan trenutak kao najveću svetinju, a kad ga je poljubio, na njegove obraze su pali carevi poljupci.

— Prijatelju, — reče car, gušeći se od radosti, — mi ćemo jezdit u dvorce svjetlosti na buzdovanu tvog oca!

Čobanin je caru zagrljaljem potvrdio, da je pogodio istinu. Taj buzdovan je mogao poletjeti kuda čobanin zaželi, a vratit će se u njegovu desnicu, dok je života u njoj, kao što se vraćao u desnicu njegova oca, dok je bio živ. Nije bilo te daljine, koju on ne bi premostio, nije bilo toga tereta, kojega on ne bi ponio.

Carevo društvo spalo je s nogu od radosnog uzbuđenja. Da bi sreća bila potpuna, u jeku razdraganosti, iz dubine se začuo radošću preobraženi glas čobaninova brata. I dok se nisu obazreli, on je čio i veseo, šireći ruke na zagrljaj, trčao k njima.

Čobaninu dodje volja da se i našali.

— Otkud tebe, brate rodjeni? — upita ga kao da ni ne sluti odakle dolazi.

— Otkud — ne znam ni sam! Pridrijemalo mi se i došao mi san pred oči kakvog nikad nisam usnuo. Nadvio se nadamnom neki zločesti div, a oko njega cijela četa nakaznih ljudi s užasnim pandžama na rukama. Podruguju mi se što sam nemoćan, zamrznut u vlastitoj krvi. Mene je prvo obuzeo suludi strah, ali mi je najednom došlo, te mi se učinilo da je bolje i da umrem, nego da trpim njihovu zloradost. Skupio sam snagu i kad sam onda zamahnuo ponjima, pod desnicom su nikle buktinje. Mjesto poruge začuo sam jauk i vidio plamen kako guta diva i njegovu pratnju. Kako je oganj počeo širiti toplinu, kravio se led oko mene i kad sam htio skočiti na noge — ja sam i skočio, ali izgleda budan, jer sam stigao do vas, — ispričao je on sve bez predaha i kad ih je onda počeo grliti sve redom, mislili su da grljenju nikad neće biti kraja.

Ali čobanin ga opomene:

— Brate, ostavi nešto radosti i za drugi susret s našim dragim prijateljima, a sad na posao, jer se njima već odavno žuri u dvorce svjetlosti.

Pošao je naprijed, a svi ostali za njim. Nedaleko je na livadi bilo kameno udubljenje, kao prirodno korito. Čobanin se zasukao, bradu raščešljao i, prebacivši je preko oba ramena, uzeo pred sebe prvu ovcu:

— Da vas i ja jednom pomuzem, — rekao je radosno i veselo dao znak bratu, da i on muze.

Ovca za ovcom je prolazila kroz ruke i uskoro je kameno korito bilo puno svježeg, mirisnog mlijeka. Čobanin je tada uzeo očev buzdovan s pažnjom kakvom majka uzima novorodjenče i okupao ga u mlijeku. Zatim ga je dlanovima brisao još većom pažnjom, a kad je konačno završio posao, buzdovan je treptio kao da se uresio zvijezdama.

— Buzdovan moga oca treba da je čist kao obraz onoga tko ga je iskovao, kad ide u dvorce svjetlosti i kad će na njemu jezdi car ovakve vojske. A sad, prijatelji moji, neka se vaš konjic penje na moga. Kad zaželite, da nam dodjete u posjete, samo neka soko uzleti i zaklikće, ja ću buzdovan već poslati po vas.

On je još bio u riječi, željezni pas je svojim snažnim nogama već obgrlio glavu buzdovana, a slijepac povikao:

— Prijatelju, može!

Car je još dobacio:

— A kad se buzdovan vrati, prijatelju, opruži se i spavaj slatko. Zaslužio si nakon toliko godina miran san.

— Ali sad ga još ne želim uživati. Ove noći ćemo ja i brat musti, neka mlijeko poteče svim ljudima dobre volje. Neka znaju, da smo izvršili dobar posao. Nakon ove noći, ja želim dočekati i pozdraviti zoru na nogama. A zatim ću se spustiti do grobova naših roditelja. Donijet ćemo im kosti ovamo. Kad buzdovan bude mirovao, neka leži uz onoga koji ga je stvorio.

S tim riječima ga je poljubio i podigao lako, kao da perce drži u rukama. Počeo ga je okretati oko glave i kad carevo društvo već nije znalo na kojoj se strani svijeta nalazi, čoban je poskočio povikavši:

— U sreći da se vidimo!

Ogromna svijetla strijela, koja je prohujala zvjezdanim nebom, pokazivala je put, kojim mravlji car leti u dvorce svijetla.

DOLAZAK U DVORCE SVIJETLA

Bio je to let, kojem se i soko divio. More obasjano mjesečinom blistalo je neizmjereno duboko ispod njih kao ogromni srebrni list. Promicali su kroz jata zvijezda, koja su se gubila iza njih još dok ih nisu dobro ni ugledali. Uživajući u brzini, soko, šaleći se, reče bratu:

— Kad se hitnu na mene ovim buzdovanom, znaj da si me izgubio, jer ovom ne ću umaknuti, makar mi izrasla i troja krila.

Mladić i svi na željeznom psu gromko su se nasmijali, ali smijeh nisu izazvale sokolove riječi. Baš kad se on obratio bratu, iz dubine se odbila ogromna crna spodoba. Izronila je iz morskih dubina, prokinuvši srebrnu površinu naglim naletom i poskočila za buzdovanom. Ali dok nije stigla u visinu njegova leta, carevo društvo je bilo već tako daleko, da se iza njih jedva čuo bijesni urlik, koji je govorio o očajnoj nemoći. Vidjeli su samo, kako je crna neman uzburkala more, kad je pala u dubinu.

— Ne tuguj za nama, doći ćemo ti u posjete, — car je povikao kroz smijeh.

U tom veselom raspoloženju iznenada ih je zapljusnula svjetlost od koje su morali zaštititi oči. S rukama na očima, nisu ni osjetili da se više ne kreću. Tko zna dokle bi ostali tako, da nisu začuli neobične ljudske glasove. Jasno su čuli, kako se jedan dobrodušno smije i veli:

— Zar je kod nas tako ružno, da nas ne želite ni pogledati?

Jedini slijepac nije pogledao tko govori, jer jadnik nije još imao tu sreću da može vidjeti kuda su stigli. Kada su otvorili oči, pred njima se ukazao neobičan kraj. Sve što su ugledali, kupalo se u svjetlosti, koja kao da je izvirala iz svake mrvice tla i u brzom letu kretala u daljinu.

Čobaninov buzdovan je stigao s njima na livade pune neobična cvijeća. Svaka boja i najmanjeg cvijeta zračila je raskošnim svijetlom, koje je strujalo kao nestašni, planinski potok. Oko buzdovana skupili su se ljudi maleni kao

kepeci. Lica su im bila ozarena tom neobičnom svjetlošću, kao da u njihovim žilama ne teče krv, nego struje svjetlacavi zraci. Jedan starac, oslonjen na zlatnu slamčicu, stupivši pred cara, reče:

— Dobro nam došli, ljudi dobre volje.

— Tko ste vi? — caru se otelo pitanje.

— Mi služimo u dvorcima svjetlosti, — odgovorio je starac jednostavno.

— Jeste li živi ljudi?! — car nije mogao sakriti da ne vjeruje.

— Svijetlo, koje ti tražiš, mravlji care, možeš naći samo među ljudima, — starčić je odgovorio isto onako jednostavno, i pozvao je goste da konačno sidju s njihovog letećeg konjica.

Željezni pas je poslušao starca, ne čekajući carev znak. Kada su se našli na cvjetnoj livadi, carevo društvo je čulo iza sebe šumni let. Obazrevši se, vidjeli su kako čobaninov buzdovan brzo odmiče kao da ga nose struje svjetlosti.

Isprativši očima konjica na kojem su putovali kroz zvijezde, car se sjeti, da izrazi čudjenje što ga starčić poznaje, ali se ovaj blago nasmiješi:

— Poznajemo mi i svakog mrava u redovima tvoje vojske, a znamo i što tražiš i ti i tvoj prijatelj slijepac.

— Oči, moje oči! — slijepac se nije mogao uzdržati.

Starčić je i to dočekao s blagim smiješkom, rekavši:

— Strpljenja. O svemu će biti govora u svoje vrijeme, a sada prodjimo dvorcima, pa ćete se zatim malo odmoriti i počastiti. Putnici koji stignu do nas, prvo treba da se okrijepe plodovima iz dvoraca svjetlosti. Žedan čovjek će posrtati, ako produži put ne napivši se sa izvora do kojega je došao.

Mravlji car je razumio što se krije iza starčevih riječi. Najednom mu je bilo neugodno, što sjedi poput diva na željeznom konjicu pa ovi ljudi moraju gledati gore u nje-ga. Skočio je na livadu i stvorio se pred njima malešan, kakav je bio dok je noćio na žitnom klasu.

Starčičevo lice preleti smiješak, koji je odavao da je prozreo carevu misao. Premetnuo je svoj štap od slame u lijevu ruku, desnu prebacio caru preko ramena, kao što roditelj obujmi svoje dijete, pa je rekao:

— Prijatelji, u svakoj našoj kolibi bit ćete dočekani onom gostoljubivošću, koju pružamo ljudima dobre volje.

— Rado ćemo posjetiti svakoga, ali prvo bismo k tebi, — car je odvratio.

Starac ga je sada poveo preko livade, dok su ostali domaći povelili razgovor s carevim društvom. Nisu načinili ni nekoliko koraka, kada je car zastao u čudu: cvijeće se nije lomilo ni pod teškim nogama željeznog konjica. Starac se nasmiješi onim svojstvenim, vječno blagim osmijehom.

— Mravlji care, ti još uvijek zaboravljaš da si u dvorcima svjetlosti.

Ukraj livade izbili su na nedavno uzoranu njivu. Ljudi prozračna lica sijali su žito zlatnog zrna. Na carev upitni pogled, starčić je rekao:

— Zora je. Svako jutro sijemo žito zlatne slame i zrna, a večerom žito srebrne slame i srebrnog zrna. Eno, onamo su žeteoci baš pokosili žito srebrne slame.

Cara je stizalo iznenadjenje za iznenadjenjem. Tamo, kuda je starac upro prstom, car je ugledao veliki hrastov list. Na njegovom jednom kraju odnosili su žito sa srebrnog strništa, a po cvjetnim livadama igrala su se djeca. Obazrevši se car je sada vidio, da su i ove livade, po kojima ide sa starcem, na jednom velikom hrastovom listu. I kada je bacio pogled oko sebe, vidio je, da su na sve strane hrastovi listovi iz kojih bez prestanka zrače mlazovi svijetla.

Starčić ni sad nije čekao pitanje. Pomilovao je cara po glavi baš kao malo dijete i rekao smiješeći se:

— Zar ti nisi htio poći u hrastovu krošnjju, kad ti se željezni pas skliznuo sa hrastove žile?! Eto, ova zračna kruna od sočnog zelenog lišća, sinko, to su dvorci svjetlosti.

Jednostavnost, kojom je starčić sve ovo objašnjavao, cara je zbunjivala na ovom mjestu, gdje je očekivao čudeša. I nehotice je u mislima tražio baš ono, što mu je izgledalo najčudnije.

— Starče, ali kako je moguć ovako bujan život u krošnji hrasta čije je stablo tako okamenjeno?

Starčić kao da se zakleo da cara zbunjuje svojim mudrim osmijehom! Opet mu je pomilovao glavu, rekavši:

— Sinko, po kori se procjenjuje srž. Nije to nikakav kamen o koji su se skliznuli čelični nokti tvoga psa, to je otvrdli životni sok hrasta. Njime je obavijeno stablo. Ta tvrdoća odolijeva svemu i čuva život u stablu, na kojem će vječito zeleniti ova bujna krošnja. Ona mora listati, dok je nas na zemlji, jer iz nje zrači svijetlo.

Prelazili su sada sa lista na list i carevo društvo na grančicama ugleda velike žirove, na kojima su otvori optočeni živim cvijećem. Iz žirova pozdravljali su ih žene i djeca.

— To su vaše kolibe? — živahno upita car.

Onda je tek primjetio, da njegova vojska već uživa gostoprimstvo po žirovima rasutim na sve strane. Ali u taj čas su stigli do jednog velikog žira, gdje su mladi momci baš skidali srebrnu žetvu. Starčić im veselo reče:

— Sinovi, brže pecite kruh. Danas je sretan dan — imamo goste.

Kad su ušli u žir, careva djevojka je, ugledavši savršenu čistoću i urednost, morala uskliknuti:

— Kao u košnici!

Starac, kao da nije čuo njene oduševljene riječi, obrati im se:

— Gosti moji mili, moram vam skrenuti pažnju, da je naš kruh kakvog niste jeli. Sad će u peć, a što vam srce zaželi, od njega će u peći to i postati. Vjerujem, da ste se usput dosta napostili, pustite srcu na volju.

Kad je carevo društvo to čulo, željezni pas se prvi javio sa željom.

— Ja bih užarenu pogaču, da mi se malo zagrije krv u žilama, jer se još nikako nisam potpuno otkravio otkako su me u moru uvijali u ledeni povoj.

Starac se slatko nasmijao.

— Ako si žedan vode što plamti, samo reci i to.

Svaki je imao po koju želju iz puste radoznalosti, a slijepac, koji se u životu natrpio gladi, poviče:

— Srce, govori!

Jedva su želje izredali, starčevi sinovi već su vadili iz peći sve što je tko zaželio. Kada su slijepca počeli posluživati, on je opet uskliknuo:

— Srce, što znaš biti bogato željama!

Bilo je tu svega obilato, i tako ukusnog, da je čak i soko jeo trešnje. Iz okolnih žirova veseli glasovi su govorili, da ni jedan domaćin nije ostao bez gosta. Kada su se okrijepili, starčić se tada diže, poštapajući se na svoju zlatnu slamku, i reče:

— Prijatelji, proveli ste noć bdijući. Okrijepite se sada i snom u našem domu. Ne protivite se, — reče vidjevši da car želi reći nešto — jer tko udje u naše kolibice, tom će se javiti nešto u snu. Dok mi gosti ne prosanjaju, ja bih uzalud pošao s njima dalje po dvorcima svijetla. Tako, poslušajte starca, — reče smiješeći se i pokaza na svježu srebrnu slamu koju su njegovi sinovi već spremili gostima za ležaj, — a mi odosmo na posao.

Željezni pas se prvi opružio na svježoj slami, koja je još mirisala rosom. Oko njega se poredalo carevo društvo. Na oči im je odmah došao slatki san, kroz kojega su još čuli kako ljudi ozarena lica s pjesmom odlaze u polja.

XXVIII

STARAC I CRVENI MIŠ

Spavali su u kolibici od žira kako nisu ni na majčinim grudima. Tko zna dokle bi se krijepili slatkim snom, da ih starčić nije nježno prodrmao, rekavši im šaljivo:

— Ustajte, gosti moji, jer ćete još usnuti da ste umrli, te nećete htjeti da se razbudite — obuzet će vas lijenost mrtvila!

Nije pitao što su usnuli, nego ih je poveo na potok, da se umiju. Carevo društvo je zastalo od ushita, kada se začuo šum veselog potoka. U bisernom pijesku korita bliještilo je cvijeće jarkih boja, a voda, koja je strujala preko tog cvijeća kadila je opojne mirise.

— Gosti moji mili, sve je to plod zemlje, samo je osvijetljeno zracima iz dvoraca svjetlosti, — starčić se smiješio bezazleno šireći ruke.

Nakon umivanja svi su se osjećali tako osvježeni, kao da su se preporodili. U žilama su im kolali novi životni sokovi, svakom mišiću kao da je koža bila preuska. U cijelom tijelu osjećao se krepki napon, kao da će noga poletjeti, čim se odbije od tla.

Starac je uživao gledajući ih. Lakim pokretom ruke podigao je svoju palicu od zlatne slame i njome dao znak mravljnoj vojsci za okup. Kada je cijelo društvo bilo oko mravljeg cara, starac je pošao preko livade. Ode društvo s carem sa lista na list, sa grančice na grančicu i sve niže, dok nisu došli na jedan usamljeni list ispod samih hrastovih rašalja. Ovaj list se svojom peteljkom nije oslonio ni na jednu granu, već je nikao iz samog debla pod velikom krošnjom.

Car na njemu nije ugledao ni strnište ni žito zlatne ili srebrne slame, nego je svuda bila samo mirisava cvjetna livada. Trava je bliještila kao da je svilena, a cvijeće se povijalo pod lahorom u lakim valovima kao bojama natopljena jezerska površina. I na ovom listu gospodari jedan žir, a vidi se na njemu, da je iz prastarih vremena. Sav je u živom tkanju cvijeća, a iz njega i u njega lete pčele zlatnih krila.

Stoji taj usamljeni list kao stražar ispod krošnje, kojoj se ne daju sagledati ivice, a kad je carevo društvo stupilo na njega, nigdje da ugledaju živa čovjeka. Ali starac kao da nije vidio njihove upitne poglede, mirno je odmiicao ispred njih livadom, poštapajući se zlatnom slamkom. Tako su se uskoro primakli jednom kraju lista. Tamo je bilo nekoliko plastova mirisna sijena. Otkosi su dali naslutiti, da se i na ovom listu ipak trudi ruka živa čovjeka. Ispod jednog plasta digao se pravi oblak bijele svile, te se je objesio preko ivice lista.

Kada su to ugledali, starčić sa zlatnom slamkom reče tiho:

— Eno starca.

— Kojeg starca? — zapitao je car začudjeno, jer nije vidio nikoga.

— Onog kojemu vas vodim — domaćina na ovom listu, — reče starčić ozbiljnim glasom i pohita plastu iza koga se dizao oblak blistave svile.

U nekoliko koraka bili su tamo i ugledali starca. Onaj bijeli oblak svile — to je njegova brada. Starac nije veći od glavice luka, a na njemu je odjeća i obuća tkana od mirisava sijena, zakopčana sitnim breskvinim košticama. Svaka koštica treperi kao da je posuta bisernom rosom, a pruge na njoj se iskre zlatnom prašinom. Starac se savio u klupko u mirisavo cvijeće i spava snom pravednika.

Brada mu leti preko ivice lista i kad je car pogledao, začudjeno je vidio kako se ona leprša do samih hrastovih žila. Sve živo u carevu društvu protrnulo je, kada je ugledalo u kakvoj ogromnoj dubini su hrastove žile, ali su se još više začudili starčevoj bradi, koja je sezala dotle kao lelujavi, svileni zastor. Ali su se na vrijeme sjetili, da ne daju izraza svojoj začudjenosti, jer su znali, da bi ih starčić sa zlatnom slamkom blago upozorio, da su u dvorcima svjetlosti. On je sad rekao:

— Ovo je prvi među nama koji služimo u dvorcima svjetlosti. On je tu najstariji i po godinama.

Starac, o kome je bio govor, spavao je i dalje, dišući tiho, ujednačeno, kako to čine ljudi koji imaju zdrav i miran san. Carevo društvo ga je sada pogledalo malo bolje i djevojci se odmah oteo povik:

— Gle, crveni miš!

Ispod starčeve brade spavao je crveni mišić. Očice su mu dva draga kamena, a dva duga struka svile, dva su mu brka kao u mravljeg cara. Kada je slijepac čuo za njega, jedva su ga zadržali, da ga ne počne milovati.

— Da mi je jedan orah, samo jedan orah, odmah bih znao da li je to miš koji je posadio orahe moga oca, — rekao je na kraju dršćući od uzbuđenja.

Starčić sa zlatnom slamkom reče usrdno:

— Da, on najviše voli orahe.

Na te riječi jedva su stišali slijepca. Počeo se otimati šapćući molećivo:

— Pustite me, da ga poljubim, samo jednom da ga poljubim! To je on, četrnaesto dijete moga oca!

Starčić sa zlatnom slamkom gledao je jedno vrijeme ganuto, a zatim je dao znak caru, da slijepca prinesu mišu. Šapnuo je blago:

— Samo tiho.

Slijepac je obamro od sreće, kad je poljubio crvenog mišića.

— Još da ga ugledam, dao bih život za to, — rekao je mucajući od uzbuđenja.

Ali starčić je odgovorio:

— Stišaj srce — ne govori tako, jer će ti život tek tada trebati, kad progledaš.

Zatim ih je opomenuo da miruju, dok se starac i miš ne probude, jer njihov san nitko ne smije buniti. Carevo društvo se pritaji kao da nema među njima žive duše, ali car povuče starčića ustranu i zapita, šta starac s brađom radi u dvorcima svjetlosti i otkad su tu on i crveni miš?

— Koliko je tome vremena, to znaju samo njih dvoje i ove pčele starčevog žira, a mi znamo samo to, da su oni došli ovamo, kada je na hrastu bio svega ovaj list, — starčić sa zlatnom slamkom odgovori šapatom i zatim ispriča što je čuo od starca svilene brade.

On im je govorio, da je doživio brodolom nekoliko dana nakon rođenja. Roditelji starca, koji je imao svilenu brađu, izgubili su živote u oluji, koja je razbila brod na kojem su pošli, da nadju neki kraj gdje bi lakše zaradjivali koranicu kruha. Onako malog valovi su ga bacali nekoliko dana po moru, dok se jednog sunčanog jutra nije našao na ovom listu. Koliko je tomu vremena, svaki može lako prosuditi, kada čuje, da je na ovom čudesnom hrastu taj list bio prvi ukras živog zelenila.

Dijete se jedva spasilo iz valova, kada je na listu našao utočište i drugi brodolomnik — crveni mišić. Istoga dana bijes oluje se stišao i, kad je vjetar klonuo, iz njega je pao na list roj pčela, koje su imale zlatna krila. Tako se na prvom listu hrasta odmah započeo i život. Našlo se tu cijelo malo društvo. Možda je od njihove topline livada prozelenila, cvijeće niklo i procvjetalo. Crveni mišić se ovio oko dojenčeta i grijao ga svojim

krznom. Pčele su skupljale med iz cvijeća i hranile dva brodolomca. Uskoro je hrast obogatio svoju zelenu krunu i oplodio se prvim žirom. U njega su se uselile pčele zlatnih krila, dijete i crveni miš.

— I tako su oni tu odrasli i ostarjeli, a na hrastove listove je stiglo još mnogo brodolomaca, koji su nastanili sve listove i ostali tu da služe, — starčić sa zlatnom slamkom završio je svoju priču.

Uto se pokrenu ogromna brada — starac se budio. Za tren oka bio je na nogama, a mali crveni miš ustrčao mu je na desno rame. Starčić sa zlatnom slamkom prišao je i smjerno mu poljubio ruku. U stopu ga je slijedio mravlji car, djevojka, sokolov brat i slijepac, dok se silna mravlja vojska okupila oko starca u tišini. On ih je za sve vrijeme gledao s ljubavlju, a zatim reče prijaznim glasićem:

— Dakle, vi već čekate, gosti moji mili, da se vaš starac digno iza sna. I mi već odavno čekamo ovako mile goste, je li tako, pobratime? — obrati se on crvenom mišiću.

— Ja sam već odavno sanjao, da će me uskoro jedan od moje braće po srcu i kruhu, poljubiti, — mišić je odgovorio umilnim, tankim glasićem.

Kada je to rekao, radost je iz slijepca izbila kroz jecaj. Ispod dva crna kamena u očnim dupljama navrle su krupne suze radosnice, a na licu je od suza napukla ona kamena kora.

Mišić je zatim učinio samo jedan pokret, a starčić s bradom se već prignuo slijepcu. Kad je osjetio kako ga crveni mišić ljubi u oba obraza, slijepac je od radosti pao na zemlju i tako zaplakao. Kada se digao, na njegovom licu rumenila se svježa mladićka koža na mjestima gdje ga je mišić poljubio. A on je rekao slijepcu:

— Brate, nisu potrebne riječi. Sve znam.

Na starčevo lijevo rame tada je sletio veliki pčelac zlatnih krila. On reče starcu prijateljski:

— Zar ti baš hoćeš da nam osramotiš dom?! Imamo goste već tri puna dana, a naše gostoprimstvo još im nismo ukazali.

Starac s bradom, ispričavajući se pred pčelcem, reče u šali:

— Oprosti, krv mi je već staračka, te sam malo duže vremena drijemao.

Car je već htio kazati kako njima nije do blagovanja, ali ga je stisak ruke upozorio. Starac sa zlatnom slamkom mu brzo prišapne:

— Ne kvari njihovu volju!

Uto se starac s bradom obrati carevu društvu:

— Draga djeco, evo vam našeg domaćina hranitelja, ukažite mu čast, a ja i moj prijatelj ćemo se dotle malo porazgovarati.

Zlatni pčelac je na to poletio žiru, a cijelo društvo, predvodjeno starčićem sa zlatnom slamkom, podje za njim. Kad su već krenuli, opaziše da je starcu sa svilenom bradom kod svake riječi iz usta izletio krupan dragi kamen i poletio u dubinu. Nakon nekoliko koraka car zastade i protiv svoje volje, te pogleda kuda to drago kamenje leti. Negdje iznad samih hrastovih žila, kao neki otok u zraku, svijetlilo se drago kamenje nagomilano u starčevoj bradi. Bio je to cijeli blistavi humak.

Caru i cijelom njegovom društvu zavrtjelo se u glavi! Starac, malen kao glavica luka, lako nosi cijeli brijeg dragog kamenja u lelujavoj bradi, koja se spušta do samog hrastovog panja i širi u nedogled! Koliko je teška sama ta ogromna brada, kolika li je tek težina humka od dragog kamenja, a sve se leluja poput pahuljice! Tko ne bi zanijemio od čuda gledajući to?! Ali car se najednom sjeti i tome se najviše začudi, kako oni to nisu vidjeli, kad su bili među hrastovim žilama. Kada je to zapitao starca sa zlatnom slamkom, on podiže slamku i opominjući reče:

— Doći će vrijeme, kad ćeš i to saznati i bez mene.

— A šta je taj svijetli humak? — zapitao je ipak car, zaboravivši starčevu opomenu istog trenutka.

A starac na to pitanje i odgovori.

— To je groblje u koje se sahranjuju ljudi koji služe u dvorcima svijetla.

Ali zujanje pčela skratilo je razgovor. Car i njegovo društvo čuli su prvo zvonki glas, kojim se oglasio veliki pčelac, a u drugom trenutku zazujao je cijeli roj. Jedva su ga začuli i već su osjetili, da tlo nestaje ispod nogu, a njih obuzima neko slatko čuvstvo. To nešto umilno što je prostrujalo kroz svačije tijelo, dolazilo je od leta. Roj pčela ponio je goste na svojim zlatnim krilima.

U žiru su našli pravo selo od saća. Tavani zlatnog saća nizali su se puni mirisna meda. Pčele zlatnih krila punile su sitnu burad. Carevo društvo je vidjelo već mnogo šta, ali ova burad za med su ipak izazvala divljenje. Bila su od živa cvijeća, a obruči na njima od zlatne i srebrne slame. Jedne pčele su punile burad, a druge su odlijetale sa slatkim teretom.

Starčić sa zlatnom slamkom objasnio je gostima:

— One raznose med u sva domaćinstva na hrastovim listovima.

Veliki pčelac, koji je bio starješina pčela zlatnih krila, reče:

— A vi se počastite iz svakog saća, da vidite koji je najukusniji med što ga skupljamo s livada našeg starca.

Bilo je teško odazvati se gostoljubivom pozivu starješine pčela, jer su gosti već pri prvom saću mislili, da je to najukusniji med na svijetu. Jedva su se odlučili da pokušaju med iz drugog tavana, a sa njega su još teže prešli na treći i tako su dolazili u iskušenje kod svakog saća. Car je na kraju već morao u šali odbiti domaćinove ponude, govoreći:

— Postat ćemo prave izjelice i zaboraviti na sve drugo. Kod svakog novog meda, čini nam se da sladjeg nema.

No starac sa zlatnom slamkom spasio ih je te opasnosti. Najednom je osluhnuo i nakon toga rekao, da se mogu vratiti starcu sa svilenom bradom, jer je završio razgovor sa crvenim mišem.

Carevo društvo je sada začulo iznad glave zujanje i kad su pogledali, vidjeli su kako lete ka plastovima starčeva sijena.

SLIJEPAC JE PROGLED AO

Starac i crveni miš izvirivali su sa ivice lista u dubinu. Starčeva pleća tresla su se od slatkog smijeha. Kada su začuli zujanje, on se okrenuo i polako sjeo pod plast. Po osmijehu, koji je izmjenjivao sa crvenim mišem, dalo se naslutiti da pripremaju neko prijatno iznenadjenje.

— Vidimo, da se dobro osjećate kod nas, — dočekao je on goste, smiješeći se poput djeteta koje krije neku bezazlenu lukavštinu, — ali nismo vas još pitali, da li ste dobro i spavali kod nas i nešto lijepo sanjali?

Svi gosti su imali neobične snove, ali starac je prvo htio čuti šta su sanjali mravlji car i slijepac. A crveni miš se propeo na njegovom ramenu, da mu bolje može pogledati u oči pa je rekao:

— Što misliš o tome, da prvo čujemo moga brata po srcu i kruhu. Njemu je najteže da bude strpljiv, kad je u dvorcima svjetlosti a ne može da vidi svijetlo.

Starac sa svilenom bradom odgovori dobrodušno:

— Ako će to goditi njegovom srcu, čujmo prvo njega.

Slijepac je na te riječi odmah rekao svoj san.

Vidio je sebe kao dojenče na materinim grudima. Ona ga je uljuljkivala tihom pjesmom, dok se krijepio njenim slatkim mlijekom. Sjedila je s njim na pragu rodne kolibice. Otac je u društvu starijih sinova radio na njivi. Često je zastajkivao i osmjehujući se sretno gledao majku i dijete.

Bio je sunčan dan, ali najednom se smrče. Iz tame je posegnula ogromna ruka, na kojoj su se mjesto prstiju crnile duge pandže. One su se sklopile iznad dojenčeta, otrgnule ga sa materinih grudi i naglim zamahom podignule u vrtoglavu visinu. Kao munja, crna ruka prohujala je kroz tamu i podigla dijete pred samo sunčevo lice. Nejake oči obnevidjele su od jakog svijetla. Tada se promio urlik:

— U ponore tame!

Ogromna ruka zamahnula je u nastupu bijesa i dojenče je poletjelo u dubinu. U oblacima oko njega digla se oluja. Vrisak djeteta gubio se u zavijanju vjetra. Ali najednom urnebes se slegao. Tama se zgusnula kao duboka, mirna voda. Čuo se samo još odjek dojenčetova krika.

A ono je, ne znajući ni samo kako, osjetilo da je dospjelo u provaliju. Tada je doznalo još nešto strašnije: kako je padalo vrtoglavom brzinom, tako je starilo. Kamen, koji se uskoro počeo odronjavati, govorio je još više, da dojenče pada u provaliju. Ali te pojave nije više gledalo dojenče, nego mladić.

Nagli udar koji je označavao, da se pad završio na dnu provalije, onesvijestio je već zrelog čovjeka. Kada se osvijestio, osjetio je kako ga naglo zasipa odronjeno kamenje. Nemoćno je drhtao, pomišljajući na sigurnu smrt. Neprozirna tama pojačavala je životinjski strah. Čovjek se uvlačio u sebe, ne znajući otkud će ga zadesiti sudbonosni udarac. Ali tada se negdje u visini začuo glas. Čovjek u tamnom ponoru jasno je čuo, da zvuk potiče od čovjeka.

— Tada, — slijepac je ponosno podigao glas kod ovih riječi, — u meni je iskrsnula misao, da sam i ja čovjek. Šta se dešavalo u meni, nije mi jasno, ali na tu pomisao, moje pesnice su najednom razmahnule. U njima sam otkrio snagu kojoj se nikad ne bih ponadao. Kamen oko mene raspršio se poput iverja kad ga vltor ponese, a pod njim su se ukazala dva sitna svijetla. Kada sam ih podigao, tama je nestajala kao da bježi obuzeta suludim strahom koji je spao s mene. Bila su to dva sjajna bisera. Ja sam ih dizao sve više iznad glave i taman je svijetlo probilo iz same provalije, kada me je naš domaćin probudio.

Starac sa svilenom bradom i crveni miš pogledaše se značajno i kao po dogovoru, u jedan glas, rekoše:

— Divan san! Vjerujemo, da je i mravlji car tako lijepo sanjao kod nas.

Kad su ga spomenuli, mravlji car je znao, da je sad na njemu red i odmah je počeo.

— Čim sam usnuo na srebrnoj slami, predamnom se preokrenuo cijeli svijet i ja sam se našao u neobičnoj

šumi. Svako stablo bila je rodna voćka, puna divnih plodova. Mene je morila žestoka žedj i još jača glad. Divno, jedro voće bilo mi je iznad glave, a izvor sam čuo negdje u blizini.

Ali niti sam se mogao najesti, niti žedj ugasiti. Grane su bile tako visoke, da ih nisam mogao doseći, a nisam mogao kročiti niti do stabala niti da potražim izvor, jer su oko mene svud bile pečurke kakvih nisam nikad vidio. Iza mene je bilo svega nekoliko stopa čistog tla, a naprijed nisam mogao od pečuraka ni za dlaku. To čisto tlo iza ledja bilo je udubljenje u usamljenoj stijeni, nalik na malu špilju.

A zašto nisam mogao ni koraka učiniti od pečuraka? Bile su crne, a posute zlatnim pjegama. Crnina je bila takva, da je u oku izazivala bol, a zlatne pjege su zračile treperavim sjajem koji nije dao da se gleda u njega. Ali nije to bila najveća nevolja! Baš kad sam htio potrčati za glasom izvora, na pečurke pade pčela. Odmah za njom stao je leptir, a sa stabla palo je na pečurke nekoliko sočnih krušaka. Kako su se dotakli crnih, pozlatom prošaranih pečurkinih klobuka, začulo se cvrčanje, a iz pečuraka je izbio zelenkast plamičak. U drugom trenutku nije bilo pčele, leptira, ni krušaka. Kao da su se rastopili u otrovu, njih je progutao zeleni plamičak.

Ja sam uzmaknuo, ali na moje zaprepašćenje gljive su nicala za mnom i brzo se počele primicati mojim nogama. Tada sam pomislio, da se spasim preko stijene, ali kad sam se obazreo, gljive su već rasle na njenom vrhu. Nicala su i s one strane kao crni, sablasni val.

Ja sam se najednom počeo pitati, da li sam to ja? Otkud mi je došla pomisao da ustuknem? Zar sam ja, zaista, mravlji car ili netko drugi? Kada su mi se javile te misli, nisam više gledao kako ću da izmaknem ispred opasnosti. Tražio sam čime ću se naoružati, da uništim otrovnu crninu, koja se ukrasila zlatnim sjajem.

Posegao sam da otrgnem kamen i njime uništim pečurke, ali mjesto mrtvog kamena iz stijene je ispao živ čovjek. Napukla je stijena na tri mjesta kao zrela mahuna. Iz prve pukotine pojavio se je čovjek, čiji je gornji dio tijela bio sam tvrdi mišić, dok je od pojasa niže izgle-

dao kao vreteno bijela dima, što se pri dnu stanjilo u bijelu nit. Na toj tankoj niti držao se stijene. Iz druge pukotine ispao je pred njega teški i tvrdi nakovanj, koji je iznutra bio užaren. U trećoj pukotini ključalo je taljeno željezo.

Čovjek, koga su rodila njedra stijene, nije mi rekao niti riječi. Zaronio je rukama u vratak taljenog željeza, izdigao ih i dahnuo na njih. Vidio sam kako se od njegovog daha željezo ohladilo. To je ponovio nekoliko puta. Njegove šake su tada bile uvijene u debeli željezni omot. Izgledale su kao glave teškog buzdovana. On ih je snažnim zamahom udario jednu o drugu. Kada su iz njih sijevnule iskre, on je desnom šakom udario po nakovnju. Od tog udarca nakovanj je do polovine potonuo u kamen.

Ja sam sve to promatrao ne mičući se s mjesta. Desilo se to za nekoliko trenutaka. Kada sam se, upozoren pogledom ovog čudnog čovjeka, obazreo, pečurke su mi sezale gotovo do peta. Tada nisam više razmišljao. Priskočio sam ključalom željezu i zaronio u njega ruke. Moj strah, da će mi ono spržiti šake, trajao je samo trenutak. Kada sam prviput izvukao ruke okupane u taljenom željezu, u svakom mišiću osjetio sam snagu od koje mi se srce razigralo, da sam zapjevao. Zamakao sam šake i dahom ih hladio munjevitom brzinom, dok mi se nije učinilo da mjesto njih imam dva teška, tvrda malja. Tada sam udario po nakovnju. Prvo sam obnevidio od plamena, a kad sam zatim pogledao nije bilo nakovnja, ali ni stijene ni čovjeka koji je nikao iz nje. Tada nisam oklijevao. Sa dvije šake, dva tvrda buzdovana jurnuo sam na crne pečurke. Zeleni plamičak nije sada žmirkao, nego je proplamsavao do vrha stabala, ali kuda sam prošao sa dva tvrda malja, tamo su samo crne mrlje na zemlji govore, da je nekad bilo otrovnih pečuraka.

Uskoro sam, na mjestu gdje su pečurke najgušće prekrile tlo, našao ispod njih izvorčić u kojem se voda blistala od bistrine. Ali u vodi je bilo još nešto od čega mi je srce zaigralo — svijetlio se mač, čija oštrica je bila od samog dragog kamenja.

Pograbio sam ga s dvije ruke. Kada sam ga izvukao, na mojim šakama nije bilo više željeza. Saprala ga je

izvorska voda. Ali na tlu nije bilo više ni izvora. Bistra voda uhvatila se za balčak mača, polegla je po njemu kao debeli sloj svjetlucave rose.

Ruke su same zamahnule mačem. Zasjekao sam u zemlju na kojoj su se još crnili tragovi otrovnih pečuraka. Takvog rala nisam još vidio. Jednim zamahom sam zasjekao preko cijele doline, a kad sam podigao mač, njegovim tragom je izrasla zelena trava i mirisno cvijeće.

Potrčao sam kroz šumu, da iskorijenim sve crne pečurke, ali me tada dočeka pjesma ptica sa svih strana. Ja sam se na to probudio. Nisu to bile ptice pjevice, glas našeg dobrog domaćina me je istrkao iz sna, — car je završio kazivanje sna, pokazujući na starčića sa zlatnom slamkom.

Starac sa svilenom bradom i njegov crveni miš i sad progovoriše u jedan glas:

— Divan san! Nitko na tvom mjestu, mravlji care, ne bi mogao poželjeti ljepšeg sna u dvorcima svjetlosti.

— Ja sanjam i otvorenih očiju o jednom izvoru i maču otkako sam čuo za njih, — car odgovori zaneseno.

— Ali nisi sanjao o kovaču, koji kuje buzdovane kojima se može prodrijeti do tog izvora i mača, — začuo se iza carevih ledja starački glas.

Car je dobro poznao glas staroga mrava, za koga je znao, da je medju najiskusnijima u njegovoj vojsci, ali se sada ipak iznenadjeno okrene prema njemu. Bilo je to neočekivano, da netko kaže svoje mišljenje prije starca sa svilenom bradom, ali se ovaj blago smiješio na starog mrava, govoreći:

— Prijatelju, da i ti nisi bio na brodu, koji se razbio, kad sam se ja rodio?! Ako si već ostario u vojevanju s carem, ostani kod nas. Vidim, da se dobro razumiješ i u naš posao.

Svi su očima tražili staroga mrava, kojem je starac sa svilenom bradom iskazao tako veliku čast. On je rekao skromno:

— Poslije ću se rado odazvati pozivu, ali sada, kada ćemo naći slijepčeve oči ne bih htio, da ne budem tamo.

Na te riječi u carevu društvu je najednom zavládala grobna tišina. Svi su s iščekivanjem gledali u starca svilene brade. Prvo, što ih je ohrabrilo, bio je njegov blagi osmijeh, a zatim je rekao, kao da ih šaljivo kori:

— Zar vi još možete da posumnjate u riječi vašeg starog mrava? Dobro je nazreo šta se krije iza snova slijepca i mravljeg cara.

Ako je dotle umuknuo svaki glas, ali sada izbije urnebes. Čar i starac sa zlatnom slamkom uzalud su pokušali stišati znatiželjnike, a najmanje uspjeha su imali kod slijepca. Mravlji car ih je stišavao, ali da je pustio svom srcu na volju, on bi bio glasniji i od slijepca. Ako je slijepac izgubio glavu na vijest, da će naći svoje oči, na cara nije manje djelovalo, kad je čuo kako se može doprijeti do čudesnog izvora i mača. Starac sa svilenom bradom tiho se smijao tom sretnom uzbudjenju, izmjenjujući s mišem poglede, koji su otkrivali i njihovu duboku radost. Na kraju podiže ruku u znak, da želi govoriti. Što nitko nije mogao, on je postigao jednim pokretom — sve živo je utihnulo. Zaustavili su i dah, očekujući starčeve riječi. A on je rekao što nitko ne bi očekivao u tom času. Kao da ih želi kazniti za nestrpljenje i zabaviti se na njihov račun, zatrepao je lukavo i šaleći se poput nestašna djeteta, obrati se mišu, govoreći:

— Prijatelju, ne čini li se i tebi da je netko povukao moju bradu?

A crveni mišić se podiže na dvije zadnje noge, prednjima pogladi svoje duge brke, kao da u tom trenutku za njega nema ničeg važnijeg na svijetu, i zabavljajući se tako, nehajno odvratí:

— Tko želi, lako mu je da se uvjéri — treba samo, da pogleda.

Svi su očekivali, kad je starac dao znak, da će govoriti o tome kako će doći do slijepčevih očiju i do čudesnog izvora i mača. Ove riječi izazvale su neizrecivu zabunu. Nitko nije znao što da misli. Slijepac je gotovo zaplakao od muke. Ali mravlji car ne bi bio ono što jeste, da se nije odmah dosjetio nečemu. Zavirio je pronicavo u starčeve oči i najednom mu je bilo jasno što se

krije u njihovoj dubini. Kao da je čitao starčevu misao: — zar očekujete pomoć tamo gdje sami možete da pomognete sebi?!

Starčeva brada se podigla kao da ju je zapahnuo povjetarac. Mravlji car i onaj stari mrav potrčali su ispred nje ivici lista. Njihov radosni usklik govorio je, da su naišli na otkriće. Mravlja vojska nagrnula je kao bujica i ponijela sa sobom željeznog psa. Čak se i slijepac nagnuo u dubinu, istražujući je sluhom, kad još nije imao vida.

— Zar se je, zaista, usudio netko, da me poteže za bradu? — začuli su uto šaljivi starčev glas.

On je, raskrilivši iznad njih veo od svilene brade, stajao iza njih, izmjenjujući osmijehe sa crvenim mišem, koji je još i sada marljivo gladio svoje brke. Oni su, očito, dobro znali tko se je zapleo u starčevu bradu. Ali sada su to znali i svi u carevu društvu, pa čak i slijepac, iako nije imao oči. On je to doznao po šumu koji ga nije mogao prevariti.

Mravlji car je držao u rukama kumine suze radosnice. Gledajući u sjaj kojim su se razgorile, sanjao je otvorenih očiju. Djevojka je osjetila njegov san i pokazujući u dubinu, rekla:

— Eno dna crnog ponora u kojem ćemo tražiti slijepčeve oči!

Stari mrav doda tiho:

— A čobaninov buzdovan će nas ponijeti do kovača na čijem nakovnju se je rodio. Dijete teži majci, a ovaj buzdovan može poletjeti svakud, pa će poletjeti i svom tvorcu.

Starac sa svilenom bradom bio je još uvijek u šaljivom raspoloženju. Obratio se je crvenom mišu nestašno:

— Što sve ne će pronaći naši gosti?! Izgleda mi, da su im se oči dobro napile svijetla, kad tako dobro vide u mračnim dubinama.

A šta su oni ugledali? Iznad hrastovih žila, tamo gdje je starčeva brada prekrilila cijelo stablo, pučinom se orio bijes crnine. Neman se je upinjala, da se probije do hrastova stabla i podigne se u visine. Ali na veliko iznenadjenje careva društva, ona se saplitala nemoćno o

svilene vlasi starčeve brade, a kad je pokušala da se odbije u visine, iz nje su iskakali samo pojedini čvorovi crnine. Oni su plovili zrakom, stvarajući tamno tkanje, koje se isprijecilo pred raskošnim mlazovima svjetlosti kao šupljikava brana. Ali ma koliko se neman upinjala kao zgaženi crv, zraci iz svijetle krošnje probijali su se kroz prokide crnoga zastora, strelovito ponirući u daljinama.

Starac se sada uozbiljio. Dokle je oko dopiralo, čvorovi tame su bili svuda posijani. On upre prstom u njih i reče:

— Crna neman tako pokušava da nas zakrili od ljudskog oka, ali njen san je, da pod svojim crnim plaštom zatrpa cijelu ovu divnu krošnju. A kad se nadje netko, kao vi, koji probija putove ovamo, ona se ne pouzdava u svoj crni veo, nego nasrće iz zasjede, kao što je učinila s vama na pučini. Eto, rušila bi ona i hrast iz korijena, samo da nekako zatrpa svijetlu krošnju pod sebe.

Stari mrav je mudrim očima pratio svaki pokret usana starca sa svilenom bradom — gledao je svaki dragi kamen koji je poletio u svijetlo groblje na bradi. Kad je starac završio, mrav doda:

— I srušila bi ona već davno hrast, samo kad bi mogla, ali se meni čini, da je ova brada, s onim što je u njoj, brana koju crna neman ne će nikada provaliti.

Starac je sa zadovoljstvom povratio riječi starog mrava, a zatim se na njegovu licu ponovo pojavio smijeh, od kojega je izgledao kao dijete, koje voli bezazlene nestašluke. On je, žmirkajući lukavo, zapitao starog mrava:

— Zar ti misliš, da moj prijatelj uzalud gladi svoje duge brke?!

Na te riječi crveni mišić odgovori djelom. Propeo se na starčevom ramenu i kad je ošinuo brcima, po čvorovima tame udariše munje. Iza blijeska slijedio je prasak, a iz dubine se odazvao urlik bijesa. Tamo, gdje su se pod mišjim brcima razgorile munje, crnih čvorova više nije bilo.

Mravlji car je promatrao dubinu. Crna neman je sumanuto tresla pučinom, a kad je u naletu udarila o svi-

lenu bradu, sunovratila se je kao slijepac kad slučajno udari o zid. Mravljem caru je najednom postalo nešto jasno. Vrisnuo je od iznenadjenja i tražeći potvrdu svom otkriću, obrati se starcu:

— Neman ne vidi bradu?!

— Zar si je ti vidio, kad si prolazio izmedju hrastovih žila? — starac se slatko nasmijao.

Mravlji car je brzo mislio. Najednom je shvatio što se krije iza starčevog bezazlenog smiješka, iza gladjenja brka crvenog mišića. Oni su govorili više djelom nego riječju. Sve je to govorilo: mravlji car nije dijete koje treba voditi za ruku. S njegovih usana poletio je radosni smijeh, kad je otkrio, da je crveni miš brcima raspalio munje, da bi mu pokazao što treba činiti. Zagrljio je slijepca koji je već patio od nestrpljenja. Bilo je to plemenito nestrpljenje koje svakom žilicom žudi davno iščekivano djelo.

— Hoćemo li se još raspričati kao babe? — povikao je veselo. — Možda ćemo pomisliti, da crna neman čeka da samo iskočimo pred starčevu bradu, te da nam iznese na tanjiru slijepčeve oči, čim postanemo vidljivi?

Skočio je na željeznog psa i pozvao svoje na okup. Kad su počeli da se spuštaju po bradi, dva starca i crveni miš sjeli su na ivicu lista. Njihovi pogledi bodrili su carevo društvo kao da kažu: samo tako, hrabro!

Stari mrav se obrati svojim:

— Momci, sad se zasučite! Na nama je da zabavljamo crnu neman, dok car ne poleti do kovača, koji od svojih šaka stvara buzdovane.

— Sokoli ih, sokoli, ali ti ćeš sa mnom, — car mu na to saopći, da ne misli bez njega jahati na buzdovanu.

Željezni pas spuštao se je po svilenoj bradi uživajući u letu od jednog do drugog skoka. Ali to uživanje nije bilo duga vijeka. Smijenilo ga je veće, kad su uskoro izbliza ugledali crnu neman. Ako ih je ona mogla nevidljiva zaskočiti iz zasjede na pučini, sada su oni uživali u tom povoljnom položaju. Bili su nadohvat bezoblične crmine, ali zaštićeni svilenim velom starčeve brade. Neman ih nije mogla vidjeti, niti im škoditi. Došlo je vrijeme, da se vraća dug.

Mravlji car nije htio da pošalje sokola ranije, da se javi čobaninu. Čekao je, da neman ne sazna za njihovu blizinu, dok ne budu u stanju da joj zadaju udarce. Ali sad je bilo vrijeme da soko poleti iz starčeve brade. Slijepac se nije mogao obuzdati, kad je osjetio da je neman pred njegovim pesnicama — udario je po njoj.

Ona na to odgovori zaglušnim vriskom, a zatim jurne na bradu ne videći ni nju, ni onoga tko ju je udario. Ali ona se sad još više otkrila pred carevim društvom. Iz, dotada, bezoblične crnine pojavile su se sablasne glave. Nicala su i nestajale kao kad puževi uvlače i izvlače svoja ticala. Strašne čeljusti škljocale su u praznom zraku, pandže su nemoćno skliznule sa vlasi starčeve brade.

Mravlji car je tada raskrilio malo bradu i šapnuo sokolu:

— Klikni čobaninu!

Soko se vinu najednom u visinu i stvori se iznad crne nemani kao da se rodio iz sunčeva zraka. Snažnim krilima je kružio oko hrastova stabla. Neman ga je primetila, čim su zašumila njegova krila. Ali udarac, koji ju onda zadesi, odvratila joj pažnju sa sokola. To joj je bio prvi pozdrav od pesnica mravljeg cara. Pod njima je pao pravi otkos crnih glava.

Neman je odgovorila plamenom. Iz mnoštva ralja ošinuše jezici što su sukljali dim i plamen. Tada poskoči sokolov brat, smijući se osvetnički:

— Baš ti hvala, što si se sjetila da razbudiš i moje šake!

Naramcima je počeo kidati plamene jezike. Kako su crne glave promicale ispred brade, on je žeo žetvu rasplamsalih jezika i bacao ih na neman. Ona je znala tko joj je protivnik, čim je ugledala sokola, ali kad je čula glas njegovog brata, bijes je uzavrio u njoj. Sad nije gubila samo glave, nego i pamet. Nasrnula je u pravcu glasa ne štedeći sebe. I najednom se pred bradom pojavio cijeli snop ogromnih ruku s pandžama, a u njima crni mač.

Ali kad su udarci crne oštrice zapljuštali, u odsjevu varnica što ih je iskresao, iza njega se ukazala jedna glava daleko veća od svih, koje je carevo društvo dotada ugle-

dalo na nemani. A kad se ta glava u bjesomučnom udaranju primaknu starčevoj bradi, careva djevojka krikne željeznom psu:

— Kidaj joj jezik!

Carev konjic je već nestrpljivo čekao, da čeljusti sklopi nad zalogajem za kojim će crna neman požaliti. Munjevito je škljocnuo zubima nad jezikom što je zapjenjen ispao iz ogromne glave nemani. Kada ga je već otkinuo, djevojka je tek tada došla do daha, da radosno upozori ostale s riječima:

— Dva svijetla!

Sve živo je u tom času zaboravilo crnu neman. Sjatili su se oko carevog konjica. Kada je iz čeljusti izbacio jezik nemani, na njegovom su jeziku stajala ona dva svijetla što ih je djevojka za trenut ugledala u raljama nemani. Bila su to dva sjajna oka!

Da neman i nije zatresla morskim dubinama, kidajući samu sebe od očajna bijesa, svi bi znali da su to oči slijepca. Znao je to čak i on. U tišini koja je nastala u svilenosti starčevoj bradi slijepac podje ispruženih, drhtavih ruku prema željeznom psu. Ali nije stigao da sam uzme svoje oči. Mravlji car priskoči sa jedne strane, a sa druge stari mrav.

Svaki uze po jedno oko i stavi ga slijepcu u očne duplje iznad dva crna kamena. Svi su pritrčali, da ga ljube, ali su s tim izlivima radosti morali pričekati. Kako su se oči dotakle svojih rodnih duplja, dva crna kamena su pala. Kad su poletjela iz starčeve brade, dva kamička su počela rasti brzinom kakvu nitko ne bi ni usnuo. Neman je osjetila opasnost i zavijajući htjela se izmaknuti, ali je bilo kasno.

Na nju su pala dva kamena brijega. Jedan čas su pali, drugi čas su se razgorjeli šumnim plamenom. Bolni glas ranjene zvijeri potresao je nebo i mora, ali dugo nije umuknuo, jer to je bilo tek prvo užareno kamenje. Slijepac je zaplakao od neizmjerne radosti, a kako su suze potekle po njemu, kamena kora je pucala. Svaka kamena iskrica padala je na neman, i rasla u padu u prava brda.

Carevo društvo je pohrlilo da poljubi oronulog čovje-

ka, obložena tvrdom kamenom korom, koji je tek ovog trenutka dobio ponovo svoje oči, ali kad je došlo vrijeme da ga poljube, bio je to snažan mladić sa dva vatrena oka. Po stisku, kojim ih je grlio, svi su osjetili da njegove ruke nisu ni za dlaku slabije od carevih, a ni brci mu nisu bili manji.

Dok su se ljubili u suzama radosnicama, pod starčevom svilenom bradom se previjala crna nemam kao crv na žaru. Snop ogromnih ruku sa crnim mačem trzao se je u grču. Mravlji car je slučajno bacio pogled i vidio kako se prorijedio zastor crnih čvorova oko hrasta. Htio je u radosti pozdraviti starce i crvenog miša, ali kad je pogledao gore, vidio je samo kako se svilena brada leluja.

To ga je najednom otriježnilo od prevelike radosti. Nije zaboravio što je naučio tamo gore — da su mu više govorili djelima no riječima. I pogledavši na crni mač nemani, njime je ovladala misao, da sada nije još vrijeme za samu radost.

Ta misao se morala roditi i u glavi staroga mrava, jer je on preduhitrio cara, govoreći:

— Ako je ikad, sad je čas! Ne dajmo joj da se pribere. Ja slutim, da se njene pandže protežu i nad putovima do kovača.

Car je jednom riječju odobrio zamisao staroga mrava. — Navalite! — rekao je.

Odnosilo se to na mravlju vojsku, ali da car nije skočio u zadnji čas i zadržao ga, bivši slijepac bi se bacio u borbu s crnom nemani.

— Ne žali, ne ćeš ništa izgubiti, jer ne vjerujem da ćemo olako proći tamo kuda ćemo sad ići.

Plamen, koji je buknuo iz kamene kore sa slijepca, razgarao se kao da izvire iz nepresušnog vrela. Mravlja vojska se bacila između njega poput teškog grada. Onako sitna razmiljela se po crnoj tjelesini i nasrtala najviše na ruke što su držale mač i na ogromnu glavu iznad njih. Neman je odmah osjetila, da je navalio još jedan moćan protivnik i upinjala se svim preostalim snagama, da ga zbaci sa sebe. Ali se ovaj pokazao još opasnijim od razbuktalih brda — ovo je bio živi protivnik.

Mravlja vojska je bila sitna, ali njen broj je bio velik. Onako sitni, mravi su doprli do najslabijih točaka crne nemani, a lako su se uklanjali njenim najmoćnijim udarcima. Kidali su joj glavu za glavom, ukopali su se u nju, da ih ne može zbaciti. A prvo im je bilo, da joj se na svakoj glavi domognu očiju. Oni su je usto dražili kadgod bi joj uništili koje oči. Na stotine sitnih glasova slilo bi se u uši nemani, vičući osvetnički:

— Ti znaš dobro, što znači, kad se ostane bez vida!

Dok je mravlja vojska na svaki urlik nemani objavljivala njenu propast, iz visine se začuo kliktaj sokola. Mravlji car je hitro razmakao starčevu svilenu bradu, da otvori put čobaninovu buzdovanu. Nije se prevario — soko je najavljavao njegov dolazak. Ali buzdovan nije letio prazan.

Carevo društvo ugledalo ga je kako se u divnom luku spušta iz visina hrastove svijetle krošnje. Na njemu je jahao čobaninov brat, a na njegovim ramenima je kliktao soko. Kada je ovaj skupio krila, caru se oteo povik.

Iza buzdovana otkrio se je vidik koga su dosada zakriljivala sokolova krila. A šta je mravlji car ugledao tamo, kad je morao da usklikne od iznenadjenja? Ugledao je livade prekrivene svilorunim bijelim stadom. Usred stada pjevao je od sreće čobanin, čiji je buzdovan letio sada ispod svijetle krošnje skamenjenog hrasta. Podno tih livada carevo društvo je vidjelo proplanak s divnim jabukama. Na njemu je čovjek divovskog rasta tresao jabuke. Ali sad se one nisu same kotrljale niz padine. S čobaninovih livada slivali su se potoci mirisnog mlijeka. Oni su u svojoj pjenušavoj matici nosili u doline divno, jedro voće. Carevu radost pomutilo je jedino to, što se tok bijelih potoka nedaleko gubio u mračnim dolinama.

Ali čobanin je radosno doviknuo, pokazujući na diva pod jabukovim stablima:

— Naša srca kucaju zajedno. On radi s buzdovanom — kao i ja!

Tog trenutka pred njima se zaustavio buzdovan. Livada s bijelim stadom i proplanka sa divnim jabukama nestade, a pred carevo društvo stupi čobaninov brat.

— Meni se niste nadali, — radosno ih je pozdravio. — Ali ja sam se nadao, da ću mjesto slijepca naći ovako pomladjenog prijatelja, — zagrlio je prvo bivšeg slijepca.

Njih dvojica su bili po sudbini najbliži jedan drugom. Jedan se je oslobodio ledenih okova, drugi okova tame. Jedan se mogao kretati i raditi, drugi je mogao vidjeti što radi.

Kada je pritisnuo sve na grudi, čobaninov brat reče:

— Zar ste mislili, da su se moje ruke oslobodile time što se led oko mene otkravio? Ja ih moram razgrijati negdje rame uz rame s vama.

Svi su razumjeli, da i on želi pogledati u oči crnoj nemanj. Mravlji car je samo pokazao što se dešava pod starčevom bradom, a zatim se popeo na buzdovan i rekao:

— Kovaču na čijem nakovnju si se rodio.

XXX

CAREV STARIJI STRIC

Ježdili su nebeskim prostorima na buzdovanu, kao kad su išli u dvorce svjetlosti, ali sada je na pučini bila sasvim druga slika. Očajni bijes crnine orio se u svakom kutu širokog vidika. Neman je podizala more sa dna, odbijala se je cijelim bregovima crnine iznad oblaka, da bi se dohvatila buzdovana. Čobaninov brat dovikivao joj je prkosno:

— Ne upinji se — doći ćemo ti u posjete!

Let je trajao dugo, a zapjenušene crnine nije nestajalo.

— Kolika li je? — mravlji car je prošaptao iznenađeno.

Slijepac je primijetio:

— Oči mi vele, da je nje svuda gdje je i svijetla. Ona se s njim rodila, s njim će i nestati.

Da je znao koliko je tim riječima zaprepastio cara, možda ih u tom trenutku ne bi uzustio. Car je jedva došao do riječi, toliki dojam je učinilo na njega to saznanje.

Kad se već pribrao, zapitao je kao da ne vjeruje u to što je čuo:

— Zar je nikada ne ćemo iskorijeniti?

Stari mrav je najbolje osjetio malodušje, koje se je krilo u tom pitanju. On je pohitao s odgovorom:

— Sjeme joj ne ćemo nikada zatrti, ali ćemo je sabititi u mišju rupu. Potamanit ćemo joj sluge i ne ćemo dozvoliti ni da cvjeta, a kamoli da raspe svoje plodove. Care, ne zaboravi — čovjek više ne može da poželi.

Te riječi, ali još više sunčana pučina, koja se je u tom trenutku pokazala pred očima, učinili su svoje. Mravlji car je uzdahnuo olakšana srca. Tu, u suncem obasjanom prostoru čuo je kako riku nemani nadvisuje pobjedonosni žamor mravlje vojske. Stari mrav je ponovo oslovio cara.

— Vidiš, — rekao je — ne može da im izmakne. A ona sada nema veće želje, nego da nam stane na pete.

Car je, zaista, vidio kako ogromna crnina u očajnim trzajima pokušava da prodre na svijetlu pučinu koja je ostajala iza njih. U tome je i imala nešto uspjeha, ali dok je ona napredovala korak buzdovan je proletio sto. Tako su sada letjeli još dugo vremena, dok su u daljini ugledali opet nešto crno. I ova crna pjega na beskrajnom plavetnilu mora bila je ogromna, ali prema razmjerama nemani bila je upravo neznatna. Iz visina, na prvi pogled, caru se učinilo, da je to veliki, pljosnati otok na kojem raste bujna crna šuma. Svi su imali sličan dojam, jer se ona crnina uzbivala kao šuma, kad se povija na vjetru.

Nisu imali vremena razbijati glavu oko toga. Čim se je crna točka pojavila na vidiku, buzdovan je naglo ubrzao let, kao da je radosno poskočio i pohrlio u zagrljaj. Njegov šum je odjekivao prostorom kao zvonka pjesma. Spuštao se je crnini brzinom od koje ni sokolovo oko nije moglo ništa vidjeti.

Najednom im je u oči udarila crnina, ali u drugom trenutku oko njih su se rascvjetale munje. Prasak se prolomio, ali usred njega carevo društvo je začulo jedan divan zvonki glas, koji je gospodario prostranstvom. Taj zvuk je dolazio od udara buzdovana u nešto neobično tvr-

do, ali za divno čudo, carevo društvo se je našlo na zemlji kao da ih je neka čarobna ruka materinskom nježnošću položila dolje.

Kada su otvorili oči, nisu znali što bi prvo gledali. Svuda oko njih i iznad njih orio se je urnebes zvjerskih glasova, koji su zamirali u ropcu. Po zraku i u morskim valima dogorjevali su poderani komadi crne paukove predje i izmrcvarene nakaze s pandžama. To je potrajalo nekoliko trenutaka, a kad se je nebo i more pročistilo, u daljini se je začuo šum nemani. Činila je očajne napore da se probije k njima.

Carevo društvo stajalo je na prostranom ravnom otoku. Kuda su oko bacili, vidjeli su samo crni kamenjar. Ni travke nije bilo da pokaže znaka života. Jedini znak života — bio je čovjek! Ali kakav čovjek?! Onaj divni zvuk kojim se je budovan oglasio, kada je stigao na otok, dolazio je od poljupca kojim je pozdravio nakovanj kakvoga ni car, niti itko u njegovu društvu nije vidio. Od čega je bio, nisu mogli ni naslutiti, ali se zrcalio tako divnim sjajem, da je umornom oku bio odmor da pogleda u njega. Željezni pas je bio baš velik, ali u hladovini ovoga nakovnja mogao se je protegnuti.

Iza nakovnja stršio je div-kovač, koji je sada ljubio čobaninov buzdovan, polijevajući ga toplim suzama radosnicama. Carevo društvo ga je gledalo, dijeleći s njim radosno uzbuđenje i čekajući, da se div očituje. Kako je koja suza kanula na nakovanj, zveknula je i od kotrljanja suza razlijegao se zvuk, koji je naličio brujanju zvona. Kada je car uzeo u ruku prve suze, njemu se oteo usklik: suze su se pretvorile u željezo!

Ali nisu samo one bile takve! Sada su tek saznali što je tako čudno na ovom kovaču. Svaka dlačica na njemu bila je željezna. No najčudnije je bilo ipak, što je ta divovska pojava bila sputana i sa svih strana vezana za kamenjar nekim debelim užima, koja su bila tako užarena da su palila čak i njegovu željeznu kožu.

Car ga je baš htio osloviti, ali je uto šum sa pučine postao jači, a i iza ledja diva-kovača javio se je neki potmul potres. Kovač je brzo spustio buzdovan na nakovanj, rekavši:

— Ne smijemo gubiti vrijeme! Tko je potomak mog učenika, koga sam učio da iskuje ovaj buzdovan i što tražite?

Kad mu je pristupio čobaninov brat, div-kovač ga je pomilovao i položio mu buzdovan u ruke. Radost diva je bila neizmjerena i tog časa, ali kada je čuo, da pred njim stoji mravlji car i da traži jedan čudesan izvor i mač, car je bio sretan, što je i on šakama mogao savijati željezo, jer bi ga kovač smoždio kako ga je snažno zagrlio.

— Znao sam, da će me jednom pronaći krv moje krvi! — reče, jecajući kao malo dijete, dok su željezne suze potekle potokom.

Mravlji car je zanijemio od čuda, ali nije bio samo on iznenadjen. Nije bilo u njegovu društvu nikoga tko bi u tom trenutku bio sposoban da izusti i jednu riječ. Ali kovač nije čekao da ga pitaju. Radosni glas se prolomio iz njegovih ogromnih grudi:

— Mravlji care, ja sam tvoj stariji stric! Čudiš se?! Čudili bi se i tvoj otac i tvoj drugi stric! Sinko, ni oni ne znaju da imaju mene, najstarijeg brata! Dok oni još nisu došli na svijet, sinko, u tvog djeda bio sam jedina. I jedini kovač svoje vrste, ali su me sluge crne nemani zarobile na spavanju i sputale ovim stegama, šibale ovim bičevima, da kujem za njih.

Carevo društvo je sad tek vidjelo, da je s onu stranu nakovnja cijela gomila bičeva, koji su užareni kao i uža kojima je div sputan. Car je odmah htio zapitati kako se nije mogao osloboditi tih uža kad je tako snažan, ali ga je stric utišao pokretom ruke i nastavio:

— Moji roditelji od žalosti nisu rekli nikome, da imaju mene, pa mi tvom ocu i stricu nisu odali tajnu. Svoju žalost za mnom ponijeli su u grob. Nisu je htjeli natovariti drugom, jer nisu vjerovali, da ima te sile koja bi mene oslobodila, kad se sam nisam mogao osloboditi.

Mravlji car je jedva dočekaao da stric završi. Nestrpljivo je zapitao:

— Striče, od čega su ova uža, kad ih nisi mogao raskinuti?

— Od čega? — turobnim glasom je ponovio pitanje. — Nisu to uža! To su kaiši sa mojih ledja! Od njih su opleteni i ovi bičevi. To je užarena moja rođena koža. Može li itko iz svoje rođene kože?! Podmukli zlotvori su me s time okovali, s time bičevali! Niti ću ja to raskinuti, niti ćeš ti, ali ja ću ipak doživjeti čas osvete, jer i ovako mogu da ti pomognem, da dodješ do čudesnog izvora i mača. Sinko, a ove moje okove može raskinuti samo onaj, tko bi ugasio žar u njima.

Sokolovu bratu nije trebalo reći što da čini, ali kad se je dotakao užarenih kaiša, ruka mu je klonula, a iz njegovih grudi se izвило bolno stenjanje, ma koliko muški stiskao zube. Kovač ga je samo pogledao beznadnom tugom. On je naslutio, da mladić rukama gasi vatru, te je rekao:

— Zar ne vidiš, da ovaj žar prži čak i moju željeznu kožu?

Ali tada se začuo povik djevojke i starog mrava. Oni su skoro u jedan glas kliknuli caru:

— Kožna košuljica praunučeta tvoje kume!

Carev stric nije imao vremena ni da zapita o čemu je riječ, a car je već povlačio kožnom košuljicom po užarenim kaišima. Sad stric nije imao potrebe da raspituje, a ni car da objašnjava. Gdje se je dotakao, užareni kaiši su otpadali. Kako su pali na crni kamenjar, on se pod njima prokidao. Za koji časak sa dvije strane blistavog nakovnja prokinula su se dva grotla, a u njima je ključalo taljeno željezo.

— Bičeve nemoj uništiti, — povikao je stric, kada je slobodno udahnuo zrak i protegao svoje ogromne ruke, koje nisu imale to uživanje već odavno.

Stari mrav je tada rekao upozoravajući na opasnost:

— Moja braća se bore na život i smrt! Neman odsijeca crnim mačem i svoju crninu, samo da pogodi i po mravima!

— A i pauk se već probija iz dubine! — rekao je i carev stric, dajući time znak da je razgovoru kraj.

Ali u njegovu glasu i ponašanju nije bilo traga zabrinutosti. On je samo oslušnuo šum, koji se probijao odnekud iza njegovih ledja, i pogledao neman koja se već

pokazala na pučini. Očito je bilo, da je odobravao razumno upozoravanje starog mrava, ali kao da mu se nije žurilo. Njegova čvrsta, divovska prilika stajala je mirno, samo se primjetno izduživala svakog časa kako je nadi-mao grudi i ponosno dizao čelo. On je uživao. Proživljavao je u duši slast okršaja koji se je približavao njegovom pragu. Nitko nije imao srca, da ga ometa u tome, čak i stari, obazrivi mrav ga je gledao sa strahopoštovanjem.

U tišini su stajali nekoliko časaka, a tada se na kovačevu licu pojavi nestašan, djetinji smiješak. Radosno, baš kao nevino dijete, povikao je:

— A sada da se malo poigramo s njima! Koliko vas ima, grabite ovo zemljino užareno mlijeko, a ja ću s njim mijesiti nešto na ovom malom stolu, — pokazao je na nakovanj. — Ne bojte se, vaše ruke ne će opeći.

Čobaninov brat reče veselo:

— Malo neka i peče, ja sam i tako željan da ugrijem ruke!

Tada je počeo rad kakav su mogli poželjati od srca. S jedne strane nakovnja grabili su šakama tečno željezo iz grotla mravlji car, djevojka, bivši slijepac, sokolov brat i mladić koji se je oslobodio ledenih okova. S druge strane bili su željezni pas, stari mrav i soko. Užarena tekućina pljuskom se je lijevala po nakovnju s dvije strane, ali je kovač raspoloženo dočekivao svaku navalu svojih pomagača povikujući:

— Navalite na starog strica, da vidimo mogu li ga šake još poslužiti!

— Drži se! Gledaj sokola kako talasa potoke željeza!
— veselo se odazivao car.

Nije pretjerivao — svi su svojski pljuskali užarene mlazove, ali kad je soko zahvatio kojim krilom ključalog željeza stari kovač je morao zapeti iz petnih žila, da mu se željezo ne prelije preko nakovnja. Ali što možda ne bi nikada postigao ni ogromnom snagom, to mu je sada polazilo od ruke koju je pokretala radost. Mijesio je vrelo željezo, a kad mu je dao oblik, iz njegovih ruku izlazilo je željezno tijelo plemenitog zvuka. Žar je gasnuo pod njegovim prstima, a radjala se tvrdoća.

Vješte ruke radile su takvom hitrinom, da carevo društvo nije moglo vidjeti šta kovač stvara, dok se on nije oglasio radosnim smijehom, koji je odzvanjao kao pjesma. Kada su njegovi pomagači podigli oči, vidjeli su ga kako je izazivački podigao buzdovan, na kojem bi čobaninov stao u rupicu što bi je rdja nagrizla. Pokazivao ga je prema pučini na kojoj se sada rasprostirala uzburkana crnina. U tom trenutku iza njegovih ledja prolomio se je potres tako jak, kao da je neka sila probila zemljine grudi. On je lako spustio svoj silni buzdovan na nakovanj, i pun mirnoće i pouzdanja, rekao carevu društvu:

— Vi uzmite bičeve, kojima su me šibali.

Poljubio je buzdovan i još jedamput pustio zvonki smijeh prema pučini, a zatim se je polako okrenuo. Ali sada je to bio smijeh od kojeg se ledila krv u žilama. U očima mu se je javila neobična dubina sa pritajenim vatrama. Pod stiskom njegovih ruku škripao je tvrdi buzdovan.

Potres je najednom nestao, kao da ga je zemlja progutala, a pred kovačem iz kamenjara izronio je crni pauk. Gotovo cijeli otok prekrilo je ogromno tijelo. Pauk se stvorio pred kovačem kao da je izronio iz oblaka. Došao je iz dubine kamenog otoka, ali kamenjar nije napuknuo ni za jedan iver.

Oči, krupne kao kovačev nakovanj, pakosno su sijevale. Šuma crnih nogu zastrugala je jarosno. Ispod njih je buknuo požar koji je zagrlio cijeli otok, a kamenjar se je počeo drobiti. Kroz plamen pauk je velikom brzinom počeo puštati svoju predju. Još koji časak, pa bi se otok zavio u onu lelujavu crninu, koja se carevu društvu učinila kao šuma na vjetru. Sad su vidjeli otkud potječe taj otokov zastor. Ali kovač je tada povikao:

— Bičevima od moje užarene kože udrite po mreži!

Grmljavina se prokotrljala ispod nebeskog svoda. To je crni pauk pustio svoj bojni poklič, kada je skočio prema kovaču. Carevo društvo nije mislilo na opasnost. Soko je uzeo u kljun brata, a u kandže je i sam zgrabio užarene bičeve. Car je s ostalima poletio oko pauka. Bičevi su sijevali kao zublje. Pod njihovim udarom gasio se je plamen,

kojega je pauk kresao nogama iz kamenjara, a u isto vrijeme palili su se ognjevi u kojima se je začuo jauk nakaznih ljudi s pandžama. Carevo društvo ogrezlo je začas u krhotinama crnine. Na mahove su ugledali u visini sokola i njegova brata kako sabijaju i komadaju crninu što se nadima u bijesu.

Ljuljao se je s njima cijeli svijet. Na mahove je strašni tutanj zaglušivao sve. Uvijek se nakon toga začuo orni smijeh kovača sa željeznom kožom. Zbrka zvjerske rike i očajnih krikova nakaznih ljudi odgovarala je na to sve jače, ali odjednom tutanj je prešao u bubnjanje. Mravlji car je tada osjetio, da užarenim bičevima tuče u prazno. Morali su to osjetiti i svi drugi, jer je netko od njegovih pitao u čudu:

— Šta je to sad?!

Kada su zastali pred njima se je kovitlac crnih krpa razrijedio kao kad se nakon vjetra slegne prašina. Prvo što su ugledali, bio je soko s bratom u kljunu. I on je mirno lebdio u visini. Ali su zatim ugledali i ono, od čega se je iz svakog grla prolomilo oduševljenje. Na svijetlom nakovnju propeo se je carev stric. U njegovim rukama sijevao je ogromni buzdovan. Bubnjanje je dolazilo od njegovih udaraca, kojima je nemilice sabijao u prah spljoštenog crnog pauka.

Od crne mreže nije bilo već ni ostataka, skrhanе noge drobile su se na kamenju kojim je pauk htio da uništi carevo društvo. Još se pod udarcima buzdovana grčio nadeveni trup, ali kovač je povikao:

— Bacite na njega bičeve!

Kako su to uradili, na otoku je buknuła ogromna crna zublja. Crnog pauka gutao je plamen. Carev stric ih je tada pozvao, da se povuku iza nakovnja.

— A sada ova svijeća neka svijetli svome gospodaru, dok uskoro ne dogori, — rekao je tvrdim glasom, punim podsmijeha i osvete.

Jednim snažnim zamahom udario je po zapaljenim ostacima crnog pauka. Buzdovanom je počistio otok. Crna zublja proletjela je prostorom kao zvijezda repatica i zastavila se u crnini što se je pučinom već valjala ka otoku.

Zvjerski jauk nemani bio je dokaz, da nije mogla izbjeći ovaj posljednji susret sa svojim slugom. Dogorjevajući crni ugarci zapalili su i neman.

Otuda se začuo žamor mravlje vojske, u kojem su čak i promukli glasovi ranjenih bili oplemenjeni pobjedonosnom radošću. I oni su javljali, da su svoj preveliki teret časno ponijeli, i da ne će klonuti, dok nemani ne kleknu na prsa.

XXXI

ČUDESNI MAČ

Kovač je ponovo postao tih. Nekoliko trenutaka prelazio je pogledom po otoku na kojem je tako dugo robovao, a zatim je od sreće pomilovao sve oko sebe kao malu djecu. Bio je sretan, kao da za njega ne postoji neman što nedaleko trese morima. Stisnutih šaka podigao je ruke prema suncu i povikao:

— Sada mi već ne bi bilo žao ni da poginem!

Prevelika je bila radost toga diva što nije više sputan, ali nije zaboravio, da još ima pred sobom život, a to je za njega značilo, da ne smije biti skrštenih ruku. Potisnuo je radost u srcu za kasnije i ozbiljno se obratio caru:

— Sinko, sada slušaj što će ti stric reći: mač, koji ti tražiš, skovao sam ja.

Da je rekao, da je rođeni sin crne nemani, ne bi tako iznenadio carevo društvo kao ovim riječima. Ali se nije obazirao na njihovo čudjenje. Sada bi već bilo opasno, da se dangubi. Crna neman je napadala svim silama. Ona je dobro znala što je u pitanju.

Stric je brzo objasnio, da je taj mač zakopan duboko u srcu ovog kamenog otoka, ispod samog njegovog nakovnja. Kada su ga zarobili, mač su mu zatrpali, jer ga nisu mogli slomiti ni neman ni njene crne sluge.

— Da ne bismo gubili riječi, — rekao je odlučno — ja ću put do mača otvoriti, ali to će me stajati buzdovana.

Kako ćete tamo dolje doprijeti do mača, ne znam. A ja ni ne mogu s vama dolje, jer bi to bila propast za nas sve. Moje mjesto je tu.

Nije pitao, da li imaju srčanosti da podju u dubinu. Glavu su mogli izgubiti podjednako, ako ostanu gore ili podju dolje. Samo je zapitao tko želi poći s carem dolje, a tko želi da ostane gore.

— Idemo po mač svi, — prvi je rekao stari mrav.

Na to su se okupili oko njega u znak, da je rekao želju koja je u srcu svih njih. Kovač ih je omilovao zadovoljnim pogledom, a zatim je utisnuo dugi poljubac na svoj buzdovan. Opraštao se od njega kao od rođenog sina. Dao ga je zatim redom svima na poljubac.

A onda se je, uzimajući zamah, propeo na nakovnju koliko je mogao. Silni buzdovan opisao je luk iznad njegove glave i zagnjurio se u valove. Nakovanj je zveknuo, kad je kovač na njemu poskočio, uzimajući zamah. Vjetrina je zašumila, kuda je buzdovan prohujao. Carevo društvo sabilo se je oko nakovnja, kada se zaorio strašni trijesak. Plamen je liznuo do neba.

Ali sve to nije potrajalo ni trenutak. Pred njima je zjapila bezdana provalija, a na nakovnju je stajao praznih ruku kovač. Niz njegovo lice kotrljale su se dvije suze. Jedna je, padnuvši na nakovanj, zveknula željeznim zvukom, druga se je razbila u kapi. Car je željeznu suzu uzeo u jednu ruku, drugu je nježnim pokretom obrisao, gledajući upitno strica.

— Ona željezna, to je za oproštaj od mog buzdovana, — rekao je tužno — a ova druga, to je radosnica što je tebi put otvoren do moga mača, — kliknuo je radosno pokazujući u provaliju.

Od otoka je ostao rt na kojem se dizao kovačev nakovanj i uski prsten kamene obale, kao strma stazica iznad provalije što ju je buzdovan otvorio. Car je zastao nekoliko trenutaka neodlučan kako bi krenuo dolje. U tami, koja je dopirala do samog vrha bezdana nije se moglo nazreti kakve opasnosti kriju strmine. Car nije smio izreći svoju misao, ali je dvoumio, da li će gvozdeni pas moći sići nepoznatim strminama.

Soko je morao nazreti šta se krije u carevu srcu. Zakliktao je snažnim glasom i kad su ga pogledali, on je kružio iznad provalije. Njegova krila su porasla kao kad su ga gledali u vrtoglavim visinama, a u kandžama je nosio željeznog psa. Načinio je krug i munjevito se spustio do nakovnja.

Oduševljenje kojim su ga dočekali izrazilo se je u tome kako su sa pravom požudom skakali na željeznog psa. Soko je malo poslije već kretao u dubinu. Carev stric ih nije ispratio pogledom. On se je već bio okrenuo pučini, odakle je navirala crnina.

Sokolova krila kresala su munje, ali su se one samo zasijecale u tamu, a razbiti je nisu mogle. Tako su se spuštali dugo, dok najednom odozdo nije probio neobičan blijesak. Taj tren, kao da su ispali iz vreće, tama je ostala iznad njih. Našli su se u prostranoj podzemnoj špilji. Blijesak je dolazio sa dna, ali ono je još bilo u vrtoglavoj dubini.

Soko je skupio krila i pustio se je okomito dolje poput kamena. Koliko su tako padali, nitko ne bi znao reći, samo su se odjednom zaustavili na vrhu velikog brijega. Blijesak je dolazio iz njega. Bio je to zlatan brijeg, ali posut nečim bijelim kao da je po njemu rasuta neobična debela slama. Kada su bolje pogledali, sa zaprepašćenjem su vidjeli, da iz zlata svuda vire ljudske kosti okovane lancima. U zlatnom brijegu bila je ogromna kosturnica.

Stari mrav je dokazao, da je u njega bistar um, ali sad mu je bio oštar kao briač. Čim mu se je ta slika upila u oči, rekao je:

— Care, pod ovim brijegom je zatrpan mač!

Jedva je on to rekao, po stijenama špilje začuo se je šum, kao da se sliva neki teški mlaz. Šum nije dolazio sam, pratio ga je val tvrdog mraza. Kada su pogledali, sa stijena se spuštao sve deblji sloj crnog leda. Kako je dolazio bliže dnu, sloj je sve više debljao i prijetio da iznad njihovih glava zatvori cijeli prostor.

Sokolov brat nije premišljao. Snažna krila njegovog brata već su ga nosila ususret crnom ledu. Bosim tabanima ga je dočekao. Led je navaljivao odozgo, sokolov brat ga

je topio odozdo. Ali ma koliko sokolova krila bila hitra, led je postupno ipak nadirao na jednoj strani, dok ga je mladić kravio stopalima na drugoj.

Po brcima hvatalo se je već crno inje. Mraz je stezao, a led je sve više prijetio da će ih smožđiti. Čobaninov brat nije mogao zamisliti ništa strašnije, nego da pogine u ledu u kom je tolike godine robovao. Ne čekajući što će drugi učiniti bacio je buzdovan iz sve snage, ali to ga je stajalo skupo. Buzdovan se je jedva dotakao crnog leda, već je bio obložen njime.

Mladiću se oteo očajan krik, ali njega je nadvisio glas djevojke. Nije uzalud bila sužanj tako dugo u špilji, za nju je bio ovaj položaj najmanje neobičan. Hrabro je rekla caru:

— Zar će nam se srca stegnuti, kada smo jednom na domaku čudesnog mača?! Sada je vrijeme, da se radujemo! Neka poteku suze radosnice potokom!

S tim riječima izvadila mu je iz njedara kumine suze radosnice i stavila mu ih u oči. Tog trenutka niz njegovo lice suze su počele teći. Po zlatnom brijegu slivale su se poput potoka, kako je djevojka poželjela. U tom trenutku, zaista, nije mogla imati veću želju! Kako su suze kanule na brijeg, sapirale su ga ponirući u stijenje sa zlatnim muljem i kostima.

U crnom ledu začuo se je na to tutanj. U špilji se ledio i dah. Svaka dlačica bila je posuta crnim injem, samo trepavice mravljeg cara nisu. Kada se crni led počeo spuštati velikom brzinom, sa svake careve trepavice padao je slap suza radosnica. Crni pokrov leda spuštao se jedan korak, a zlatni brijeg je kopnio deset.

Svima se činilo, da je ta trka trajala danima, ali za nekoliko časaka ispod zlata probila je duga traka blijeska. Stari mrav je povikao:

— Mač!

Riječ nisu još vratili odjeci, sa špiljinog tla izgubilo se je i posljednje zrnce zlatnog pijeska. Za jedan tren su još zablistale suze što su se skotrljale sa one svijetle trake, a za njima je niklo i nabujalo divno cvijeće. Mravlji car je iz tog mirisnog saga podigao mač od kojeg je za-

blistao svaki kamičak u špilji. Ni riječ se nije mogla izgovoriti, a cvijeće je poraslo takvom brzinom, da je dotaklo crni led. U tom trenutku čobaninovu bratu pao je buzdovan u ruke. Crnog leda je nestajalo kao da ga cvijeće pije svakom svojom laticom.

Soko je htio uzeti željeznog psa, da ga ponese gore, ali nije imao vremena. Dok nije mahnuo krilima, čuo je pored sebe ushićeni žamor cijelog društva — kako je raslo cvijeće ih je izdizalo. Iznad njih plovio je u visinu uzdignuti svijetli mač. Bio je iskovan od nekog žarko-svijetlog i tvrdog metala, od kojega je bio i nakovanj careva starijega strica.

Najednom ih je zapahnuo svjež zrak, ali ih zagluši i tutanj, trijesak i vriska. Cvijeće ih je u rastu izdiglo na površinu. Na kamenjaru bilo je mrtvih mravi. Pred carevim društvom razmahivao je svom snagom div-kovač. On je udarao svojim ogromnim svijetlim nakovnjem. Oko njega sklopio se bijes crne nemani. U odsjevu svoga mača car je ugledao nebrojeno sablasnih glava i pandži. Crni mač je prosijecao tamu iznad kovačeve glave, ali ovaj ga je spretno dočekivao na nakovanj.

Ta slika je dočekala carevo društvo, kada su stigli na površinu otoka. Ali sad nije bilo više kamenjara, ni bezdna kojega je načinio stričev buzdovan. Cvijeće, čiji korijen je bio u špilji, prekrivalo je svojim bojama i mirisima sav otok. Car je samo udahnuo njegov miris i kad je crna neman ponovo namijenila udarac stričevoj glavi, crna oštrica udarila je o svijetli carev mač.

Kovač je za trenutak spustio nakovanj.

— Sinko, crni mač nisam baš mnogo otupio s ovim mojim štitom, — reče caru, pokazujući na nakovanj, — ali sam zlotvora ipak zadržao, da ne nasrne za vama u špilju.

Posljednje riječi popratio je gromkim smijehom. Rugao se je nemani, uživajući u njenim očajnim kricima. Ali nije ostao pri smijehu. Odahnuvši, dohvatio je svoj nakovanj i povikao carevu društvu:

— Vi s jedne strane, ja ću s druge, a mravlja vojska s treće!

— Striče, ja bih rekao, da smo na tragu i izvoru, jer zlotvor ne odstupa ni pred svijetlim mačem, — car je povikao ukrštajući svoj mač s crnom oštricom.

Kovač je, udarivši nakovnjem po snopu pandži i nakaznih glava, prvo iskinuo cijeli brijeg crnine, a zatim je odgovorio:

— Da, sinko, ona sad želi prekriti izvor svojom crninom. On mora da je u blizini, kad neman ne žali sebe. Udri po njoj, samo tako će nas navesti na trag!

U njegove riječi zasjekao je poklič, koji je bodreći zvao na okup. To se je stari mrav bacio na crnu neman i pozivao mravlju vojsku, da nasrne sa slijepom hrabrošću. A neman je na kovačeve riječi odgovorila sumanutim udarcima. Car je i po tome znao, da su je pogodili u živac.

Bitka za izvor je započela.

XXXII.

RAZBUDIO SE JE USPAVANI DIV

Car je pozvao i strica na svog željeznog konjica.

— Hodi! Ne ćemo je više dočekivati — gonit ćemo je!

Nitko u carevu društvu nije se obazirao na rane, ali kad je djevojka čula, da će ostaviti otok, nije htjela poći bez kite mirisnog cvijeća na čijim laticama su se izdigli iz podzemne špilje. Kada je uzabrala prve strukove, ciknula je od radosnog iznenadjenja: — na njenim rukama rane su zacijelile. Mjesto kitice uzela je naramak.

Na željeznom psu bila su sada dva diva: mravlji car i njegov stariji stric, kovač. Ali kad su udarili po crnoj nemani i za trenutak otklonili s vidika naramak njenih ruku sa crnim mačem, vidjeli su, da se s njom bori mnoštvo divova. Ono, što su po njoj radili mravi ogrezli u krvi, svjedočilo je, da je svaki od njih po srcu div. Stari, mudri mrav je bio neumoran. Gdje nije stigao nogama, tamo se našao svojim riječima. One su na svojim krilima

pronosile vjeru, ulijevale srčanost. On je navaljivao na najveću glavu nemani, koja se je njihala iza mača.

Željezni pas bacio se je na pučinu. Neman je uzmaknula, ostavila za sobom traku čistog mora, ali je odmah još žešće zamahnula mačem i spustila šumu otrovnih pandži. Dok je iz visine spuštala mač, iz potaje je duhnula mrazem. Ispod crnih skuta zamrzavala je uzburkane valove, i namah okovala željeznog psa u led do samog vrata. Jedva ga je sapela tim okovima, otvorila je čitavo jato ždrijela iz kojih je pokuljao plamen.

Ali se prevarila u nadi, da će uspješno baciti tu zamku. Sokolov brat je zaigrao po ledu. Bosim tabanima drobio je led oko psa, hvatajući u isto vrijeme rukama mlazove plamena, ali u njega su bile samo dvije ruke, a neman je još imala previše ralja. Tko će bratu prvi u pomoć, nego brat! Kada je soko uočio opasnost, prhnuo je crnom maču ususret. Udarac je poduhvatio krilima.

Car je shvatio zašto je soko otklonio crni mač. Dok se je crna oštrica odbijala od sokolovih krila, car je svojim mačem kosio crne glave iz kojih je izbijao plamen. Nije on jedini iskoristio priliku. S jedne strane derao je crninu svijetli nakovanj kovača, sa druge je orao po crnoj koži buzdovan čobaninova brata.

A kada su uništili ždrijela plamena i stresli ledene okove sa psa, car je vidio što je dotle radila djevojka. Dok je soko otklanjao udarce crnoga mača, ona je skakala na crnu tjelesinu i kupila ranjene mrave. Donosila ih je u runo željeznog psa i čudesnim melemom — divnim cvijećem vidala im rane.

Željezni pas potisnuo je crninu skokom kakav je mogao da izvede samo on. Razjario se što mu je neman htjela podvaliti ledom, i čeljustima je počeo da radi kao vjetrokaz pod udarom oluje. Noge mu nisu mirovale ni za trenut — drobio je pred sobom ledene valove, dok ga oni nisu ni dosegнули. Ali nije sam skočio. U zaletu sa njega se je odbio i bivši slijepac.

On je vidio, da se je stari mrav uputio k jednom oku na najvećoj glavi nemani. Ka drugom se uputio sam kidajući usput crnu neman golim šakama. Car se prvo

zabrinuo za mladića, ali videći kako žučno navaljuje na zlotvora, zabrinutosti je iščezlo. Kada je pomislio što je bivši slijepac pretrpio od nemani, car je bio siguran u njega, da će i golim rukama znati da vrati dug. A mladiću je pomagao i čobaninov brat. Tamo gdje bivši slijepac nije mogao da dohvati koju glavu nemani, čobaninov brat je gadjao buzdovanom. On je to činio lako, jer se buzdovan uvijek vraćao u njegovu ruku, čim bi izvršio posao.

Crna neman je bila svijesna u kakva kliješta je upala. Okretala se je poput vjetrokaza, da bi suprotstavila navali onaj dio tijela na kojem su se još držale njene nakazne glave i pandže. Ali njeni crni skuti sužavali su se iz koraka u korak. Sve više čistog mora ostajalo je iza nje. Po bokovima kresali su je mravlji car, njegov stric i željezni pas, na njoj su sijali rane mravi i bivši slijepac, a po vrhovima pustošio je soko i buzdovan čobaninova brata.

Ona je u očaju opet pribjegli lukavštini. Iznenada se skupila u grču i odbacivši od sebe bregove valova, zagnjurila se je u more. To je potrajalo svega trenutak, ali to je za nju bilo dosta, da se iznenada okomi na cara. Dok se carevo društvo nije dosjetilo, ona se je već odbila iz dubine i zapljusnuvši ih pravim potopom, zamahnula je mačem iz sve snage nad njihovim glavama. Sve na željeznom psu obnevidilo je od pljuska i ne bi više ni ugledali dana, da nije bilo sokola.

On se spuštao iz visine utrkujući se s oštricom crnog mača i u posljednjem trenutku stigao je. Mač je u zamahu gotovo dostigao metu, ali tada je soko zasjekao ispod njega krilom. Jedva je uspio da krilo podmetne između careve glave i mača, ali oštrica je ipak skliznula. Dohvatila je samo carev lijevi brk i skresala ga je upola.

Za crnu neman bio je dovoljan trenutak zabune koju je izazvala, ali i za carevo društvo je bio dovoljan trenutak, dok se je ona zagnjurila. Oni su ugledali nešto, zbog čega je mravlji car zadovoljno rekao:

— To vrijedi pola brka!

Iza nemani je bio usamljeni greben s kojega je ca-

revo društvo pozdravljao mladić, koji je orao na zlatnom zecu. Vidjevši da njena podvala nije urodila uspjehom, neman je očajno razmahнула svojim pokidanim skutima da zakrili ono što je otkrila — greben i mladića na njemu. Oni su se doista trenut kasnije izgubili u crnini, ali za neman je to bilo kasno. Carevo društvo je upamtilo smjer, kojim treba ići ka grebenu, a k tome su sada već znali, da je to bolna točka koju neman krije.

Željezni pas je odmjeravao sve veće skokove u pravcu gdje se je usamljeni greben krio u tami. Sve živo na njemu udvostručilo je udarce. Mravlja vojska odazivala se je pobjedonosnim povicima kad god bi u crnini prokinula novi prolaz za svijetlo. A odjednom su se začuli poklici osvete otuda, gdje je bila najveća glava nemani.

Kao bujica, mravlja vojska se sjatila na snop ruku koje su držale crni mač, a stari mrav se primakao oku na velikoj glavi. Drugom oku na dohvat skakao je bivši slijepac. Njih dvojica su gotovo u isto vrijeme napali, da unište vid nemani na njenoj velikoj glavi, ali tada se dogodilo nešto neočekivano.

Kako su joj udarili po očima iz duplja su se izvalila dva ogromna kamena. Bivši slijepac je stigao, da udari pesnicom po stijeni koja se je navalila na njega. Udarac je morao doći iz srca, jer se niz crninu nemani sručila u more cijela magluština kamene prašine. Stari mrav nije bio te sreće. Njega je crni kamen, velik kao brijeg, pritisnuo pod sebe i povukao u dubinu.

Mravlji car je zaboravio u tom trenutku na sve drugo. Upravio je svoga konjica tamo, gdje je stari mrav padao u more. Htio ga je dočekati na ruke, da ga djevojka izliječi cvijećem. Poletio je tamo i soko, pohrlio je za kamenom i bivši slijepac, udario je po kamenu buzdovanom i mladić koji je robovao u ledu, ali sve je bilo kasno.

Nitko od njih nije stigao da prihvati staroga mrava, ali ni skamenjeno oko nemani nije ga povuklo u dubinu. U trenutku kada je kamen dohvatio more, nad njim je iznenađeno zazujao roj. Bile su to pčele sa zlatnim krilima. Pojavile su se kao strijele i nestale tako. One su prihvatile tijelo staroga mrava i odnijele ga sa sobom.

Za trenutak carevo društvo ugledalo je skamenjeno stablo ogromnoga hrasta. Na njemu se je isticala blistava pjega. Ona je procvjetala zasjenjujućom svjetlošću, kada je roj pčela sa zlatnim krilima stigao do nje. Sada su svi u carevu društvu znali, da starom mravu ne bi pomoglo ni cvijeće iz djevojtkine ruke, niti drugi koji melem. Car je tiho rekao:

— Nije imao sreće da proživi u društvu starca sa svi-
lenom bradom i njegovim crvenim mišem. Otišao je u
svijetlo groblje na starčevoj bradi!

Jedan običan mrav doda:

— Ali nije imao ni tu nesreću, da ga neman sahrani
u dubine. Dospio je u visine u kojima će vječno živjeti
medju nama.

Nije bilo vrijeme, da se razmišlja o sudbini starog
mrava. Neman se nakostriješila svim bijesovima koji su
još ostali u njoj. Bez očiju u najvećoj glavi, koja je go-
spodarila nad mačem, sumanuto je tukla na sve strane. Što
je još bilo ralja, sipale su plamen, iz svakog kuta navirao
je led. No, ni u carevu društvu gubitak starog mrava nije
nikom smekšao srce. Želja za osvetom buknila je u svima.
Oni su nemani odgovorili dvostrukim udarcima.

Kada je vidjela šta joj se sprema, ona je smislila dru-
gu lukavštinu. Sada se nije zagnjurila u more, nego se je
ponovo iznenada zgrčila i htjela da skoči na željeznog psa.
U tom trenutku, ispod nje začuo se je prasak — pucala je
nečija kamena grud. Car je očekivao nešto podmuklo, čim
se je neman zgrčila, i hitro je podigao svoj mač, ali ga je
u drugom trenutku i spustio. I njemu i svima oteo se je
povik iznenadjenja i beskrajne radosti.

S jedne strane nemani izronio je krak rascijepljenog
grebena. Na drugoj strani probijao je crninu drugi krak.
Razmicali su se velikom brzinom, kao da netko cijepa
ogromnu mahunu. Izmedju njih bila je crnina nemani, koja
se spremala za skok.

Ali nije skočila! Iz dubine rascijepljenog grebena nju
su obuhvatile ogromne ruke, baš kad se je htjela odbaciti
uvis. Morala su to biti čvrsta kliješta, jer je neman zacvilila
u smrtnom strahu. Jedan trenutak su se pojavile ruke, dru-

gi trenutak izronila je i glava — iz kamene grudi grebena dizao se je uspavani div.

— Udrite je, — povikao je — kad baš sada hoće da me pokrije svojom sjenom! Prokletnica, izabrala je čas kad su moji prijatelji probili stijenu iznad mene i probudio me sunčev sjaj! Izbijte joj mač!

Stisnuo ju je da je zavriskala iz svih preostalih glava, ali se još nije predavala. Kao što zvijer uhvaćena u stupicu odgrize sebi nogu, da bi iznijela glavu, crna neman je jednim trzajem iskinula krpu crnine koja je bila ispod najveće glave i snopa ruku sa mačem. Ostatak crnine u divovim šakama raspršio se je u prah, ali opako srce je ostalo pod tom krpom crnine ispod velike crne glave. Neman se je jednim skokom istrгла, drugim je već navalila na diva. Crni mač se digao na smrtonosni udarac. Prije no što nestane sa poprišta, htjela je ostvariti posljednju osvetu.

Ona bi to i polučila, da nije bilo sokola. Dok jè mravlji car podigao svoj svijetli mač, soko je hitrinom munje podmetnuo krilo pod crnu oštricu. Mač nemani je, sipajući varnice, skliznuo u prazne valove. Više se nije ni digao. U tom trenutku svijetli mač srezao je do korijena snop crnih ruku. Crni mač, sa vijencem pandži na balčaku, klonuo je u more. Tamo gdje je pao zavrteo se je ogromni vir i progutao krpe crnine koje su iskinuli iz nemani.

Ona je u smrtnom očaju učinila pokret kao da će navaliti, ali je tren kasnije vrisnula, da se je glas zasjekao u svaki kut morskog prostranstva, i dala se u bjesomučan bijeg. A što je nju tako prestravilo? Na jedan krak grebena popeo se u tom trenutku mladić sa zlatnim zecom, a na drugi praunuče careve kume. Mladić, rođen sa kožnom košuljicom, izdigao je iznad čela nešto majušno što se je sjajilo onim sjajem koji su jedino vidjeli u dvorcima svjetlosti. Kroz njegove prste slivali su se svijetli mlazovi i hitrinom vjetra razlivali se po moru. Iz njih su se rojile zrake i dizale do neba kao svijetla perjanica.

Neman je pobjegla ispred njih bezobzirce i nestala u morskim daljinama gdje se je sunce spremalo da zadje. Mravlji car je poskočio, da podje u potjeru, ali div ga je vratio nehajnim pokretom ruke. On je ispratio neman smijehom punim poruge i prezira, a zatim se je, oslonivši

se na krake grebena izdigao sasvim iz mora. Ogromnim rukama sklopio je grebene nad virom koji je progutao crni mač. Greben je stajao ponovo onako tvrd i cio kao da je sad saliven. Samo nije više bio go. Na njemu je bilo ono divno cvijeće što ga je carevo društvo vidjelo u špilji, a medju džbunjem raslo je zlatno žito.

Iz tog cvijeća kumino praunuče pružalo je prema caru ruke sa onim nečim svijetlim. Djevojka je kliknula:

— Čudesni izvor!

— Da, našli smo ga u našoj tvrdoj stijeni baš tamo gdje smo se u kopanju stijene našli ja i ovaj prijatelj, — kumino praunuče je pokazalo na mladića, koji je orao na zlatnom zecu.

Car ga je prvo pritisnuo na srce, tamo gdje je u nje-drina čuvao kumine suze radosnice. Oko njega su se skupili mravi koji su preživjeli bitku sa crnom nemani. Svijetli mlazevi, koji su se točili iz nepresušivog vreća, obujmili su ih, kao da su se svi u mravljoj vojsci jednim potezom čarobne ruke obukli u svijetla ruha.

Kada su pogledali što car drži na dlanu, vidjeli su ljusku oraha. Njen plemeniti bljesak jedva je dao očima da gledaju u nju. Svi su zanijemili od čuda, ali jedan glas se visoko digao. Bivši slijepac je grcao od sreće:

— Orah sa stabala što ih je sadio crveni miš!

Za trenut su svi pogledali u mladića, ali su se hitro okrenuli, da još pomnije pogledaju orahovu ljusku u kojoj je bio čudesni izvor. Nitko nije mogao ni trepnuti, tako kratko je trajalo, dok su oči skinuli sa izvora, ali kad su se obazreli, njega više nije bilo na carevu dlanu. Mlazovi su raspirivali raskošno svijetlo do neba i sada na sve strane, ali izvor nisu više vidjeli.

A šta su ugledali, kada su nijemi od zaprepašćenja pogledali tamo gdje su brzale matice svijetla koje su potekle iz čudesnog izvora? I tko je to ugledao?!

Još časak ranije oko cara bila je mravlja vojska, njegov stariji stric, mladić sa zlatnim zecom, div koji je tako dugo spavao i praunuče kume. A sada na željeznom psu car je ostao sa djevojkom, sokolom i njegovim bratom, bivšim slijepcem i mladićem koji je robovao u ledu. Sve

druge ugledali su u daljini, kao da ih je svijetla struja iz čudesnog izvora jednim dahom otpuhnula.

Ugledali su ih pod sjenovitim orahom na livadi ispred careve rodne kuće. Ali tamo sad nije bio jedan orah — oko staroga, kao pilići oko kvočke, bili su orasi sa svijetlim plodovima. Ispod njih carevu društvu mahali su oduševljeno roditelji, dva strica — dva kovača, div i kumino praunuče.

Kako je ta livada odjednom postala prostrana?! Na njoj su ugledali i doline, što su nekad bile potonule u tamu. Uz nakovanj diva, koji je nekad mačem rasijecao jabuku, drijemao je zlatni zec, a mladić, njegov orač, držao je na nakovnju plug — njega je sada kovao div. Odložio je mač i postao kovač. Tami se izgubi i trag. Dolina je bila obasjana svijetlom čudesnog izvora.

Do novog kovača, koji je ranije mačem rasijecao jabuku, njegov brat tresao je divne jabuke. Na proplanku ispod tih stabala paslo je nepregledno sviloruno stado. Pastir je podigao na pozdrav svoj buzdovan. Među stadom i jabukama trudila se je silna mravlja vojska. Oni su baš tada iznijeli iz špilje ogromnu knjigu na čijim listovima su se zrcalila samo svijetla slova.

Na njivi, čije klasje je toliko puta ljuljalo usnulog cara, želi su ljudi, koje je predvodio stari vodeničar iz skamenjene svrakine glave. S obale potoka, pred malim otokom sa ružama i zlatnim žitom, čula se pjesma kuminog praunučeta. Div, koga je on probudio, nagnuo se je nad otokom i nježno milovao klasje i ruže jednom rukom, a drugom je izdigao djevojku sokolova brata i njene roditelje, držeći ih na dlanu kao kap vode.

Oko careva rodnog brijega nizale su se doline iz kojih je nekad osluškivao žamor koji ga je toliko privlačio. Sve je to bilo kao na dlanu. Brijeg je bio žarište zvijezde, a doline njeni kraci. Po tim kracima, okupani svijetlom, tekli su potoci mlijeka i kotrljale se jedre, sočne jabuke.

A za divno čudo, sve je to bilo ovjenčano užarenom ograndom, iznad koje je visoko zračilo svijetlo kamenje — grob uzgajivača pasmine željeznih pasa. Sa morske obale četrnaest stijena, kao prsti na ogromnoj ruci, slalo je usu-

sret svoje zrake, a njih je preticala svjetlost iz groba čobaninova oca. Ali nad svima tim treperio je odsjev sjaja što su ga ugledali u krošnji ogromnoga hrasta.

U neizmjernej radosti, mravlji car se obazreo oko sebe da očima potraži dvorce svijetla, ali nigdje na širokom vidiku nije ugledao svijetlo stablo — treperavi zraci dolazili su između ljudi, koje je ugledao pod okriljem užarene ograde.

— Kud je nestao i izvor? — prošaptao je kao da se boji da iskaže misao.

Radosni smijeh bivšeg slijepca odjeknuo je pučinom.

— A kud je nestao i mač? — uskliknuo je, kao da zadaje djetetu zagonetku.

Sve oči uprle su se u careve ruke, ali bivši slijepac pokaže prstom na careve grudi. Tamo u srcu širio se je sjaj čudesnog izvora, a nad njim je bio mač. Dok su svi zanijemili od udivljenja, bivši slijepac je rekao svečanim glasom:

— Svijetla oštrica ne može biti na drugom mjestu, jer je ona tu da čuva izvor.

Ispod srca suze radosnice, — dva bisera, zračile su svjetlost prema užarenoj ogradi. Prošlo je nekoliko trenutaka, dok su mogli progovoriti. Mravlji car, ganut do suza, iznenada je povikao:

— Na rodni brijeg!

Željezni pas preletio je razdaljinu kako ne bi ni vjetar! Kao u snu, za trenut našli su se na otočiću, koji se je stvorio, kada je nestalo careve stare kume. Mravlji car je izvadio njene suze radosnice, posljednji put utisnuo je u njih svoj žarki poljubac zahvalnosti i ona silna, nabujala čuvstva, koja su mu potresala srce, izrekao je jednostavnim riječima:

— Kumo, na svemu ti hvala!

Kad se obazreo, oko njega se je okupilo nepregledno mnoštvo iz dolina. Nije se progovorila ni riječ, ali u tišini mravlji car je čuo kako silna srca kucaju u jednom otkucaju s njegovim. A on se nije čudio, što je taj nepregledni narod u tom trenutku stao na njegovu rodnu grud.

Pomilovao ih je očima i prignuo se zemlji, da zakopa kumine suze radosnice. Kad je car izvršio njenu želju, oto-

čić je počeo da raste naglom brzinom. Ispresjecao je potocić i razlio ga je u nebrojeno tokova. Za trenut otok se razlio po planinama i dolinama okruženim užarenom ogradom. Bistra voda, koja je plakala njegove obale, brzala je kroz sve doline. Po njima su cvjetale ruže sa otočića i raslo žito čije sjeme se rasulo sa njega. Ali njegovo zrnje sad nije bilo zlatno — davalo je bijeli kruh, koji je krije pio marljive ruke.

Mravlji car je pristupio ruci roditelja. To je bio radosni čas, koji se pamti u životu. Ali ono što se tada desilo, povećalo je još tu neizmjernu radost. Mravlji car sada nije bio divovskog rasta kao kad je sjedio na svom željeznom konjicu, ali nije bio ni malen kao kad je pjevao u žitnom klasu — pred roditeljima stajao je momak kao i svaki drugi.

A kad je car potražio očima divovskog kovača, ni njega nije bilo. Stariji stric bio je sad običan čovjek, sa jakim, žuljevima ukrašenim rukama. I ono mnoštvo ruku, koje su sad stisle carevu, bilo je urešeno jedino tim ukrašenom — žuljevima, živim svjedocima poštena rada.

Šta je tu poslije bilo, svako može naslutiti. Priča bi bila preduga, kad bismo opisali slavlje u kojem su održane svadbe mravljeg cara i sokolova brata. Još bi duža bila priča o tome, šta je nakon toga nastalo, kad je željezni pas sa plugom iza sebe povukao prvu brazdu, a što li je tek nastalo u dolinama, okupanim u sjaju, kada su potomci željeznog psa zaorali. Da sve to izrazimo, trebalo bi mnogo lijepih riječi, kojih ne posjedujemo.

Zato moramo poći primjerom mravljeg cara: gledajući žuljevima ukrašene dlanove, sanjajmo otvorenih očiju.

Takav san će nam možda dočarati priču o djeci, pa čak i o unucima mravljeg cara.

Subotica, januara 1942 godine

S A D R Ž A J

I Rodjenje — — — — —	5
II Dolazak vojske — — — — —	7
III Susret s jadnikom — — — — —	9
IV Car stvara roditeljima novi dom — — — — —	12
V Car sluša očeve savjete — — — — —	16
VI Car uči kod strica — — — — —	21
VII Car uči sanjati — — — — —	29
VIII Prolazak kroz klupko čvorova — — — — —	32
IX Željezno kuće — — — — —	36
X Porijeklo željeznog kučeta — — — — —	40
XI Putovanje na tuđem konju — — — — —	47
XII U gostima kod nasmijanog domaćina — — — — —	52
XIII Medju društvom nasmijanog domaćina — — — — —	56
XIV Skidanje žulja s mozga — — — — —	60
XV Djevojka i soko — — — — —	66
XVI Djevojkina priča — — — — —	83
XVII Čuvar mračnih dolina — — — — —	87
XVIII U mračnim dolinama — — — — —	93
XIX Čovjek koji je vidio ubojstvo uzgajivača pasmine že- ljeznih pasa — — — — —	102
XX U dvorcima zvijezda — — — — —	111
XXI Susret sa slijepcem — — — — —	125
XXII Mravlji car skreće s puta — — — — —	138
XXIII Praunuče careve kume — — — — —	145

XXIV Starac sa zlatnim zecom	— — — — —	155
XXV Soko klikće kroz tamu	— — — — —	162
XXVI Zamrznuti mladić i njegov brat	— — — — —	174
XXVII Dolazak u dvorce svijetla	— — — — —	189
XXVIII Starac i crveni miš	— — — — —	193
XXIX Slijepac je progledao	— — — — —	200
XXX Carev stariji stric	— — — — —	214
XXXI Čudesni mač	— — — — —	222
XXXII Razbudio se je uspavani div	— — — — —	227

